

Okolnosti povolání Ernsta Macha na profesuru fyziky na pražské univerzitě v roce 1867

EMILIE TĚŠÍNSKÁ

The circumstances surrounding the appointment of Ernst Mach to the physics chair at Prague University in 1867

Abstract: The paper deals with Ernst Mach's application for the professorship of physics (lectured in German) at Prague Polytechnic Institute in 1866 and his consequent appointment to the post of Professor of Physics at Prague University in 1867.

Keywords: history of physics; Ernst Mach; Prague University; Prague Polytechnical Institute; chair of physics

Úvod

V roce 2016 si připomínáme 100 let od úmrtí rakouského fyzika Ernsta Macha (1838–1916), který se svými vědeckými pracemi významně zapsal do historie vědy. Původem i nejdelším úsekem své profesní kariéry byl spojen s českými zeměmi. Narodil se 18. února 1838 v Chrlcích u Brna. Na Moravě, na veřejném piaristickém gymnáziu v Kroměříži završil v letech 1852–1855 středoškolská studia. Po následujícím studiu na univerzitě ve Vídni (1860 doktorát filozofie) a počáteční akademické kariéře na univerzitách ve Vídni (asistentura, 1861 habilitace pro fyziku) a ve Štýrském Hradci (1864 řádná profesura vyšší matematiky, 1866 řádná profesura matematické fyziky) působil v letech 1867–1895 (plných 28 let) jako profesor experimentální fyziky na univerzitě v Praze. Poslední část své aktivní profesní kariéry završil Ernst Mach ve Vídni jako profesor filozofie (pro něho speciálně zřízená profesura „*Philosophie, insbesondere Geschichte und Theorie der Induktiven Wissenschaften*“). Zemřel 19. února 1916 ve Vaterstettenu poblíž Mnichova, v Německu, v rodině nejstaršího syna Ludwiga, ve věku 78 let.

Jak vyplývá z historických pramenů, Ernst Mach byl v roce 1867 kandidátem jak na profesuru fyziky na pražské univerzitě, tak na profesuru obecné a technické fyziky s německou vyučovací řečí na pražské polytechnice. K připomenutí osobnosti E. Macha a jeho vazby k českým zemím se v článku zaměříme právě na posledně zmíněnou skutečnost.¹

1 Na Machovu kandidaturu na profesuru fyziky na pražské polytechnice upozornil (v předběžném sdělení, bez citace pramene a širších souvislostí) již HAUBELT, Josef. K Machově žádosti o profesuru na pražské polytechnice. *Dějiny věd a techniky*, 1972, roč. 5, č. 1, s. 52–55 (dále: HAUBELT, J. *K Machově žádosti*).

Machův předchůdce na pražské univerzitě Viktor Pierre

Ernst Mach byl jmenován řádným profesorem fyziky na pražské univerzitě (c. k. Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze) nejvyšším rozhodnutím císaře Františka Josefa z 11. března 1867 jako nástupce profesora Viktora Pierra, který byl povolán na polytechniku do Vídně.

Viktor Pierre (1819–1886) zastával profesuru fyziky na filozofické fakultě pražské univerzity od letního semestru 1857. Na tuto profesuru (která se uvolnila úmrtím Františka Adama Petřiny 27. června 1855 a byla pak dočasně suplována asistentem Aloisem Novákem) byl povolán z univerzity ve Lvově (kde působil jako profesor fyziky od roku 1851, nejprve na tamní technické akademii). Nástupní plat v Praze mu byl v roce 1857 vyměřen ve výši 1 300 zlatých a v roce 1861 (po završení 10 let od jmenování profesorem) mu byl zvýšen na 1 680 zl. Jeho učební povinnost na pražské univerzitě byla stanovena jako konání (v odpovídajícím počtu hodin) přednášek z fyziky pro řádné posluchače filozofické fakulty a pro farmaceuty a „ku prospěchu především kandidátů učitelství“ také praktických cvičení a demonstrací z různých oborů fyziky.² V roce 1858 byl Pierre pověřen také přednáškami z experimentální fyziky pro mediky, jejichž konání si vyžádalo profesorské kolegium lékařské fakulty pražské univerzity, mj. s poukazem na přednášky z fyziky pro mediky konané na vídeňské univerzitě. Jak se zdá, medicí však neměli o Pierrem vypsané kolokvium experimentální fyziky zájem a od přednášky bylo upuštěno.³

Ve fyzikálních pracích se V. Pierre zabýval problematikou demonstračních a měřících fyzikálních přístrojů (galvanoskop k demonstračním účelům, teorie Gaugainovy tangentové busoly, Bourdonův kovový barometr), molekulární a atmosférickou fyzikou (napětí par ve vzduchu, obsah ozonu v atmosférickém vzduchu), elektřinou a magnetismem (vodivostní odpor kapalného vodiče kapkového tvaru, užití fluorescence k identifikaci fluorescenčních látek ve směsích, tepelné záření vyvolané fluorescencí). Po odchodu do Vídně se hlavním předmětem jeho zájmu stala elektrotechnika.⁴

2 Národní archiv Praha (dále: NA), fond České místodržitelství 1856–1910 (dále ČM), k. 1007, i. č. 3537, sign. 25/12/1 (přepis c. k. státního ministerstva, oddělení kultu a vyučování ve Vídni k místodržitelství v Čechách, č. 386 z 2. 4. 1857).

3 NA, fond ČM, k. 1007, i. č. 3537, sign. 25/12/8. Tehdejší asistent při profesuře fyziky na univerzitě Anton Nowak (psáno též Novák), kterému bylo konání přednášek experimentální fyziky pro mediky v r. 1858 nabídnuto jako habilitace, nabídku odmítl.

4 Viktor (psáno též Victor) PIERRE se narodil a zemřel ve Vídni. Studoval na vídeňské univerzitě úvodní filozofii (1836–1838), pak lékařskou fakultu (1838–1843), 1844 získal titul doktora medicíny, 1848 titul doktora filozofie. Srov. BRANDSTAETTER, F. Pierre Viktor. *Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1983, Bd. 8, s. 66–67.

V. Pierre a E. Mach se na vídeňské univerzitě minuli, profesně se setkali nejspíš až v Praze v r. 1867 při předávání univerzitní profesury. Poslední Pierrova návštěva Prahy se uskutečnila v říjnu 1886, s exkurzí spolku rakouských elektrotechniků. V Praze tenkrát účastníky exkurze uvítal jménem místního výboru spolku profesor elektrotechniky na pražské německé technice Johann Puluj

Osobnost profesora V. Pierra a jeho výuku experimentální fyziky na pražské univerzitě počátkem 60. let dokresluje vzpomínka Gabriela Blažka (1842–1910), jednoho z tehdejších posluchačů filozofie. V r. 1887, v přednášce u příležitosti 25. výročí Jednoty českých matematiků, G. Blažek (v té době již profesor matematiky na pražské české polytechnice) uvedl: „Fysiku přednášel Viktor Pierre, muž poměrně mladý, štíhlý, vysoké postavy, příjemné tváře roubené tmavým vlasem a silným tmavým plnovousem, spůsobu velice uhlazených, ač vůči posluchačům poněkud odměřených. Experimentální fysice vyučoval denně vyjmouc sobotu od 12-1 hod. odpo. provázaje výklady četnými a zdařilými pokusy. Vedle těchto hlavně pro farmaceuty určených přednášek konala se každou sobotu od 9.00 do 1 hod. odpo. praktická cvičení v provádění fysikálních pokusů, při nichž měli hlavní účastenství kandidáti professury. Pierre prováděl, jsa obklopen kandidáty, rozmanité pokusy, rozbíral a skládal fysikální stroje, vysvětloval jich zařízení a způsob působení, ano připojoval i potřebné diagramy a výpočty; toho však nepřipustil, aby některý kandidát sám o sobě některý pokus podnikl. Toliko osvědčenějším silám ukládal zvláštní úkoly, svěřiv pak jejich rukou i nákladnější stroje, avšak bděl stále osobně nad tím, aby se fysikální stroj nepoškodil. Komu se poštěstilo získati si Pierrovi přízeň, mohl se takovým způsobem snadno racionelnímu užívání fysikálních přístrojů přiučiti. Pierre pilně si všímal pokroku své vědy a nemeškal seznámiti nás i s nejnovejšími teoriemi. Tak vykládal v letním semestru 1861 o mechanické teorii tepla, před tím o Redtenbacherově soustavě dynamid a pod. Přednášel plynně a živě s tou jedinou vadou, že často vmísouval do své řeči táhlé a---e. Mluvil vybraným vídeňským nářečím. Znal dosti dobře vyšší analýsi, ač při svých výkladech někdy zabloudil do končin, z nichž vedlo toliko praktické použití vlhké houby; takto ukončené řešení odkládalo se pak na příští hodinu.

Co přísný examiner, jenž na kandidátech vyžadoval též znalost fysik. strojů a provádění pokusů, byl Pierre též osobou povážlivou.⁵

Dodejme, že při profesuře fyziky na pražské univerzitě existoval fyzikální kabinet. V roce 1860, za Pierrova přednostování, byl přemístěn z pražského Klementina do Buquoyského paláce v pražském Karolinu. Personál kabinetu tvořili přednosta, asistent a sluha (*Diener*). Podle výkazu pro rok 1867 činila roční dotace kabinetu 840 zl., plat sluhy 252 zl. a úhrada za otop (provozní náklady) 153,61 zl.⁶ Asistentké místo v té době

(k němu viz dále v textu). Zanedlouho poté, 29. října 1886, Pierre ve Vídni zemřel, při přednášce, na mozkovou příhodu. Srov. *Zeitschrift für Elektrotechnik*, 1886, roč. 4, s. 447–499.

5 Masarykův ústav a Archiv AV ČR Praha, fondy Archivu AV ČR (dále: A AV ČR), fond Jednota českých matematiků a fysiků (dále: JČMF), k. 81, i. č. 1811 („O vzniku jednoty českých matematiků. Přednáší prof. dr. G. Blažek“, rkp. 15 s., datováno 24. 3. 1887, citováno ze s. 5–6). Zmínka o Redtenbacherově soustavě dynamid v citované pasáži se týká rakouského technika Ferdinanda J. Redtenbachera (1809–1863). Do pojmu „dynamid“ vtělil svou představu o podstatě hmoty a sil jako teoretického základu pro vybudování mechaniky. Pojem vyložil např. ve spise „Das Dynamiden Systems, Grundzuge einer Mechanischen Physik“ (Mannheim 1858).

6 NA, fond ČM, k. 921, i. č. 3468, sign. 6, 21/3/10 (Nachweisung des Kostenaufwandes der k. k. Universität zu Prag nach dem Punkt des Vorschlages für das Jahr 1867).

zastával doktor filozofie a soukromý docent matematiky na pražské polytechnice Anton Karl Grünwald, za 420 zl. ročně.⁷ Inventář kabinetu čítal kolem tisíce „instrumentů a aparátů“.⁸

V. Pierre a suplování profesury fyziky s německou vyučovací řečí na pražské polytechnice

Profesor V. Pierre byl od října 1864 (na základě učebního příkazu z 12. července t. r.) vedle svých povinností na pražské univerzitě pověřen také suplováním přednášek z obecné a technické fyziky na pražské polytechnice.

Pražská polytechnika (polytechnický ústav Království českého v Praze) měla v té době statut vysoké technické školy, s úkolem poskytnout studentům důkladné vědecké vzdělání v technickém směru a seznámit je s veškerými technickými a průmyslovými pokroky v té míře, „aby co možná největší schopnosti nabyli k bezprostřednímu vstoupení do života praktického“.⁹ Na rozdíl od státní pražské univerzity byla pražská polytechnika zemským ústavem, financovaným z prostředků Království českého. Na pražské polytechnice se také mnohem dříve než na pražské univerzitě, již od počátku šedesátých let 19. století, prosazovala paralelní výuka v němčině a češtině. Tato utrakvistická tendence byla právně zakotvena v organizačním statutu „polytechnického ústavu Království českého“ z roku 1863 (přijatém zemským sněmem 11. dubna a potvrzeném panovníkem 23. listopadu t. r.). Tento statut stanovil, že oba zemské jazyky (němčina a čeština) jsou jako jednacím a vyučovací jazyky na pražském polytechnickém ústavu stejně oprávněny. Aby bylo této zásadě učiněno zadost, měli být pro každý z devíti hlavních učebních předmětů (k nimž patřila i fyzika) jmenováni dva řádní profesori, jeden pro výuku předmětu v němčině a jeden v češtině. Personální obsazení zdvojených profesur mělo být provedeno na základě veřejně ohlášených konkurzů, a to do 10. července 1864. Profesory pražské polytechniky jmenoval Zemský výbor Království českého (dále zkráceně zemský výbor) a potvrzoval panovník; ustanovení docentů, asistentů a ústavních sluhů bylo víceméně v pravomoci profesorského sboru, zemský výbor návrh profesorského sboru pouze potvrzoval.¹⁰

Profesura (obecné a technické) fyziky na pražské polytechnice se vydělila v roce 1862 z profesury fyziky a mechaniky, kterou zastával od roku 1836 profesor Karel Wersin (1803–1880). Výuku fyziky v češtině i v němčině zajišťoval od 1. října 1862 nejprve Karel Václav Zenger (1830–1908), který se toho roku na pražské polytechnice habilitoval a následně byl jmenován profesorem pro fyziku s vyučovací řečí českou. Profé-

suru fyziky s německou vyučovací řečí nebyla ke stanovenému datu v roce 1864 obsazena ani profesorem, ani soukromým docentem. Stala se jednou ze tří profesur pražské polytechniky, u kterých tehdy bylo povoleno dočasné suplování profesory pražské univerzity.

Suplováním profesury obecné a technické fyziky s německou vyučovací řečí na pražské polytechnice byl počátkem školního roku 1864/65 pověřen V. Pierre. Na základě usnesení profesorského sboru pražské polytechniky, opírajícího se o dobrozdání profesorů Heinricha Durège (obor vyšší matematika s německou vyučovací řečí), K. V. Zengera a Emanuela Ringhoffera (obor pozemní stavitelství s německou vyučovací řečí), bylo koncem zimního semestru 1865/66 suplování profesury prodlouženo do dalšího rozhodnutí. Od vypsání konkurzu pro řádné obsazení profesury bylo zatím upuštěno s konstatováním, že k tomu není příhodná doba. Vzhledem k důležitosti fyziky ve výuce techniků bylo nicméně suplujícímu univerzitnímu profesoru Pierrovi tehdy přiznáno právo zasedat a (rovnoprávně) hlasovat v profesorském sboru pražské polytechniky.¹¹

Slabou stránkou profesury fyziky s německou vyučovací řečí na pražské polytechnice bylo tehdy její institucionální zázemí – sdílený fyzikální kabinet s profesurou fyziky s českou vyučovací řečí a neobsazené místo asistenta, navzdory značnému počtu posluchačů. Zaznělo to již při jednání s profesorem Pierrem o suplování profesury. K dotazu zemského výboru z 27. dubna 1864, za jakých podmínek by byl ochoten převzít přednášky o fyzice na pražském polytechnickém ústavu, Pierre tehdy odpověděl, že přednášky by se musily konat na technice, protože posluchárna univerzitního fyzikálního ústavu by předpokládanému počtu posluchačů nepostačovala. Se sdílením fyzikálního kabinetu na polytechnice s profesorem fyziky s českou vyučovací řečí byl svolný a smířen. Nabídl dokonce, že by při suplování výuky mohl případně využít pomůcek svého univerzitního kabinetu, pokud by to ovšem nebylo spojeno s většími obtížemi a nebezpečím (zřejmě poškození nebo ztráty). Z výuky byl zprvu ochoten převzít jen přednášku o obecné (teoretické) fyzice o rozsahu 5 hodin týdně. Přednášku o užití (technické) fyzice převzít nechtěl, argumentoval tím, že vyžaduje více času na přípravu, kterým však nedisponuje. Za suplování 5 hodin výuky týdně po oba semestry žádal 1 000 zl. (polovinu ročního platu řádného profesora v nejnižším platovém stupni). V případě, že by došlo na využívání učebních pomůcek univerzitního kabinetu, žádal na konci školního roku navíc odměnu 80–100 zl. pro sluhu kabinetu, kterému by bylo svěřeno přenášení pomůcek mezi univerzitním fyzikálním kabinetem (na Ovocném trhu) a posluchárnou polytechniky (v tehdejší Dominikánské, dnes Husově ulici).¹²

7 Tamtéž, k. 1007, i. č. 3537, sign. 25/12/2.

8 Tamtéž, k. 920, i. č. 3466, sign. 21/3/17 (Statistische Nachweisung des hohen Unterrichtes, Universität zu Prag, Studienjahr 1868).

9 VELFLÍK, Albert Vojtěch. *Dějiny technického učení v Praze*. Díl 1., Praha: Česká matice technická, 1906 a 1909, s. 408–416 (dále: VELFLÍK, A. V. *Dějiny*). Organický statut polytechnického ústavu Království českého v Praze.

10 Tamtéž.

11 NA, fond Zemský výbor v Čechách 1791–1873 (dále: ZV), k. 1319, i. č. 4330, sign. 85/50/II/p (protokoly ze schůzí profesorského sboru pražské polytechniky, 1866–1868, schůze 26. 2. 1866, bod 7; 5. 3. 1866, b. 8).

12 NA, fond ZV, k. 1352, i. č. 4346, sign. 85/50/Vd, 1803–1873 (Pierre Viktor, Vorträge über technische Physik). K Pierrovu argumentu o předpokládaném počtu posluchačů dodejme, že ve šk. r. 1864/65 si na pražském polytechnickém ústavu zapsalo přednášku z všeobecné fyziky v němčině celkem 92 posluchačů (91 řádných a 1 mimořádný, z toho 30 Čechů) a přednášku z technické

Pierrovo zdráhání se převzít přednášku z technické fyziky souviselo s tím, že při profesuře, kterou měl suplovat, nebylo obsazeno místo asistenta.¹³ Po dalším vyjednávání, v dopise zemskému výboru z 30. června 1864, se Pierre nakonec uvolil, že bude (nouzově) suplovat i týdně dvouhodinovou přednášku z technické fyziky. Za suplování výuky v rozsahu celkem 7 hodin týdně v obou semestrech žádal 1 200 zl. ročně.¹⁴ Pierrovy požadavky byly zemským výborem akceptovány a od října 1864 se Pierre suplování výuky obecné a technické fyziky v němčině na pražské polytechnice ujal, za asistence svého tehdejšího univerzitního asistenta Ferdinanda Lippicha.¹⁵

F. Lippich (1838–1913) byl absolventem pražské polytechniky, kde se v roce 1863 habilitoval pro matematickou fyziku. Místo asistenta při profesuře fyziky na pražské univerzitě zastával od roku 1859 (po A. Nowakovi). Lippichovo ustanovení asistentem na pražské polytechnice od 1. října 1864 bylo rovněž nouzové řešení a zastával je pouhý jeden rok – od 1. října 1865 se stal řádným profesorem „teoretické a aplikované mechaniky a grafické statiky“ na technice při Joanneu (*Joanneum, landschaftliche technische Hochschule und Landes-Museen*) ve Štýrském Hradci. Asistenturu na pražské univerzitě po něm převzal již zmíněný A. K. Grünwald a asistenturu na pražské polytechnice Anton Wassmuth (psáno též Waszmuth). Co se týče profesury fyziky s českou vyučovací řečí na pražské polytechnice, adjunktem při této profesuře byl od října 1863 Josef Veselý (psáno též Wesely); stejně jako K. V. Zenger byl způsobilý pro výuku v obou zemských jazycích.¹⁶

Oznámení o odchodu V. Pierra do Vídně a otázka dalšího zajištění výuky fyziky s německou vyučovací řečí na pražské polytechnice

Od zimního semestru 1866/67 se V. Pierre účastnil jako rovnoprávný člen schůzi (zasedání) profesorského sboru pražské polytechniky. Již ve třetí schůzi 22. října 1866 však oznámil, že právě obdržel dekret, jímž byl jmenován profesorem fyziky na polytechnickém ústavu ve Vídni. Dodal zároveň, že podnikl kroky, aby mohl v Praze zůstat do konce zimního semestru 1866/67. Jak uvádí zápis z této schůze, Pierrovo sdělení o odchodu do Vídně bylo vzato na vědomí s velkým politováním.¹⁷

fyziky v němčině 73 řádných posluchačů (z toho 31 Čechů). Srov. VELFLÍK, A. V. *Dějiny*, tabulka na s. 469.

13 Konkurs vypsán na místa asistentů na polytechnickém ústavu v Praze v r. 1864 (na základě výnosu zemského výboru z 28. června t. r.) se týkal i míst asistentů pro fyziku s českou a s německou vyučovací řečí (s platem 500 zl. ročně). Srov. *Úřední oznamovatel Pražských novin*, č. 169, 19. 7. 1874, Uprázdňená místa.

14 NA, fond ZV, k. 1352, i. č. 4346, sign. 85/50/Vd, 1803–1873 (Pierre Viktor, Vorträge ...).

15 *Tamtéž*.

16 NA, fond ČM, k. 1007, i. č. 3537, sign. 25/12/2.

17 NA, fond ZV, k. 1319, i. č. 4330, sign. 85/50/IIp (protokoly o jednání schůzi profesorského sboru pražské techniky, 1866–1869, schůze 22. 10. 1866, bod 14).

V následující schůzi profesorského sboru pražské polytechniky 29. října 1866 K. Wersin navrhl, aby se profesorský sbor obrátil na zemský výbor a požádal, aby výbor podnikl potřebné kroky k obsazení profesury, kterou Pierre suploval. Karel Kořistka, tehdejší rektor pražské polytechniky, sice vyslovil přesvědčení, že zemský výbor je o Pierrově odchodu informován a ve věci již jistě potřebné kroky podniká, přání profesorského sboru vzal nicméně na vědomí. Urgování kroků k řádnému obsazení profesury získalo v profesorském sboru podporu i z toho důvodu, aby se výběru vhodného kandidáta mohl zúčastnit ještě profesor Pierre.¹⁸

K dokreslení dobového kontextu dodejme, že v téže schůzi profesorského sboru referoval rektor Kořistka o přijetí delegace profesorů pražské polytechniky a pražské univerzity císařem Františkem Josefem při jeho krátké návštěvě Prahy 27. října 1866. Císař toho dne, o 11. hodině dopoledne, dokonce osobně navštívil pražskou polytechniku (budovy na Malé Straně a v Dominikánské ulici) a pohovořil s pány profesory.¹⁹

Konkurs na profesuru fyziky s německou vyučovací řečí na pražské polytechnice

Dopisem z 1. listopadu 1866, s odkazem na usnesení profesorského sboru z 29. října t. r., se rektor pražské polytechniky K. Kořistka a profesor-senior Josef Tadeáš Lumbe obrátili na Zemský výbor Království českého v Praze se žádostí o vypsání konkursu na obsazení profesury fyziky, která se záhy uvolní odchodem profesora V. Pierra na polytechniku do Vídně. V dopise zdůraznili důležitost profesury a jejího definitivního obsazení a požádali o vypsání konkursu co nejrychleji, i když profesor Pierre zřejmě ještě několik měsíců v Praze setrvá.²⁰

Konkurs na „uprázdněnou učitelskou stolicí fyziky s vyučovacím jazykem německým“ na zemském polytechnickém ústavu v Praze byl zemským výborem vypsán 12. listopadu 1866. V oznámení, sepsaném paralelně německy a česky, se uvádělo (citováno podle českého textu): „*Pro tuto učitelskou stolicí jest ustanoven řádný profesor, a jeho plat vyměřen na 2000 zl. r. m. s právem postupovati ve vyšší třídy služného 2500 zl. a 3000 zl. r. m., kteréž postupování se ustanovuje tím způsobem, že profesor po 10ti letech, jež v hodnosti řádného profesora na některé universitě, neb na některém technickém ústavu strávil, nabývá práva na vyšší, a po 20ti letech na nejvyšší plat. Kdož se o toto místo profesora ucházeti míní, necht' zašlou své žádosti do uplynutí konkursní lhůty rektorátu polytechnického ústavu zemského v Praze, udají své stáří, bydliště a postavení, a prokážou vědecké vzdělání, dosavadní působení a, pokud jest i literární činnost.*“²¹ Termín podání přihlášek byl stanoven do konce prosince 1866. Oznámení o konkursu bylo zasláno k uveřejnění v tisku a přímou cestou na ředitelství patnácti vzdělávacích institu-

18 *Tamtéž* (protokol ze schůze 29. 10. 1866, b. 15).

19 *Tamtéž* (protokol ze schůze 29. 10. 1866, b. 7).

20 NA, fond ZV, k. 1309, i. č. 4317, sign. 85/52/IIb (organizace studia na technice 1855–1873, přípis rektorátu pražské polytechniky k místodržitelství, č. 132 z 1. 11. 1866).

21 Archiv ČVUT Praha (dále: AČVUT), fond Pražská polytechnika (dále: PP), k. 163, rektorát, 1866, složka P24 (oznámení zemského výboru o konkursu č. 13734).

cí (vysokých technických škol, technických a hospodářských učilišť a ústavů) v monarchii, Německu a Švýcarsku.²²

V přímé vazbě na vypsání konkurzu podpořil profesorský sbor pražské polytechniky jednomyslně a bezvýhradně žádost profesorů Pierra a Zengera o zařízení (samostatného) kabinetu pro nového profesora fyziky, kterou předložili ve schůzi 5. listopadu 1866 a s níž se obraceli k zemskému výboru.²³

První zájemci o profesuru a ustavení komise pro posouzení došlých žádostí

První zmínka o zájemcích o profesuru fyziky s německou vyučovací řečí na pražské polytechnice se objevila v protokole ze schůze tamního profesorského sboru 17. prosince 1866. Konstatovala, že o profesuru se zajímají zatím: 1. Adalbert von Waltenhofen, řádný profesor fyziky na c. k. univerzitě v Innsbrucku, 2. Dr. Ernst Mach, řádný profesor fyziky na univerzitě ve Štýrském Hradci, a 3. Dr. Georg Recknagel, soukromý docent v Mnichově. Vzhledem k tomu, že příští schůze profesorského sboru se měla konat až 7. ledna 1867, byla již v této schůzi zvolena komise k posouzení žádostí, které v termínu dojdou, a vypracování návrhu na obvyklé trienium nejvhodnějších kandidátů. Členy komise byli zvoleni profesori fyziky Pierre a Zenger a profesor vyšší matematiky Heinrich Durège.²⁴ Je zajímavé, že zmínění první zájemci o profesuru nebyli z vysokých technických škol, ale z univerzit.

Posouzení došlých žádostí komisí a její návrh na obsazení profesury

Zájem o dobře placené místo na pražské polytechnice, ústavu se *stopadesátiletou* tradicí, byl značný. Do konkurzu se přihlásilo celkem 17 uchazečů. Posouzení došlých žádostí a vypracování závěrečného návrhu si tak vyžádalo více času, než byl původní předpoklad.²⁵

Zpráva komise ustavené k posouzení došlých žádostí o profesuru fyziky s německou vyučovací řečí na pražské polytechnice, předložená profesorskému sboru, nese datum 24. února 1867.²⁶ Je zajímavá jak výčtem a hodnocením uchazečů o profesuru (figurují mezi nimi jména v dějinách vědy dobře známá i jména časem zcela zapadlá), tak úvodní rozvahou objasňující kritéria výběru.

Komise v úvodu zprávy zdůraznila důležitost obsazované profesury a specifické požadavky na výuku fyziky pro techniky. Víceméně konstatovala, že profesura se nehodí pro nováčka, který si teprve buduje postavení v oboru, ale je třeba ji obsadit osobou

22 NA, fond ZV, k. 1309, i. č. 4317, sign. 85/52/IIb (organizace studia na technice, 1855–1873, koncept přípisu zemského výboru č. 13734).

23 NA, fond ZV, k. 1319, i. č. 4330, sign. 85/50/IIp (protokol ze schůze 5. 11. 1866, b. 12).

24 Tamtéž (protokol ze schůze 17. 12. 1866, b. 8).

25 Tamtéž (protokol ze schůze 18. 2. 1867, b. 11).

26 AČVUT, fond PP, I. c. (Vorschlag zur Besetzung der am k. böhm. polytechn. Landesinstitute erledigten Lehrkanzel der Physik mit deutscher Unterrichtsprache, rkp., 16 s.).

s pedagogickými zkušenostmi a vědeckými zásluhami, která již také prokázala, že umí své vědomosti a zkušenosti využít. Argumentovala tím, že přednášky z fyziky na technické vysoké škole musí poskytnout nejen porozumění předmětu z teoretické a matematické stránky, ale také co možná nejvšestrannější kritické znalosti konkrétních dat, protože fyzika pro techniky není jen předmětem vědeckého poznání, ale má sloužit také jako základ inteligentní praktické činnosti.²⁷

S ohledem na vytyčená kritéria komise rozdělila došlé žádosti do dvou skupin. Do první zařadila uchazeče (celkem 5), jejichž bibliografie (vědecká zdatnost) zatím nepostačovaly k získání postavení na technické vysoké škole. Do druhé skupiny zařadila uchazeče (celkem 12), kteří vykazovali potřebnou kvalifikaci v obou, nebo alespoň v jednom směru (vědecké a pedagogické zdatnosti). Uchazeči v obou skupinách byli ve zprávě stručně představeni a hodnoceni v abecedním pořadí, přičemž v druhé skupině byli posouzeni nejprve rakouští (celkem 9) a pak zahraniční (celkem 3) uchazeči. Komisí uvedené charakteristiky uchazečů se většinou opíraly o bio-bibliografické údaje, které oni sami uvedli ve svých žádostech. Ani u jedné z charakteristik nebyl zmíněn věk uchazeče, který také nebyl ve zprávě (explicitně) brán v úvahu jako kritérium (i když v oznámení o konkurzu byl tento údaj požadován). Přirozeně, všichni uchazeči byli tehdy muži. Profil některých uchazečů doplňujeme v poznámce pod čarou.

Jako první v první skupině byl uveden Josef Baudiš, působící od roku 1855 jako profesor matematiky na gymnáziu v Jičíně. Komise konstatovala, že nemá žádné publikace ve vědeckých časopisech a podle vysvědčení o zkoušce u c. k. vědecké zkušební komise pro gymnázia v Praze zjevně neovládá dostatečně německý jazyk.²⁸

Druhým byl PhDr. Andreas Bauer, od května 1866 profesor matematiky a fyziky na gymnáziu v Písku. Komise uvedla, že publikoval dvě malá matematická pojednání v programech píseckého gymnázia a předložil rukopis „*Grunzüge der Differenzial und*

27 V úvodu zprávy to bylo vyjádřeno slovy: „*Von allem mußte sich die Commission gegenwärtig halten, das es sich im vorliegenden Falle nicht um eine Lehrkanzel von untergeordneter Bedeutung, dazu geeignet einem Anfänger Gelegenheit zu geben seine ersten Sperre als öffentlicher Lehrer an einer Hochschule zu verdienen, sonder um eine Lehrkanzel handle, welche sowohl durch den Rang der Lehranstalt selbst als auch durch die Wichtigkeit, welche sie für die Schüler dieser Lehranstalt besitzt, einen Mann fordert, welcher mit der Bildung genügende Erfahrung auf dem Gebiete des Höheren Unterrichtes verbindet und bereits Beweise geliefert hat, das er sein Wissen in anregender und nutzbringender Weise zu verwerthen weiß. Weiter mußte berücksichtigt werden, daß die physikalischen Vorträge an einer technischen Hochschule eine Erfassung des Gegenstandes nicht bloß von seiner theoretischen u. rein mathematischen Seite aus, sondern auch eine möglichst vielseitige mit wissenschaftlicher Kritik verbundene Kenntniß der Erforschungsdaten erfordern, weil die Physik dem Techniker nicht bloß Objekt wissenschaftliche Forschung sein, sondern auch zur Grundlage einer intelligenten praktischen Thätigkeit dienen soll.*“ Srov. AČVUT, fond PP, I. c., s. 1–2.

28 Josef Baudiš (1825–1898), životní data uvádí Karol Bílek, viz BÍLEK, Karol. Karel Jaromír Erben a Jičín na základě korespondence s profesorem Josefem Risseem. In Karel Jaromír Erben a úloha paměťových institucí v historických proměnách. *Z Českého ráje a Podkrkonoší*. Supplementum 14. sv. 1. Semily – Turnov, 2011, s. 150. Za doplnění této informace děkuji jednomu z recenzentů.

Integralrechnung von einem neuen Standpunkte“; práce, z nichž by bylo možno posoudit jeho fyzikální znalosti, však nepředložil.

Třetí posuzovaný uchazeč, Alexander Schoberlecher, působil od roku 1862 jako asistent (a po smrti profesor Ferdinanda Hesslera v roce 1865 jako suplent) profesury fyziky na vídeňské polytechnice; předtím byl úředníkem na železnici. O své vědecké kvalifikaci nepředložil žádné doklady, ani doklad o úspěšně složené zkoušce pro kandidáty učitelství.

PhDr. [Simon] Šubič, soukromý docent fyziky na univerzitě ve Štýrském Hradci, zaslal do konkurzu jen osobní dopis. Komise uvedla, že jeho publikace, nakolik jsou jí známé, neopravňují, aby byl pro profesuru vzat v úvahu.²⁹

Posledním zařazeným do první skupiny byl Josef Wesely, již zmíněný asistent při profesuře fyziky s českou vyučovací řečí na pražské polytechnice, předtím konstruktér ve strojírenské továrně a dočasně též suplent fyziky na vyšší české reálce v Praze. Jeho zčásti publikované, zčásti v rukopise předložené práce byly komisí označeny za buď populární, nebo elementární pojednání a kompilace; rukopis slibně nazvaného pojednání „*Erscheinungen an capillaren Röhren*“ označila komise za pouhý koncept započaté a nedokončené práce, a zdržela se proto jeho hodnocení. Vysvědčení o zkoušce kandidáta učitelství nepředložil.

Jako první z uchazečů druhé skupiny byl uveden Dr. Leander Ditscheiner, soukromý docent pro matematickou krystalografii a fyziku krystalů (*Krystalphysik*) na vídeňské polytechnice. Komise konstatovala, že přílohy, na které kandidát v žádosti odkazuje, chybí. Dodala nicméně, že četné a pečlivé práce žadatelovy jsou jí dostatečně známy z odborných časopisů; omezují se však na zcela specifický obor fyziky (fyziku krystalů) a nedovolující posoudit žadatelovy znalosti obecné vědecké fyziky (*auf dem Gebiete der allgemeinen wissenschaftlichen Physik*). Podobným způsobem zhodnotila i jeho učitelskou působnost soukromého docenta na vídeňské polytechnice.³⁰

29 Simon ŠUBIČ (1830–1903), studoval matematiku a fyziku na univerzitě ve Vídni, poté učil na středních školách, 1861 působil na univerzitě v Tübingen. 1864–84 byl učitelem na obchodní akademii ve Štýrském Hradci, kde se 1866 habilitoval pro fyziku na univerzitě a 1869–1902 zastával post mimořádného profesora. Zabýval se teorií tepla a jejími molekulárními základy, teorií elektřiny a magnetismu na mechanickém základě. Napsal učebnice fyziky pro vyšší třídy reálky (vydanou 1869 v Pešti). Srov. RUMPF, Klemens K. M. (ed). *Von Naturbeobachtungen zur Nanophysik*. Publikationen aus dem Archiv der Universität Graz. Bd. 40. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 2003, s. 287. (dále: RUMPF, K. (ed). *Von Naturbeobachtungen*).

30 Leander DITSCHNEINER (1839–1905), studoval ve Vídni na polytechnice (1856–61) a univerzitě (1862) a na univerzitě v Heidelbergu (1864). Na polytechnice ve Vídni se 1866 habilitoval pro krystalografii a „krystalofyziku“, 1870 byl jmenován mimořádným a 1883 řádným profesorem fyziky, 1884 a 1888 byl děkanem, 1888/89 rektorem. Jako honorovaný docent pro nauku o barvách vyučoval také na vídeňské Akademii výtvarných umění. Vysoce hodnoceny byly jeho práce z optiky a elektřiny, 1880 byl zvolen dopisujícím členem vídeňské akademie věd. Srov. DITSCHNEINER Leander. *Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957, Bd. 1, s. 187; SOUKUP, Rudolf Werner. *Die wissenschaftliche Welt von Gestern. Die Preisträger des Ignaz L. Lieben-Preises 1865–1937 und des Richard*

Dalším posuzovaným byl Ferdinand Lippich, působící od října 1865 jako řádný profesor „mechaniky“ na technice ve Štýrském Hradci. Na konkurz reagoval jen dopisem, v němž uvedl, že s ohledem na své stávající postavení by mohl povolání na pražskou polytechniku přijmout jen v případě, že by mu byl buď přiznán druhý platový stupeň, nebo alespoň do služebních let započteno působení ve Štýrském Hradci a 6 let pražské asistentury. Zdá se, že k účasti v konkurzu ho vyzval profesor Pierre. Komise konstatovala, že není pochyb, že Lippich již prokázal jak svým působením asistenta, tak publikovanými pracemi, že je jedním z pozoruhodných a nesporných talentů; jeho učitelská působnost je však zatím příliš krátká, než aby komise mohla přistoupení na jeho požadavky doporučit (a na profesuru ho navrhnout).³¹

Jako třetí v této skupině byl ve zprávě uveden Ernst Mach. Komise ho představila následovně: doktor filozofie, od května 1866 řádný profesor fyziky na univerzitě ve Štýrském Hradci, předtím od 1861 soukromý docent fyziky na vídeňské univerzitě a od 1864 řádný profesor matematiky na univerzitě ve Štýrském Hradci. I u Macha konstatovala, že přílohy uvedené v žádosti chybí. V tomto případě však dodala, že Machovy dosti početné vědecké práce publikované zčásti v Protokolech (*Sitzungsberichte*) vídeňské akademie, zčásti v Poggendorffových *Annalen der Physik* a Schlömilchově *Zeitschrift für Mathematik und Physik* jsou tak známé, že jeho povolání na pražskou polytechniku by nemělo nic stát v cestě.³²

Následujícím hodnoceným uchazečem byl c. k. školní rada pro Moravu a Slezsko v Brně PhDr. Alois Novak. Byl to onen Novak (Nowak), který v letech 1853–1859 působil jako asistent (a v letech 1855–1857 dokonce jako suplent) při profesuře fyziky na pražské univerzitě. Pak odešel na střední školu: v roce 1859 se stal profesorem mate-

Lieben-Preises 1912–1928. Wien: Böhlau Verlag, 2004, s. 48ff. Dostupné též na [www <https://de.wikipedia.org/wiki/Leander_Ditscheiner>](https://de.wikipedia.org/wiki/Leander_Ditscheiner).

31 Ve zprávě komise se uvádělo: „*Wiewohl sich nicht in Abrede stellen läßt, daß Lippich sowohl während seiner Verwendung als Assistent als auch durch seine veröffentlichten Arbeiten sich als ein höchst beachtenswerthes und viel versprechendes Talent erwiesen hat, so ist doch andererseits seine Thätigkeit als öffentlicher Lehrer noch viel zu kurz um die Commission zu veranlassen die von ihm gewünschten Begünstigungen zu befürworten.*“ AČVUT, fond PP, I. c.

32 Ve zprávě komise se uvádělo: „*Die in seinem Gesuche angeführten Beilagen liegen nicht vor, doch sind seine ziemlich zahlreichen wissenschaftlichen Arbeiten, welche er theils in den Sitzungsberichten der K. Akademie der Wissenschaften zu Wien theils in Poggendorffs Annalen u. Schlömilchs Zeitschrift veröffentlichte hinreichend u. so vortheilhaft bekannt, daß seiner Berufung an das Prager Polytechnikum nichts im Wege stehen dürfte.*“ AČVUT, fond PP, I. c.

E. Mach se o profesuru fyziky na pražské polytechnice ucházel dopisem z 2. prosince 1866, psaným německy a adresovaným rektorátu. Po uvedení základních dat o své dosavadní akademické kariéře zdůraznil tyto aspekty své kvalifikace: 1. Již šest let působí úspěšně jako univerzitní učitel. 2. Ovládá francouzský, německý a český jazyk. 3. Publikoval řadu vědeckých prací, jejichž seznam později doplní. Následovaly tituly celkem 23 prací uveřejněných nebo zaslanych k publikaci v předních odborných časopisech té doby (avšak bez přesné citace, v některých případech šlo o paralelní publikace). Uvedl také, že pod jeho vedením bylo vykonáno několik vědeckých prací jeho žáků. Text dopisu E. Macha (v němčině, bez citace pramene) viz HAUBELT, J. K Machově žádosti, s. 53–54.

matiky a fyziky na vyšší reálce v Kutné Hoře, 1861 ředitelem a profesorem fyziky na nižší reálce v Teplicích a 1865 byl jmenován školním radou. Vědecké práce v žádosti nepředložil. Přes neskrývané sympatie ke kandidátovi byl závěr komise následující: Ačkoli se Novak osvědčil jak na univerzitě, tak ve své pozdější činnosti jako výtečný učitel a člen komise profesor Pierre, jehož asistentem Novak byl po řadu let, hodnotí jeho vědecké znalosti i praktické dovednosti nejvyšší známkou, přece jen má komise pochyby ohledně povolání Novaka na obsazované místo. I při odhlédnutí od chybějících vědeckých publikací je totiž svou činností již řadu let vzdálen vysokoškolskému učitelství postavení.

Jako pátý ve druhé skupině byl ve zprávě uveden již zmíněný PhDr. Georg Recknagel, od roku 1863 soukromý docent na mnichovské univerzitě.³³ Komise vzala na vědomí, že publikoval fyzikální spis, který získal jakési ocenění, a vedle toho několik dalších prací. Vyslovila se však v tom smyslu, že aniž by chtěla jakkoli podceňovat kandidátovy zásluhy, jeho zatím jen krátké působení soukromého docenta neopravňuje k jeho povolání na obsazovanou profesuru.

Jako další byl uveden PhDr. Albrecht Schrauf, kustod-adjunkt sbírek při dvorním mineralogickém kabinetu (*k. k. Hofmineralienkabinet*) ve Vídni a od roku 1868 docent pro fyzikální mineralogii na vídeňské univerzitě. Komise se zmínila o tom, že napsal učebnici fyzikální mineralogie a četná pojednání z oboru fyziky krystalů uveřejněná v Protokolech vídeňské akademie a Poggendorffových *Annalen der Physik*.³⁴ Její závěr nicméně zněl, že o pracích kandidáta, stejně jako o jeho dosavadní učitelské činnosti platí totéž, co u Ditscheina: nejsou natolik přesvědčivé, aby opravňovaly k navržení na obsazovanou profesuru.

33 Georg RECKNAGEL (1835–1920) studoval matematiku a fyziku ve Würzburgu a v Mnichově (promoval 1861 prací z fotometrie), 1863 se na univerzitě v Mnichově habilitoval (prací o pokusech z termometrie), 1864 působil jako docent na lesnické akademii v Aschaffenburgu, od 1866 středoškolský profesor. Zabýval se fyzikou plynů, napsal několika učebnic a přehledů fyziky. Srov. VIERHAUS, Rudolf (ed.). *Deutsche Biographische Enzyklopädie*, 2. vydání, Bd. 8. München: K. G. Saur, 2007, s. 227.

34 Albrecht SCHRAUF (1837–1897) studoval na univerzitě ve Vídni (matematiku, fyziku, mineralogii a botaniku) a v Tübingen (1862 doktorát filozofie). Poté se stal kustodem sbírek c. k. dvorního mineralogického kabinetu, 1863 se habilitoval na vídeňské univerzitě pro fyzikální mineralogii, 1874 byl jmenován řádným profesorem a vedoucím mineralogického muzea při vídeňské univerzitě. Nabídku profesury na univerzitě ve Lvově dvakrát (1862, 1869) odmítl. Zabýval se hlavně chemickou stavbou minerálů. Ve svém oboru byl uznávanou autoritou. Byl zvolen dopisujícím (1884) a řádným (1894) členem vídeňské akademie věd. Srov. SPERLING, Barbara. Schrauf, Albrecht. *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 23. Berlin: Duncker u. Humblot, 2007, s. 523–524 (Onlinefassung: <http://www.deutsche-biographie.de/pnd117033499.html>); VESELOVSKÝ, František, ONDRUŠ, Petr, HORÁK, Vladimír. Who was who? – In names of secondary minerals discovered in Jáchymov (Joachimsthal). *Journal of the Czech Geological Society*, 1997, 42, č. 4, s. 123–126 (A. Schrauf viz zejména s. 126). Dostupné též na [www <http://www.jgeosci.org/content/JCGS1997_4__veselovsky2.pdf>](http://www.jgeosci.org/content/JCGS1997_4__veselovsky2.pdf).

PhDr. Ernst Schröder, od roku 1865 soukromý docent na curyšské polytechnice, byl komisí vyřízen slovy, že s výjimkou jedné oceněné matematicko-fyzikální seminární práce žádné vědecké práce nepředložil.

Osmým uvedeným uchazečem v druhé skupině byl PhDr. Adalbert von Waltenhofen³⁵, od roku 1892 řádný profesor fyziky na univerzitě v Innsbrucku. Jeho profesní curriculum bylo komisí shrnuto následovně: 1845 byl jmenován asistentem na univerzitě, 1850 učitelem matematiky a fyziky na gymnáziu a 1851 supletem fyziky na Joanneu ve Štýrském Hradci. Vedle téměř dvacetiletého učitelského působení v oboru (z toho 15 let jako univerzitní profesor) prokázal i publikační činnost mnoha pojednáními z různých oborů fyziky, která byla uveřejněna zčásti v Protokolech vídeňské akademie věd, zčásti v Poggendorffových *Annalen der Physik* a v Dinglerově *Polytechnisches Journal*. Komise konstatovala, že Waltenhofenovy zásluhy o pozvednutí fyzikálního vzdělání na univerzitě v Innsbrucku je třeba ocenit o to víc, že byly vykonány s malými peněžními prostředky při četných těžkostech, s nimiž se fyzik na malých rakouských univerzitách setkává; cíle dosáhl svým zaujetím, vytrvalostí, uvážlivostí a odborností.³⁶ Od roku 1853 je také členem c. k. vědecké komise pro kandidáty učitelství na gymnáziích v Innsbrucku a na tamní univerzitě byl dvakrát zvolen děkanem filozofické fakulty a jednou rektorem univerzity. Při jeho povolání na pražskou polytechniku by mu však musel být navržen plat v druhé platové třídě.

Devátým uchazečem (zařazeným ve zprávě mimo abecední pořadí, buď dodatečně, nebo s ohledem na jeho působení) byl PhDr. Ferdinand Peche, ředitel c. k. vyšší reálky v Rakovači na rakouské vojenské hranici. V jeho charakteristice komise uvedla, že v roce 1851 byl jmenován učitelem fyziky a matematiky na děčínském gymnáziu, o tři roky později suploval profesuru fyziky na Joanneu ve Štýrském Hradci, kde se habilitoval na univerzitě pro „analytickou fyziku a matematiku“. Pak odešel jako vrchní telegrafista do „tureckého Srbska“. Po 1,5 roce se vrátil do Rakouska, stávající post obdržel od ministerstva války. Publikoval řadu matematických a fyzikálních prací. Závěrečné stanovisko komise bylo následující: Ponecháme-li stranou čistě teoretickou povahu jeho prací, okolnost, že se dlouhým cestováním pohyboval v kruzích vzdálených vysoké škole, vzbuzuje pochybnosti, že by se na obsazovanou profesuru hodil. Dodejme, že Ferdi-

35 Adalbert von WALTENHOFEN (1828–1914) studoval matematiku a fyziku na univerzitě ve Vídni. Doktorát filozofie získal na univerzitě ve Štýrském Hradci, kde působil 1848/49 jako univerzitní asistent při fyzikálně-matematickém oddělení a jako učitel na vyšším gymnáziu. Od 1852 řádný profesor fyziky na univerzitě v Innsbrucku. (Další profesní kariéra v hlavním textu.) Je pokládán za jednoho z pionýrů elektrotechniky, s jeho způsobem demonstrace elektrických vířivých proudů je spojeno označení „Waltenhofenovo kyvadlo“. O jeho působení ve Štýrském Hradci podrobněji RUMPF, K. (ed.) *Von Naturbeobachtungen*, s. 282–283.

36 Ve zprávě komise to bylo formulováno slovy: „Seine Verdiensten um die Hebung des physikalischen Unterrichtes an der Innsbrucker Universität mußten um so höher veranschlagt werden als es bei den geringen Geldmitteln u. den mannigfachen Schwierigkeiten, denen der Physiker an den kleinen österreichischen Universitäten begegnet, wegen Eifers, großer Ausdauer, Umsicht u. Fachkenntniße bedurfte um zum Ziele zu gelangen.“ AČVUT, fond PP, I. c.

nand Peche se již v roce 1864, tehdy čtyřiačtyřicetiletý, ucházel na pražské polytechnice o mimořádnou profesuru matematiky s německou vyučovací řečí a z celkem 12 uchazečů byl tehdy s vysoce kladným hodnocením navržen na prvním místě (profesuru však získal Johann Lieblein, navržený na druhém místě).³⁷

Poslední tři kandidáti na profesuru fyziky s německou vyučovací řečí na pražské polytechnice, uvedení ve zprávě komise, byli zahraniční. Jako první byl představen PhDr. Adam Weiss, od roku 1853 profesor vyšší matematiky a fyziky na polytechnice v Norimberku. Před tím, v letech 1844–1850 učitel matematiky a fyziky a 1850–1853 rektor průmyslové školy (*Gewerbeschule*) ve Fürthu. Na místě publikací předložil pouze spis k získání doktorátu filozofie. Komise poznamenala, že odborníkům jsou známy jeho práce, vydané zčásti samostatně, zčásti publikované v Grunertově *Archiv für Mathematik und Physik*, Crelleově *Journal für die reine und angewandte Mathematik* a Poggendorffových *Annalen der Physik*. Jsou to ovšem práce z větší části matematické, a i ta malá část jeho fyzikálních prací přistupuje k řešeným otázkám z čistě formálního hlediska. Zájem tohoto uchazeče o místo na pražské polytechnice byl zřejmě jen kalkulací, jak dokládá závěrečné vyjádření komise: Protože pan žadatel pobírá na svém stávajícím místě plat ročně 2 000 zl., přijal by povolání do Prahy jen za podmínek pro něho výhodných, které však blíže nespecifikoval a o nichž si vyhradil možnost vyjednávat.

Následujícím zahraničním uchazečem o profesuru byl PhDr. Eugen Lommel, vrchní učitel na kantonální škole a od roku 1865 soukromý docent na univerzitě a na polytechnice v Curychu. Vedle oceněné seminární práce předložil několik (na svou dobu pozoruhodných) vědeckých prací uveřejněných v Grunertově *Archivu* a Poggendorffových

37 NA, fond ZV, k. 1352, i. č. 4344, sign. 85/50/Vd (Kommission-Bericht über die Kompetenzen für die außerordentliche Professur der reinen Mathematik mit deutschen Sprachvortrage am königl. böhm. Polytechnikum in Prag, 7. 7. 1864). Podle mnohem podrobnější charakteristiky v této zprávě se Ferdinand PECHÉ (1820–1898) narodil v Písku, studoval matematiku a přírodní vědy na pražské univerzitě, pak na polytechnice a na univerzitě ve Vídni. Doktorem filozofie byl promován na pražské univerzitě. Tři roky zastával místo telegrafisty, 1852 byl jmenován učitelem matematiky a fyziky na vyšším gymnáziu v Děčíně. Pak převzal suplování fyziky na technice ve Štýrském Hradci, kde se v dubnu 1854 zároveň habilitoval pro analytickou fyziku a mechaniku na univerzitě; po obsazení jím suplované profesury jiným kandidátem přijal nabídku ministerstva obchodu na místo vrchního telegrafisty. Po 1,5letém působení v tureckém Srbsku, kam byl ministerstvem obchodu vyslán, se vrátil do Rakouska a stal se vrchním telegrafistou ve státní službě ve Vídni. V tomto postavení se 1864 ucházel o profesuru čisté matematiky s německou vyučovací řečí na pražské polytechnické ústavu; při posuzování jeho kandidatury byly tehdy zmíněny vedle jeho publikovaných prací z matematiky i rukopisy jeho dvou fyzikálních prací (o vibrační teorii a o teorii zemského magnetizmu). K působení Ferdinanda Peché (psáno s akcentem nad e) ve Štýrském Hradci viz též RUMPF, K. (ed.). *Von Naturbeobachtungen*, s. 283 a 365. Poté, co v r. 1867 F. Peche neuspěl v konkurzu na profesuru fyziky s německou vyučovací řečí na pražské polytechnice, byl 1868 (nejvyšším rozhodnutím z 12. června t. r.) jmenován profesorem matematické fyziky na univerzitě v Innsbrucku, kde působil po zbytek života. Srov. CAP, Ferdinand. *Geschichte des Institutes für theoretische Physik 1868–1988*. Dostupné na [www <http://www.uibk.ac.at/th-physik/about/geschichte-1868-1988.html>](http://www.uibk.ac.at/th-physik/about/geschichte-1868-1988.html).

Annalen. Komise je však rovněž označila za z větší části čistě matematické povahy. Dodala, že o uchazečově krátké působnosti soukromého docenta není nic známo.³⁸

Posledním hodnoceným byl PhDr. Adalbert (zřejmě Adolf) Wüllner, mimořádný profesor na univerzitě v Bonnu.³⁹ O jeho pedagogických předpokladech komise uvedla, že působil jako soukromý docent na univerzitě v Marburgu a v Bonnu a pak jako učitel na zemědělském ústavu (*Landwirtschaftliche Lehranstalt*) v Poppelsdorfu. K Wüllnerově publikační činnosti uvedla, že vedle samostatných vědeckých prací napsal také učebnici fyziky, započatou jako německý překlad francouzské učebnice *Cours de physique* od J. Jamina, posléze však zpracovanou v samostatné kompendium, která vyšla krátce po sobě ve dvou vydáních. Také Wüllnerovi bylo nutno v případě přechodu do Prahy navrhnout plat v druhé platové třídě.

Po představení a hodnocení všech o místo se ucházejících osob přistoupila komise ve zprávě k závěrečnému návrhu. Rozhodování, jak zmínila, nebylo snadné: Poté, co ve schůzi 15. února 1867 členové komise dlouho diskutovali o všech kandidátech, dospěli jednotně k názoru, že v úvahu pro návrh přicházejí jen profesori Waltenhofen, Mach a Wüllner. O pořadí, v němž mají být kandidáti navrženi, však nebyli členové komise zpočátku jednotní: Pro Wüllnera mluvily jeho vědecké práce a vynikající učebnice, lehkost a elegancie jeho přednášek i jeho jmenování profesorem na univerzitě v Bonnu. Na druhé straně, jeho vědecké práce se nejevily natolik vynikající, aby mu byla dána bezvýhradná přednost před ostatními uchazeči. Ve prospěch Waltenhofena hovořilo spolu s jeho vědeckými pracemi jeho dlouholeté působení univerzitního profesora a zásluhy o pozvednutí úrovně studia fyziky na univerzitě v Innsbrucku. V případě Macha bylo konstatováno, že jeho vědecké práce se pohybují v oboru, který předpokládá vysoký

38 Eugen von LOMMEL (1837–1899), studoval matematiku a fyziku na univerzitě v Mnichově (1854–58), dva roky pak působil jako domácí učitel, 1860–65 vyučoval fyziku a chemii na kantonální škole ve Schwyz, 1865–67 na vyšší škole v Curychu. Na univerzitě v Curychu získal 1865 doktorát filozofie, 1866 se na univerzitě i na technice v Curychu habilitoval. 1867 byl jmenován profesorem matematiky a fyziky na zemědělské a lesnické akademii v Hohenheimu, 1868 profesorem experimentální fyziky na univerzitě v Erlangen. Od 1886 působil jako profesor na univerzitě v Mnichově, kde vybudoval nový fyzikální ústav. Ve fyzikálních pracích se zabýval (teoreticky i experimentálně) fyzikální optikou (ohyb a rozptyl světla, fluorescence) a meteorologií. Publikoval mj. knihu o Besselových funkcích (1868). Podrobněji viz RECHENBERG, Helmut. Lommel, Eugen Ritter von. *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 15. Berlin: Duncker u. Humblot, s. 144–145. Dostupné na [www <http://www.deutsche-biographie.de/pnd104276150.html>](http://www.deutsche-biographie.de/pnd104276150.html).

39 Adolph WÜLLNER (1835–1908), studoval fyziku na univerzitách v Bonnu, Mnichově, Berlíně a Marburgu, kde se pak habilitoval pro fyziku. 1862 byl jako soukromý docent fyziky povolán na zemědělskou akademii do Poppelsdorfu, současně získal mimořádnou profesuru na univerzitě v Bonnu. 1863 se stal ředitelem průmyslové školy (*Gewerbeschule*) v Aachen. V Aachen byl pověřen vybudováním polytechniky, kde se stal 1870 profesorem fyziky, 1883–86 rektorem. Byl především experimentálním fyzikem, ve vědeckých publikacích se zabýval napětím par solných roztoků, specifickými tepley pevných látek, kapalin a plynů, spektroskopii, fyziologickou a fyzikální optikou, je též autorem učebnice experimentální fyziky, která vyšla v řadě vydání (a sloužila i studentům na pražské univerzitě). Srov. *Festschrift Adolph Wüllner gewidmet zum siebzigsten Geburtstag*, 13. Juni 1905. Leipzig: B. G. Teubner, 1905, 264 s.

stupeň matematicko-fyzikálních znalostí. Zároveň však bylo podotknuto, že větší část jeho prací spadá více do fyziologie než do fyziky. A také jeho působnost učitele na vysoké škole byla označena za zatím krátkou.

Jak se zdá, členové komise Pierre a Durège prosazovali kandidaturu Wüllnera. Zenger naproti tomu dával přednost rakouským kandidátům Waltenhofenovi a Machovi – oba označil za stejně způsobilé, na prvním místě však navrhoval Waltenhofena, pro jeho dobrou obeznámenost s poměry na rakouských vzdělávacích ústavech a jeho didaktické zkušenosti získané dlouholetým učitelským působením.

A. Wüllner v dopise jednomu z členů komise (zřejmě v odpověď na dotaz, zda a za jakých podmínek by profesuru na pražské polytechnice přijal) sdělil své představy (požadavky) ohledně fyzikálního kabinetu. Jak je konstatováno ve zprávě, všichni členové komise se shodli, že jeho požadavky jsou oprávněné a v principu je uznávají. Sdílení jednoho fyzikálního kabinetu dvěma na roveň postavenými profesory označili za nevyhovující a nedostatečné v didaktickém i vědeckém ohledu. Konstatovali nicméně, že za stávajících poměrů je zřízení samostatného kabinetu (s oddělenou správou a dotací) požadavek nesplnitelný. Durège a Pierre uznali, že povoláním do Prahy by byl Wüllner postaven do horších podmínek pro vědeckou práci, než jaké měl v Bonnu, a jeho vědecká činnost by tím nutně utrpěla. Připojili se proto k návrhu profesora Zengera. Do zprávy komise však nechali zanést, že na svém hodnocení tří pro profesuru vybraných kandidátů setrvávají.

Komisi navržení kandidáti na profesuru fyziky s německou vyučovací řečí na pražské polytechnice byli: na prvním místě A. von Waltenhofen, s ohledem na jeho dlouholetou pedagogickou působnost a zásluhy, a na druhém místě E. Mach. Kandidáta na třetím místě komise nenavrhl, s odůvodněním, že žádný další z uchazečů, vedle tří posledně diskutovaných, nevyhověl stanoveným požadavkům.

Hlasování o návrhu komise v profesorském sboru pražské polytechniky

Zpráva komise byla předložena profesorskému sboru pražské polytechniky ve schůzi 2. března 1867. Jménem komise ve schůzi referoval profesor Pierre. V zápise bylo uvedeno, že návrh komise ve schůzi vehementně podpořil František Josef Studnička (profesor matematiky s českou vyučovací řečí); označil za správné, že komise upustila od návrhu profesora Wüllnera, který – aniž by nad druhé dva vybrané kandidáty vyčínal – si kladl zcela nesplnitelné podmínky. Hlasování o návrhu bylo přesunuto na program příští schůze, předem však byla ještě upřesněna formulace návrhu a způsob hlasování o něm. Rektor Kořistka se také ještě dotázal, zda někdo z profesorského sboru nechce návrh komise doplnit o třetího kandidáta. Všemi hlasy proti dvěma bylo nicméně rozhodnuto, že v příští schůzi bude hlasováno jen o dvou kandidátech navržených komisí.⁴⁰

40 NA, fond ZV, k. 1319, i. č. 4330, sign. 85/50/IIp (protokol schůze 2. 3. 1867, b. 5).

Hlasování proběhlo ve schůzi profesorského sboru 11. března 1867. Hlasovalo se pomocí lístků, nejprve o kandidátovi, který bude navržen na prvním místě (všech 23 přítomných hlasovalo pro A. v. Waltenhofena), poté o kandidátovi na druhém místě (všech 23 přítomných hlasovalo pro E. Macha). Zemskému výboru byli tudíž 14. března t. r. na obsazení profesury fyziky s německou vyučovací řečí na pražské polytechnice jednomyslně doporučení *primo loco* profesor A. von Waltenhofen z Innsbrucku a *secundo loco* profesor E. Mach ze Štýrského Hradce, a to se žádostí, aby záležitost byla vyřízena co možná nejrychleji.⁴¹

Profesor Waltenhofen, navržený jako Pierrův nástupce na prvním místě, byl vázán pedagogickými povinnostmi v Innsbrucku do konce školního roku 1866/67. Vídeňská polytechnika však zjevně naléhala, aby profesor Pierre nastoupil již od letního semestru 1867. Ve schůzi profesorského sboru 11. března 1867 byla proto jako další bod jednání nastolena otázka zajištění výuky fyziky na pražské polytechnice v letním semestru 1867. V diskusi zazněl návrh, aby profesor Pierre za sebe zajistil náhradu, nebo alespoň navrhl taková opatření, aby co největší část jím suplované výuky fyziky byla zajištěna. Zvažována byla i žádost k ministerstvu kultu a vyučování ve Vídni o posunutí termínu odchodu Pierra na vídeňskou polytechniku na konec letního semestru 1867. Děkan Kořistka byl nicméně názoru, že záležitost Pierrůva odchodu není ještě tak daleko, s poukázáním na to, že musí být také obsazena profesura po Pierrůvi na univerzitě. Sám Pierre se vyjádřil, že zatím neví, kdy bude ze svých pražských postů uvolněn. Profesorský sbor nakonec vyslovil pouze jednomyslné přání, aby Pierre setrval na pražské polytechnice, jak nejdéle mu to bude možné.⁴²

Během jednoho a půl měsíce se však věci rozhodly. Ve schůzi profesorského sboru pražské polytechniky 29. dubna 1867 profesor Pierre oznámil, že pražskou polytechniku opouští (vystupuje z jejího pedagogického sboru). S konstatováním, že nově jmenovaný profesor fyziky na pražské polytechnice může nastoupit až v polovině června, navrhl, aby příslušnou výuku zatím suploval asistent Anton Wassmuth, který má beztak povinnost zastupovat profesora a přednášenou látku zná, protože se účastnil všech přednášek. Profesorský sbor s tímto řešením souhlasil a nechal o něm informovat zemský výbor.⁴³

41 Tamtéž (protokol schůze 11. 3. 1867, b. 10). Přípis zemskému výboru byl datován 14. března 1867 a podepsáni pod ním byli rektor pražské polytechniky K. Kořistka a J. Laube. Srov. NA, ZV, k. 1356, i. č. 4346, sign. 85/50/Vd (Waltenhofen Adalbert von).

42 Tamtéž (protokol schůze 11. 3. 1867, b. 11). K vyjádření K. Kořistky se v zápise doslovně uvádí: „Der Rektor meint, die Frage sei noch nicht weit, erst nach Ernennung des Nachfolgers des Prof. Pierre an der Universität werde die Zeit gekommen sein, Vorkehrungen zu treffen, da man dann hoffentlich nach mindestens 3 Wochen früher vor dem wirklichen Abgange des Prof. Pierre davon Kenntniß haben werde.“

43 Tamtéž (protokol schůze 29. 4. 1867, b. 4). V zápise bylo uvedeno: „Da der neuernannte Professor der Physik erst Mitte Juni kommen dürfte, so schlägt Professor Pierre bezüglich der Supplierung seiner Assistenten Wassmuth vor, welcher ohnedies verpflichtet ist, den Professor zu vertreten, und welcher, da derselbe bisher allen Vorlesungen beigewohnt, auch den vorgetragenen Stoff kennt.“

Jmenování a nástup A. von Waltenhofena na profesuru na pražské polytechnice

Zemský výbor s návrhem na propůjčení profesury fyziky s německou vyučovací řečí na pražské polytechnice A. von Waltenhofenovi vyslovil souhlas 29. dubna 1867 a nejvyšším rozhodnutím ze dne 11. května 1867 bylo Waltenhofenovo jmenování potvrzeno.⁴⁴

Waltenhofen se ujal svých povinností na pražské polytechnice od zimního semestru 1867/68; v první schůzi profesorského sboru v tomto školním roce, která se konala 7. října 1867, byl již mezi přítomnými. V následující schůzi 17. října byla schválena žádost asistenta A. Wassmutha o proplacení odměny za suplování výuky dotčené profesury v uplynulém školním roce; kladné vyřízení žádosti vřele doporučili jak profesor Zenger, tak profesor Waltenhofen.⁴⁵ Wassmuth se stal Waltenhofenovým asistentem a koncem školního roku 1867/68 mu byla asistentura prodloužena o další dva roky.⁴⁶

O zázemí své pražské profesury se Waltenhofen začal starat již před přesídlením do Prahy. Z Innsbrucku požádal písemně profesorský sbor, aby v plánech na novou budovu pražské polytechniky bylo počítáno se dvěma posluchárnami pro fyziku (pro české a pro německé oddělení). Profesori Zenger a Wersin žádost podpořili a profesorský sbor jednomyslně odhlasoval, aby zemskému výboru byla doporučena dodatečná úprava stavebních plánů.⁴⁷ Po příchodu do Prahy, ve schůzi profesorského sboru 28. října 1867, předložil Waltenhofen žádost k zemskému výboru o mimořádnou dotaci na zařízení příručního kabinetu („*Handkabinett*“) při své profesuře fyziky.⁴⁸

Zemský výbor vyslovil souhlas s navrženým suplováním výuky výnosem z 8. května 1867 (vzato na vědomí ve schůzi profesorského sboru 27. května t. r., v níž již profesor Pierre nebyl přítomen). Tamtéž (protokol schůze 27. 5. 1867, b. 16). A. Wassmuth se stal asistentem při Pierrem suplované profesuře na pražské polytechnice od 1. září 1866, ještě jako student. Po odchodu Lippicha do Štýrského Hradce byl sice na uvolněné asistentké místo při suplované profesuře fyziky na pražské polytechnice vypsán konkurz, ale profesor Pierre žádného z 9 přihlášených (mezi nimi i Wassmuth) tehdy neakceptoval a požádal, aby asistentké povinnosti při jím suplované profesuře zastával dočasně Zengerův asistent Josef Weselý. Srov. NA, ZV, k. 1356, i. č. 4346, sign. 85/50/Vd (Wassmuth Anton).

44 Tamtéž (protokol schůze 17. 6. 1867, b. 10); též VELFLÍK, A. V. *Dějiny*, s. 500. K vlastnímu jmenování profesora Waltenhofena došlo však zřejmě až dekretem zemského výboru z 5. června 1867 Nr. 8914, v důsledku jeho pozdějšího nástupu na pražský post. Srvn. NA, ZV, k. 1356, i. č. 4346, sign. 85/50/Vd (Waltenhofen Adalbert von).

45 NA, fond ZV, k. 1319, i. č. 4330, sign. 85/50/IIp (protokol schůze 17. 10. 1867, b. 5).

46 Tamtéž (protokol schůze 15. 6. 1868, b. 4). A. Wassmuth (1844–1927) odešel 1870 jako asistent na techniku do Vídně (zřejmě za V. Pierrem). Ve Vídni na univerzitě se 1871 habilitoval pro elektromagnetismus, 1876 byl jmenován mimořádným a 1882 řádným profesorem matematické fyziky na univerzitě v Černovicích. 1890 (nejvyšším rozhodnutím z 29. července t. r.) byl jmenován řádným profesorem matematické fyziky na univerzitě v Innsbrucku (jako nástupce zemřelého F. Peche); zde působil do roku 1893. Srov. CAP, F. Geschichte..., l. c.

47 Tamtéž (protokol schůze 24. 6. 1867, b. 8).

48 Tamtéž (protokol schůze 28. 10. 1867, b. 10).

V prvním školním roce Waltenhofenova působení na pražské polytechnice (1868/69) se do jeho přednášky *Allgemeine Physik* (5 hod. týdně) zapsalo celkem 118 posluchačů (107 imatrikulovaných a 11 hostů) a do přednášky *Technische Physik* (2 hod. týdně) 88 imatrikulovaných posluchačů. Do obdobných přednášek v češtině profesora Zengera se tehdy zapsalo v případě *Obecné fyziky* celkem 136 imatrikulovaných posluchačů, v případě *Technické fyziky* 108 posluchačů. Inventář pro obě profesury stále ještě společného fyzikálního kabinetu na pražské polytechnice čítal tehdy 970 inventárních položek.⁴⁹

Institucionální oddělení obou profesur fyziky na pražské polytechnice dovršilo rozdělení pražské polytechniky na dva samostatné ústavy, český a německý, k němuž došlo na základě nejvyššího rozhodnutí z 18. dubna 1869.⁵⁰ A. von Waltenhofen se svou profesurou a kabinetem přešel na pražskou německou polytechniku, kde působil až do roku 1883; vedle fyziky zde začal v roce 1881 přednášet také elektrotechniku. V roce 1883 pak přijal nabídku profesury elektrotechniky na technice ve Vídni. Jeho nástupcem v Praze se stal fyzik a elektrotechnik ukrajinského původu Johann Puluj (1845–1918), předtím soukromý docent vídeňské univerzity a vedoucí elektrotechnického podniku firmy *Werndl* ve Štýrsku.

Několik poznámek k obsazení profesury fyziky po V. Pierrovi na pražské univerzitě

Odehodem profesora Pierra do Vídně se měla uprázdnit také, resp. především jím řádně zastávaná profesura fyziky na filozofické fakultě pražské univerzity. Spisy týkající se jednání o obsazení této profesury se v příslušných českých archivech (Archivu Univerzity Karlovy a v Národním archivu v Praze) zachovaly jen velmi torzovitě. Vyplývá z nich, že profesorské kolegium filozofické fakulty bylo úředně vyzooměno o jmenování V. Pierra profesorem na vídeňské polytechnice připisem českého místodržitelství v Praze z 27. října 1866 (který byl ve spisovém protokolu kolegia zaprotokolován 3. listopadu 1866).⁵¹ Dá se nicméně předpokládat, že profesorské kolegium fakulty bylo v té době již o Pierrově kandidatuře na vídeňskou profesuru i o jeho jmenování informováno – jím samým nebo z jiných zdrojů. Vedení fakulty (podobně jak to navrhoval i profesorský sbor na pražské polytechnice) se pokusilo vyjednávat s ministerstvem kultu a vyučování ve Vídni, aby odchod Pierra na vídeňskou polytechniku byl pozdržen do konce školního roku 1866/67, do jmenování a příchodu jeho nástupce. Podařilo se

49 NA, fond ČM, k. 920, i. č. 3466, sign. 4 (König. böhm. polytechnisches Landesinstitut, Schuljahr 1868/69).

50 Srov. *Zákoník zemský království Českého*, roč. 1869, č. 73, částka XXII, Prag: Statthalterei-Druckerei 1869, s. 118.

51 Archiv Univerzity Karlovy Praha (dále AUK), fond Filozofická fakulta 1849–1885 (dále FF), k. 15, Geschäftsprotocoll des k. k. philosoph. Professoren Collegiums im Studienjahre 1867 (Nr. 14, 3. 11. 1866). Sám dokument se však ve spisech FF v AUK nedochoval. Podobně je to i s dalšími citovanými položkami spisového protokolu.

však získat souhlas ministerstva jen se setrváním Pierra v Praze do konce již probíhajícího zimního semestru.⁵²

Zpráva o Pierrově odchodu a uvolnění jím zastávané profesury fyziky (resp. zastávaných profesur) v Praze se zjevně rychle rozšířila i mimo Prahu a Vídeň. Již 6. listopadu 1866 byla totiž ve spisovém protokolu profesorského kolegia filozofické fakulty pražské univerzity zaprotokolována žádost ředitele vyšší reálky v Rakovači (již zmíněného) Ferdinanda Peche o propůjčení uvolněné profesury fyziky na univerzitě! Žádost byla předána k vyřízení „komité“ tvořenému profesory V. Pierrem, Wilhelmem Matzkou (profesor matematiky) a Karlem Hornsteinem (profesor matematiky a astronom), které bylo ustanoveno 13. listopadu t. r.⁵³ Připomeňme, že oznámení o konkurzu na obsazení Pierrem suplované profesury na pražské polytechnice bylo datováno 11. listopadu 1867 a první zmínka o prvních třech zájemcích o tuto profesuru se objevila v protokolech tamního profesorského sboru 17. prosince t. r.

Petice posluchačů filozofické fakulty

Do jednání o novém obsazení profesury fyziky na filozofické fakultě pražské univerzity vstoupili také posluchači filozofie sdružení v tehdejší akademickém Spolku pro volné přednášky z matematiky a fyziky (založeném v roce 1862 a v roce 1869 pak transformovaném v Jednotu českých matematiků). Na zprávu o odchodu profesora Pierra do Vídně zareagovali peticí z 1. prosince 1866, kterou se obraceli na vídeňské ministerstvo kultu a vyučování. V petici poukázali na neuspokojivý (přesněji řečeno neuspokojující) stav výuky fyziky na filozofické fakultě pražské univerzity a požadovali, aby vedle stávající profesury fyziky, která má být nově obsazena, byla na fakultě zřízena ještě druhá profesura pro vyšší fyziku, a to s českou vyučovací řečí. Ve svém požadavku se zjevně inspirovali obsazováním paralelních profesur s vyučovací řečí německou a českou na pražské polytechnice. Poukazovali přitom na fakt, že na středních školách v Království českém byly zákonem z 18. ledna 1866 již oba zemské jazyky – němčina a čeština – ve výuce zrovnoprávněny. V tomto ohledu se jeví jejich požadavek opodstatněný, neboť studium fyziky na filozofické fakultě bylo tehdy zaměřeno v prvé řadě na výchovu středoškolských profesorů.

Znění petice (podle její pozdější citace v češtině) bylo následující: „Vysoké c. k. státní ministerstvo! Za příčinou povolání c. k. universitního profesora fyziky pana Dra. Viktora Pierra na polytechnikum vídeňské i nastávajícího tím nového obsazení uprázdněné stolice fyziky na c. k. universitě pražské, vidí se nám v hluboké úctě podepsaným posluchačům siložpytu pilnou toho býti potřebou, dovoliti sobě požádati Vysoké c. k. státní ministerstvo za odstranění nedostatečného až dosud obsazení stolice pro fyziku i vad z toho vyplývajících:

1. Jest zajisté vadou největší, že experimentální fyzika se přednáší nejen pro filosofy, leč též i zároveň hlavně pro farmaceuty, posluchače takové, kteří buď zcela žádného aneb jen velmi skrovného vzdělání předběžného na universitu a zejména k přednáškám o fysice s sebou přinášejí. Že pak professor přednášející musí na ně zvláštní míti zřetel, leží na bíledni. Tím však stává se, že filosofům přednášívá se to, čemu se již na gymnasiu naučiti musili, z čehož jde, že tito nižádného z oněch přednášek užitku neberou, což zajisté nedostatkem tím větším, čím přísněji činí se požadavek, aby kandidáti professury pojali fysiku se stanoviska vědeckého, jež aby dosáhli, nemohou býti odkázáni sami na sebe – taktoť by musila býti universita zařízením zcela zbytečným, neboť rovným právem mohlo by se žádati na posluchačích, aby sami o sobě studovali filosofii, práva atd.

2. Mají-li však také z experimentální fysiky filosofové nějakého užitku bráti, musí nutně, jak tomu již dříve bylo, od farmaceutů oddělení, přednášky pak pro ně dle zvláštní jich potřeby zařízeny býti – čehož ovšem docílí se nejnáze zřízením druhé stolice pro fysiku.

3. Avšak i návštěva fysiky praktické jest tak četná, že p. professor Dr. Viktor Pierre sám si stěžuje, že příliš mnoho má posluchačů, než aby s každým mohl experimentovati; a jen zřídka kdy, sotva jednou do roka jednotlivec dostane se k experimentování.

Tím však se posluchači prakticky vzdělati nemohou, aniž naučí se tomu z knih neb pouhým na provádění fysikálních pokusů se díváním. I majíť v hluboké úctě podepsaní filosofové za to, že odůvodněno, kterakých škod berou z nedostatečného toho obsazení fysiky, o jejíž důležitosti svědčí zajisté i ta okolnost, že na jiných universitách tu- i cizozemských více stolic zřízeno pro přednášky fysiky, jakož toho dosvědčuje např. universita vídeňská, kde čtyři i pět, vratislavská, kde tři profesori fysiku přednášejí, i prosí v hluboké úctě podepsaní, aby vysoké c. k. státní ministerstvo nedopustilo tomu, aby na zdejší c. k. universitě, tomuto pravzoru všech nápotomních universit středoevropských, fysika tak macešsky jediným jen professorem přednášena byla.

Konečně dovolují si v hluboké úctě podepsaní upozorniti vysoké c. k. státní ministerstvo na vydaný již zákon o rovnoprávnosti na středních školách i na nastalou tím potřebu učitelů přednášejících jazykem českým.

I osmělují se v hluboké úctě podepsaní vzněsti nejpokornější prosbu, aby vysoké c. k. státní ministerstvo ráčilo naříditi:

- aby zřízena byla druhá stolice pro fysiku na c. k. vysokých školách pražských, s níž přednášela by se i fysika vyšší;
- aby jedna z dvou těchto stolic obsazena byla professorem, který by dovedl vyhověti i potřebám posluchačů českých.⁵⁴

52 Tamtéž (Nr. 23, 26, 6. 11. 1866, Nr. 155, 10. 12. 1866).

53 Tamtéž (Nr. 16, 6. 11. 1866).

54 *Dějepis Jednoty českých matematiků v Praze*. Praha: Jednota českých matematiků, 1872, s. 17–19. K výuce fyziky pro mediky a farmaceuty na pražské univerzitě podrobněji TĚŠÍNSKÁ, Emilie, HLAVAČKOVÁ, Ludmila. Z historie výuky fyziky pro mediky na pražských univerzitách. *Acta Universitatis Carolinae-Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, 2011, t. 51, fasc. 1, s. 11–57.

Petice byla předložena akademickému senátu pražské univerzity, jehož prostřednictvím měla být postoupena ministerstvu ve Vídni. Profesora Pierra, kterému byla petice postoupena k vyjádření (jako stávajícímu profesoru fyziky a zřejmě i jako členu komitě, které mělo připravit návrh na nové obsazení profesury), se však kritika stavu výuky fyziky nemile dotkla. Do dvou dnů byli údajně všichni, kdo petici podepsali, vyzváni, aby se k Pierrovi osobně dostavili. Petice byla autorům nakonec vrácena pro „špatné stylizování“.⁵⁵ Požadavek na zřízení druhé profesury fyziky s českou vyučovací řečí na pražské univerzitě nicméně nezapadl. Potřebu druhé profesury fyziky na pražské univerzitě pocítovali i sami profesori matematicko-fyzikálních oborů. Posouzení této otázky (zřejmě v širším kontextu) bylo postoupeno komitě vytvořené z profesorů: Vincenc František Kosteletzky (lékař, 1867/68 rektor univerzity), V. Pierre, Konstantin von Höfler (historik), Fridolin Wilhelm Volkmann (filozof) a Jan Kvičala (klasický filolog). Zpráva tohoto komitě byla profesorskému sboru předložena 4. března 1867. Její znění ani shrnutí se ve spisech nedochovaly.⁵⁶

Návrh profesorského kolegia filozofické fakulty na obsazení profesury

Zpráva tříčlenného komitě, zvoleného profesorským kolegiem filozofické fakulty k vypracování návrhu na nové obsazení profesury fyziky na pražské univerzitě, byla ve spisovém protokolu profesorského kolegia filozofické fakulty zaprotokolována 11. ledna 1867 a v kolonce o vyřízení uvedeno (bez data), že byla odeslána.⁵⁷ Kopie této zprávy se v Archivu Univerzity Karlovy nedochovala. Ve spisech pražského místodržitelství se však dochoval koncept průvodního dopisu z 14. ledna 1867, kterým místodržitelství zprávu postoupilo ke konečnému návrhu ministerstvu kultu a vyučování ve Vídni. Podle tohoto konceptu byli na profesuru fyziky na pražské univerzitě profesorským kolegiem filozofické fakulty navrženi (stejně jako o něco později na pražské polytechnice) na prvním místě profesor innsbrucké univerzity A. von Waltenhofen a na druhém místě profesor štyrsko-hradecké univerzity E. Mach. Místodržitelství označilo tento návrh za plně motivovaný péčí o vědu a v tom ohledu jej plně podpořilo, ovšem s výhradou opatření, která by měla vést k dvojímu obsazení profesury fyziky. Problémem případného zdvojení profesur bylo zjevně opět jejich institucionální zázemí (rozdělení fyzikálního kabinetu a zdvojení dotace).⁵⁸

55 *Dějepis Jednoty*, 1. c. Profesorským kolegiem filozofické fakulty byla petice zaprotokolována 12. prosince 1866 a dána k vyjádření profesoru Pierrovi. AUK, FF, k. 15, Geschäftsprotocoll ..., 1. c. (Nr. 173, 12. 12. 1866, k vrácení petice Nr. 184, 16. 12. 1866). Jednání o petici se promítá i do dalších položek v podacím protokolu.

56 Touto zprávou byla tehdy zřejmě záležitost v profesorském kolegiu filozofické fakulty uzavřena. Srov. AUK, FF, k. 15, Geschäftsprotocoll..., 1. c. (Nr. 271, 4. 3. 1867).

57 Tamtéž (Nr. 207, 11. 1. 1867).

58 V připsu se uvádělo: „Wird dem h. k. k. Staatsministerium C. U. zur weiteren h. Schlussfassung mit dem Bemerken ehrerbietig überreicht, daß man dem vorliegen – vom Standpunkte der Wissenschaftspflege allseitig motivierten Besetzungsantrage – lautend I^{mo} loco für den Insbrucker

Modifikace návrhu profesorského kolegia pražské univerzity na obsazení uvolněné profesury fyziky ze strany ministerstva

Návrh na obsazení profesury fyziky na pražské univerzitě, schválený profesorským kolegiem filozofické fakulty pražské univerzity a postoupený státnímu ministerstvu do Vídně prostřednictvím děkana J. Kelle, se dochoval ve složce E. Macha v Rakouském státním archivu. Návrh je datován 30. prosince 1866 a vidován rektorem Josefem Halou 12. ledna 1867.

Podobně jako tomu bylo u již zmíněného (byť chronologicky o něco pozdějšího) návrhu na obsazení profesury obecné a technické fyziky suplované Pierrem na pražské polytechnice, byly také v návrhu profesorského kolegia filozofické fakulty pražské univerzity nejprve charakterizovány úkoly obsazované profesury (v té době jediné profesury fyziky na pražské univerzitě) a z toho plynoucí kritéria pro posouzení uchazečů. S vysokou kritickými slovy na adresu absolventů gymnázií, co se týče úrovně jejich fyzikálních znalostí, bylo konstatováno, že těžiště obsazované profesury spočívá v názorné výuce experimentální fyziky pro kandidáty učitelství na středních školách a pro farmaceuty. Budoucí profesor musí proto být nejen renomovanou osobností ve svém oboru (což bylo samozřejmě kritériem pro univerzitního profesora), ale také zručný experimentátor, pokud možno obeznámený se stavem výuky fyziky na středních školách. Aniž to bylo v názvu tehdejší univerzitní profesury fyziky zakotveno, byla v návrhu víceméně vymezena jako profesura experimentální fyziky.

Zároveň bylo konstatováno, že budoucím učitelům fyziky na gymnáziích je však třeba během univerzitního studia poskytnout také základy vyšší, matematické fyziky. Takové přednášky zatím na pražské univerzitě vypisovali (v rámci zvláštního učebního příkazu nebo výběrově) profesori matematiky (V. Matzka a C. Hornstein). Na všech ostatních univerzitách v monarchii však již existovaly dvě nebo i více profesur fyziky, které se o výuku dělily. Tímto způsobem návrh nastolil otázku nedostatečnosti jediné profesury fyziky na pražské univerzitě, avšak bez konkrétních návrhů.

V další části návrhu byli hodnoceni čtyři kandidáti ucházející se o profesuru fyziky na pražské univerzitě: Ferdinand Peche, Ferdinand Lippich, Adalbert von Waltenhofen a Ernst Mach. Všichni uvedení, jak již bylo zmíněno, se zároveň ucházeli o profesuru

Univ. Professor Dr. Adalbert Edler v. Waltenhofen, u. I^{lo} loco für den Gratzter Univ. Professor Dr. E. Mach – vorbehaltlich jener Maßnahmen, welche die im Zuge der Berathung der akademischen Behörden befindliche Frage der Durchführung der sprachlichen Gleichberechtigung an den Prager Universität im Gefolge haben dürfte – vollkommen beipflichte; jedoch von der Erwähnung dieses letzteren Umstandes hier aus dem Grunde nicht Umgang nehmen könne, weil für den Fall, daß es zu einer Doppelbesetzung dieser Lehrkanzel – mit deutscher u. mit böhmischer Vortragsprache – gelangen sollte, der an die Prager Universität derzeit zu berufende Professor sich voraussichtlich die Frage aufwerfen dürfte, welche Desiderata vor Annahme der Berufung nach Prag noch zu stellen wären, um sich möglichst die ungeschmälerte Benutzung des bisher bestehenden physikalischen Cabinets für seine Vorträge zu sichern.“ NA, fond ČM, k. 1007, i. č. 3537, sign. 25/12/1 (rkp. koncept No. 1911 ai. 1867).

obecné a technické fyziky s německou vyučovací řečí na pražské polytechnice, suplovanou do té doby V. Pierrem. Dvojí kandidaturou zvyšovali své šance jednu z obou profesur získat, odlišné koncepční vymezení obou profesur pro ně nebylo zřejmě rozhodující.

Navržení Adalberta von Waltenhofena na prvním místě na univerzitní profesuru fyziky bylo v návrhu opět zdůvodněno jeho dlouholetým učitelským působením na vysoké i na střední škole, jeho publikační činností v oboru experimentální fyziky, zkušenostmi s budováním fyzikálních ústavů (na provinčních univerzitách s omezenými finančními prostředky) a zastáváním významných akademických postů. Jak již bylo řečeno, Waltenhofen studoval na univerzitě ve Vídni, akademickou kariéru začínal jako asistent a adjunkt na univerzitě ve Štýrském Hradci, tam pak 2 roky učil matematiku a fyziku na gymnáziu a dočasně suploval fyziku na tamní technice. Od r. 1852 (tj. v době kandidatury na pražskou profesuru již 14 let) zastával post profesora fyziky na univerzitě v Innsbrucku, kde byl dvakrát zvolen děkanem filozofické fakulty a v r. 1861 dokonce rektorem univerzity. V Innsbrucku působil také ve zkušební komisi pro kandidáty učitelství na gymnáziích.

Při posuzování kandidatury E. Macha návrh konstatoval, že již uveřejnil „*nikoli zanedbatelný počet prací, které z větší části odbočují do oboru fyziologie a lékařské fyziky, a nejsou jen experimentální povahy, nýbrž dokládají také vysoké matematicko-fyzikální vzdělání autora*“. Co se týče jeho zkušeností při vzdělávání kandidátů učitelství, neměla komise žádné informace. Podotkla nicméně, že jeho učitelské působení bylo zatím krátké k tomu, aby takové zkušenosti mohl nabýt (čimž ovšem nechtěla nijak snižovat jeho schopnosti).⁵⁹ Mach zřejmě opomněl ve své žádosti zmínit (nebo to nepovažoval za důležité), že ve Štýrském Hradci také působil (byť zatím jen krátce) jako examinator ve zkušební komisi pro kandidáty učitelství na gymnáziích.

Navržení Macha na druhém místě (*secundo loco*) na profesuru fyziky na pražské univerzitě bylo v závěru návrhu shrnuto v tom smyslu, že ve srovnání s Waltenhofenem mu sice chybí delší učitelské zkušenosti, jeho vědecké schopnosti v teoretickém i experimentálním oboru jsou však dosavadními pracemi znamenitě doloženy.⁶⁰

59 V návrhu se při posuzování kandidatury E. Macha přímo uvádí: „*er hat eine nicht unbedeutende Anzahl von Arbeiten veröffentlicht, welche größtentheils in das Gebiet der Physiologie und medizinische Physik einschlagen, und nicht bloß experimenteller Natur, sondern derart sind, daß sie von der höheren mathematisch-physikalischen Bildung des Verfassers vorzügliches Zeugniß geben. In wie fern Herr Professor Mach bis jetzt Gelegenheit gehabt habe, in der Ausbildung von Lehramtskandidaten Erfahrungen zu sammeln, ist dem gefertigten Professoren-Collegium nicht bekannt, auch dürfte die Zeit seiner Wirksamkeit als Professor der Physik noch zu kurz sein, um hierüber ein Urtheil zu gestatten, wenn auch seine Befähigung durchaus nicht bezweifelt wird.*“ Österreichisches Staatsarchiv, Wien (dále: ÖStA, fond AVA, Unterricht - Allg., K. 1219, PA Ernst Mach, Zl. 2014/1867, fol. 14–15.

60 „*In zweiter Linie würde Herr Professor Dr. E. Mach zu nennen sein, bei welchem zwar der Nachweis einer längeren Erfahrung in der obenerwähnten Richtung mangelt, dessen wissenschaftliche Befähigung auf theoretischen wie experimentellen Gebiete jedoch durch seine bisherigen Arbeiten in vorzüglicher Weise dokumentiert ist.*“ ÖStA, AVA, l.c, fol. 15.

U zbývajících dvou zvažovaných kandidátů vznikly u Ferdinanda Peche rozpaky především koncepční: na pražské univerzitě chtěl přednášet víceletý kurz „analytické fyziky“, obsazovaná profesura však měla zajistit prvořadě výuku experimentální fyziky. Kandidatura Lippicha, kterému i univerzitní komitě přiznalo nesporný talent a vedle toho dobrou obeznámenost s pražskými poměry, ztroskotala i zde na jeho platových požadavcích: ve Štýrském Hradci pobíral plat 1600 zl. ročně a profesuru v Praze byl ochoten přijmout, pokud by mu byl přiznán plat v druhé platové třídě (tj. 1680 zl. ročně), k jejímuž dosažení však zatím neodsloužil potřebných 10 let.

Byla to zřejmě otázka druhé profesury, zaznívající v návrhu, ale možná též reflexe souběžně probíhajících jednání o obsazení profesury obecné a technické fyziky na pražské polytechnice (se zcela identickým návrhem), proč vídeňské ministerstvo požádalo o dobrozdání ohledně návrhu c. k. Školskou radu (K. k. *Unterrichts-Rath*), její sekci pro filozofickou fakultu (*Section für die philosophische Fakultät*).⁶¹

Školská rada, v dobrozdání z 24. února 1867, po přezkoumání argumentace návrhu profesorského kolegia pražské filozofické fakulty a s odkazem na pochvalné vyjádření profesora fyziky vídeňské univerzity Josefa Stefana o E. Machovi návrh profesorského kolegia modifikovala v tom smyslu, že pořadí dvou navržených kandidátů na profesuru prohodila, tj. doporučila: *primo loco* E. Macha, *secundo loco* A. von Waltenhofena. Zároveň ministerstvu doporučila, aby profesorské kolegium filozofické fakulty v Praze bylo požádáno o zprávu, zda je na pražské univerzitě zapotřebí druhá profesura fyziky a za jakých podmínek by měla být systemizována. Pod jednomyslně přijatým dobrozdáním tří členů Školské rady byl podepsán c. k. školský rada Carl Littrow (univerzitní profesor a ředitel univerzitní hvězdárny ve Vídni, člen vídeňské akademie věd).⁶² Dodejme, že Josef Stefan (1835–1893) byl na vídeňské univerzitě nástupcem Andrease von Ettingshausena, u něhož E. Mach začínal jako asistent svou akademickou kariéru. Ministerstvo doporučení Školské rady respektovalo a k jmenování profesorem fyziky na pražské univerzitě předložilo císaři Františku Josefovi Ernsta Macha.

Jmenování Ernsta Macha profesorem fyziky na pražské univerzitě

Na základě nejvyššího rozhodnutí z 11. března 1867, ministerským výnosem z 15. března t. r., byl profesorem fyziky na filozofické fakultě pražské univerzity jmenován Dr. Ernst Mach.

Připomeňme, že právě v té době byl zemskému výboru postoupen návrh profesorského kolegia pražské polytechniky na obsazení tamní profesury fyziky s německou vyučovací řečí, v němž E. Mach figuroval jako kandidát na druhém místě. Jak byly ty dva (co do osob a pořadí) identické návrhy na obsazení dvou různých pražských profesur fyziky tehdy míněny, není z nalezených pramenů jasné. Pro jmenování E. Macha na profesuru

61 K institucionálnímu začlenění školské rady, její struktura a personálnímu složení viz *Hof- und Staats-handbuch des Kaiserthums Österreich für das Jahr 1866*. Wien [1866], s. 126.

62 ÖStA, AVA, l.c, fol. 17–19.

fyziky na univerzitě mluvilo zaměření jeho vědeckých publikací na fyzikální zkoumání otázek z oboru fyziologie a psychologie smyslů. Možná ve prospěch jeho kandidatury zasáhl také C. Hornstein, po kterém E. Mach v r. 1864 převzal profesuru matematiky na univerzitě ve Štýrském Hradci. Není vyloučeno, že svou roli sehrála i Machem deklarovaná znalost češtiny (a tedy možnost případně přednášet i česky).⁶³

Ministerský výnos o jmenování E. Macha profesorem fyziky na pražské univerzitě byl ve spisovém protokolu profesorského kolegia filozofické fakulty zaprotokolován 23. března 1867. Týmž přípisem ministerstva bylo profesorské kolegium požádáno o podání zprávy, zda nemá být zřízena druhá profesura fyziky. Vypracováním návrhu odpovědi byli pověřeni opět profesori Pierre, Matzka a Hornstein.⁶⁴ O jejich stanovisku a o odpovědi kolegia ministerstvu prameny, které jsme měli k dispozici, nic neodhalují. Požadovaná profesura fyziky s českým vyučovacím jazykem na pražské univerzitě tehdy nicméně zřízena nebyla. Druhá profesura fyziky – pro matematickou fyziku s oficiální německou vyučovací řečí – byla na pražské univerzitě zřízena a obsazena až v roce 1872. Jejím prvním držitelem se stal toho roku Ferdinand Lippich a druhým v roce 1911 (po Lippichově penzionování) Albert Einstein (tehdy byla zároveň přejmenována na profesuru teoretické fyziky).⁶⁵

Nástup E. Macha na post do Prahy

Na svůj nový post na pražské univerzitě nastoupil E. Mach od letního semestru 1867, který tehdy začínal 3. května. Jak zavzpomínal v jednom pozdějším autobiografickém ohlédnutí, do zasmušilé Prahy přibyl z optimistického Štýrského Hradce v dubnu 1867.⁶⁶ Jeho přesídlení do Prahy bylo zřejmě hodně kvapné a neměl ani čas na to, aby se před příchodem do Prahy oženil.

Ani v případě Ernsta Macha nebylo snadné vyvázat se v polovině školního roku z povinností na univerzitě ve Štýrském Hradci. Datum jeho nástupu v Praze tak zůstávalo nejisté ještě v polovině dubna a netrpělivost v profesorském kolegiu filozofické fakulty v Praze rostla. Profesor Pierre od letního semestru 1867 musel nastoupit na polytechnice ve Vídni a potřeboval profesuru v Praze předat. Suplování výuky po jeden semestr a protokolární předání fyzikálního kabinetu se dalo nějak zařídit. Problém však představovaly zkoušky kandidátů pro učitelství na středních školách. Výmluvně to zaznívá v dopise V. Pierra E. Machovi datovaném v Praze 16. dubna 1867. Pierre nejprve Ma-

cha informoval o postoji profesorského kolegia pražské filozofické fakulty k Machově žádosti, aby mohl ve svém dosavadním postavení ve Štýrském Hradci setrvat do konce letního semestru 1867. Uvedl, že on sám sice Machovu žádost při hlasování ve schůzi kolegia podpořil, byl však v menšině 3 proti 15 hlasům. Konstatoval, že profesorské kolegium naléhá, aby Mach nastoupil v Praze co nejrychleji, a pokusil se vysvětlit důvody, které k tomu kolegium vedou. Profesor Waltenhofen v letním semestru v Praze zjevně nenastoupí, a i kdyby nastoupil, není myslitelné, že by mohl převzít přednášky z fyziky jak na technice, tak na univerzitě. K tomu Pierre dodal, že on sice obě profesury zastával, ale se znalostí místních poměrů a s nejvyšším vypětím. Dále uvedl, že přítomnost Waltenhofena na technice není ovšem tak naléhavá, jako přítomnost Macha na univerzitě. Zkoušky pro kandidáty učitelství se totiž v Praze konají ve dvou termínech – v polovině prosince a v polovině června. A ty červnové zkoušky jsou přede dvěma. Již začínají od uchazečů přicházet elaboráty, o kterých je třeba vyhotovit posudky, protože již v polovině května se má konat tzv. přípravné zasedání, na kterém se rozhodne o připuštění či nepřipuštění toho kterého kandidáta ke klausurní a ústní zkoušce. Tyto povinnosti již Pierre nemůže převzít a čekají na Macha. Pierre po vysvětlení důvodů, které stály za hlasováním profesorského kolegia, dodal, že on osobně proti vyhovění žádosti Macha nic nemá. Nicméně i jemu záleží na řádném předání profesury, zejména kabinetu. Pokud by Mach nedorazil před začátkem semestru, má Pierre právo požádat děkana o ustanovení komise z oborově nejbližších profesorů, které by agendu předal. Takové kroky by však neudělaly dobrý dojem pro Machův nástup v Praze. V závěru naléhavého pětistránkového dopisu vyslovil Pierre víru, že Mach přece jen v Praze nastoupí včas.⁶⁷

O tom, že Mach dorazil do Prahy a ohlásil se na pražské univerzitě, informoval přípisem z 26. dubna 1867 jménem děkanátu a profesorského kolegia filozofické fakulty Dr. Jan Nepomuk Kelle české místodržitelství v Praze a požádal, aby byl Machovi od 1. května vyplácen stanovený plat.⁶⁸ Dne 29. dubna t. r. převzal E. Mach protokolárně fyzikální kabinet od V. Pierra, který svůj pražský post opustil 5. května t. r.⁶⁹

V tištěných programech přednášek na letní semestr 1867, které byly připravovány s určitým časovým předstihem, nebyly přednášky E. Macha uvedeny, ohlášeny byly zřejmě dodatečně na tzv. černé desce. Jako nový přednosta fyzikálního kabinetu byl však E. Mach v tomto semestru již uveden, a také se vzápětí pustil do jeho zvelebování. Za zbytek peněz (na koupi nového, nebo z prodeje starého lustru), které deponoval

63 S češtinou jako předmětem výuky se E. Mach setkal (a byl z ní klasifikován) při studiu na vyšším veřejném piaristickém gymnáziu v Kroměříži v letech 1852/53–1854/55. Znalost češtiny deklaroval i ve zmíněné žádosti o profesuru fyziky na pražské polytechnice.

64 AUK, fond FF, k. 15, Geschäftsprotokol..., l. c. (Nr. 291, 23. 3. 1867).

65 K této profesuře podrobněji např. TĚŠÍNSKÁ, Emilie. Profilování teoretické fyziky na pražské univerzitě a vazby s pražským působením A. Einsteina před 100 lety. *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie*, 2012, roč. 57, č. 2, s. 146–168.

66 Srov. BLACKMORE, John T. Three Autobiographical Manuscripts by Ernst Mach. *Annals of Science*, 1978, vol. 35, s. 401–418.

67 Deutsches Museum, München, Wissenschaftliche Nachlass von Ernst Mach, Allgemeine Korrespondenz, NL 174/2518: Pierre Victor (Prof.) an Mach, Ernst, Prag, 16. 4. 1867, 5 s. rkp.

68 NA, fond ČM, k. 1004, i. č. 3637, sign. 25/12/1 (Nr. ex. 323, 26. 4. 1967). Nástupní plat v Praze byl E. Machovi vyměřen ve výši 1 365 zl. (oproti 1 260 zl., které od září 1865 pobíral ve Štýrském Hradci). S počtem odsloužených let následovala další zvýšení základního platu: od 1. března 1874 na ročních 2 200 zl., od 1. března 1879 na 2 600 zl., od 1. dubna 1882 na 3 000 zl. K základnímu platu přistupovaly další dobové a funkční příplatky.

69 AUK, fond FF, k. 15, Geschäftsprotokol..., l. c. (Nr. 330, 29. 4. 1867).

u děkanství před svým odchodem profesor Pierre, navrhl zakoupit knihy; do té doby fyzikální kabinet, na rozdíl např. od pražské hvězdárny, knihy v rámci údajů o svém inventáři neuváděl. Před letními prázdninami, v červenci 1867, požádal Mach také o opravu rozbitých oken ve fyzikálním kabinetu.⁷⁰

Před začátkem nového školního roku, poté, co se v Praze „zabydlel“, se E. Mach v září 1867 oženil se svou snoubenkou ze Štýrského Hradce Hedwigou Marussig. Z manželství se následně v Praze narodilo celkem pět dětí.

Výuka E. Macha na pražské univerzitě ve šk. r. 1867/68

Prvním uceleným školním rokem E. Macha na pražské univerzitě byl rok 1867/68. Podle dobového statistického přehledu (datovaného 14. října 1868) měla filozofická fakulta pražské univerzity tehdy celkem 19 řádných profesorů (nejvíc ze všech fakult), 3 mimořádné profesory, 6 asistentů, 3 soukromé docenty, 6 učitelů v užším smyslu (*Lehrer im engeren Sinne*) a 8 sluhů (*Dienerchaft*). Při celé univerzitě bylo vykázáno celkem 22 učebních institucí (s různými názvy – kabinet, laboratorium, ústav, muzeum, klinika, hvězdárna), mezi nimi fyzikální kabinet (s 1 051 kusem instrumentů a aparátů). Ke studiu na filozofické fakultě bylo v zimním semestru 1867/68 zapsáno celkem 434 posluchačů (338 řádných, 30 mimořádných a 66 farmaceutů), z toho 110 uvedlo mateřskou řeč německou a 317 českou. Pro letní semestr 1868 byla vykázána následující čísla: celkem zapsaných 381 (308 řádných, 11 mimořádných a 62 farmaceutů), 102 mateřská řeč německá, 274 česká.

Podle téhož výkazu vypsalo profesor Mach v zimním semestru 1867/68: přednášky *Grundlehren der Physik [für Lehramtskandidaten]* (4 hodiny týdně, zapsalo se 76 posluchačů), *Physik für Pharmazeuten* (5 hod. týdně, zapsalo se 45 posluchačů) a cvičení *Praktische physikalische Übungen* [resp. podle dobových seznamů přednášek *Praktische Übungen, verbunden mit Besprechungen über ausgewählte Kapitel der Physik und Referaten über die neuesten Fortschritte*] (4 hod. týdně, zapsalo se 52 posluchačů); ve všech případech šlo o výuku podléhající zaplacení stanoveného kolegia. Pro srovnání, do přednášky V. Matzky *Mathematische Physik* (2 hod. týdně) se v tomto semestru zapsalo 38 posluchačů, do C. Hornsteinovy přednášky *Analytische Mechanik* (2 hod. týdně) 16 posluchačů. V letním semestru 1868 vypsalo Mach přednášky *Grundlehren der Physik* (3 hod. týdně, zapsáno 50 posluchačů), *Besprechung über die [ausgewählte Kapitel der] Physik* (1 hod. týdně, bezplatně, 77 zapsaných) a cvičení *Praktische physikalische Übungen* (4 hod. týdně, 30 zapsaných). Několik přednášek (z humanitních oborů) na filozofické fakultě pražské univerzity bylo v tomto roce vypsáno česky, např. v letním semestru 1868 přednáška profesora V. V. Tomka *Dějiny mocnářství Rakouského* (5 hod. týdně, zapsalo se 18 studentů).⁷¹

70 Tamtéž (Nr. 521, 17. 7. 1867).

71 NA, fond ČM, k. 920, i. č. 3466, sign. 4, 21/3/17 (Statistische Nachweisung des hohen Unterrichtes, Universität zu Prag, Studienjahr 1868). Srov. též TĚŠÍNSKÁ, Emilie. Ernst Mach, His Prague

Odchod E. Macha z Prahy

Ernst Mach působil na univerzitě v Praze (od r. 1882 na německé univerzitě v Praze) až do roku 1895, kdy přijal nabídku pro něho speciálně zřízené profesury filozofie na univerzitě ve Vídni, kde svou akademickou kariéru završil. Již v roce 1873 však uvažoval o odchodu z Prahy a návratu do Štýrského Hradce, na profesuru fyziky, která se tehdy uvolnila na tamní univerzitě odchodem Augusta Töpplera (a při níž Töppler mezitím vybudoval dobře zařízený fyzikální ústav); při obsazení této profesury však byla dána přednost Ludwigu Boltzmannovi.

Pedagogické, vědecké a organizační činnosti E. Macha v Praze byla již věnována řada prací.⁷² V tomto ohledu se zde proto omezíme na konstatování, že Ernst Mach svou vědeckou, pedagogickou, vědecko-organizační i popularizační činností představuje jednu z nejvýznamnějších osobností v dějinách vědy v českých zemích.

Osobní vzpomínka Vladimíra Nováka na E. Macha

Na závěr a jako paralelu k dříve citované vzpomínce jednoho z posluchačů na profesora V. Pierra připojme úryvek ze vzpomínek jednoho z Machových posluchačů na pražské univerzitě, a to profesora fyziky na české technice v Brně Vladimíra Nováka (1869–1944), který si zapsal Machovu přednášku z experimentální fyziky ve školním roce 1890/91 (na pražské německé univerzitě, jako mimořádný posluchač z pražské české univerzity). Ve svých pamětech vydaných tiskem v r. 1939 V. Novák mj. píše: „*Výklady Machovy, jimž předcházela historický úvod, doplněný vhodnými poznámkami filosofickými, byly svérázné, ukazovaly na křehkost a proměnlivost základních pojmů fyzikálních podle historického vývoje, zejména experimentálního, a svědčily o hlubokém učitelském talentu přednášejícího. [...]*“

Physics Students and Their Careers. In DUB, Petr, MUSILOVÁ, Jana (eds.). *Ernst Mach. Fyzika. Filosofie. Vzdělávání*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 75–117 (k výuce E. Macha ve šk. r. 1867/68 na základě dobových seznamů přednášek a katalogů posluchačů viz s. 77–79).

72 Historiografická literatura o E. Machovi zahrnuje monografická díla a samostatné studie, sborníky příspěvků z vědeckých konferencí, komentovaná vydání Machových spisů, edice korespondence apod. K pionýrským historickým studiím o E. Machovi ve vztahu k českým zemím bezesporu patří články Ireny SEIDLEROVÉ, Jana JANKO, Dietra HOFFMANN. Pozornost v uvedeném kontextu si zaslouží také např. sborník příspěvků z konference ke 150. výročí narození E. Macha, uspořádané v Praze v r. 1988: PROSSER, Václav, FOLTA, Jaroslav (eds.). *Ernst Mach and the Development of Physics* (Conference Papers). Prague: Universitas Carolina Pragensis, 1991, 531 s. Opomenout nelze ani sborník ČERNOHORSKÝ, Martin, FOJTÍKOVÁ, Marie (eds.). *Pocta Ernstu Machovi*. Brno: Odborná skupina Pedagogická fyzika FVS JČSMF, 1988. Pražskému období E. Macha věnovali samostatný svazek také autoři BLACKMORE, John T., ITAGAKI, Ryoichi, TANAKA, Setsuko (eds.). *Ernst Mach's Prague 1867–1895 as a Human Adventure*. Enfield, USA: Sentinel Open Press, 2010, 476 s. Příkladem vydané korespondence se vztahem k českým zemím je publikace: *František Wald. Korespondence*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2002, 160 s. Některá další literatura byla citována v textu.

*Mach doprovázel svoje přednášky krásnými pokusy, jež sám prováděl, maje na pomoc svého „mechanika“ p. Hájka, jenž jen věci přenášel nebo udržoval mezi posluchači pořádek. Mnohé pokusy totiž upravoval Mach pro pozorování subjektivní, kde se tehdy pozorovatelé musili vystřídati. Byly to často nejlepší pokusy, které ponechával po skončení přednášky, když se sál vyprázdnil, až na několik vědy chtivých.*⁴⁷³

Závěr

Kolem povolání E. Macha do Prahy panuje stále řada nejasností, v důsledku chybějících pramenů. Je nicméně zřejmé, že E. Mach byl kandidátem jak na profesuru fyziky (s německou vyučovací řečí) na pražské polytechnice, tak na profesuru fyziky na pražské univerzitě. V obou případech byl navržen až na druhém místě, z důvodů kratší pedagogické praxe oproti kandidátovi na prvním místě.

Totožnost návrhů profesorských sborů na obsazení obou pražských profesur, které se měly uvolnit odchodem V. Pierra do Vídně, je překvapivý. Vyplynul zřejmě z toho, že jeden (nejvíce prosazovaný) z trojice kandidátů na profesuru obecné a technické fyziky na pražské polytechnice (a sice A. Wüllner) v poslední fázi jednání odstoupil. Tím se E. Mach v tomto návrhu posunul na druhé místo. Machova kandidatura na obě profesury, stejně jako i u ostatních uchazečů, zvyšovala šanci jednu z profesur získat. Dokládá, že E. Mach měl o získání profesury v Praze vážný zájem.

Identické návrhy souvisely nejspíš i s tím, že hlavní slovo měl v obou návrhových komisích profesor Pierre jako odstupující představitel oboru. Využití potenciálu všech uchazečů, kteří projevíli zájem o některou z uvolněných pražských profesur, by se při vypracování návrhů zdálo logické a ekonomické. Totožné návrhy jsou však těžko pochopitelné (s ohledem jak na zdůrazňování specifických požadavků na výuku fyziky na každé z dotčených vysokých škol, tak na zmínky o náročnosti a neudržitelnosti dřívějšího provizoria zajišťovaného V. Pierrem).

Jak zaměření vědeckých prací E. Macha, tak tehdejší potřeby výuky fyziky na pražské univerzitě z něho dělaly vhodného kandidáta pro tamní profesuru. Krátká učitelská kariéra, tolik zdůrazňovaná v návrzích profesorských sborů, u něho rozhodně nebyla handicapem a své vynikající pedagogické schopnosti prokázal vzápětí po příchodu do Prahy jak v přednáškách, tak zapojením studentů do vědeckých prací ve fyzikálním ústavu.

Zda E. Macha samého přilákala do Prahy, k ucházení se o zmíněnou profesuru fyziky, historická tradice obou pražských vysokých škol a osobnosti s nimi spojené (jako byli např. Christian Doppler nebo v době Machova příchodu do Prahy ještě žijící J. E. Purkyně), je otázkou. Přejít ze Štýrského Hradce do Prahy byl v rámci tehdejší monarchie a akademické mobility určitě kariérním postupem. Na druhé straně, pokud E. Mach hledal post s lepšími podmínkami pro svou vědeckou práci (konkrétně samostatný, dobře

73 NOVÁK, Vladimír. *Vzpomínky a paměti (Životopis)*. Brno: Nákladem vlastním – Tiskl Pokorný a spol., 1939, cit. ze s. 70 a 77.

zařizený fyzikální kabinet), situace na obou pražských vysokých školách byla v tomto směru v roce 1867 poněkud nejistá.

Poděkování

Za pomoc při pátrání po pramenech k tématu děkuji pracovníkům všech citovaných archivů, jmenovitě (v abecedním pořadí): doc. PhDr. Ivaně Čornejové, Ph.D. (AUK), PhDr. Janu Chodějovskému, Ph.D. (MÚA AV ČR), Mgr. Vlastě Měšťánkové (NA) a PhDr. Magdaléně Tayerlové (A ČVUT) a v neposlední řadě vedení a pracovníkům *Deutsches Museum* v Mnichově a *Österreichisches Staatsarchiv* ve Vídni za zaslání kopií citovaných dokumentů.

Resumé

The circumstances surrounding the appointment of Ernst Mach to the physics chair at Prague University in 1867

Ernst Mach (1838–1916) was appointed Professor of Physics at the Imperial and Royal Charles-Ferdinand University in Prague under a decree made by Franz Josef dated 11th March 1867, as the successor to Professor Viktor Pierre (1819–1886), who had been appointed at the end of the winter semester 1866/67 to the Polytechnic in Vienna. Viktor Pierre had held the professorship of physics at Prague University from 1857, and from October 1864 he also stood in for the professorship of General and Technical Physics, lectured in German at the Prague Polytechnic. In nominations to fill both vacant chairs presented by the academic committees at these higher education institutes, out of all the applicants in both cases, Innsbruck University professor Adalbert von Waltenhofen was put forward as a suitable candidate for the first post and Graz University professor Ernst Mach for the second one. The identity of the nominations is surprising both with regard to their emphasis on the specific nature of the physics tuition at both higher education establishments (i.e. for technicians at the polytechnic and for philosophers and pharmacists at the university), and the idea that both positions would continue to be filled by a single professor.

The appointment of Ernst Mach as professor of physics at the Prague University (and Adalbert von Waltenhofen professor of physics at the Prague Polytechnic) was decided by an expert report which was required by the Ministry (*Staats-Ministerium, Abteilung für Cultus und Unterricht*), from the Educational Board, Philosophical Faculty Section (*Unterricht-Rath, Section für philosophische Fakultäten*) in Vienna regarding the nomination submitted by the teaching staff at the Prague University Philosophical Faculty. On the basis of the commendation of Ernst Mach sent by Professor Josef Stefan, the Ministry reversed the order of the nominated candidates for the professorship, recommending Ernst Mach for the first post and Adalbert von Waltenhofen for the second.

The professorship of physics with German as the lecturing language at the Prague Polytechnic, which was a regional institute, was filled subsequent to a public competition called by the Regional Committee of the Kingdom of Bohemia on 12th December 1866. A total of 17 applicants

were applying for a position (including Ernst Mach, with a letter from 2nd December 1866). The only ones who were eligible for nomination to the professorship were selected by a commission: Adolph Wüllner (Associate Professor at the University of Bonn, although his nomination was eventually withdrawn due to the impracticability of his requirement regarding the physics department), Adalbert von Waltenhofen and Ernst Mach. In Mach's case the commission highly appreciated the standard of his scientific works, while noting that their subjects come more under physiology than physics and that his pedagogical work at the university had so far been brief.

Ernst Mach took up the chair of physics at Prague University at the beginning of the 1867 summer semester. He worked at Prague University until the end of the 1894/95 academic year (at the Prague German University from the 1882/83 academic year). Thanks to his pedagogical, scientific and science organizational activities, he ranks as one of the most prominent figures in the history of science in the Czech lands. In connection with the procedures over occupation of the physics chair at Prague University a requirement was also formulated to establish a second professorship in (higher) physics at Prague University. The second professorship (in Mathematical Physics) was established at Prague University, but the post was not filled until 1872, when Ferdinand Lippich became the first professor.

Translated by Melvyn Clarke

Dva rozdílné postoje ke vzniku ČAVU: Antonín Rezek a Jaroslav Goll

BOHUMIL JIROUŠEK

Two different attitudes towards the establishment of CASA: Antonín Rezek and Jaroslav Goll

Abstract: This article focuses on the circumstances surrounding the establishment of the Czech Academy of Sciences and Arts, and speculation over its establishment, including the way the establishment plan is reflected in the attitudes of two prominent historians: Antonín Rezek and Jaroslav Goll, who at that time still belonged to the younger generation of university professors.

Keywords: Czech Academy of Sciences; Antonín Rezek; Jaroslav Goll; Josef Kalousek

Vznik České akademie věd a umění (ČAVU, České akademie císaře Františka Josefa pro vědu, slovesnost a umění) je spojen s celkovou emancipací české společnosti na konci 19. století,¹ s proměnami celého akademického světa v Praze, ovšem také s narůstajícím sebevědomím české středostavovské společnosti, včetně osobnosti pro vznik (minimálně z hlediska financí) nejdůležitější – architekta Josefa Hlávky,² jenž patřil k výrazným zastáncům čechizace vědeckého poznání u nás, především z hlediska jazykového, přičemž českost vědy i umění nadřazoval nad jejich jiné kvality.³

Národnostní rozpory mezi Čechy a Němci vedly k postupnému oddělování obou národností, dezintegraci sdružovací společnosti Českého království, a v širším nacio-

- 1 POKORNÝ, Jiří (ed.). *Česká akademie věd a umění 1891–1991*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1993; BINDER, Harald, KŘIVOHLAVÁ, Barbora, VELEK, Luboš (eds.). *Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867–1918*. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2003; WINTERS, Stanley B. Jan Otto, T. G. Masaryk, and the Czech National Encyclopedia. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 1983, roč. 31, s. 516–542; FRANC, Martin, MÁDLOVÁ, Vlasta. *The History of the Czech Academy of Sciences in Pictures – Dějiny Akademie věd v obrazech*. Praha: Academia, 2014.
- 2 POKORNÝ, Jiří. *Odkaz Josefa Hlávky*. Praha: Academia, 2005 (dále: POKORNÝ, J. *Odkaz Josefa Hlávky*); POKORNÁ, Magdaléna. Reflexe ČAVU v české společnosti na příkladu vztahu Julia Zeyera a Josefa Hlávky. *Práce z dějin Akademie věd*, 2015, roč. 7, s. 19–28 (dále: POKORNÁ, M. *Reflexe ČAVU*).
- 3 BERAN, Jiří (ed.). *Vznik České akademie věd a umění v dokumentech*. Praha: Ústřední archiv ČSAV, 1989, s. 11, úvod editora (dále: BERAN, J. (ed.). *Vznik České akademie věd a umění v dokumentech*).

nálním měřítku podobně docházelo k vnitřnímu rozkladu habsburské monarchie jako celku. Rozdělení pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity⁴ v roce 1882 na dvě – českou a německou – tuto dezintegraci ještě dále prohlubovalo z hlediska výuky i vědy, jakkoli samozřejmě patří k výrazným úspěchům české společnosti, navíc s postupujícím rozvojem českého středního školství bylo v té době již zřejmé, že běžní absolventi českých gymnázií budou muset dále studovat na českých vysokých školách, jejich znalost němčiny již na odborné studium v němčině přestávala stačit bez výrazného dohánění znalostí němčiny, což obvykle v dalších desetiletích poznávali ti nejlepší z nich na stážích v zahraničí či při části studia na vídeňské univerzitě, v hlavním městě monarchie. Ve vědeckém světě tak integrační roli svým způsobem mohla hrát již jen od 18. století existující Královská česká společnost nauk, disponující i rozsáhlými zahraničními kontakty a výměnou publikací, která měla ve svých stanovách zakotvenou dvojjazyčnost – češtinu i němčinu jako jazyky svých jednání i svých publikací, jakkoli i v jejím případě je možné už v osmdesátých letech 19. století sledovat výraznou tendenci k čechizaci jejího jednání (zasedání, přednášek) i publikačních výstupů. Fakticky tím pro jazykově české prostředí význam Královské české společnosti nauk spíše stoupl – Češi měli celozemskou instituci ve svých rukou, de facto podporování umírněnými Němci, kteří v KČSN byli zastoupeni, resp. se jako její členové na její činnosti podíleli. Tím spíše se mohla některým vědcům či spisovatelům varianta zakládání nové instituce zdát zbytečnou – Královská česká společnost nauk byla už víceméně i z hlediska jazyka záležitostí českou, nikoli bohemikální v zemském slova smyslu, naplňovala však představu jakési velké „instituce“ pro celý stát (království), zatímco vznik ČAVU jako nové instituce se tak mohl jevit být čímsi na úrovni spolku, třeba jakýmsi českým protikladem k Verein für die Geschichte der Deutschen in Böhmen (vznikl 1862) či k pozdějšímu Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens (od 1896), být svým způsobem ústupem, jak je zřejmé z postoje básníka Julia Zeyera ke vzniku ČAVU.⁵ Při vzniku ČAVU nemůžeme však opomíjet ani otázku punktací, časovou souvislost s politickým vyjednáváním o vnitřním rozdělení českého království na českojazyčné (smíšené) a německojazyčné oblasti. Třebaže se punktace, řekl bych naštěstí z hlediska budoucího státoprávního vývoje českého národa, nakonec ve své základní linii – zejména pro odpor mladočechů – neuskutečnily, některá jejich ujednání se realizovala jako faktický projev oné národnostní dezintegrace společnosti v Českém království (zvl. rozdělení zemské školní rady na českou a německou sekci). V této souvislosti se samozřejmě nabízí i úvahy o založení ČAVU jako jednoho z prvků vyrovnávacích jednání. Nepochybně i tato úvaha – při zapojení Albína Bráfa a Františka Ladislava Riegra do příprav vzniku

stanov – je relevantní, jako snaha o jednoznačný úspěch staročeského tábora;⁶ zejména když nelze opominout, že podobnou cestou se s menším úspěchem vydá i německá menšina v českých zemích a bude v reakci na vznik ČAVU směřovat také k založení vlastní akademie.⁷

Do problematiky vzniku ČAVU ovšem přichází i prvek obyčejného rivalství v české společnosti – vůči dosavadnímu vedení KČSN vyrostle nové vedení ČAVU, potenciálně konkurenční prostředí uvnitř české vědecké společnosti,⁸ což také mohlo vstupovat – a vstupovalo – do úvah o tom, zda zakládat novou vědeckou akademii, zejména když po Josefu Jirečkovi KČSN vedl Wacław Władysław Tomek (předseda) společně s Josefem Kalousem (hlavní tajemník, resp. sekretář), kteří byli jednoznačnými zastánci zachování KČSN jako instituce (minimálně formálně) oboujazyčné, spojující vědce obou zemských jazyků k vzájemné spolupráci, třebaže posilování své instituce (proměnou na akademii) by se nebránili, stejně jako nárůstu financí na českým jazykem psané publikace KČSN.⁹

Třebaže tento dezintegrační proces české a česko-německé vědy asi nebylo možné zastavit – od vzniku českých středních škol bylo víceméně jasné,¹⁰ že je jen otázkou času, kdy dojde ke vzniku českých vysokých škol, a tedy rozvoji české vědy, – ve výsledku šel proti snahám, které se snaží chápat vědu jako jeden celek, jako úsilí celého (tehdy spíše euroatlantického) světa o rozvoj vědeckého poznání. Na druhou stranu je ovšem pravda, že řadu humanitních disciplín je velmi obtížné, až skoro nemožné, internacionalizovat. Kvalitní vědní obory, v tom směru, jak byla věda – víceméně v protikladu k technice – chápána v české společnosti, tehdy byly spojeny zejména s oblastí humanitních a společenských věd, tedy k jejich charakteristice patřil zájem o české a slovanské prostředí z hlediska minulosti, kultury, jazyka atd. Jejich sepětí s německou

4 KAVKA, František, PETRÁŇ, Josef (eds.). *Dějiny Univerzity Karlovy III. 1802–1918*. Ed. Jan HAVRÁNEK. Praha: Karolinum, 1997.

5 POKORNÁ, M. *Reflexe ČAVU*, s. 22, J. Zeyer J. V. Sládkovi 23. 6. 1890: „Co se založení dotýká, zdá se mi urážkou, že to není Akademie Království Českého, ale jakýsi provinciální ústav, něco jako krajinského. Mohla by to být Akademie plzeňská nebo vodňanská nebo jakákoli...“

6 BERAN, J. (ed.). *Vznik České akademie věd a umění v dokumentech*, s. 20 (úvod) a zvl. s. 231, dokument č. 30, dopis A. Bráfa F. L. Riegrovi, 21. 3. 1889.

7 MÍŠKOVÁ, Alena. Německé mimouniverzitní instituce v Čechách. In MÍŠKOVÁ, Alena, FRANC, Martin, KOSTLÁN, Antonín (eds.). *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha: Academia, 2010, s. 236 – Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen vznikla v přímé reakci na vznik ČAVU roku 1891, třebaže formální způsob jejího založení (podle spolkového zákona) byl velmi odlišný.

8 KOKEŠOVÁ, Helena. Eduard Albert a Česká akademie věd a umění. *Práce z dějin Akademie věd*, 2015, roč. 7, s. 1–18, zvl. s. 12, z nedat. dopisu E. Alberta M. Červinkové-Riegrové: „Kalousek, Kvičala, Studnička, Randa, Emler a Tomek – to je Učená společnost! Kalousek, Studnička, Emler, Tomek, Kvičala, Durdík atd. atd. – to je Muzeum! Emler, Tomek, Kalousek, Durdík, Kvičala – to je Svatobor. Studnička, Kalousek, Durdík atd. atd. – ta všecka jména se opakují pořád! Je to klika, která vším vládla, vším chce vládnout, všecko jen chce pro sebe. Ted' Akademii!“

9 BERAN, Jiří (ed.). *Vznik České akademie věd a umění v dokumentech*, s. 31 (úvod); POKORNÁ, Magdaléna. Královská česká společnost nauk. In MÍŠKOVÁ, Alena, FRANC, Martin, KOSTLÁN, Antonín (eds.). *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha: Academia, 2010, zvl. s. 102–106.

10 Viz COHEN, Gary B. *Education and Middle-Class Society in Imperial Austria 1848–1918*. West Lafayette: Purdue University Press, 1996.

vědou tak leckým nebylo chápáno jako žádoucí, naopak rozvoj národní vědy byl považován za projev národní emancipace, důkaz vyspělé úrovně národa.

Česká vědecká společnost byla dlouhodobě nespokojena se stavem Královské české společnosti nauk, která trpěla nedostatkem financí a nikdy svou činnost nedokázala úplně rozvinout, mj. díky „tlaku cenzury a špehounství“, jak to označil Antonín Rezek v polemice s Tomášem G. Masarykem.¹¹ Časopis *Athenaeum* přinesl několik polemických studií o tom, co by se mělo dít s vědeckými akademiemi v českých zemích,¹² tj. s KČSN či se založením nové akademie, včetně srovnání se situací u jižních Slovanů, kde jihoslovanská akademie je podle Jiřího Polívky například také účinným nástrojem proti maďarizaci.¹³ Polemiky, jejichž ideové zázemí je samozřejmě širší a sahá i – možná dokonce především – do starší generace českých vědců a také k okruhu staročeské strany, zahájil na stránkách *Athenaeum* Tomáš G. Masaryk,¹⁴ kterému šlo o širší okruh úkolů, které by měla česká věda a kultura plnit. Jeden z úkolů bylo také vybudování české akademie věd, zřízení nové akademie, samozřejmě nejlépe ze státních prostředků,¹⁵ třebaže se uvažovalo i o zapojení soukromých prostředků – reálně také ve výsledku byl zásadní příspěvek stavitele Josefa Hlávky, který předtím finančně podpořil i KČSN.¹⁶

Antonín Rezek oproti většině mladších českých historiků hájil spíše představu obrození Královské české společnosti nauk jako tradiční vědecké akademie, posílení finančních prostředků, které měla KČSN k dispozici, tím by se věda mohla rozvíjet lépe, neboť by nedocházelo k tříštění financí mezi dvě vědecké společnosti, nejspíše mezi dvě – ve výsledku – chudé společnosti, neboť problém KČSN nespočíval v tom, že by nechtěla rozvíjet českou vědu, ale spíše v tom, že k tomu měla málo prostředků,¹⁷ což se

reálně v prvních letech ČAVU týkalo i jí, neboť Hlávkův dar na její založení byl více než velkorysý, ale pro fungování velké vědecké instituce přece jenom nevytvářející možnosti velkého rozletu. Tento Rezkův názor ovšem mladší generaci vědců zjevně nezaujal, důvod nepochybně spočíval i v tom, že šlo v případě KČSN o společnost jazykově utrakvistickou,¹⁸ tedy nešlo o budování jazykově české akademie, jakkoli i ČAVU bude brzy uvažovat o tom, že musí reprezentovat českou společnost v zahraničí – cizojazyčnými časopisy, při vzniku ČAVU se uvažovalo nejprve o němčině, s níž se česká věda za existence monarchie poměřovala,¹⁹ ale z hlediska mezinárodní reprezentace (zejména v přírodovědných oborech) už tehdy se jednalo o francouzštinu, samozřejmě po roce 1918 šlo o francouzštinu už i v tom smyslu, že šlo o jazyk nejvýznamnějšího politického spojence.²⁰ Možná tu však byl ještě jeden podstatnější důvod, proč mladší generace vědců toužila po nové akademii – dost to naznačil Josef Kaizl svým dopisem Josefu Hlávce, když vyjmenovával „mladší učence a badatele“ kolem časopisu *Athenaeum*, „kteří pilně a svědomitě pracují a českým jazykem výsledky svých studií uveřejňují“.²¹ Kaizlova snaha získat Josefa Hlávku, jinak výrazného zastávce pravosti *Rukopisů královédvorského a zelenohorského*, na svou stranu, v níž dominovali spíše odpůrci pravosti,²² ukazuje politický boj mezi různými křídly českých vědců: starší generací, etablovanou i v mimouniverzitních institucích a v politice, a generací mladší, která na své uplatnění mimo univerzitu teprve čekala, resp. o ně velmi výrazně usilovala – zastánci pravosti *Rukopisů* tak svým způsobem (z jejich pohledu) byli do obrany *Rukopisů* vmanévrováni, neboť jen to jim umožnilo uchovat si své dosavadní výlučné pozice, i tak o ně museli tvrdě bojovat.²³ Masarykovo plédování v *Athenaeu* za novou akademii

- 11 REZEK, Antonín. Jak zvelebovatí naši literaturu náukovou?. *Athenaeum*, 1885–1886, roč. 3, s. 41–46 (dále: REZEK, A. *Jak zvelebovatí naši literaturu náukovou?*); MASARYK, Tomáš G., Jak zvelebovatí naši literaturu náukovou?. *Athenaeum*, 1884–1885, roč. 2, s. 270–275.
- 12 Vedle studií zmiňovaných v předchozí poznámce zejména SEYDLER, August. Jak zvelebovatí naši literaturu náukovou?. *Athenaeum*, 1885–1886, roč. 3, s. 70–76; MASARYK, Tomáš G. Jak zvelebovatí naši literaturu náukovou?. *Athenaeum*, 1885–1886, roč. 3, s. 76–79; SEYDLER, August. Akademie česká a Společnost nauk. *Athenaeum*, 1890–1891, roč. 8, s. 65–69 (dále: SEYDLER, A. *Akademie česká a Společnost nauk*). Diskusi nejnověji shrnuje formou edice vybraných textů PIORECKÁ, Kateřina. *O českou literaturu náukovou. Diskuse o úloze a organizaci humanitních věd v letech 1885–1900*. Praha: Academia, 2012.
- 13 POLÍVKA, Jiří. Jihoslovanská akademie věd a umění. *Athenaeum*, 1886–1887, roč. 4, s. 177–184, 214–218, 251–256.
- 14 Srov. POLÁK, Stanislav. *T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou II*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001, s. 87–88.
- 15 Srov. pozn. 7.
- 16 HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. Mecenášství E. Alberta a Česká akademie věd a umění. In POKORNÝ, Jiří (ed.). *Česká akademie věd a umění 1891–1991*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1993, s. 133–139; POKORNÝ, J. *Odkaz Josefa Hlávky*.
- 17 REZEK, A. *Jak zvelebovatí naši literaturu náukovou?*, s. 43–45; odkazuje tu také na dějiny KČSN, které krátce předtím vydal Josef Kalousek; v článku dále polemizuje s některými dalšími Masarykovými názory, mj. ohledně nutnosti subvencovat učebnice pro vysokoškolské studenty, neboť je – jako lukrativní zboží – vydá každý nakladatel rád. K historii KČSN viz KALOUSEK, Josef.

- Děje Král. české společnosti nauk*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1885 (vedle české verze byla kniha vydána také německy – KALOUSEK, Josef. *Geschichte der kön. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften*, Prag: Kön. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, 1885).
- 18 MASARYK, Tomáš G. Jak zvelebovatí naši literaturu náukovou?. *Athenaeum*, 1885–1886, roč. 3, s. 76–79 (dále: MASARYK, T. G. *Jak zvelebovatí naši literaturu náukovou?*).
- 19 SEYDLER, A. *Akademie česká a Společnost nauk*.
- 20 POKORNÝ, Magdaléna. Zahraniční kontakty České akademie věd a umění. In POKORNÝ, Jiří (ed.). *Česká akademie věd a umění 1891–1991*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1993, s. 65–87, zvl. s. 67–68.
- 21 BERAN, J. (ed.). *Vznik České akademie věd a umění v dokumentech*, s. 225–227, dokument č. 28, Dopis redaktora časopisu *Athenaeum* J. Kaizla J. Hlávce snažící se získat u adresáta oporu pro směr tohoto časopisu, Praha – Karlín 20. 11. 1888. J. Kaizl dále pokračuje „jmenuji z právnické fakulty Haněla, Heyrovského, Storchu a sebe, z filosofické fakulty Rezka, Golla, Gebauera, Seydlera, Polívku, Jarníka, Hostinského, Krále, Dvořáka, Strouhala, Zubatého.“
- 22 K problematice *Rukopisů* BLÜMLOVÁ, Dagmar, JIROUŠEK, Bohumil (eds.). *Čas pádu Rukopisů*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2004; DOBIÁŠ, Dalibor, FRÁNEK, Michal, HRDINA, Martin, KREJČOVÁ, Iva, PIORECKÁ, Kateřina. *Rukopisy královédvorský a zelenohorský a česká věda (1817–1885)*. Praha: Academia, 2014.
- 23 Viz např. Archiv Národního muzea, fond Josef Kalousek, k. 12, i. č. 506, Josef Kalousek Františku Ladislavu Riegrovi (průklep), Praha 3. 4. 1886, Potštejn 26. 8. 1887, František Ladislav Rieger Josefu Kalouskovi, Vídeň 14. 10. 1887 aj. o snaze zmenšit vliv T. G. Masaryka a Josefa Kaizla na staročeské tiskoviny, které se vymykají z vlivu vůdce strany, tj. F. L. Riegra.

tak může naznačovat také víru a touhu, že v nové akademii získá on a jeho okruh mnohem větší vliv, než jaký měli v KČSN, což je patrné i ve (více méně úspěšné) snaze dostat v nově zakládané ČAVU mimořádné členy do podobného postavení jako členy řádné, alespoň co do úrovně hlasovacích práv.²⁴

Schizofrennost dobové české vědy, toho, co je a není pokrokem na přelomu osmdesátých a devadesátých let 19. století, je evidentně spojena se zákulisím, kdy vědecké a politicko-vlivové záležitosti se různě prolétají a neumožňují jednoduchý výklad, že mladší vědci směřují vědu vždy tím správným směrem, zatímco starší se mýlí, opak může být někdy pravdou, resp. mnohdy tu iritovala starší generaci vědců snaha mladších nikoli vyrůst vedle nich, ale porazit je – tato dobová tenze je tak podobná ve vědě jako v politice, kde právě v téhle době vrcholil boj mezi staročechy a mladočechy, včetně rodící se realistické skupiny okolo T. G. Masaryka. Tento obecný problém je samozřejmě zajímavou otázkou, kterou bude třeba mnohem výrazněji reflektovat při výkladu proměn české vědy druhé poloviny 19. století, ale zatím tu nezazněla rozdílnost postojů k ČAVU mezi Antonínem Rezkem a Jaroslavem Gollem, jako hlavními reprezentanty mladší generace českých historiků, která stála v popředí úvah o vzniku tohoto drobného pojednání.

Vznik vědeckých akademií je vždy složitý v tom, že musí nějakým způsobem vzniknout první sbor jeho (řádných) členů, neboť je zatím nemá kdo zvolit. Toto jmenování vytváří prostor pro napětí, zejména mezi těmi, kdo jmenování jsou, a těmi, kdo (dosud) jmenování nejsou, třebaže se někdy domnívají, že jejich zásluhy, tedy nároky, jsou třeba i větší než v případě těch, kteří se jmenování dočkali. Samozřejmě tu do takovýchto úvah někdy vstupuje i otázka věku, neboť některé volby jsou výsledkem úvah o nutnosti udělit poctu při příležitosti narozenin atd., vyrovnat různé střety. Opominout nemůžeme ani skutečnost, že starší generace historiků po roce 1888, po odchodu Wacławowa Władiwoje Tomka do penze, ztrácela nejsilnější vlivové pozice na univerzitě, ale dokázala si je udržet (vybudovat) v prostředí Českého (Národního) muzea, KČSN a se vznikem ČAVU i v ní – po Wacławu Władiwoji Tomkovi musíme zdůraznit jako určitý tmel starší generace historiků zejména Josefa Kalouska, budoucího předsedu I. třídy ČAVU, který se řádným členem ČAVU stal už při jejím vzniku,²⁵ třebaže se domníval, že KČSN se svou více než stoletou historií se nemusí nijak ponížovat vedle nově zakládané instituce.²⁶

Při vzniku ČAVU ani Antonín Rezek ani Jaroslav Goll mezi císařem Františkem Josefem I. jmenovanými řádnými členy nebyli, třebaže oba již byli řádnými profesory čes-

ké univerzity. Teprve následně tento sbor prvních řádných členů ČAVU (jenž se ještě rozšířil volbou prvních jmenovaných řádných členů o další řádné členy již zvolené) začal chystat volby mimořádných členů, tady už se o obou – Antonínu Rezkovi i Jaroslavu Gollovi – samozřejmě uvažovalo, resp. došlo k jejich zvolení. A tady se ukazují různé postoje obou dvou představitelů tehdy „mladého“ dějepisectví, rozdíly v jejich myšlení, ale také ve schopnosti komunikovat s vědci starší generace, rozvíjet kontakty a vlivové sítě, které budou do budoucna prospěšné zejména jejich studentům, nové generaci historiků – při vydávání jejich knižních publikací, jež bylo vždy obtížné finančně zajistit.²⁷ Tomáš G. Masaryk jeden z problémů, kteří mladí vědci s KČSN – vedle jazykové otázky – měli, naznačil v již výše zmínované polemice, když se domníval, že nová akademie musí mít velmi široký okruh řádných členů,²⁸ což se ovšem nestalo, jak z výše uvedených řádek plyne. To samozřejmě nadšení mladých vědců – zejména těch, kteří jmenování ani zvolení řádnými členy při vzniku ČAVU nebyli – poněkud ochladilo, resp. vneslo do jejich postojů jistý nádech uraženosti nad nedocněním jejich dosavadních zásluh, vědomí toho, že rukopisným bojem úspěchu ve vědeckém prostředí nedosáhli, vlivový boj o pozice ve vědeckých institucích prostě prohráli, třebaže – zejména v zahraničí – *Rukopisy* již trvale získaly pověst padělků.²⁹

27 JIROUŠEK, Bohumil. Nedopsaný dopis. *Historický obzor*, 2001, roč. 12, č. 1–2, s. 37–39, edice neodeslaného dopisu Antonína Rezka Jaroslavu Gollovi o mimořádné profesuře Josefa Pekaře, St. Gilden 6. 8. 1901, kde mj. uvádí: „*Že se Pekař mohl včas habilitovati, způsobil jsem jedině já, neboť jsem ve dvou schůzích akademie po tuhém boji s Tomkem prosadil, že se vzal Pekařův Valdštýn do tisku, a já jsem prosadil, že se tiskl ihned a s urychlením. Kdybych byl vůči akademii hrál si na uraženého jako Vy (a kousek práva jsem k tomu také měl) a byl se postavil stranou, nikdy by se byl Pekařův spis tak netiskl rychle a celý, Pekař nebyl v čas mého odchodu docentem a Vy Ste měl teď za kollegu Piče, od toho ani Pán Bůh by Vás byl neochránil.*“

28 MASARYK, Tomáš G. *Jak zvelebovati naši literaturu náukovou?*, s. 76–79.

29 T. G. Masaryk se snažil v roce 1889 zachránit pozice své a svých přátel prostřednictvím vyjednávání s W. W. Tomkem, které vedl přes Josefa Kalouska, osobně i korespondenčně: „*Obzvláště bych si přál, aby senior naší vědecké obce nám mladším všem byl tím, čím byl před sporem, – a k tomu, myslím mohl byste Vy, p. kolego, platně přispěti. To byl smysl mé prosby ohledně p. rady Tomka.*“ – viz Archiv Národního muzea, fond Josef Kalousek, k. 9, i. č. 408, Tomáš G. Masaryk Josefu Kalouskovi, 5. 2. 1889. Viz též tamtéž, Josef Kalousek Tomáši G. Masarykovi, Praha 1. 2. 1889 (průklep): „*Pravil jste, že nabízejete klid zbrani, požadujete, 1. abyste nebyli odstrkováni v Učené Společnosti a budoucí Akademii, v Museu, a vůbec ve vědeckém životě českém;*

2. *aby p. Král stal se examinátorem vedle p. Kvičali; a*

3. *abych se přičinil u p. Tomka, aby o Vás pojal lepší mínění.*

Ad 1. pověděl jsem Vám, že nikdo by byl nikoho neodstrkoval, kdyby se nebylo stalo to, co jste udělali před 3 lety; i že se to může zase napravit, jenže ne náhle. ... Smír pak náhlý nebo dokonce okázalý není teď možný, a to – krom příčiny politické, o kterou jsem ústně zavadil a ku které jste sám také přisvědčil, – jednak proto, že by svět takový náhlý smír po předešlém hrozném nepřátelství spravedlivě nazval komediantstvím, jednak pak proto, že by mluvený mír byl skutečně neupřímný, ježto na ten čas nedostává se vzájemné důvěry mezi stranami. Důvěra však může zase znenáhla se vyvinouti pokojným vedlebytím a vedlepůsobením, přátelství může se obnovit...“

24 Podrobněji BERAN, J. (ed.). *Vznik České akademie věd a umění v dokumentech*, passim.

25 JIROUŠEK, Bohumil. *Jaroslav Goll. Role historika v české společnosti*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006, s. 84 (dále: JIROUŠEK, B. *Jaroslav Goll*).

26 BERAN, J. (ed.). *Vznik České akademie věd a umění v dokumentech*, s. 55 (úvod), upozorňuje, jak složitý vztah mezi KČSN a ČAVU byl, i na postojích Wacławowa Władiwoje Tomka jako nejvyššího představitel KČSN k volbě prezidenta ČAVU, kdy Josefa Hlávku – jako víceméně laika ve všech vědních oborech a jako stavitele spíše technika než umělce – volit nehodlal, ačkoli byl mezi panovníkem jmenovanými řádnými členy ČAVU.

Antonín Rezek, jehož vztahy se starší generací vědců, včetně W. W. Tomka, nebyly výrazně narušeny, nicméně volbu mimořádným členem ČAVU přijal,³⁰ zda s opravdovým potěšením, to samozřejmě nemůžeme úplně říci, vždyť to byla akademie, o níž si myslel, že by možná bylo lépe ji budovat ve spolupráci s KČSN, nikoli víceméně v opozici vůči ní, reálně i v opozici vůči německé vědě v Praze. Jaroslav Goll naopak volbu odmítl, podle konceptu odmítnutí volby mu vadilo (zřejmě v uražené ješitnosti) zejména dělení členů takto mladé instituce na řádné a mimořádné,³¹ v oficiálně odeslané odpovědi však zdůraznil spíše aspekty jiné: „... Dovoluji si oznámiti, že volby nepřijímám.

Podle mého mínění jsou v základních rysech Akademie mnohé vady, které zdárněmu působení jejímu budou vždy na překážku. K nim počítám také složení I. třídy, a sice v tom, že má v ní zastoupen být veškerý obor práva, a netoliko věda právní, pokud se stýká a doplňuje s filosofií a historií. ...³² Kritiku nové akademie můžeme číst také v Gollově stati *Palackého program práce historické* v roce 1898,³³ mj. uvádí, že akademie nemá vlastní program, je těžkopádně organizována: „Co v jiných akademiích přežitého, ale aspoň jejich minulostí daného, to zde, v akademii nově založené, sneseno dohromady, nehledě k tomu, že jmění, dotace a příjmy daleko neodpovídají těm všem úkolům, které jí byly předepsány.“³⁴

Členství Jaroslava Golla v ČAVU se na návrh Josefa Kalouska vyřeší až v roce 1907, kdy Jaroslav Goll bude – bez předchozího mimořádného členství – zvolen rovnou řádným členem ČAVU, právě zásluhou Josefa Kalouska,³⁵ nicméně to už bude ve zcela jiném kontextu, ale i tak si na něho budou starší historikové brzy stěžovat, že Jaroslav Goll chce ČAVU ovládnout.³⁶ Jaroslav Goll sice v té době také (od roku 1905) posiloval své pozice v Muzeu království Českého, obecně toto jeho posilování nicméně souviselo s tím, že generace W. W. Tomka, ale i mladších Josefa Kalouska či Jaromíra Čelakovského se blížila k zenitu své kariéry, zhoršoval se jejich zdravotní stav a uvažovali již

o svém odchodu z vědeckého prostředí, resp. chtěli se již soustředit pouze na dokončování svých vědeckých spisů...

Z postojů Antonína Rezka a Jaroslava Golla ke vzniku ČAVU a vstupu do ní můžeme vidět nejen širší souvislosti vývoje tehdejší vědy ve vztahu k mimouniverzitním institucím, ale i jejich osobnostní rozdíly a charakteristiky. Zatímco Antonín Rezek, jakkoli muž velkého sebevědomí, byl schopen kompromisů, domluv se starší generací historiků, labilnější Jaroslav Goll toužil po tom, aby jeho autorita nebyla zpochybňována, aby byl považován za toho, kdo má rozhodující vliv – nemohl-li ho mít, ani v dané společnosti (jako mimořádný člen) být vlastně nechtěl. I na jejich postojích ke vzniku ČAVU tak lze pozorovat problémy, které z hlediska interpretace bude představovat tzv. fenomén Gollovy školy, kdy zejména Jaroslav Werstadt vnese do této problematiky po roce 1918 politický pragmatismus v interpretaci vývoje historické vědy.³⁷

Pozdější interpretace, které zdůrazní pod vlivem budoucího vývoje (zejména po roce 1918, po vzniku Československa) význam T. G. Masaryka, ale třeba i Jaroslava Golla, v mnohém zjednoduší situaci konce 19. století na spor o *Rukopisy*, ale je zřejmé, že takto jednoduché to nebylo. Vždyť třeba Jan Gebauer, ve skutečnosti nejdůležitější odpůrce pravosti *Rukopisů*, věkově však blízký spíše starší generaci vědců, bude jmenován císařem Františkem Josefem I. řádným členem ČAVU již při jejím založení,³⁸ zatímco o Tomáši G. Masarykovi se uvažovat vůbec nebude – zdaleka nepůjde jen o otázku *Rukopisů*, ale o pohled dobových vědců na to, jaké argumenty kdo používal, nakolik sledoval skutečně vědecké zájmy (Jan Gebauer) a nakolik zapojoval do svých postojů politiku (T. G. Masaryk), což zřejmě vadilo mnohem více než tuhý vědecký spor sám o sobě, který skuteční vědci všech generací dokázali akceptovat, jakkoli zjevně řešili podobné sporné otázky raději v zákulisí než před širokou veřejností – českou i německou, kdy v české společnosti bylo stále těžké odmítat národní chloubu, brát lidem mýty a iluze o národní výjimečnosti, zatímco před veřejností německou pro ně bylo stále důležité to, jakou image Češi mají.³⁹

30 JIROUŠEK, Bohumil. *Antonín Rezek*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2002, s. 106. Mimořádným členem I. třídy ČAVU byl Antonín Rezek od 1. 12. 1891, od 1. 12. 1898 byl řádným členem, tehdy se však domníval, že to pro něho může znamenat už pouze zdánlivou podporu Čechů pro jeho politické aktivity – při jeho působení na ministerstvu kultu a vyučování ve Vídni, tj. vzbuzovat dojem, že za jeho politickými stanovisky stojí česká společnost jako celek.

31 JIROUŠEK, B. *Jaroslav Goll*, s. 85, kde i odkaz na archivní prameny.

32 Citováno tamtéž, s. 84.

33 Studii původně otiskl v Českém časopise historickém 1898, roč. 4, s. 1–11, přetištěna v GOLL, Jaroslav. *Vybrané spisy drobné I*. Praha: Historický klub, 1928, s. 28–38.

34 Tamtéž, s. 37.

35 JIROUŠEK, B. *Jaroslav Goll*, s. 84.

36 ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Moje zápisky 1871–1914*. Eds. Luboš VELEK, Alice VELKOVÁ. Praha: Scriptorium, 2004, s. 343 (26. 10. 1912): „Vede je Goll, který chce všude ovládnouti, a našinec mu stojí v cestě.“ Problematicnost Gollových vztahů k řadě dalších historiků ukazuje KOCOURKOVÁ, Radka. Epistula non rubescit. Korespondence Č. Zírta s J. Gollem, J. Kalouskem, L. Niederlem, J. Pekařem a A. Rezkem. In BLÜMLOVÁ, Dagmar, JIROUŠEK, Bohumil (eds.). *Čas moderny*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006, s. 311–343.

37 Nejnověji PÁNEK, Tomáš. Ozvěna filosoficko-dějinných myšlenek Ernsta Troeltsche v českém prvorepublikovém dějepisectví. *Časopis Matice moravské*, 2015, roč. 134, s. 173–203. WERSTADT, Jaroslav. Politické dějepisectví devatenáctého století a jeho čeští představitelé. *Český časopis historický*, 1920, roč. 26, s. 1–93, případně jeho další drobnější texty.

38 ŠLECHTOVÁ, Alena, LEVORA, Josef. *Členové České akademie věd a umění 1890–1952*. Praha: Academia, 2004, s. 80.

39 Nejvýraznější doklady o těchto sporech a snaze je vyřešit v zákulisí se nacházejí v pozůstalosti Josefa Kalouska v Archivu Národního muzea, zejména v jeho denících a v korespondenci Josefa Kalouska s Jaroslavem Gollem, Janem Gebauerem a dalšími osobnostmi té doby. Josef Kalousek se domníval, že tato otázka měla být řešena v rukopisné komisi Muzea království Českého vedené W. W. Tomkem, jejímž členem byl i Jan Gebauer. Sám Jan Gebauer (Archiv Národního muzea, fond Josef Kalousek, k. 6, i. č. 243, Jan Gebauer Josefu Kalouskovi, Praha 19. 4. 1886) dlouho uvažoval o tom, že by soukromě českým vědcům vysvětlil, proč pro své odborné spisy nebere do úvahy dané *Rukopisy* (jako padělky), a pochybnosti o pravosti by veřejně neargumentoval, kdyby nebyl veřejně napadán Martinem Hattalou. Třebaže to Jan Gebauer úplně nevyslovil, je zřejmé, že hlavním důvodem pro jeho rukopisné vystoupení bylo to, že Martin Hattala by napadal jeho

Resumé

**Two different attitudes towards the establishment of CASA:
Antonín Rezek and Jaroslav Goll**

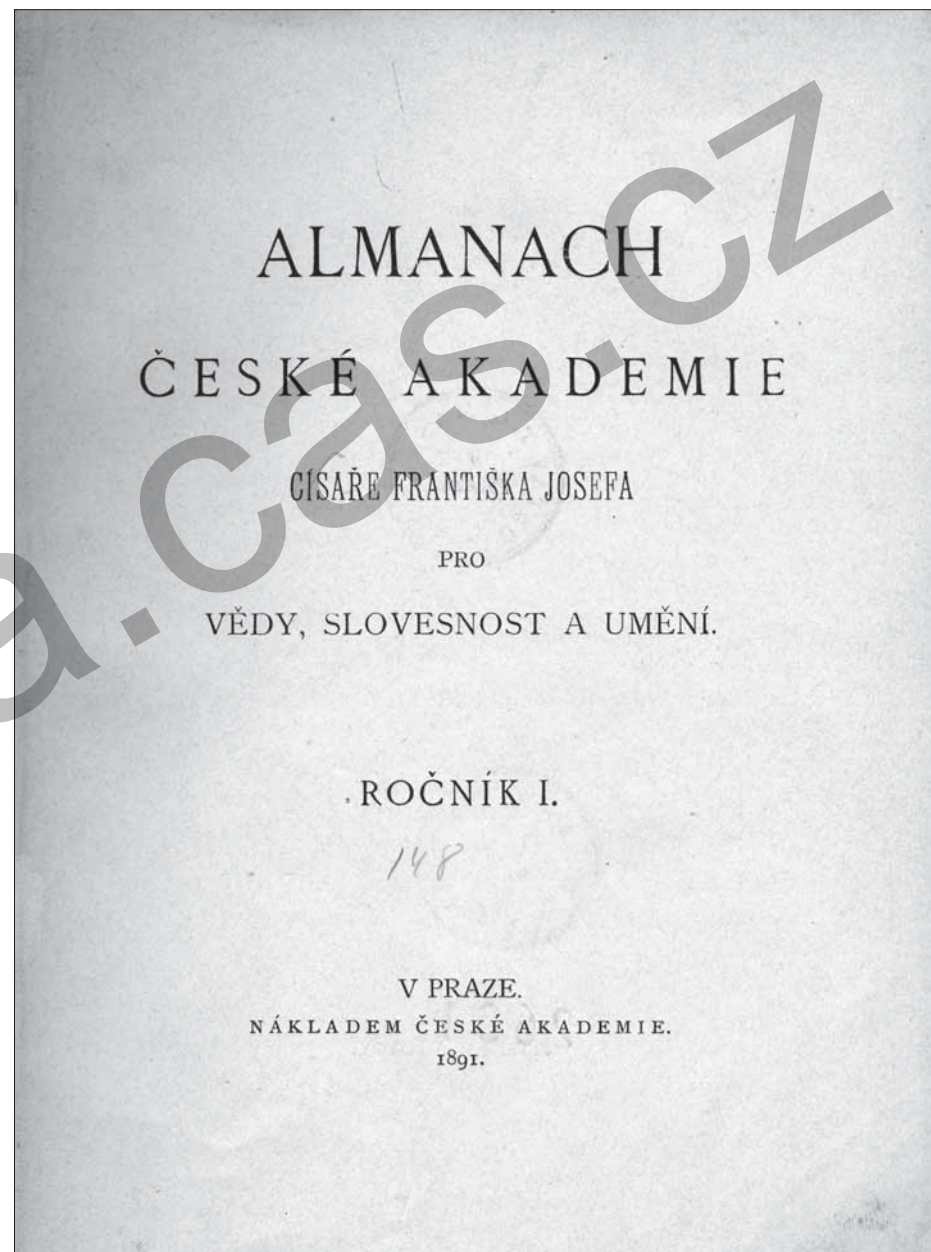
This text focuses on the issues surrounding the establishment of the Czech Academy of Sciences and Arts (CASA) and the attitudes towards this newly established institute held by two prominent figures in Czech historical scholarship at that time – Antonín Rezek and Jaroslav Goll. Antonín Rezek made his feelings felt regarding the planned establishment of CASA as early as the mid-1880s in polemics with Tomáš G. Masaryk on the pages of the Athenaeum journal. While T. G. Masaryk was calling for the establishment of a new scientific academy, Antonín Rezek was a supporter of (financially) bolstering the Royal Bohemian Society of Sciences, which had already been in existence for a hundred years. However, this did not go down well with scholars such as Masaryk, who understood the Royal Bohemian Society of Sciences to be a linguistically Utraquist (Czech-German) institution with only a small number of ordinary members, whereas they also believed that a newly established academy should have a broad range of ordinary members. However, they did not realize that like the Royal Bohemian Society of Sciences, CASA suffer over the long term from a lack of funding for scientific and especially publishing activities.

When CASA was actually established, only a limited circle of ordinary members from the oldest generation of scientists and scholars were appointed directly by Emperor Franz Josef I, while their meetings elected the young university professors Antonín Rezek and Jaroslav Goll as associate members. Antonín Rezek eventually pragmatically accepted associate membership and as an influential ministerial official, he soon saw ordinary membership, whereas Jaroslav Goll rejected ordinary membership out of hurt vanity (allegedly over serious errors in the CASA foundations) and only accepted it in 1907, when his election was arranged by historian Josef Kalousek, and he then attempted to control CASA (particularly its First Class). Antonín Rezek's and Jaroslav Goll's attitudes towards the establishment of CASA and membership of it also indicate their personal differences and characteristics. While Antonín Rezek, albeit a man of great self-confidence, was capable of compromises and agreements with the older generation of historians, the unstable Jaroslav Goll did not wish his authority to be placed in any doubt and wanted to be considered the one with the decisive influence. If he could not wield it then he did not wish to be a member (as an associate).

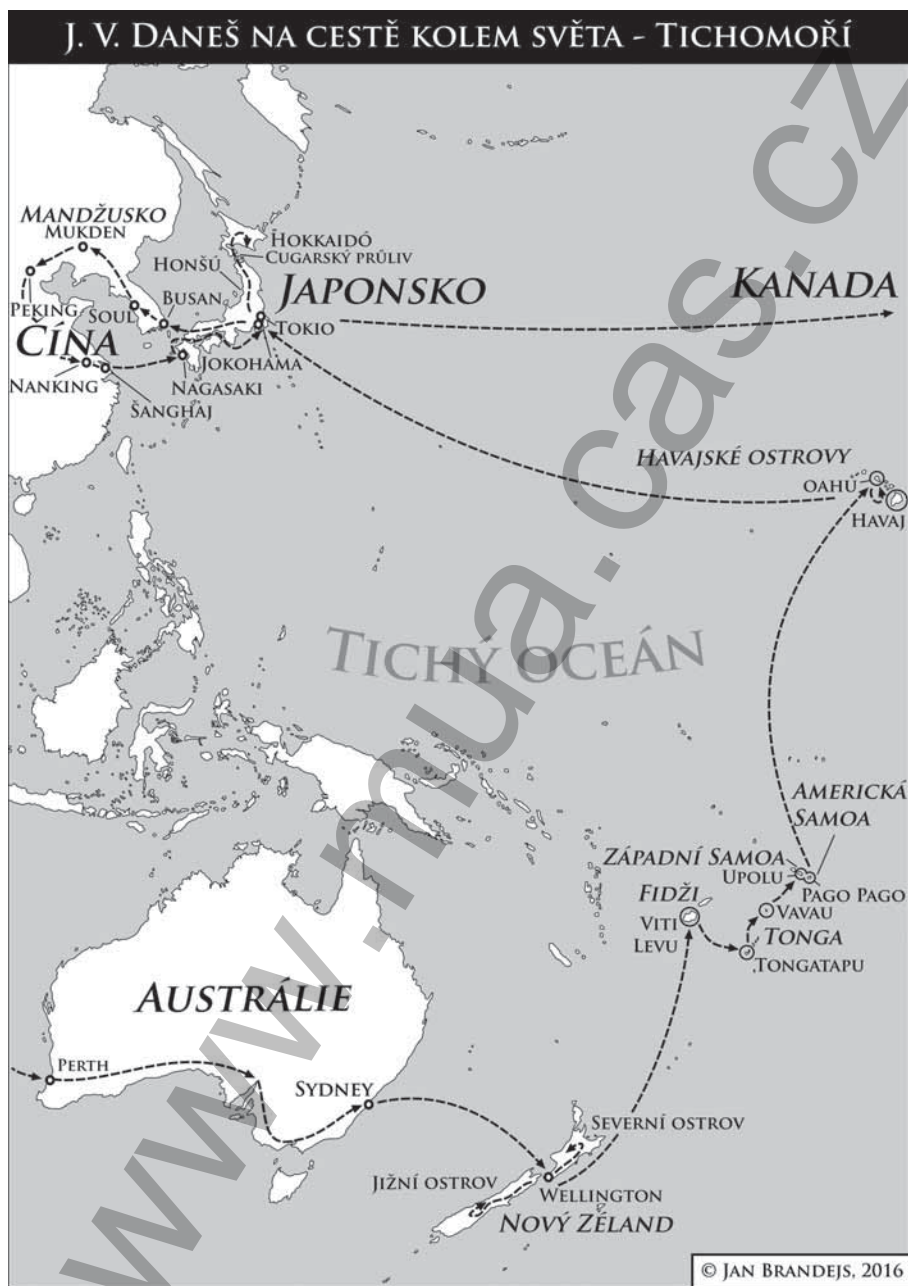
Translated by Melvyn Clarke

budoucí publikace, jeho vědecké schopnosti všude tam, kde by pro popis vývoje českého jazyka nepoužíval doklady z *Rukopisů*, nebral je do úvahy jako doklady existence a výskytu určitých jazykových jevů ve staré češtině.

Tato studie vznikla s podporou Grantové agentury České republiky, grant 15-03346S.

Titulní list prvního ročníku Almanachu České akademie císaře Františka Josefa pro vědu, slovesnost a umění, 1891

Mapa k Danešově cestě kolem světa (vybraný úsek)

Vybrané fotografie J. V. Daneše z cesty kolem světa. Interpretace a restaurátorské zhodnocení části fotografického fondu¹

TOMÁŠ W. PAVLÍČEK – PETRA TOMSOVÁ
ve spolupráci
s BLANKOU HNULÍKOVOU a VLASTOU MÁDLOVOU

Selected Photographs by J. V. Daneš from His Journey around the World. Interpretation and Conservator's Assessment of the Photographic Archives

Abstract: The aim of this study is to present the photographic collection of Czech geographer Jiří Viktor Daneš (1880–1928), to describe the extent of damage to this archive during the floods of 2002 and to optimise the preservation methods of the photographic material. We analysed pictures from six geographic locations which Daneš had visited on his journey around the world in 1923 and prepared a working catalogue of positives, glass negatives and diapositives. Using the archive classification and the method of cultural transfer, we were able to explain the origin of the photographic collection and postulate how Daneš had presented his view of foreign cultures to Czech society both as a photographer and a geographer. In collaboration with co-authors we could clarify to what extent was the structure of the archival collection damaged or broken by floods. Present findings suggest the applicable way of classification and restoration of photographic archives. We attached some pictures and microscopic details of its damage.

Keywords: photography; photographic archives; restoration of photography; journey around the world; cultural transfer; cultures of Pacific; Jiří Viktor Daneš

Úvod

„Odhjždím, pánové,“ řekl, „a visová razítka, otištěná v cestovním pasu, který si za tím účelem vezu s sebou, umožní vám po mém návratu zkontrolovat průběh mé cesty.“

Jules Verne, *Cesta kolem světa za osmdesát dní*²

1 Tato studie vznikla na Akademii múzických umění v Praze v rámci projektu *Zhodnocení a interpretace fotografického fondu Archivu Akademie věd ČR* podpořeného z prostředků Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace, kterou poskytlo MŠMT v roce 2014. Projekt probíhá v letech 2014–2018 a na jeho řešení spolupracuje Katedra fotografie Filmové a televizní fakulty Akademie múzických umění v Praze, resp. obor Restaurování fotografie a Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

Autoři děkují oběma recenzentům za jejich připomínky.

2 VERNE, Jules. *Cesta kolem světa za osmdesát dní*. Praha: SNKLHU, 1959, s. 36 (dále: VERNE, J. *Cesta kolem světa za osmdesát dní*).

Cestování a vědecký popis neznámých krajů a přírodních útvarů se staly hlavním smyslem života českého geografa Jiřího Viktora Daneše (1880–1928). Jak vzpomínali jeho současníci, patřil už v dětství k horlivým čtenářům knih Julese Vernea.³ V dospělosti pak podnikl vlastní cestu kolem světa.⁴ Svoje vědecká pozorování orientoval jak geomorfologickým, tak antropologickým směrem. Zachycoval je nejen v odborných studiích, ale také populárně, nejprve v dopisech z cest, posléze formou cestopisů. Obraz cizích krajů však nevytvářel jen pomocí slov, ale také prostřednictvím fotografických obrazů. Znamená to, že se jako amatér naučil ovládat moderní fotografické techniky a investoval do nákupu zařízení, skleněných desek apod. České společnosti zprostředkoval obraz cizích krajů a doplnil ho o odborný pohled geografa.

Přestože Danešovi jako vědci a cestovateli již odborná literatura věnovala poměrně hodně pozornosti,⁵ jeho obrazy ciziny zpřístupňované slovem a fotografiemi otevírají řadu nových badatelských otázek. Jejich první okruh se týká Danešova přístupu k vědeckému pozorování. Čemu věnoval Daneš při svých cestách ústřední pozornost? Jak strukturoval písemný a jak fotografický obraz svých cest? Na tyto otázky úzce navazuje druhý okruh věnovaný vytváření obrazu cizího.⁶ Jak hierarchizoval jednotlivá zastavení na své trase? Čeho si všiml z vlastního zájmu, čemu přikládal takový význam, aby se o tom dozvěděla právě česká veřejnost? Jakým způsobem v popisech a zobrazeních zprostředkoval své poznatky, dojmy a zážitky? Třetí okruh se zabývá otázkou, jakým fotografem byl J. V. Daneš? Bylo by možné ze záběru jeho fotografií rekonstruovat motivy a témata, kterým přikládal váhu? Jakým způsobem dál nakládal s fotografickými obrazy, jak je reprodukoval a prezentoval odborné i laické veřejnosti?⁷

3 KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé. Díl druhý*. Praha: Orbis, 1961, s. 280 (dále: KUNSKÝ, J. *Čeští cestovatelé*).

4 Cesta kolem světa byla tradičně chápána jako dosahování a překračování známých kontinentů. V této studii považujeme za začátek Danešovy cesty kolem světa již odjezd z Prahy (květen 1920). Trasa vedla z Evropy přes Afriku a Asii do Austrálie, kde Daneš nastoupil dráhu generálního konzula ČSR v Sydney. Po skončení tohoto úřadu cestoval dále po Tichomoří, východní Asii a Severní Americe, odkud se vrátil zpátky do vlasti (červenec 1923).

5 K osobnosti J. V. Daneše podrobně (v abecedním pořadí): ČERMÁK, Jiří. *Prof. dr. Jiří Daneš*. Sborník Československé společnosti zeměpisné, 1953, roč. 58, č. 3, s. 129–137; HANTÁK, Daniel. *Jiří Viktor Daneš (1880–1928)*. Bakalářská práce. Praha 2013; KUNSKÝ, J. *Čeští cestovatelé*, s. 280–300; MARTÍNEK, Jiří. *Geografové v českých zemích 1800–1945 (biografický slovník)*. Praha: Historický ústav, 2008, s. 71–75; MARTÍNEK, Jiří. *Jiří Viktor Daneš – vědec a diplomat*. Diplomová práce. Hradec Králové 2014 (dále: MARTÍNEK, J. *Jiří Viktor Daneš – vědec a diplomat*); MARTÍNEK, Jiří, MARTÍNEK, Miloslav. *Kdo byl kdo. Naši cestovatelé a geografové*. Praha: Libri, 1998, s. 99–106; *Život a práce prof. Dra J. V. Daneše. 1880–1928. Life and Work of J. V. Daneš*. Praha: Československá společnost zeměpisná, 1928 (Zvláštní otisk ze Sborníku Čsl. společnosti zeměpisné v Praze, 1928, roč. 34, s. 129–228).

6 LOEWENSTEIN, Bedřich. *My a ti druzí. Dějiny, psychologie, antropologie*. Brno: Doplněk, 1997; KUBIŠ, Karel (ed.). *Obraz druhého v historické perspektivě. II. Identity a stereotypy při formování moderní společnosti*. Praha: Karolinum, 2003.

7 Pod pojmem *fotografické obrazy* rozumíme fotografické obrazové prameny, které je možné dále interpretovat jak v rovině zobrazení skutečnosti, tak v otázce zachycení obrazu a vyvolání jeho

Dosavadní odborná literatura se orientovala většinou na některou z Danešových rolí (geograf, pedagog, cestovatel, diplomat apod.) a čerpala převážně z písemných pramenů. Pokud však vyrovnáme fotografické obrazové prameny na stejnou úroveň vedle písemných pramenů a přiznáme jim možnost vypovídat o minulosti (byť jde spíše o stopy, indikátory), můžeme se pokusit o interpretaci minulosti v různých rovinách. Předpokládáme, že Danešova vědecká erudice a geografické práce se konstituovaly: 1) přípravou před cestou, tj. studiem literatury o geomorfologických jevech a antropologických znacích daných zemí a kultur (mohl si poznamenat, co zvlášť upoutalo jeho pozornost), 2) přípravou itineráře cesty a technického vybavení (fotoaparát, skleněné fotografické desky), 3) cestovatelskými zážitky, které konfrontovaly jeho badatelská očekávání (podle situace se rozhodoval, co bude fotografovat), 4) selekcí vyvolaných fotografických obrazů (skartoval některé nezdařené záběry, rozhodoval se, které záběry využije pro podrobné studium, psaní cestopisu, přednášky, které diapozitivy nechá na zakázku koloarovat apod.). Po Danešově úmrtí se jeho fotografická sbírka postupně dostala do několika vědeckých a paměťových institucí (viz níže). Pro vědecké účely geografů, etnografů a historiků tak vznikl nezávislý (ale rozdělený) korpus pramenů, který je však nadále zafixován Danešovým individuálním výběrem (jde o jeho obrazy cizích krajů).

Předložené otázky zdůvodňují, proč věnovat intenzivní historickou, archivářskou a restaurátorskou pozornost fotografickým obrazům. Zvolený přístup nám umožňuje, abychom se jako badatelé neutopili v moři dochovaného archivního materiálu.⁸ Proto jsme téma této studie zúžili pouze na vybranou část Danešovy cesty kolem světa, na její verbální zachycení v cestopise *Tři léta při Tichém oceáně* a na dochované fotografické archiválie uložené v osobním fondu J. V. Daneše v Archivu AV ČR.⁹ Vybraný úsek Danešovy cesty kolem světa a k němu dochované fotografické snímky představují dostatečně reprezentativní celek, který má pestrý obsah záběrů (geografické, antropologické i turistické cíle) a zahrnuje různé dochované, částečně poškozené fotografie vytvořené různými fotografickými procesy a technikami – fotografické desky (skleněné negativy a diapozitivy) a fotografie na papírové podložce (pozitivní, pohlednice). Abychom mohli fotografické archiválie vyhodnotit a pokusit se tak rekonstruovat, jakým způsobem Daneš fotografoval a následně se snímky pracoval, rozhodli jsme se vybrané fotografické

reprodukcce na různých typech nosiče, které při archivním zpracování souhrnně označujeme jako *fotografické archiválie*. Srov. WITTLICH, Filip. *Fotografie – přímý svědek?! Fotografický obraz a jeho význam pro historické poznání*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 108–110 (dále: WITTLICH, F. *Fotografie – přímý svědek?!*).

8 „Co je považováno za historický pramen, je totiž zásadně závislé na mocenském řádu nejen v minulosti, kdy dokument vznikl a byl předáván, ale i v současnosti, kdy je uchovávan a zpřístupňován v archivech a knihovnách.“ HORSKÝ, Jan. Pramen. In STORCHOVÁ, Lucie a kol. *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Dolní Břežany: Scriptorium, 2014, s. 19.

9 DANEŠ, Jiří Viktor. *Tři léta při Tichém oceáně. II*. Praha: František Borový, 1926 (dále: DANEŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně. II.*); Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha, Archiv AV ČR (dále: A AV ČR), fond Jiří Viktor Daneš (dále: fond J. V. Daneš), k. 7–9; dále jde o neuspořádanou část osobního fondu.

soubory nejprve zkatalogizovat.¹⁰ Soustředili jsme se nejen na obsahový popis fotografií, ale také na jejich fyzickou stránku, např. míru poškození a rozměry.¹¹

Cílem této studie je analyzovat fotografické archiválie jako historické prameny, popsat jejich fyzický stav, navrhnout žádoucí konzervátorské či restaurátorské zásahy a zvážit možnosti archivního pořádkání a ukládání těchto fotografických souborů. Studie je uvedena stručnou biografickou skicou J. V. Daneše a souhrnným přehledem jeho cest, popisem geneze archivního fondu, poškození fotografických archiválií v důsledku povodní v roce 2002 a zhodnocením jejich současného stavu. Následující kapitola popisuje Danešovu cestu kolem světa, a tím naznačuje, za jakých okolností a jaké objekty a situace Daneš pozoroval a fotografoval. Další část studie zhodnocuje vybrané archivní soubory, počty dochovaných fotografií, způsob řazení záběrů a analyzuje obsahovou rovinu fotografických obrazů ve srovnání s Danešovým popisem v cestopise.¹² Poslední oddíl hodnotí fyzický stav fotografických archiválií, rozsah poškození fotografických desek zasažených povodněmi a závěrem přináší návrh dalšího konzervátorského a restaurátorského postupu.¹³ Studii doplňuje obrazová příloha.

1. Biografická skica J. V. Daneše a přehled jeho cest

Profesor PhDr. Jiří V. Daneš byl ve své době mezinárodně uznávaným geografem, nadšeným cestovatelem a v neposlední řadě úspěšným diplomatem. Na poli vědy byl vysoce ceněn pro své znalosti v oblasti geomorfologie, za jejíhož zakladatele bývá u nás považován spolu s Cyrilem Purkyněm. Zajímala ho především problematika krasových jevů. V menší míře se věnoval také antropogeografii. Mezi širokou veřejností proslul svými cestopisy z Austrálie, Oceánie a východní Asie.¹⁴ Dnes zůstává tento významný český geograf poněkud v zapomnění.¹⁵

Narodil se v Novém Dvoře na Kladensku 23. srpna 1880 jako dvanáctý potomek velkostatkáře a sládky Josefa Daneše. Jeho matkou byla Johanna Fastrová, dcera hostinské-

ho Petra Fastra, známého českého vlastence, který se výrazně zapojil do českého konstitučního hnutí a jako místopředseda Svatováclavského výboru vedl s A. P. Trojanem deputaci, která 19. března 1848 vezla do Vídně tzv. první pražskou petici. Po otcově smrti (1883) nezůstal Jiří Viktor nezajištěn. Získal majetkový podíl v rodinném podniku, který mu dovolil pomýšlet na kariéru vědce a umožnil mu financování výzkumných cest.¹⁶

Po maturitě na pražském reálném gymnáziu v Křemencově ulici v roce 1898 nastoupil Daneš na Filozofickou fakultu české Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze, obor dějepis–zeměpis. Během studií působil jako asistent nepříliš oblíbeného profesora geografie Jana Palackého. Jeho nejvlivnějším učitelem a později také přítelem byl slavný srbský geograf a jeden z tehdejších největších znalců krasu Jovan Cvijić (1865–1927).

V roce 1902 byl Daneš promován doktorem filozofie (*Hustota obyvatelstva v Hercegovině*), 1906 se na české univerzitě na filozofické fakultě habilitoval jako docent všeobecné geografie (*Úvodí dolní Neretvy*), 1907 na české technice. Roku 1912 se stal mimořádným, 1919 řádným profesorem zeměpisu na UK. Koncem roku 1919 byl jmenován prvním československým konzulem v australském Sydney.¹⁷ Mezi lety 1923–1925 působil na univerzitě v Bratislavě, kde se mu podařilo vybudovat geografický ústav. V akademickém roce 1925/1926 zastával úřad děkana nově vzniklé Přírodovědecké fakulty UK. Byl členem Královské české společnosti nauk (KČSN) a České akademie věd a umění (ČAVU).¹⁸

Jeho manželkou se stala Božena rozená Hanušová (1893–1977), dcera literárního historika Josefa Hanuše, která Daneše často doprovázela na cestách. Podnikl nejen řadu výzkumných cest po Evropě, ale také čtyři velké cesty do zámoří a jednu cestu kolem světa. Lákal ho především Balkán, který zkoumal již od studijních let.

Svou první zahraniční cestu podnikl Daneš v roce 1899 na konci prvního ročníku vysoké školy; tehdy se v doprovodu matky vypravil s Klubem českých turistů na Balkánský poloostrov (dorazili až do Dalmácie, Bosny a Hercegoviny a Černé Hory). V následujícím roce se zúčastnil mezinárodního geologického sjezdu v Paříži a v létě 1901 opět vycestoval na jihovýchod Evropy, především do oblasti Bosny a Hercegoviny. V létě 1902 navštívil, už jako doktor filozofie, Bulharsko a v Sofii se setkal s bělehradským profesorem Jovanem Cvijićem. Na jaře 1904 opět zkoumal území Hercegoviny a na podzim téhož roku vyrazil do Washingtonu na VIII. mezinárodní geografický kongres (cestou stihl navštívit Londýn, New York a Boston) a po kongresu procestoval velkou

10 Katalogizaci vybraných souborů provedli v roce 2015 Petra Tomsova a Tomáš W. Pavlíček. Označením fotografický soubor se rozumí konvolut fotografií, kterému bylo při předchozím pořádkání přiřazeno samostatné inventární číslo a který se vztahuje k určitému místu nebo tématu.

11 Skleněné negativy jsou nejčastěji ve stereo provedení ve formátu 9 × 18 cm, diapositivы ve čtvercovém provedení 8,5 × 8,5 cm. Pozitivы se objevují ve velmi různých formátech. Vyjma kontaktů (pouhé 4 ks, z toho 3 ks výřez) má nejkratší strana 10 cm, nejdelší 16 cm (výjimkou je pozitiv *Samojská dívka v slavnostním úboru s nádobou na přípravu kavy* o rozměrech 20,5 × 12,5 cm). Nejčastější formát pozitivních snímků je 10,5 × 14 cm. Danešem zakoupené pohlednice jsou nejvíce zastoupeny v provedení o velikosti 8,5 × 13,5, event. 13,5 × 8,5 cm.

12 Pro lepší přehlednost jsme k některým fotografickým souborům vytvořili tabulky.

13 Do druhé kapitoly autorsky přispěla Vlasta Mádlová, pátou kapitolou a do závěru přispěla Blanka Hnulíková.

14 DANEŠ, Jiří Viktor, DOMIN, Karel. *Dvojím rájem*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1925; DANEŠ, Jiří Viktor. *Tri léta při Tichém oceáně*. I – II. Praha: František Borový, 1926.

15 Přesto v poslední době k osobnosti J. V. Daneše vzniklo několik prací (viz pozn. č. 5). V první kapitole čerpáme především z disertační práce MARTÍNEK, J. *Jiří Viktor Daneš – vědec a diplomat*.

16 O příbuzenských vazbách Fastrových a Danešových viz FASTER, Jiří. O původu domažlických Fastrů. *Rodokmen*, 1949, roč. 3, č. 4, s. 101–107.

17 Svou činnost čs. generálního konzula v Sydney zahájil Daneš 30. 8. 1920, formálně předal úřad k 8. 1. 1923.

18 V KČSN působil od roku 1912 jako mimořádný, od 1918 jako řádný člen. V ČAVU se stal v roce 1918 dopisujícím, 1924 mimořádným a 1926 řádným členem II. třídy (přírodní vědy). Mimoto byl v roce 1910 zvolen dopisujícím členem Queenslandské královské akademie věd (Royal Society of Queensland).

část USA a Mexika. Na konci února 1905 odjel zkoumat oblast Hercegoviny a v létě 1906, kdy byl již docentem na pražské univerzitě, procestoval Kubu, provedl výzkum na Jamajce a poté zamířil do Mexika, kde se účastnil zasedání X. mezinárodního geologického kongresu. V roce 1907 podnikl jen kratší cestu do Hercegoviny, v létě 1908 se podíval do jižní Francie a Švýcarska, kde zároveň přednášel na IX. mezinárodním kongresu geografů v Ženevě. Roku 1909 odjel mladý vědec se svým přítelem, botanikem Karlem Dominem (1882–1953), na svou dosud největší studijní výpravu – na Jávu a do Austrálie, kde strávil dlouhých 15 měsíců. Během zpáteční cesty se Daneš (již bez Domina) zastavil na Cejlonu. Další cesty následovaly až roku 1913, kdy nejprve navštívil Apeninský poloostrov (v Římě se zároveň účastnil X. mezinárodního geografického kongresu) a v červnu se opět vydal do balkánských zemí (tentokrát zkoumal oblasti, které byly po nedávných válkách připojeny k Srbsku). Na jaře 1914 vyrazil profesor Daneš se svou chotí na svatební cestu k jaderskému pobřeží; realizaci dalších cestovatelských plánů mu překazila první světová válka. V březnu 1917 byl povolán k vojenské službě do Sarajeva; do Čech se vrátil koncem roku 1918. V létě 1919 podnikl – spolu s Karlem Dominem, Viktorem Dvorským a Karlem Chotkem – tříměsíční vědeckou výpravu za poznáním Slovenska a Podkarpatské Rusi. Poté čekala Daneše příprava na vyslaneckou misi v Sydney a náročná cesta kolem světa, z níž se vrátil až v červenci 1923 (podrobně viz níže). Roku 1924 se vydal do Nizozemí a Anglie (zde navštívil světovou výstavu ve Wembley a studoval v tamějších knihovnách) a o prázdninách 1925 a 1926 cestoval po Slovensku a Podkarpatské Rusi. Rok 1927 byl pro Daneše cestovatelsky bohatý. V červnu odjel na druhý sjezd slovanských geografů a etnografů do Polska a podnikl zde řadu exkurzí, koncem června se vydal za poznáním Francie a během zpáteční cesty navštívil Itálii, v srpnu cestoval po Slovensku. Studijní cesta do USA, spojená s přednáškovou činností, na níž se profesor Daneš vydal v říjnu 1927, se stala jeho poslední. Na silnici z Los Angeles do Hollywoodu byl dne 10. dubna 1928 při fotografování naftových věží sražen automobilem. V nemocnici svým zraněním následujícího dne podlehl.¹⁹

2. Geneze archivního fondu a jeho stav

Osobní fond Daneš Jiří Viktor je částečně přístupný fond, který je uložený v Archivu AV ČR.²⁰ Tvoří ho deset kartonů (z nich dva kartony obsahují fotografie na papírové podložce a v jednom kartonu jsou uloženy pozitivy společně se spisy), dále osm diplomů a dvacet osm balíčků, respektive krabic s fotografickými deskami a přepravky, v nichž jsou uloženy skleněné negativy a diapositivы poškozené povodní (2002). Fond byl do Archivu AV ČR, respektive tehdejšího Ústředního archivu ČSAV, přijat postupně v letech 1964–1970 v celkem pěti přejímkách. První čtyři přebírky byly uskutečněny odkoupením od Antikvariátu Kniha, n. p. hlavního města Prahy, jenž zprostředkoval

19 Někdy se jako datum Danešovy smrti chybně uvádí 12. duben.

20 Fond je v NAD označen číslem 274 a v současné době je uložen v klimatizovaném archivním depozitáři v budově MÚA, Gabčíkova č.p. 2362, Praha 8 – Libeň.

kontakt s manželkou J. V. Daneše, Boženou Danešovou, která v roce 1970 dodatečně předala některé materiály archivu jako dar.²¹

Část osobního fondu, konkrétně devět kartonů a osm diplomů o celkovém rozsahu 1,09 bm, byla v roce 1996 zpracována a byl k ní vytvořen prozatímní inventární seznam (pod evidenčním číslem 100) o rozsahu 512 inventárních jednotek. Takto zpracovaná část fondu je tvořena písemnými archiváliemi a 1 341 fotografiemi na papírové podložce.

Životopisný materiál (sign. I.) původce fondu je zastoupen Danešovými osobními doklady, školními doklady a legitimacemi (i. č. 1–3). Pro zaměření naší studie je důležitá část autobiografií, diářů a poznámek z cest evidovaná v inventárních číslech 4–13. Rodinná korespondence (sign. II. a) je zastoupena pouze 23 dopisy matce z let 1901–1904, tedy z období, kdy cestoval především v oblasti Bosny a Hercegoviny a v Bulharsku (i. č. 14). Osobní korespondence s jednotlivci i s institucemi (sign. II. b 1 a II. b 5), řazená abecedně, zahrnuje zejména zahraniční korespondenci.²² Vědecká a populárně vědecká činnost J. V. Daneše (sign. III.) je ve fondu představena jednak jeho vlastními vědeckými pracemi, především separáty či strojopisy jeho studií a článků z let 1902–1927, někdy nedatovaných, řazených abecedně (i. č. 157–201), jednak jeho přednáškami, zprávami, recenzemi a populárně vědeckými pracemi.²³ Část fondu představující veřejnou, organizační a společenskou činnost původce fondu (sign. IV.) obsahuje kromě jiného také bohatý materiál k Danešovým cestám do zahraničí.²⁴

Nejrozsáhlejší část fondu (sign. V. a) dosud tvořily fotografie na papírové podložce. Jsou zde zahrnuty Danešovy portrétní a skupinové fotografie, fotografie rodičů, rodného domu apod. (i. č. 361–369), a dále snímky, které Daneš zhotovil nebo získal během svých cest do zahraničí (i. č. 370–443). Tomuto celku, čítajícímu na 1 300 fotografií, se věnujeme níže. Ilustrační materiál (sign. V) zastupují nejen fotografické archiválie, ale také vzpomínky na J. V. Daneše (i. č. 444–453), recenze Danešových prací (i. č. 454–548), jeho bibliografie (i. č. 459–461), smuteční oznámení, nekrology a výstřižky z novin o jeho úmrtí (i. č. 462–470). Materiály týkající se rodinných příslušníků (sign. VI.)

21 První část pozůstalosti J. V. Daneše byla do archivu předána 28. prosince 1964 (přír. č. 29/1964), druhá přibyla o tři měsíce později, 16. března 1965 (přír. č. 5/1965). Dne 5. prosince 1966 získal archiv 6 146 skleněných negativů a diapositivů z Danešových cest (přír. č. 18/1966) a o rok později, 7. prosince 1967 byl osobní fond J. V. Daneše doplněn o sedm sešitů univerzitních přednášek zaznamenaných dr. E. Michalem (přír. č. 27/1967). Poslední přírůstek k fondu je z 15. září 1970, kdy B. Danešová věnovala archivu darem separát publikace *Australia in Czechoslovak Literature* z roku 1922 (přír. č. 27/1970). A AV ČR, fond Ústřední archiv ČSAV – kvizice osobních fondů a přírůstkové knihy Archivu AV ČR.

22 Představuje ji celkem 142 inventárních jednotek (i. č. 15–156), počtem kusů se ve většině případů jedná o jednotliviny.

23 Sign. III. b (Přednášky) obsahuje nejen obvyklé univerzitní přednášky, ale mj. přednášky o cestách po Austrálii, Oceánii a Nové Guinei (i. č. 210–215).

24 Badatel se zde může seznámit s programem cest například po Francii v roce 1927 (i. č. 297) nebo Spojených státech amerických (i. č. 298–360). Jedná se o itineráře a rozsáhlou korespondenci týkající se především organizace přednášek, které Daneš v USA uskutečnil.

se omezují pouze na kondolence adresované Danešově manželce Boženě a jeho tchánovi Josefu Hanušovi (i. č. 471–509). Pouhá tři inventární čísla pak tvoří sign. VII. (Cizí materiály).

Další Danešovy archiválie, uložené v Archivu AV ČR, se nacházejí ve fondech ČAVU a KČSN, jejichž členem byl, a také v některých osobních fondech Archivu AV ČR. Mimoto lze archiválie o Danešovi dohledat v Archivu Univerzity Karlovy v Praze a v archivech dalších institucí, v nichž působil.²⁵ Z hlediska naší studie je důležité zmínit Fotobírku Náprstkova muzea, kde je uloženo 119 negativů, 139 diapositivů a 38 pozitivů z pozůstalosti J. V. Daneše.²⁶ Mezi zkatalogizovanými archiváliemi jsme našli některé negativy a diapositivy se záběry z Asie a Austrálie a Oceánie, které jsou identické s pozitivními snímky nebo doplňují fotografické soubory uložené v Danešově osobním fondu v Archivu AV ČR (vybrané příklady uvádíme níže). Podobně rozsáhlý fotografický soubor 482 černobílých a kolorovaných diapositivů je uložen ve Sládečkově vlastivědném muzeu v Kladně. Obsahuje fotografie z Austrálie, Podkarpatské Rusi, Jugoslávie a z Prahy.²⁷

Vzhledem k tématu této studie věnujeme pozornost fotografiím uloženým v Archivu AV ČR. Fotografické archiválie byly evidovány jednak ve zpracované části fondu (1 341 pozitivů, z toho 1 289 snímků z cest), jednak v nezpracované části fondu, která byla výrazně poškozena povodní v roce 2002 (fotografické desky).

Co se týče **zpracované části fondu**, byly fotografie na papírové podložce doposud uloženy v běžných kartonech v obyčejných papírových obálkách. Každé obálce bylo přiděleno vlastní inventární číslo. Snímky byly rozříděny podle geografických lokalit a podle toho, zda se k pozitivům dochovaly fotografické desky.²⁸ Dosavadní uložení pozitivů ve vertikální poloze (podobně jako zbývající část fondu) a typ obálek i kartonů nejsou vhodným řešením pro tento typ archiválií. Proto jsme při katalogizaci vybraných souborů přistoupili také k jejich přemanimulování do odpovídajících obálek a fotokartonů z pH neutrálního papíru firmy EMBA, spol. s r. o.

25 MARTÍNEK, J. *Jiří Viktor Daneš – vědec a diplomat*, s. 170–171.

26 Národní muzeum – Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur (dále: NpM), Fotobírka (etnografie), Fotoarchív NpM. Dostupné online na: <<http://vademeum.nm.cz>> [cit. 25. 1. 2016]. Za upozornění na Danešovy fotografie v NpM děkujeme dokumentátoru Janu Šejbloví, DiS. V Archivu NpM se dále nachází drobný fond J. V. Daneše (separáty, výstřižky, 1 fotografie) a v Tichomořské sbírce NpM je uloženo 818 předmětů z Danešových cest, které muzeum získalo v roce 1941.

27 Viz: <<http://www.omk.cz>> [cit. 25. 1. 2016]. Je zde uložena i část písemné pozůstalosti J. V. Daneše.

28 Prozatímní inventární seznam rozlišuje soubory *fotografií zeměpisného oboru (bez diapositivů)*, k nimž byl připojen strojpisný seznam fotografií, a soubory *fotografií k diapositivům*, u kterých je na zadní straně papírové podložky uveden navíc odkaz na čísla odpovídajících negativů a diapositivů (zde strojpisný seznam fotografií chybí). Všechny pozitivy jsou na rubu obsahově popsány Danešovou rukou.

Obsahově se pozitivy týkají nejen evropských států (Srbsko, Černá Hora, Slovinsko, Bosna a Hercegovina, Bulharsko či Francie), ale také Austrálie (všech šest spolkových států), Nového Zélandu, Oceánie (Fidži, Tonga, Západní Samoa, Americká Samoa, Havaj, Papua-Nová Guinea), Asie (Jemen, Indie, Jáva, Cejlón, Korea, Čína, Japonsko), Ameriky (Kanada, USA, Mexiko, Jamajka) a Afriky (Eritrea).²⁹ Početně největší zastoupení ve fondu mají fotografie z Austrálie, kde pobýval J. V. Daneš poprvé v letech 1909–1910, kdy zde spolu s Karlem Dominem strávil patnáct měsíců a poté jako generální konzul v letech 1920–1923 (vzhledem k nezpracovanosti této části fondu zatím nelze určit, ke kterému ze dvou australských pobytů se snímky vztahují). Po skončení konzulské mise v roce 1923 Danešovi podnikli rozsáhlou cestu, jejímž prvním cílem byl Nový Zéland. Následujících šest vybraných zastávek této cesty podrobně analyzujeme níže.

V roce 2002 byl osobní fond J. V. Daneše, stejně jako řada jiných fondů, zasažen **povodní**. V té době Archiv AV ČR sídlil v ulici V Zámčích č. p. 56 v Praze 8 – Bohnicích.³⁰ Z velké části byly poškozeny fotografické desky; kartony se spisy a fotografiemi na papírové podložce zasaženy nebyly. Důvodem poškození bylo odlišné uložení nezpracované části fondu v budovách archivu V Zámčích.³¹ Během záchranných prací byly poškozené skleněné negativy a diapositivы namáčený do roztoku čisté vody a Ajatinu. Protože restaurátorské návody doporučovaly provést zásah do 48 hodin, bylo rozhodnuto zachránit v první řadě badatelsky nejvyužívanější fotografické fondy. Danešovy fotografie se tedy začaly omývat teprve po uvedeném časovém limitu. Přestože značné množství skleněných fotografických desek bylo poškozeno a některé byly zcela zničeny, podařilo se velkou část Danešových fotografií zachránit a po usušení na vzduchu prozatímně uložit do obyčejných papírových obálek. Z výše uvedeného plyne nutnost provést odborný restaurátorský průzkum a následně ošetření fyzického stavu těchto negativů a diapositivů a jejich archivní evidenci.³² Možnost určení a inventarizace poškozených fotografií však závisí na tom, jak velkou část citlivé vrstvy voda smyla.

29 A AV ČR, fond J. V. Daneš, k. 7–9, i. č. 370–443. Záběry Číny a Koreje jsou pouze v pozitivech, ale není vyloučeno, že negativy a diapositivы se podaří dohledat v části fondu zasažené povodní. Některé negativy z Číny (a jiných oblastí Asie a Oceánie) se nám nicméně podařilo dohledat ve Fotoarchivu Náprstkova muzea. Viz např. Fotoarchív NpM, As II 1046, *Brána s trojím průchodem v císařském palácovém městě* (kolorovaný diapositiv, 8,5 × 8,5 cm). Dostupné online na: <<http://vademeum.nm.cz>> [cit. 25. 1. 2016].

30 O průběhu povodně, jejich následcích, míře poškození fondů Archivu AV ČR a jejich následné záchraně viz BORÝSKOVÁ, Štěpánka, MÁDLOVÁ, Vlasta, PAVLÍČEK, Tomáš W. Fotografické archiválie ve fondech Archivu AV ČR dvanáct let po povodni. *Práce z dějin Akademie věd*, 2014, roč. 6, č. 2, s. 180–208 (dále: BORÝSKOVÁ, Š., MÁDLOVÁ, V., PAVLÍČEK, T. W. Fotografické archiválie ve fondech Archivu AV ČR).

31 K oddělení skleněných negativů a diapositivů došlo pravděpodobně při stěhování archivu do budov V Zámčích v první polovině devadesátých let 20. století z důvodu odlišných nároků na ukládání fotobírek.

32 BORÝSKOVÁ, Š., MÁDLOVÁ, V., PAVLÍČEK, T. W. Fotografické archiválie ve fondech Archivu AV ČR, s. 190.

Nezpracovanou část fondu v celkovém rozsahu 12,94 bm tvoří fotografické desky, které svými záběry souvisejí s pozitivy ve zpracované části fondu.³³ Celkem 18 krabic o rozsahu 7,38 bm s fotografickými deskami z různých krajín nebylo povodni zasaženo. Zcela neutříděný a obsahově obtížně identifikovatelný je fotografický materiál zasažený povodni, který byl dodatečně zaevidován v rozsahu 5,56 bm (osm přepravků a dvě krabice). Namátkovou kontrolou jsme zjistili, že poškozeny byly všechny negativy a diapozitivy se záběry z Fidži, Havaje, Kanady, Kuby, Turecka, Francie, Itálie, jihovýchodní Evropy a zřejmě také Španělska.

3. Cesta kolem světa

„... pokud šlo o zdar cesty, opakoval jí, že nejhorší už mají za sebou, že už jsou pryč z takových fantastických zemí, jako je Čína a Japonsko, že se vracejí do civilizovaných krajů.“

Jules Verne, Cesta kolem světa za osmdesát dní³⁴

Dne 22. května 1920 nastoupil profesor Daneš se svojí manželkou cestu do **Austrálie**, kde měl plnit úřední povinnosti spojené s jeho novou funkcí generálního konzula ČSR v Sydney. Danešovi cestovali vlakem z Prahy do Terstu, odkud 23. června vypluli parníkem *Innsbruck* směrem k Benátkám, a dále přes Brindisi, Port Said (Egypt) a Suezský průplav do Rudého moře. Po krátkých zastávkách v Massawě (Eritrea) a Adenu (Jemen) přistáli 16. července na Cejlonu, kde se na sklonku července nalodili na anglický parník *Orvieto* a vypluli do *kraje protinožců*. Dne 6. srpna 1920 jejich loď zakotvila v západoaustralském přístavu ve Fremantlu. Daneš se rozhodl k cestě do Sydney využít transkontinentální železnici, spolu s manželkou dorazili na místo jeho nového působitě 26. srpna. Během svého dvou a půlletého pobytu v Austrálii a plnění úředních povinností podnikl Daneš několik výletů po australském kontinentu a v roce 1921 se vypravil na Novou Guineu a Tasmánii. Jeho vyslanecká mise v Sydney skončila počátkem ledna 1923. Danešovi se rozhodli pro zpáteční cestu přes tropické oblasti Tichomoří a americký kontinent.

Jejich prvním cílem se stal **Nový Zéland**. Ve Wellingtonu přednášel Daneš na sjezdu Australského svazu pro vědecký pokrok a poté s manželkou cestovali po souostroví. Třetího března 1923 vypluli na parníku *Navua* k tichomořským ostrovům. „*Netěšili jsme se mnoho na pobyt na této lodi. Slyšeli jsme již předem, že je to velmi obstarožný koráb, který v nejbližší době má být vyřazen ze služby na pravidelné tropické línii a skončí své poslání jako nákladní loď.*“³⁵ Na palubě pobývala s Danešovými královna

33 Výjimku představují negativy a (kolorované) diapozitivy z Čech, Slovenska, Podkarpatské Rusi a z egyptských měst Port Said a Suez, které se mezi pozitivy nenacházejí.

34 VERNE, J. *Cesta kolem světa za osmdesát dní*, s. 179.

35 DANEŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně*. II., s. 257.

souostroví Tongy Salote Tupou III.³⁶ a nový samojský administrátor, generál Richardson.³⁷

Čtvrtého dne loď doplula do **fidžijského** hlavního města Suva, ležícím na jihovýchodním pobřeží nejrozlehlejšího ostrova Viti Levu. Danešovi se vydali na prohlídku města a okolí. Našeho geografa zajímalo především místní obyvatelstvo. Do protikladu k *statným fidžijským domorodcům* stavěl *drobné Indy*, mezi nimiž byla řada zámožných osob. Povšiml si šperků, kterými byli bohatí Indové ověšeni (podle Daneše se mj. jednalo o *skvosty jabloneckého původu*).³⁸ Danešovi navštívili na Fidži několik vesnic a stali se svědky zahájení slavnosti *sing-song* (údajně něco jako posvícení).

Po prohlídce Viti Levu zamířila jejich loď do Nukualofy, hlavního města souostrovi **Tongy** na ostrově Tongatapu. Při příjezdu se Danešovi stali svědky uvítání královny Salote, poté cestovali po ostrově. Vydali se automobilem k osadě Mua, v jejímž okolí spatřili kamenné náhrobky starých králů (*tui tonga*).³⁹ Ještě téhož dne se zúčastnili oslav návratu a narozenin tonžské královny, na něž byli pozváni všichni spolucestující z lodi. Danešovi měli jedinečnou příležitost sledovat domorodé slavnosti. „*Byli jsme skoro stále v pohybu, tu sledující výjevy z verandy, tu zase obcházející mezi lidem, abychom z blízka mohli pozorovati skupiny tanečníků. Litoval jsem nespolehlivě, že momentní zařízení mého fotografického aparátu bylo již velmi nespolehlivé, takže nemohl jsem s úspěchem o fotografovati tančící tlupy v pohybu. Mám řadu fotografií částečně rozmazaných, nehodících se proto k reprodukci. Věřu bylo by bývalo stálo za to, míti s sebou kinematografický přijímací přístroj pro tuto příležitost i k slavnostem na Samoi!*“⁴⁰ Po skončení oslav vyrazili Danešovi na výlet k vesnici Houma a ještě téhož dne večer se chystali vyplout. Další zastávkou byl ostrov Vavau, odkud pluli dále k Samojským ostrovům.⁴¹

Loď s Danešovými zakotvila v Apii, hlavním městě novozélandského mandátního území, ležícím na ostrově Upolu v **Západní Samoi**. Při jejich příjezdu stál v přístavu zástup domorodců vítající nového správce, generála Richardsona. Také zde si Daneš detailně všiml domorodého obyvatelstva včetně míšenců a podnikl s manželkou několik výletů po ostrově. Ve vesnici Mulinuu se stali svědky oficiálního přijetí nového admi-

36 Salote Tupou III. (1900–1965) byla třetím panovníkem a zároveň první ženou na trůně Království Tongy. Vládla od roku 1918 až do své smrti (téměř 48 let) a stala se tak nejdéle panujícím vládcem tonžského království.

37 George Spafford Richardson (1868–1938) působil v generálním štábu novozélandské armády; v roce 1923 se stal administrátorem v Západní Samoi a roku 1928 byl jmenován zastupitelem Nového Zélandu ve Společnosti národů.

38 DANEŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně*. II., s. 264.

39 O nich podrobně viz tamtéž, s. 296.

40 Tamtéž, s. 307.

41 Souostrovi se skládalo ze dvou celků: Západní Samoy (dnes nezávislý stát Samoa) a Americké Samoy (východní část). Západní část původně spravovalo Německo. Na počátku 1. sv. války byla obsazena Novým Zélandem, pod jehož správou zůstala do roku 1962. Východní část (Americká Samoa) je dnes nezačleněným územím Spojených států amerických.

nistrátora zástupci samojského lidu. Součástí ceremonie mělo být i pití kavy ze speciální nádoby zhotovené z kokosového ořechu.⁴² Následovaly tance a zpěvy a jednotlivé kmemy vznášely hold novému správci kolonie, načež byli účastníci přizváni k hostině. „Nepodali však nikomu ani nože ani vidličky, rovněž chyběl chléb i sůl. Nebylo možno jísti vepřovou, třeba vypadala velmi lákavě, bez chleba a soli. Proto vzali jsme si se ženou kuře, rozpoltili je svým kapesním nožem a jedli rukama přikusující k tomu tara. Podobným způsobem pomáhali si naši sousedé, generál Richardson i jeho choť pustili se též prsty do jídla bez okolků a s vědomím, že vykonají tak svou úřední povinnost a získají si spokojenosti těch, mezi nimiž bylo jim nyní žítí několik let.“⁴³ Po skončení oficiální oslavy si Danešovi vyjeli na konec ostrova na Mulinu Point, kde stála meteorologická observatoř, a do Vailimy, kde Daneš vyfotografoval hrob skotského romanopisce R. L. Stevenzona. Deštivé počasí je pak přinutilo trávit čas v Apii a okolí. „Nestačili jsme vyvěšovat své šatstvo a prádlo do průvanu, aby nám nezatuchlo v kufrech, a při tom zápasili jsme stále s komáry, kterých bylo také o mnoho více, než před několika dny.“⁴⁴ Den před jejich odjezdem se vyjasnilo.

Západní Samou opustili Danešovi 26. března a vypluli do Paga Paga, hlavního města **Americké Samoy**. Po příjezdu byli pohoštěni v rezidenci guvernéra Pollocka,⁴⁵ který je druhého dne provedl městem. Sami Danešovi se prošli pobřežím hluboké zátoky (*chobotu*) a zastavili se v několika domorodých vesnicích.

Z Americké části souostroví odpluli na lodi *Sonoma*, jejich příští zastávkou se měly stát **Havajské ostrovy**. Třetího dubna ráno vystoupili v přístavu Honolulu na ostrově Oahu, kde byli dle místních zvyklostí přivítáni věncem žlutých květů. Měli možnost navštívit bohatou místní knihovnu, kde Daneš nějaký čas studoval, viděli sbírky uložené v Bishopově muzeu a nenechali si ujít ani písčité pláže pobřeží Waikiki. Daneše zaujalo zdejší sportovní vyžití – surfing. Pohled na město se jim naskytl z drobné sopky Punch Bowl. Navštívili i americkou vojenskou základnu Pearl Harbor. Jeden týden se rozhodli věnovat cestám po největším ostrově Havaj. Jejich hlavním cílem byla činná sopka Kilauey, jeden z neaktivnějších vulkánů na světě vůbec, neboť „[...] *nespatřiti Kilauey bylo by hříchem proti zdravému rozumu.*“⁴⁶ Zatímco na několika předchozích místech nepříznivé počasí a další okolnosti zabránily Danešovým podniknout naplánované výpravy k sopkám a jiným geomorfologickým útvarům, na Havaji geograf Daneš plně využil možnost studovat zdejší terén. „*Nikde jinde na světě nemá člověk příležitosti, aby mohl spatřiti bezpečně a pohodlně na žhoucí lávu, aby octl se tváří v tvář jako dobrovolný divák nad sopečnou výhní, která dává mu beztravně nahlédnouti do toho, co můžeme nazývat věčným ohněm. Pro každého přítele vědeckého poznání lávové jezero Kilauey*

42 Podrobněji viz DANĚŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně*. II., s. 324–326.

43 Tamtéž, s. 328.

44 Tamtéž, s. 338.

45 Edwin Taylor Pollock (1870–1943) byl guvernérem Americké Samoy od 30. 11. 1921 do 26. 7. 1923.

46 DANĚŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně*. II., s. 385.

jest jedním z největších divů světa a pro geografa nebo geologa je přímo povinností, aby k ní řídil své kroky, má-li příležitost jeti napříč Tichým oceánem.“⁴⁷ Jako hosté ředitele místní vulkanologické stanice měli možnost několikrát navštívit kráter sopky (tzv. Halemaumau) s jezerem žhoucí lávy a podnikli několik menších vycházek po okolí. V závěru svého pobytu navštívili oblast Puny v nejvýchodnější části ostrova, kde spatřili tzv. lávové stromy.

Po návratu do Honolulu vypluli parníkem *Tenyo Maru* na asijský kontinent. Prvním cílem mělo být **japonské souostroví**. Třicátého dubna se Danešovi vylodili v Jokohamě na ostrově Honšú, odkud pokračovali vlakem do Tokia. V japonském hlavním městě byli laskavě přijati tehdejší československým vyslancem dr. Františkem Chvalkovským. Na Tokiu shledal Daneš „*příliš málo opravdu krásného typicky japonského*“⁴⁸ a „*svou polohou a nedostatkem svéráznosti*“ ho dokonce přirovnal k Berlínu.⁴⁹ Navštívili zde celou řadu chrámů a parků, kde spatřili poslední opadávající květy sakur. Po prohlídce hlavního města zamířili Danešovi na sever do horského města Nikkó. Navštívili zdejší svatyně, mohli obdivovat proslulý posvátný červený most (Šinkjó) i mohutné jehličnanovité kryptomerie. Z předměstí Nikka se vypravili na pěší výlet k horskému jezeru Čusendži a sešli k vodopádu Kegon. V cestě Japonskem pak pokračovali do severních oblastí. „*Když jsme před svými americkými známými v hotelu Kanaya prohlásili, že v nejbližších dnech vydáme se na sever do Matsušimy a ještě dále přes úžinu mořskou na ostrov Jezo [Hokkaidó], abychom poznali praobyvatele Japonska Ainy, hleděli na nás jako na lidi minuvší se s rozumem a nedovedli pochopiti zájem, který nás vede do končin, kam nikdo nejezdí. Marně snažili se nám rozmluviti takové „dobrodružství“ a posílali na nás průvodce turistů, kteří nabízeli nám své tlumočnické služby do krajů, kde prý nikdo anglicky nemluví.*“⁵⁰

Na ostrově Hokkaidó zamířili Danešovi až do Sarufuto a odtud po krátké odbočce do Piratori, kde se profesoru Danešovi splnil velký sen, když v nedaleké vesnici navštívili za doprovodu místního náčelníka policie příslušníky kmene Ainů, původní obyvatelé ostrova. Starý přátelský Ainu provedl Daneše s chotí mezi domky a pozval je do svého obydlí, kde mohli spatřit ohniště s kotlíkem, různé nádoby a zbraně, vrbové pruty s posvátným významem, medvědí kožešiny a lebky nebo klec na medvěda. „*Vrba z říše rostlinné a medvěd z říše živočišné mají největší úlohu v náboženských úkonech a zkazkách Ainů. S oběma je spojen pojem vysokého božství. Na neštěstí hlavním a skoro jediným způsobem, jak uctívati božstva, je pití sake, kterému Ainové již odedávna propadají až v žalostné míře. Zdá se opravdu, že tento nešťastný kult odůvodňující vášnivě pijanství, má mnoho viny na úpadku Ainů, kteří vskutku propijí vše, co vydělají a nezdaří se míti smyslu pro nic jiného.*“⁵¹ Během zpáteční cesty se Danešovi vypravili do vesnice rybář-

47 Tamtéž.

48 Tamtéž, s. 462.

49 Tamtéž, s. 456.

50 Tamtéž, s. 474.

51 Tamtéž, s. 508.

ských Ainů v Širaoi. Zde měli příležitost vidět starého náčelníka oblečeného ve slavnostním roucho, který jim ukázal vnitřek své chýše (její zařízení se podobalo té, kterou viděli v Piratori) a předvedl *obřad obětování a pití sake*.

Z ostrova Hokkaidó se Danešovi vrátili do Tokia, odkud vyrazili na jihozápad největšího japonského ostrova. Cesta se odvíjela podle předem připraveného itineráře Japonské turistické kanceláře, který je dnes uložen v osobním fondu J. V. Daneše.⁵² Danešovi cestovali vlakem směrem do Nagoji. Cestou navštívili město Kamakura, kde za deštivého dne spatřili v mlze obrovskou sochu Buddhy – tzv. Daibucu – a podnikli výlet do Mijanošity. Nepříznivé počasí je ovšem přinutilo zkrátit pobyt v oblasti, kde tráví léto značná část diplomatické společnosti, a prozatím jim zůstala skryta i hora Fudži (Fudžino-jáma). Do Nagoji dorazili patrně 24. května večer. Druhého dne navštívili zdejší hrad a chystali se do Nary, kde strávili více jak jeden den a viděli cenné památky v muzeu starožitností, prošli se parkem, vyšli na zalesněné kopce na východě, pečlivě si prohlédli místní chrámy, mohli obdivovat kovového Daibucu a došli k velkému rybníku s proslulou pagodou, „*nevynechávající nicého, kam byl přístup dovolen*“.⁵³

Dalším cílem bylo Kjóto – „*vsutku pravá studnice japonské kultury*“⁵⁴ – kde měli Danešovi strávit celé tři dny.⁵⁵ V někdejší hlavním městě Japonska, známém jako *japonský Řím*, navštívili muzea, paláce i chrámy, prošli skvostnými zahradami a parky, prohlédli si místní obchody (v knihkupectvích je překvapilo velké množství německé literatury), zhlédli představení v kinematografech, divadelní hry i cvičení v šermu. Vydati se na výlet k jezeru Biwa, který patřil k nejzdařilejším výpravám po Japonsku. Město Kjóto opustili večerním rychlovlakem a druhého dne ráno vystoupili na zastávce Mijadžima. Malý parník je převezl na stejnojmenný ostrov, kde spatřili jednu z nejznámějších šintojských bran (torii), vystupující z moře nedaleko pobřeží. *Z ostrova chrámů* pokračovali do Šimonoseki, kde ihned po příjezdu přesedli na loď, která je měla dopravit do (tehdy) japonské Koreje. Z přímořského města Busanu cestovali napříč Koreou až do Soulu, kde si prohlédli palácové budovy a muzejní sbírky.

Dalším asijským zastavením se stal Mukden (Šen-jang) v Mandžusku, odkud dojeleli do hlavního města Číny, když cestou úspěšně projeli frontovou linií občanské války. Během týdenního pekingského pobytu (první polovina června 1923) se Danešovým ochotně věnoval malíř a sběratel Vojtěch Chytil, v té době působící jako úředník československého vyslanectví. Vedle památek je jako obvyklé zajímalo domorodé obyvatelstvo. Po prohlídce Pekingů a okolí vyrazili Danešovi na jih do Pu-keu s krátkými zastávkami v Tien-cin a Šan-tung. Parníkem se dále nechali převézt na jižní břeh veletoku Jang-c'-ťiang a navštívili města Nanking a Šanghaj. Čínu opustili ve Wu-sungu

52 A AV ČR, fond J. V. Daneš, k. 7, i. č. 296, Japan Tourist Bureau, Itinerary. Na základě rukopisných poznámek v itineráři je patrné, že během cesty došlo asi k dvoudennímu zpoždění.

53 DANEŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně*. II., s. 532.

54 Tamtéž, s. 535.

55 Podle itineráře zde měli pobývat od 27. do 30. 5. A AV ČR, fond J. V. Daneš, k. 7, i. č. 296, Japan Tourist Bureau, Itinerary.

17. června na lodi *Empress of Russia*. Během cesty se zastavili v Nagasaki, Kóbe a Jokohamě, odkud se ještě jednou vypravili do Tokia.⁵⁶

Po návratu do Jokohamy pluli manželé Danešovi následujících deset dní napříč Tichým oceánem do **kanadské** Victorie a dále do Vancouveru, odkud cestovali transkontinentálním vlakem do Montrealu, kde se setkali s československým konzulem Bohuslavem Ryznarem. Odtud vyjeli do přístavu v Québeku a na kanadské lodi *Mountlaurier* vyrazili na evropský kontinent. Dne 14. července propluli kolem Labradoru a Nového Foundlandu a po přistání v anglickém Liverpoolu pokračovali přes Oxford, Londýn a Paříž do Prahy, kam dorazili koncem července 1923. „*Působilo nám zvláštní rozkoš, když po více nežli třech letech procházeli jsme historickými městy a projížděli půvabnými kraji staré bělošské kultury. Oči naše nemohly se nasytití svěží rozmanitostí starých kulturních zemí evropských, které mají tolik podivuhodné individuality a svéráznosti měnící se na malých vzdálenostech ještě rychleji, nežli politické hranice a národnostní příslušnost obyvatelstva.*“⁵⁷

4. Obsahová analýza fotografického fondu (výběrové sondy)

Pro účel této studie jsme vybrali souostroví Fidži, Tonga, Západní Samoa, Americká Samoa, Havaj a Japonsko. Z těchto šesti oblastí se dochovaly fotografie, které byly při předchozím archivním pořádku rozčleněny do deseti samostatných fotografických souborů (podle inventárních čísel). Při katalogizaci a nové archivní evidenci fotografií jsme postupovali takto: Pozitivy v uspořádané části fondu jsme porovnali se záběry na fotografických deskách. Protože valnou část pozitivů a skleněných diapozitivů Daneš vlastnoručně popsal, mohli jsme u řady identických záběrů sloučit všechny typy dochovaných snímků, a tím rekonstruovat původní řady vytvořené autorem.⁵⁸ Jak vlastně Daneš nakládá s fotografiemi po návratu z cesty? Na základě průzkumu fotografických archiválií se domníváme, že po návratu z cesty vybral z nafocených desek ty skleněné negativy, které považoval za zdařilé, a chronologicky je seřadil a popsal. Z nich nechal na zakázku vyvolat jednak fotografie na papírové podložce, jednak skleněné diapozitivy, které pak malíř v témže ateliéru koloroval.⁵⁹ Z papírových štítků na podkladových

56 Nedlouho po Danešově odjezdu z Asie, 1. září 1923, postihlo oblast Tokia a Jokohamy ničivé zemětřesení. Některé jeho záběry tak mohou zachycovat dnes již neexistující podobu některých míst.

57 DANEŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně*. II., s. 640.

58 Tento postup byl vhodný u těch pozitivů, kde na zadní straně papírové podložky Daneš popsal nejen obsah obrazu, ale také číslo odpovídajícího negativu, resp. diapozitivu. Problematické je určit pozitivy, které nebyly přiřazeny číslem k žádnému negativu, ačkoli takový nepochybně existoval a byl součástí původní řady vytvořené autorem. Nemusí jít nutně o fotografie cizích autorů, které Daneš jinak pečlivě citoval ve svém cestopise. Nabízíme vysvětlení, že neočíslované pozitivy byly vyvolány teprve dodatečně a jejich popisu už Daneš nevěnoval takovou péči.

59 Kolorování skleněných diapozitivů i jejich využití jako „světelných obrazů“ při přednáškách přibližuje ŠEJBL, Jan. Co mohou prozradit historické diapozitivy? Fotografická pozůstalost cestovatele A. V. Nováka. *Historická fotografie*, 2015, roč. 14, s. 22–37.

sklíčkách odvozujeme, že šlo o Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého v Praze.

Analýzou fotografických obrazů provedených různými technikami a porovnáním s knižními reprodukcemi v cestopise se nám podařilo nově určit a zaevidovat některé fotografické desky zasažené povodní v roce 2002. Pod jedním evidenčním číslem sjednocujeme snímky s totožným záběrem, ale zhotovené různými fotografickými technikami.⁶⁰ Neobsazené řadové číslovky naznačují, kolik původních Danešových snímků se nepodařilo dohledat, eventuálně se nacházejí ve sbírkách jiných institucí. Zvolený způsob také umožňuje v budoucnu zařadit další fotografické desky, pokud by se je podařilo dohledat a určit. V některých případech jsme byli schopni takřka kompletně rekonstruovat původní řadu snímků, které Daneš zhotovil.

Naším cílem není sestavit řadu fotografických obrazů v souběžném trojím provedení, ale ptát se, proč se Daneš rozhodl u některých obrazů (negativ – diapositiv) vyvolat také pozitiv.⁶¹ Za originál považujeme každou fotografickou archiválii, protože jednotlivá provedení se autorsky liší – skleněný negativ, z něhož byl vyvolán diapositiv a který na zakázku koloroval neznámý malíř, i pozitiv, který může zachycovat určitý výřez původního obrazu a někdy je retušován.⁶²

4.1 Fidži

K souostroví Fidži, první zastávce Danešových v tropickém pásu, evidujeme v archivním fondu 9 záběrů (i. č. 416 – *fotografie k diapositivům*) a dalších 9 záběrů (i. č. 417 – *fotografie bez diapositivů*). První soubor je pročíslovaný a odkazuje na původní řadu vytvořenou autorem (předpokládáme nejméně 23 skleněných negativů a diapositivů).⁶³ Při namátkové kontrole fotografických desek poškozených povodní se nám podařilo rozšířit soubor o dva skleněné negativy (13, 18) a tři diapositivity (6, 18, 19); dále pak soubor obohatit o nový záběr na negativu, jenž jsme zařadili pod č. [14] a který z jiného úhlu zachycuje *domorodé hospodářství na Fidži* podobně jako záběr č. 13.

60 Například č. 430/53 – *Sopka Širibeši-jama na Jezu*. Provedení rozlišujeme zkratkou: 430/53N (negativ), 430/53D (diapositiv), 430/53P (pozitiv), eventuálně PP (pozitiv – pohlednice). Jednotlivé snímky jsme popsali v programu Fotoarchiv firmy *Bach Systems s. r. o.* V poli „obsah snímku“ plně uplatňujeme Danešův autorský popis na pozitivu či diapositivu. Naopak charakteristiku hlavních a vedlejších motivů a detailů vytváříme sami.

61 Z Danešových rukopisných popisek na rubu pozitivů je možné odvodit, že někdy seřadil určitý tematický výběr pozitivů jinak (za účelem prezentace apod.), nově je očísloval, ale zároveň vždy pečlivě připsal odkazy na číselnou řadu původních skleněných negativů a diapositivů.

62 Podobně rozlišuje primární a sekundární fotografické obrazy WITTLICH, F. *Fotografie – přímý svědek?!*, s. 111–112.

63 Postrádáme záběr ze slavnosti *sing-song* (*Vesnické shromáždění v okolí Suvy*) a záběr na skupinu čtyř dětí před chýší (*V domorodé osadě na Fidži*); oba jsou známy z knižní reprodukce. DANEŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně*. II., s. 309, 319.

Tabulka č. 1 – Fotografický soubor Fidži (i. č. 416)⁶⁴

Číslo	Obsah	Pozitiv	Pohlednice	Negativ	Diapositiv	Součet	Repro (s.)
1	Ostrov Kadavu od jihozápadu – fidžijské souostroví	P				1	R (277)
3	Ravenala madagaskarská v botanickém parku v Suvě, Viti Levu	P				1	R (281)
4	Při řece Rewé na Viti Levu	P				1	
6	Pandanus a mangrovové houštiny při ústí řeky Lewy na Viti Levu	P			D	2	R (259)
13	Domorodé hospodářství na Fidži	P		N		2	R (341)
[14]	[Domorodé hospodářství na Fidži]			N		1	R (341)
18	Domorodý prodáváč chlebovníku		PP	N	D	3	
19	Domorodé děvče		PP		D	2	R (301)
23	Ženy přinášející rohože k slavnosti do vesnice	P				1	R (313)
Součet		6	2	3	3	14	7

Danešovy záběry fidžijské flóry a domorodců se podle cestopisu chronologicky shodují s itinerářem cesty. Ostrov Kadavu (1) fotografoval ještě z parníku *Navua*, v botanickém parku v Suvě zachytil vzrostlou ravenalu madagaskarskou (2). Dalšími dvěma záběry zobrazil ústí řeky Rewy – pandanus a houštiny mangrove (6) a domorodce na molu (4). Rolnickému hospodaření na Fidži věnoval rovněž dva záběry (zachováno č. 13, dořazeno [14]). Dalšími dochovanými fotografiemi (18, 19) jsou pohlednice, které Daneš zakoupil přímo na Fidži. Pózují na nich domorodci – statný prodáváč chlebovníku a dívka držící banánovníkový list položený přes rameno (nápodobou dámského ateliérového slunečníku je záběr stylizován do evropské měšťanské kultury). Obě pohlednice Daneš hodlal použít k prezentaci cesty, proto je doma nejprve přefotografoval na negativy (u č. 19 „pracovní“ negativ chybí), z kterých byly následně vyrobeny skleněné diapositivity. Poslední dochovaný pozitiv (23) dokládá, jak se manželé Danešovi v jedné vesnici stali svědky zahájení slavnosti *sing-song*.

Z antropologického zájmu o Fidžijce a zřejmě i z nedostatku času Daneš zakoupil v suvském ateliéru *Caine Series* dalších minimálně 9 pohlednic (i. č. 417). Pohlednici č. 5 opět přefotil na skleněný negativ pro výrobu diapositivu, jež pak zařadil pod č. 22 mezi ostatní fotografie z Fidži.⁶⁵ Snímek zobrazuje fidžijské ženy při zhotovování pokrmu *tappa*. Ostatní pohlednice se týkají *kanibalského chrámu, obydlí pohlavá-*

64 Podle: A AV ČR, fond J. V. Daneš, i. č. 416. Legenda: Sloupec „Číslo“ označuje evidenční číslo dochovaného záběru v rámci původní chronologické řady skleněných negativů. Čísla v hranatých závorkách [14] odkazují na záběry, které jsme dohledali v neutříděném archivním materiálu a tematicky zařadili; pokud si nejsme zcela jisti, přidáváme otazník [31?]. Ve sloupci „Obsah“ uvádíme původní Danešův popis daného záběru, s výjimkou textů v hranaté závorce vytvořených při katalogizaci. Z následujících čtyř sloupců lze určit, ke kterým pozitivům (pohlednicím) z uspořádané části fondu bylo možné přiřadit odpovídající skleněné negativy a diapositivity (vysázeny *kurzivou*), a u kterých záběrů se jedná o jedinečný fotografický obraz (viz dále sloupec „Součet“). Negativy a diapositivity poškozené povodní jsou v tabulce označeny **tučně**. Sloupec „Repro“ odkazuje na reprodukci záběru v cestopise DANEŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně*. II., s uvedením strany v závorce. Poslední řádka tabulky („Součet“) udává celkový počet fotografií podle typu vyhotovení. Legenda platí i pro další tabulky.

65 Fotografické desky vzniklé přefocením pohlednice č. 417/5 se nedochovaly, ale odkazuje na ně popiska Danešovou rukou na rubu pohlednice.

ra a pózujících Fidžijců (*krasavice, mladí bojovníci, domorodec v slavnostním úboru meke dress*).

4.2 Interpretace fotografických obrazů na příkladu Fidži

V následujících odstavcích srovnáme fotografické obrazy s tím, jaký obraz cizí kultury vytvořil Daneš v cestopise. Domníváme se, že Daneš využíval nafocené záběry k verbálnímu popisu geomorfologických tvarů, detailů flóry, počasí a barev. Jako cestovateli mu fotografie pomáhaly, aby se po návratu z cesty rozpomenul na určité situace a správně je časově zařadil a aby jako geograf precizně upravil svůj geomorfologický popis a následně z něj vyvozoval hypotézy. Lze to doložit na příkladu pozitivu č. 416/1, jenž zobrazuje ostrov Kadavu od jihozápadu, a dvěma odstavci v cestopise, které zachycují Danešovo pozorování učiněné z paluby parniku: „*Na bocích vysoké hory rozeznávali jsme dalekohledem jen méně hustý a patrně sušší porost lesní, snad byly srázy tuze příkré, že neudrželo se na nich dosti půdy k výživě bujného tropického pralesa. Pluli jsme dosti blízko podél mysu [...]*“⁶⁶ Nelze vyloučit, že při psaní pasáže mohl Daneš čerpat ze svých poznámek, nicméně žádný deník se v osobním fondu Archivu AV ČR nedochoval. Detailní, stylisticky rozvětvený a lexikálně bohatý popis spíše naznačuje, že právě na základě svých fotografických obrazů si Daneš osvěžil situaci v terénu. Některé informace zjišťoval od posádky nebo cestujících, jako například o souvislém pruhu kokosových palm na Kadavu: „*Byly to prý plantáže patřící Evropanům.*“⁶⁷ Na základě pozorování a svých předchozích terénních i studijních zkušeností vytvářel badatelské hypotézy: „*[...] snad byly srázy tuze příkré, že neudrželo se na nich dosti půdy [...]*“⁶⁸ Na vlastní odborný popis pak navazují pasáže s informacemi nastudovanými z politické geografie, geologie anebo vysvětlení aktuální politické a hospodářské situace v regionu.

Dále Daneš věnoval pozornost antropologii místního obyvatelstva. Domorodé, čisto-krevné Fidžijce melanéského původu (žijící ve vnitrozemí) odlišuje od statných Fidžijců na pobřeží, kteří mají přimíšenou polynéskou krev. Zvlášť vyděluje přistěhované drobné Indy. Fyzicko-antropologický popis postavy, rasy a tvarů obličeje obohacuje o znaky kultury odívání, původ jednotlivých skupin, jejich společenské postavení a chování. Například domorodé Fidžijce chválí za jejich pracovitost při nájemních pracích v přístavech. Když vysvětluje, jak „*anglická správa dlouho snažila se zachovati je úplně jejich tradičnímu vesnickému životu a teprve snad ve válce dovolila, aby pronajímali se i na lodi,*“ lze z hodnocení vyčíst autorovy sympatie k tomuto liberálnímu kroku a rovněž k Fidžijcům, kteří na rozdíl od domorodců na jiných ostrovech jsou ochotni pracovat při vyloďování a nakládání zboží.⁶⁹

66 DANĚŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně*. II., s. 261 (popis korálového útesu).

67 Tamtéž.

68 Tamtéž.

69 „*Kapitáni velice si chválí jejich znamenitou sběhlost v určitých pracích, mají je rádi pro dobrou disciplínu i pro velkou čistotnost, kterou by mohli být vzorem i mnohým Evropanům.*“ Tamtéž, s. 266.

V cestopise Daneš také vysvětluje kulturní kontext někdejšího fidžijského kanibalismu, který ve fotografickém souboru ilustruje pohlednice kanibalského chrámu.⁷⁰ Chvátili postup britské správy, která na domorodce (ani misionáře) nevyvíjela takový nátlak, ale ponechala Fidžijce, aby se sami rozešli s kanibalismem. Daneš tento nepřímý civilizační transfer ilustruje příkladem z roku 1854 – konverzí Mbau Cakombau, náčelníka ostrova Viti Levu, který „*pořádal v mladých letech strašné orgie kanibalské*“.⁷¹ Více než misii různých církví Daneš oceňuje viktoriánskou éru, kdy na žádost krále a ostrovanů došlo k ustavení britské kolonie, díky čemuž se podařilo regulovat anarchii bílých obchodníků s otroky a domorodcům byla ponechána kmenová samospráva. Příklání se zde ke konzervativní sociální politice, jejímž cílem je ponechat domorodce stranou importované cizoty.⁷²

Největší hrozbou pro domorodce byly epidemie. Na Fidži se sice nevyskytovala „*malarie, ale za to trpí domorodci (hlavně děti) zvláštní odrůdou syfilis, která zamezuje nakažlivost mezinárodní formy této nemoci a přenáší se nepohlavním dotekem.*“⁷³ Když Danešovi během automobilové exkurze kolem řeky Rewu navštívili několik vesnic domorodých Fidžijců, rozhodně pečlivě sledovali kůži vesnických fidžijských dětí, které kolem nich pobíhaly: „*Všimli jsme si bedlivě děti kolem nás poskakujících, jak zdravou a čistou měli hebkou, skoro čokoládovou kůži, nikde ani stopy jsme neviděli po vředech ‚yaws‘, které prý právě na dětech bývají velice rozšířeny, a také jiné kožní nemoci jsme na nich nepozorovali.*“⁷⁴ Fotografie fidžijských dětí je známa jen z knižní reprodukce (s. 319), protože ze všech Danešových snímků z Fidži se zachovalo pouze sedm záběrů. Z podrobného popisu fidžijských obydlí lze usuzovat, že Danešovi některé domky navštívili.⁷⁵

Své snímky Daneš nepochybně využil k detailnímu popisu slavnosti *sing-song*. Některé se nezdařily, protože Danešovi museli zůstat opodál a navíc se začalo stmívat. Zachoval se pohled na sedící shromáždění (pouze v knižní reprodukci) a na zástup žen (23) přinášejících rohože: „*Nedaleko na druhé straně úzké a hluboké strže vycházely z jině, nad průměr velké chaty ženy bíle oděné, ozdobené květy a zelení, z nichž každá nesla dlouhý a silný svitek, patrně rohož, rozměrů dosti velkého koberce. Trvalo to hezky dlou-*

70 A AV ČR, fond J. V. Daneš, i. č. 417/3PP; knižní reprodukce viz DANĚŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně*. II., s. 268.

71 Tamtéž, s. 269.

72 „*Není prý pochyby, že tato záštita, nepohodlná obchodním zájmům bělochů, posílila jejich mravní i fyzickou odolnost proti škodlivým vlivům a dává naději, že také v budoucnosti budou vzdornější proti vlivům, které působí rozvrat a vymírání mezi domorodci Oceánie.*“ Tamtéž, s. 272.

73 Tamtéž, s. 275.

74 Tamtéž, s. 278.

75 Daneš fotografoval také fidžijské hospodářské obydlí (13, [14]), popsané v cestopise takto: „*Kokosové palmy prozrazují polohu domorodých vesniček obklopených houštinami banánů a temně zelených mangrovníků, dlouhé barákové stavby znamenají osídlení indických kulí a tu i tam větší osada již z dálky se hlásí kostelem [metodistický, nebo katolický] a několika domy s verandami, vystavenými podle bělošského způsobu v tropech.*“ Tamtéž, s. 282.

ho, nežli všechny se seřadily a pak dlouhou oklikou kráčely husím pochodem, zpívajícíce polohlasem nějaký vážný nápěv, obešly strž a míjely blízko nás, ubírajíce se ke kruhu mužů, kde složily svůj náklad na velkou hromadu, vrátily se a rozsadily se opodál.“⁷⁶ Danešovi litovali, že nemohli slavnosti přihlížet do noci.

Podle cestopisu podnikli na Fidži ještě celodenní výlet parníkem po středním toku řeky Rewy. Pokud je pročišovaná řada fotografií opravdu chronologická, podnikli tento výlet ještě před exkurzí do horských vesnic.⁷⁷ Zachovaly se z něj snímky domorodců na molu⁷⁸ a houští mangrove v deltě řeky. Následující citace je ukázkou geografa popisující založeného na interpretaci vlastního fotografického obrazu: „*Tak znenáhla rozšířil se kolem nás nízký porost mangrove, přehustou spleť chudovitých kořenů tkvící v měkkém bahně, nad níž tu a tam vyčníval kus vysokého pralesa, stojícího na sušší i vyšší půdě.*“⁷⁹

Přestože Daneš v cestopise sympaticky idylizuje domorodce a místní geografické i hospodářské podmínky, za nichž by si i jednotlivec mohl na izolovaném ostrově výhodně najmout půdu a užít se prodejem z vlastní plantáže, upozorňuje na důsledky kulturního šoku. Dobové idylické plány mužů – Evropanů posedlých myšlenkou vycestování do Oceánie a zbohatnutí na tamních plantážích kritizuje hlavně s ohledem na jejich manželky.⁸⁰

Podobným způsobem Daneš používal ve svém cestopise fotografické obrazy a vytvářel obrazy cizích krajů. Obecně lze říct, že některé fotografie Daneš použil v cestopise pouze ilustračně bez podrobnějšího komentáře a naopak některé objekty či situace popsal, aniž měl potřebu je na místě fotografovat.

4.3 Tonga

Ze souostroví Tonga evidujeme 9 záběrů (i. č. 427 – *fotografie k diapozitivům*). Soubor je tvořen 9 skleněnými negativy, 7 skleněnými diapozitivy, z nichž je pět kolorováno, a 5 pozitivy. Z původní pročišované řady negativů lze rekonstruovat nejméně 14 záběrů.⁸¹

76 Tamtéž, s. 280.

77 V cestopise Daneš zřejmě popsal nejprve exkurzi do vesnice, aby tím navázal na svůj výklad o kultuře domorodců.

78 A AV ČR, fond J. V. Daneš, i. č. 416/4P; viz cestopis DANEŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně*. II., s. 282: „*Zastavili jsme postupně u několika dřevěných ramp, na něž z polí vedeny byly koleje úzkého rozpětí. Třtina dovážela se sem na vozících a byla skládána do mělkých nákladních člunů vlečných, které malé parníčky dopravovaly do cukrovarů.*“

79 A AV ČR, fond J. V. Daneš, i. č. 416/6D; DANEŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně*. II., s. 281.

80 „*Mužové toužící po samotě v exotickém prostředí přizpůsobí se tu mnohem snáze nežli ženy, zvláště mají-li nějakého ‚konička‘, který stačí jim pro duševní zaměstnání. Považují však za velmi nesvedomitě, lákají-li mužové též ženy bělošky do prostředí, v němž jen zcela výjimečné povahy mohou se cítit dobře.*“ Tamtéž, s. 284.

81 A AV ČR, fond J. V. Daneš, i. č. 427. Z původně nezaevidovaného archivního materiálu zasaženého povodní se zatím nepodařilo zařadit žádné snímky.

Fotografie Daneš opět seřadil chronologicky: portrét královny Salote na poštovní známce (1), kordon královské gardy na molu salutující královně přijíždějící na oslavu svých narozenin (2), domorodci sedící před královským palácem a kostelem (4, 7, 8, 9) a jdoucí ve svátečním oděvu na slavnost do Nukualofy (10, 11). Tyto záběry Daneš fotografoval ještě před slavností během automobilového výletu, který podnikl s manželkou k osadě Mua. Z výletu se zachoval pouze snímek megalitických náhrobků tongajských králů (13) a další dva jsou dnes známy pouze z knižní reprodukce – záběry *Ve vesnici na Tongatapu a Příboj na pobřeží Tongatapu u Houmy* se sedící Boženou Danešovou.⁸²

V cestopise věnoval značnou pozornost přivítání královny, politickému zřízení této konstituční minimonarchie, historii vládnoucí dynastie, megalitické kultuře a mýtickému vzniku patriarchátu. V této pasáži je patrné, jak autor cestopisu s odstupem času od své cesty využívá motiv megalitů, aby uplatnil nové badatelské hypotézy, kterými se od geomorfologie posunul k fyzické a kulturní antropologii a antropologické filozofii.⁸³

4.4 Západní Samoa

Z tohoto novozélandského mandátního území se dochovaly dva fotografické soubory čítající 26 záběrů (i. č. 418 – *fotografie k diapozitivům*) a 22 záběrů (i. č. 419 – *fotografie bez diapozitivů*). První soubor je tvořen 25 skleněnými negativy, 20 kolorovanými diapozitivy, 8 pozitivy a 2 pohlednicemi (č. 9, 10). Z původní chronologické řady negativů se nedochovaly pouze snímky č. 2, 11, 24. Daneš, jak vyplývá z jeho vlastnoručních popisek, dodatečně do očíslované řady zařadil tři skleněné negativy 8a, 8b, 8c, protože ještě navazovaly na záběry týkající se slavnosti přivítání guvernéra Richardsona.⁸⁴

Fotografie jsou opět seřazeny chronologicky. Ostrov Upolu (1), dva domorodé čluny vítající příjezd guvernéra (3) a snad také vrak lodi Adler byly fotografovány ještě na palubě lodi *Navua*.⁸⁵ Další obrazy pořídil Daneš druhý den během slavnosti uvítání nového guvernéra. Jde o skupinovou fotografii generála Richardsona s rodinou a samojskými předáky (4), stolování (6) a tance samojských bojovníků (5, 7, 8, 8a, 8b, 8c). Snímky

82 DANEŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně*. II., s. 304, 333.

83 Výklad vzniku patriarchátu lze ilustrovat ukázkou z cestopisu. Zpozorování řádu rozmnožování u zvířat „*se stalo odůvodněním nového řádu dědičnosti a posloupnosti z otce na syna a náboženské i rituální opory dostalo se mu patrně vyzdvižením ‚totemu‘ slunce nad všechny ostatní. [...] Zbožnění předků lidských, zplozených praotcem sluncem a matkou zemí, stalo se základem nové soustavy patriarchální a velikým náčelníkům dostávalo se nového trvalého učení kamennými hroby a pomníky obrovských rozměrů. [...] Pro mne není pochyby, že světlé plémě polynéské bylo jedním z nositelů nové generace, založené na principu patriarchálním, který byl důsledkem i oporou vítězství individualismu nad primitivním komunismem.*“ Tamtéž, s. 302. Daneš už tehdy mohl čerpat například z prací Aby Waburga či Ernsta Cassirera.

84 A AV ČR, fond J. V. Daneš, i. č. 418. Z původně nezaevidovaného archivního materiálu zasaženého povodní se zatím nepodařilo zařadit žádné záběry. U snímku č. 10 v knize chybí údaj, že jde o přefocenou pohlednici z apijského ateliéru.

85 *Vrak německé válečné lodi „Adler“ na korálovém útesu před Apii* je znám pouze z cestopisu: DANEŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně*. II., s. 335.

pořízené po slavnosti se týkají samojských obydlí (12) a tzv. sněmovny (13). Daneš fotografoval pouze její exteriér, protože většina bělochů se nesměla účastnit ceremoniálu uvítání guvernéra probíhajícího uvnitř. Patrně dalšího dne, během exkurze zorganizované na pozvání ředitelství místních plantáží, vznikly obrazy domorodců při práci u jezírek na pobřeží (14, 15), na kokosových plantážích (16, 17, 18) a obrazy svozu ořechů i plodů kakaovníku k sušárně kopry (19, 20, 21). „*Sám přednosta vládního oddělení nás provázal a zařídil túru tak, že viděli jsme postup prací ve všech směrech, pokud právě byly v sezoně.*“⁸⁶ Poté navštívili guvernérovu rezidenci ve Vailimě, kde Daneš fotografoval okolí Stevensonova hrobu (22, 23, 25). Další exkurze na Samoi byly znemožněny dešťovými přívaly. Výrazná vlhkost zabránila Danešovi fotografovat: „*Na všem skoro srázejí se kapičky vody, vše, co je z ocele a ze železa, pokrývá se úžasně rychle a nezdělitelně rží.*“⁸⁷

Zřejmě proto v místním ateliéru zakoupil řadu pohlednic a pozitivů dokumentujících život a práci domorodců. Tento druhý fotografický soubor (i. č. 419), zahrnuje 17 pohlednic a 5 pozitivů s razítkem apijského ateliéru *Tattersall's Studio*. Při srovnání s jinými kapitolami můžeme vyslovit hypotézu, že právě pro nerealizované exkurze a chybějící vlastní fotografické obrazy omezil Daneš v cestopise svůj geografický výklad a naopak zařadil samostatnou kapitolu *O politice a hospodářských poměrech v Západní Samoi*.

4.5 Americká Samoa

Následující fotografický soubor (i. č. 420 – *fotografie k diapozitivům*) je tvořen 7 skleněnými negativy, 8 kolorovanými diapozitivy a 3 pozitivy.⁸⁸ V chronologické řadě pravděpodobně žádný záběr nechybí. Také v tomto případě se potvrzuje, že autor zachoval všechny negativy, k nimž nechal na zakázku vyvolat a kolorovat skleněné diapozitivy. Pozitivní snímky vyvolal pouze u těch záběrů, které vybral pro reprodukci v cestopise. Soubor působí kompaktním dojmem, ovšem většina skleněných negativů je poškozena přirozeným stárnutím a z důvodu nevhodného uložení.⁸⁹

Daneš zřejmě všechny záběry fotografoval na první vyjížďce kolem zálivu Pago Pago (1–6), během níž navštívili i domorodé vesnice (7, 8). Deskripce tělesné konstituce žen je v cestopise provedena opět na základě fotografického obrazu č. 8: „*Obyvatelstvo obého pohlaví vyznačuje se stejně mohutným a ztepilým vzrůstem. Pokud se týče tahů a výrazu obličejů, muži rozhodně vynikají krásou a ušlechtilostí výrazu nad ženami, které zhusta jsou až příliš masivní, ač oči zpravidla mají živé a plně měkkého i veselého půvabu.*“⁹⁰ Rovněž geomorfologii tohoto ostrova sopečného původu vykreslil v cestopi-

86 Tamtéž, s. 348.

87 Tamtéž, s. 338.

88 A AV ČR, fond J. V. Daneš, i. č. 420. Z původně nezaevidovaného archivního materiálu zasaženého povodní se zatím nepodařilo zařadit žádné záběry.

89 Na okrajích obrazu na citlivé vrstvě fotografické desky se objevují tzv. stříbrná zrcátka.

90 DANEŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně*. II., s. 360.

se právě na základě svých fotografií. Například záběry č. 3, 4 a 6 ilustrují, „*s jakou silou však vlny místý až na samé boky příkrého pobřeží dorážejí, ukazují skalnaté ostrůvky od hlavního ostrova příbojem odervané, z nichž zvláště jeden, strmící holými stěnami jako masivní věž, jen na vrcholu zelenou houští pokrytá, poskytuje malebný obraz.*“⁹¹

Přestože jde o drobný fotografický soubor, svou uceleností naznačuje, že Daneš na Americkou Samou s oblibou vzpomínal a pečlivě uchovával všechny skleněné negativy a kolorované diapozitivy. V cestopise Daneš idylizuje malou americkou kolonii, která zůstala mimo zájem vnitrostranické politiky, a chválí USA za vzornou vojenskou správu nad kolonií, která se vyznačovala humánním přístupem k domorodcům.⁹² „*To, co jsme viděli na Tutuile, utvrdilo nás v přesvědčení, že snad nikde nevěnuje se tolik péče a peněz rozřešení problému, jak spojití dobrodiní moderní kultury s prospěchem a příznivým rozvojem domorodého obyvatelstva, kterému ponecháno jest plné právo žítí podle svých zděděných zvyklostí a nebytí rušeno ve své držbě a ve starých zálibách, pokud se shodují se stěžejními zásadami lidskosti a hygieny.*“⁹³

4.6 Havaj

K území padesátého státu USA se vážou dva fotografické soubory čítající 24 záběrů (i. č. 428 – *fotografie k diapozitivům*) a 16 záběrů (i. č. 429 – *fotografie bez diapozitivů*). První soubor je tvořen 10 skleněnými negativy, 7 skleněnými diapozitivy, 16 pozitivy,⁹⁴ ale původně zahrnoval nejméně 55 záběrů. Při namátkové kontrole fotografických desek se nám podařilo rozšířit soubor o sedm skleněných negativů a čtyři diapozitivy; dále pak obohatit soubor o šest nových záběrů. Tyto fotografie byly poškozeny povodní; u skleněných diapozitivů jsou patrné stopy původního adjustace a kolorování minerálními barvami.

Tabulka č. 2 – Fotografický soubor Havaj (i. č. 428)⁹⁵

Číslo	Obsah	Pozitiv	Pohlednice	Negativ	Diapozitiv	Součet	Repro (s.)
1	Honolulu z vrchu Punch Bowl, v pozadí Diamond Head	P				1	R (387)
[2]	[Skupina pěti surfařů]				D	1	
4	Soukromá rezidence v Honolulu	P				1	R (363)
6	Krajina v okolí Honolulu	P			D	2	R (439)
8	Východní pobřeží ostrova Havaj	P				1	
26	Kráter Kilauey ze svahu pod Volcano House	P		N	D	3	R (395)
27	V kráteru Kilauey	P		N	D	3	R (443)
28	[Kráter Kilauey]			N		1	
29	V kráteru Kilauey	P		N		2	R (427)
30	Prozavcová láva v kráteru Kilauey	P		N		2	R (391)
[317]	[Lávové balvany v kráteru Kilauey]			N		1	

91 Tamtéž.

92 Tamtéž, s. 362.

93 Tamtéž, s. 361–362.

94 A AV ČR, fond J. V. Daneš, i. č. 428/8P. Jde o kontaktní fotografii 8 × 8 cm adjustovanou na kartonu o velikosti 9,5 × 18,5 cm.

95 Podle: A AV ČR, fond J. V. Daneš, i. č. 428.

32	[Láva v kráteru Kilauey]				N		1	
33	Dutiny v lávě – kráter Kilauey	P				D	2	R (393)
[34?]	[Kráter Kilauey ?]					D	1	
40	Lávové jezero, Halemaumau	P					1	R (441)
41	Jezero žhoucí lávy v jícnu Halemaumau	P			N		2	R (397)
[42?]	[Lávové jezero Halemaumau ?]				N		1	
[43?]	[Lávové jezero Halemaumau ?]				N		1	
46	Při pobřeží severně od Hila	P					1	R (407)
47	Laupahoehoe	P					1	R (401)
49	Vodopády u Hila	P					1	R (409)
[50?]	[Vodopády u Hila]					D	1	
51	Lávový strom v houštině Puny	P					1	R (447)
55	Přirozená brána u Onomey	P					1	R (411)
Součet			16		10	7	33	15

Motivy obrazů na fotografických deskách poškozených povodní jsme určili porovnáním s reprodukcemi v cestopise a podle tematické souvislosti s předcházejícími záběry. Především šlo o několik paralelních záběrů pořízených během výprav do kráteru sopky Kilauey, přičemž se nám podařilo dohledat diapozitiv, na němž Božena Danešová pózuje v jedné z lávových dutin. Tento původně kolorovaný skleněný diapozitiv (33) se shoduje s dochovaným pozitivem. Dále se nám podařilo dohledat a určit skleněný diapozitiv, který jedinečným způsobem zobrazuje havajské surfaře jedoucí na příbojové vlně [2]. Snímek jsme zařadili do obrazové přílohy. Žádný podobný záběr nebyl dosud evidován, ačkoli víme, že Daneš komentoval windsurfing ve svém cestopise.

„Hlavní vymožeností sportmanů zdejších je tak zvaný ‚surf riding‘, ježdění na příbojové vlně, odvážný sport, svým původem čistě havajský, který teprve v poslední době ujímá se také v jiných mořských lázních. Dobrý plavec tlačí před sebou silné prkno tvaru oválného, jako podlouhlý eliptický stůl, až daleko do hlubokého moře do blízkosti vnějších rýfů, které skýtají ochranu před žraloky spolu sítěmi zabraňujícími těmto netvorům přístup do koupaliště. Tam vyčítají vlnu hrnoucí se k pobřeží, pustí prkno, aby s ní uhánělo dopředu, vyhoupnou se na ně a balancují stojmo, snažíce se, aby doneseni byli až do zcela mělkého moře, kde vlny se tlumí nárazy o dno. Mnozí plavci a zvláště rodilí Havajci vyznají se znamenitě v tomto odvážném sportu, který vyžaduje zvláštní síly, obratnosti i duchapřítomnosti a může býti i dosti nebezpečný, neboť úder tvrdého a velkého kusu dřeva snadno dosti těžce zraní nebo omráčí začátečníka nebo neopatrného jezdce, který neumí správně seskočiti, ztratí-li rovnováhu. Tento sport dochází oblíbenosti bělochů, za to však jiná ještě divočejší zábava domorodců, klouzání po strmých horských skluzavkách již zašla, neboť při ní těžké zranění ba zmrzačení odvážlivců nebývalo řídké.“⁹⁶

Fotografické desky Daneš řadil chronologicky, ale pozitivy vybrané pro knižní reprodukci a uložené v samostatné obálce byly očíslovány a seřazeny v opačném pořadí. Dále kupoval pohlednice se záběry míst a geomorfologických útvarů, které nestihl nebo nemohl navštívit, a pohlednice se záběry domorodců a situací, jež nedovedl technicky sám

dobře zachytit (lidé v pohybu, při práci a tanci). Tento způsob dobře dokumentuje druhý fotografický soubor (i. č. 429).

4.7 Japonsko

Z rozsáhlé exkurze po japonských ostrovech se dochovaly dva fotografické soubory v rozsahu 38 záběrů (i. č. 430 – *fotografie k diapozitivům*) a 92 záběrů (i. č. 431 – *fotografie bez diapozitivů*). Všechny fotografie Daneš popsal perem na zadní straně pevné podložky; očíslovány však byly dodatečně, snad po Danešově úmrtí.

V prvním archívním souboru bylo původně evidováno pouze 19 fotografií na papírové podložce. Zjistili jsme, že pozitivy byly očíslovány zřejmě dodatečně, ale v opačném pořadí, než by odpovídalo chronologickému průběhu cesty, jak ji lze rekonstruovat z cestopisu a rovněž z itineráře *Japan Tourist Bureau*.⁹⁷ Po srovnání s hierarchicky seřazenými negativy a diapozitivy, které se zachovaly v neuspořádané části fondu, jsme došli k závěru, že původní fotografický soubor byl mnohem rozsáhlejší a zahrnoval všechny navštívené oblasti Japonska (k nim jsou v Archivu AV ČR uloženy pouze pozitivy pod i. č. 431). Při katalogizaci archívního souboru s i. č. 430 jsme nově zařadili fotografické desky, z nichž tři jsou poškozeny vodou. Jedná se o dva (původně) kolorované diapozitivy (37, 53), které se shodují s dochovanými pozitivy, a skleněný negativ [49?], jenž patrně zobrazuje japonský hotel.

Tabulka č. 3 – Fotografický soubor Japonsko (i. č. 430)⁹⁸

Číslo	Obsah	Pozitiv	Pohlednice	Negativ	Diapozitiv	Součet	Repro (s.)
1	Mapa Japonska			N	D	2	
3	Náhrobky róninů u Tokia			N	D	2	R (471)
4	Japonská zahrada u Tokia			N	D	2	
6	Chrám u Tokia			N	D	2	
7	Svatyně u Tokia			N	D	2	
9	Kvetoucí sakury – Tokio			N	D	2	
10	Kotlina s městečkem Nikkem od Kenaya hotelu	P		N	D	3	R (489)
11	Pohled na Nikko			N	D	2	
11a	Pohled na Nikko	P		N		2	
12	Řečiště u Nikka			N	D	2	
13	Kvetoucí azalky u Kanaya hotelu v Nikku	P		N	D	3	R (487)
16	Alej kryptomerií v Nikku			N	D	2	
17	Japonské chrámy – Nikko				D	1	
19	Cestou k jezeru Čusendži u Nikka			N	D	2	
20	Vodopád Kegon u jezera Čusendži			N	D	2	
21	Pohled z návrší na chrámy – Kjóto			N	D	2	
24	Chrámové zákoutí v Kjótu			N	D	2	
26	V chrámové zahradě – Kjóto	P		N	D	3	R (543)
27	Torii u jezera Biwa			N	D	2	
28	Z japonských chrámů u Nary	P		N	D	3	
29	Zvonice v Naře			N	D	2	

97 A AV ČR, fond J. V. Daneš, k. 7, i. č. 296, Japan Tourist Bureau, Itinerary.

98 Podle: A AV ČR, fond J. V. Daneš, i. č. 430.

96 DANEŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně*. II., s. 372.

30	Zvonice v Naře	P		N	D	3	R (525)
32	Chrámový park v Naře				D	1	
33	Posvátný rybník u Nary s pagodou	P		N	D	3	R (535)
34	Z okolí Nary	P		N	D	3	R (527)
35	Hospodářství v rovině u Nary			N	D	2	R (549)
37	V zálivu matsušimském	P			D	2	
38	Výhled z postranního údolí u Matsušimy	P				1	R (505)
39	V matsušimském zálivu	P				1	R (469)
41	Na nábřeží v Matsušimě	P				1	R (483)
42	Chrámové zákoutí v Matsušimě	P				1	R (485)
44	Jeskynní chrámky u Matsušimy	P				1	R (495)
45	Vesnička v okolí Matsušimy	P				1	R (473)
46	Japonská krajina	P				1	
[49?]	[Japonský hotel ?]			N		1	
	Kvetoucí sakury v Sapporu, hlavním městě ostrova Hokkaido	P				1	R (493)
52	Sopka Širibeši-jama na Jezu	P		N	D	3	R (503)
55	Údolí u Piratori, vesnice Ainů na Jezu	P				1	R (515)
Součet		19		26	27	72	17

Druhý archivní soubor v počtu 92 pozitivů (i. č. 431) je na první pohled řazen chronologicky. Začíná císařským palácem a chrámy v Tokiu (1–13), červeným mostem v Nikku, tamními chrámy a posvátnými sochami (14–36), pokračuje přes Hikone (37) do Matsušimy (38–42). Správně by pak měla následovat oblast osídlená Ainy, ale jejich zobrazení jsou zařazena (zřejmě dodatečně) až na konci souboru.⁹⁹ Protože Daneš věnoval Ainům enormní zájem, pořídil jistě více snímků, čemuž nasvědčují i knižní reprodukce v cestopise. Tyto snímky se však v Archivu AV ČR nenalézají. V předávacím strojopisném seznamu pozitivů byla oblast Ainů přeskočena. Seznam dále zachycuje lokalitu Mijadžima (43–44), Nagoja (45) a Fudži (46–47). Následující snímky se nám nepodařilo geograficky přesně lokalizovat, až na Ojama (53), Tokio (58–59), Hikone (60), Meguro (68), Oharu (72), Inagu (73), Šikoku (87–88) a konečně ex post zařazené kontaktní snímky Ainů z ostrova Hokkaidó (90–92). Nelze vyloučit, že některé záběry Daneš nefotografoval, ale zakoupil je v místních ateliérech.¹⁰⁰

Snímky dokumentují reálný průběh cesty. Po příjezdu do Japonska manželé strávili na Danešův vkus až příliš mnoho času spíše turistickou prohlídkou Tokia; možná z loajality k vyslanci Chvalkovskému, který je s manželkou doprovázel. Navzdory určitému zpoždění se Danešovi drželi připraveného itineráře a koncentrovali se na artefakty japonského šintoismu, na kulturu Ainů a na každodennost pracujících i dětí v Japonsku.

Soubor s i. č. 431 je tvořen pouze pozitivy, odpovídající skleněné desky (nebo alespoň jejich část) se nacházejí v Náprstkově muzeu. Původně tvořily všechny fotografie z Japonska jednu ucelenou řadu, z níž byly některé snímky vybrány při akvizici pro Náprstkovo muzeum. Danešem očíslovaná řada negativů a diapositivů byla porušena prá-

99 Jedná se o tři kontaktní snímky. A AV ČR, fond J. V. Daneš, i. č. 431/90 – *Vesnice Piratori. Ainové; 431/91 – Ainové, manželé ve svém příbytku; 431/92 – Náčelník Ainů ve [vesnici] Širaoui.*

100 Lze to doložit třemi knižními reprodukcemi, u kterých je za autora označen H. Suito. DANEŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně*. II., s. 459, 531, 533.

vě u snímků, které zachycovaly výjimečnou kulturu Ainů (od negativu č. 56).¹⁰¹ Příkladem je záběr náčelníka Ainů na kontaktním pozitivu č. 431/90, k němuž jsme dohledali identický kolorovaný diapositiv ve Fotoarchivu Náprstkova muzea.¹⁰² Podobně je tomu se záběrem náčelníka Ainů sedícího v interiéru svého obydlí č. 431/92 (reprodukce viz obrazová příloha).¹⁰³

Některé záběry Ainů se však nezdařily. V oblasti Širaoui se Daneš pokusil fotografovat čtyři ženy pracující venku kolem chýše: „*Chtěl jsem je ofotografovati, ale setkal jsem se s velmi rozhodnými protesty. Náš japonský průvodce přispěchal a vyjednával s nimi chvíli, jsa patrně velmi znepokojen jejich výmluvnými vyřídilkami. Teprve na opětovný dotaz mi sdělil s velkými oklikami, že tyto mladé ženy jsou již velmi zkažené a nestydaté a že chtějí, abych každé dal za postání ke snímku celý jen. Vzkázal jsem jim, že nedám více nežli jeden ‚jen‘ všem dohromady, ač milý inspektor i tuto nabídku považoval za přílišnou. Ještě chvíli ulevovaly si velmi výmluvně, pak ale se postavily před chatu, když jsem vtiskl inspektorovi do ruky minci a ukázal jim velmi názorně, že odejdu, nebudou-li spokojeny s touto odměnou. Bohužel, jak se stává někdy v takových případech, snímek se nepovedl k mé velké zlosti, přeexponoval jsem ho.*“¹⁰⁴

Kmenu Ainů věnoval Daneš výraznou pozornost. V přednáškách a člancích sympatizoval se zbytky původního etnika, které byly v minulosti podrobeny japonské nadvládě.¹⁰⁵ Ani ve svém cestopise nevyslovil příliš pozitivní dojmy o japonské společnosti. Spíše než městské prostředí a turistické cíle fotografoval chrámová nádvoří, šintoistické brány – torii – a další posvátná místa v okolí chrámů v Kjótu a Naře.¹⁰⁶

Na základě analýzy deseti fotografických souborů ze všech vybraných lokalit se domníváme, že pro prezentaci cesty v cestopise a na přednáškách Daneš upřednostňoval záběry týkající se geomorfologie, sopek, krajina a domorodého obyvatelstva před snímky významných turistických cílů. Několik vybraných Danešových záběrů přibližuje obrazová příloha v závěru studie.

101 Do Ústředního Archivu ČSAV se tak dostaly pozitivy a pouze menší část negativů dokumentující úsek cesty z Tokia, přes Naru a Matsušimu po ostrov Hokkaidó (i. č. 430).

102 Fotoarchiv NpM, As II 1078, *Náčelník Ainů v Širaoui v obřadním oděvu před svým obydlím z rákosu* (kolorovaný diapositiv, 8,5 × 8,5 cm). Dostupné online na: <<http://vademeum.nm.cz>> [cit. 25. 1. 2016].

103 Podle Danešovy rukopisné, později škrtnuté poznámky na rubu fotografie se pozitiv vztahuje „*k negativu a diapositivu č. 64*“. A AV ČR, fond J. V. Daneš, č. 431/92. Dále viz Fotoarchiv NpM, As II 1080, *Interiér obydlí s obdélkovým ohništěm, nad kterým visí kotlík, a s nádobami v pozadí. Muž v kimonu sedí u ohniště* (kolorovaný diapositiv, 8,5 × 8,5 cm). Dostupné online na: <<http://vademeum.nm.cz>> [cit. 25. 1. 2016]. Katalog Fotoarchivu NpM bohužel neuvádí původní Danešova čísla a popisky snímků.

104 DANEŠ, J. V. *Tři léta při Tichém oceáně*. II., s. 511–512.

105 DANEŠ, Jiří Viktor. *Ainové. Širým světem*, 1924, roč. 1, s. 95–102.

106 Z mnoha jedinečných záběrů lze upozornit na snímek, který se zachoval pouze v provedení kolorovaného diapositivu (č. 430/32). Je na něm zachycena mužská postava – zřejmě Evropan, který krmí posvátného jelínka v chrámovém parku v Naře.

5. Analýza fyzického stavu fotografického fondu

5.1. Příčiny poškození

Povodně v roce 2002 zasáhly také Archiv AV ČR a nastartovaly události, jež vedly k zásadnímu poškození a dá se říci i destrukci archivních dokumentů, které jsou součástí Danešova osobního fondu, ale také struktury uspořádání jednotlivých částí fondu.

Povodně zasáhly větší část Čech ve dvou vlnách. První vlna způsobila převážně rozlití menších řek a výrazné zvýšení hladin větších řek. V Praze byla Vltava ve svém kořtu. Teprve až druhá vlna 12. srpna způsobila její rozlití do pražských částí. Byl vyhlášen stav nouze pro celé území Čech a stav nouze pro Prahu. Živelná pohroma ve Starých Bohnicích, kde byly uloženy některé fondy Archivu AV ČR, vyvrcholila kulminací 14. srpna. Od toho dne voda začala opadat, a proto není možné přesně stanovit dobu, kdy přestaly být jednotlivé části fondů pod vodou.¹⁰⁷

Vyklízeční práce začaly 17. srpna. Jednotlivé části fondů v původních znečištěných obalech byly převáženy do jiných prostor k očištění. Od opadnutí vody je nutné počítat s dobou minimálně 72 hodin i více. V tomto období bylo navrženo, aby byly některé fondy čištěny prioritně. Sledovaný Danešův fond byl zařazen do části méně preferovaných fondů, jejichž čištění začalo zřejmě ještě s dalším 72 hodinovým odstupem. Tento časový úsek byl pravděpodobně příčinou nárůstu plísní¹⁰⁸ a bakterií. K biologickému poškození se také přidalo poškození chemické i mechanické. Všechna poškození většinou odpovídala souběhu vlivů při povodních. V povodňové vodě byly obsaženy látky z odpadních vod, přírodních nečistot (bahno, listí, větvičky, písek atd.), směs domácího odpadu, ropné látky (benzín z aut, oleje atd.) a další tehdy nespecifikované nečistoty.

Čištění dokumentů bylo prováděno podle doporučení tehdejšího Státního ústředního archivu (dnes Národního archivu) čistou vodou s případným přídavkem Ajatinu.¹⁰⁹ Tento dezinfekční přípravek patří do skupiny kvartérních amoniových sloučenin, které se užívají i v lékařství jako dezinfekční a antiseptický prostředek. V průběhu očišťování nebylo popsáno, které dokumenty byly prány s Ajatinem a které jen čistou vodou. Současně není známa ani použitá koncentrace Ajatinu ve vodní lázni.

5.2. Poškození povodňových dokumentů

Na vybraných vzorcích z Danešova fondu, které byly poškozené povodní, bylo možné vyhodnotit některé charakteristické znaky. Především se jedná o dvě skupiny s vý-

107 BORÝSKOVÁ, Š., MÁDLOVÁ, V., PAVLÍČEK, T. W. Fotografické archiválie ve fondech Archivu AV ČR, s. 189–196.

108 Problematika plísní a bakterií je zevrubně zpracována v práci PhMr. Bronislavy Bacílkové. BACÍLKOVÁ, Bronislava a kol. *Restaurování a konzervace skleněných negativů*. Praha: Národní archiv, 2011, s. 26–27 (dále: BACÍLKOVÁ, B. *Restaurování a konzervace skleněných negativů*).

109 Ajatin je obchodní název oblíbeného dezinfekčního prostředku, který je velmi dobře rozpustný ve vodě. Hlavní součástí Ajatinu je benzododeciniumbromid.

razně rozdílným povrchem. Jedna část poškozených negativů i diapositivů má hladký, lesklý, málo reliéfní povrch citlivé vrstvy a poškozené okraje jsou zaoblené. Naopak druhá skupina má povrch emulzní vrstvy reliéfní, strukturovaný, okraje poškození jsou výrazně ohraničené a u některých se vrstva v malých částech odlupuje. V tomto případě lze uvažovat, zda se nemůže jednat o výsledek rozdílného způsobu praní. Výsledná domněnka, zda je příčinou změn povrchu citlivé vrstvy Ajatin, je pouze spekulativní. Příčinou může být také rozdílná časová prodleva při mokřém čištění.

Želatinová citlivá vrstva vykazovala výrazné poškození plísněmi ve všech typech materiálů. Poškození bylo různé úrovně od mírného a povrchového až po výrazné poškození, při kterém došlo k úplnému rozpadu želatiny,¹¹⁰ a tím ke ztrátě obrazu. Zbytky plísní byly viditelné i ze strany skleněné podložky.

Kolorované diapositivy vykazují různou úroveň odbarvení. Některé mají odplavený barevný pigment jen v okrajích diapositivu. U některých diapositivů jsou zbytky barevné složky viditelné pouze v mikroskopickém pozorování.

Poškozená skleněná podložka je u většiny negativů i diapositivů s různou úrovní znečištění. Na negativech jsou zbytky uschlých kapek a krystalky nečistot. Naopak u diapositivů, které byly sušeny ve svislé poloze, jsou zaschlé kapky protáhlé nebo na nich najdeme podlouhlé šmouhy. Krystalky nečistot jsou dost obdobné jako u negativů. Dále u skleněné podložky byla zjištěna koroze v počátečním stadiu. Mechanické poškození negativů a diapositivů se projevilo prasklinami, zlomy a chybějícími částmi. Tento typ degradace byl téměř shodný jako u nezasažených negativů a diapositivů.

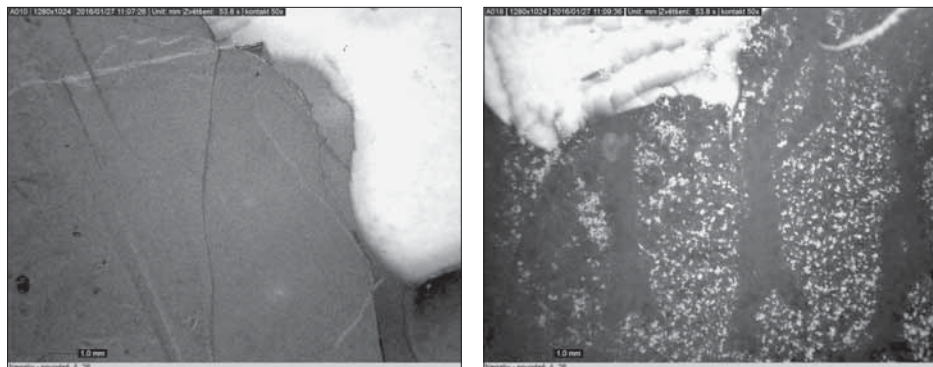
Příklady poškození z částí fondu

V této části jsou dokumentovány ukázkové příklady jednotlivých poškození negativů a diapositivů zasažených povodní. Výběr byl volen s přihlédnutím k již popisovaným částem z předchozích kapitol.

Negativ č. 428/26 – Kráter Kilauey ze svahu pod Volcano House

Tento negativ měl povrch citlivé vrstvy matný, se zbytky nečistot. Povrch je reliéfní s výrazným ohraněním v poškozených krajích. Citlivá vrstva místy ztrácí adhezi ke skleněné podložce. Drobné části citlivé vrstvy místy chybí. V okrajích negativu na povrchu citlivé vrstvy jsou kovově lesklé plochy difundovaného stříbra, pro svůj charakteristický vzhled označované jako stříbrná zrcátka. Tato chemická degradace vzniká působením oxidačně-redukčního prostředí. Znečištění je nejen na obrazové straně, ale i ze strany skleněné podložky. V mikroskopickém pozorování jsou tyto nečistoty v podobě bílých krystalků připomínající sněh.

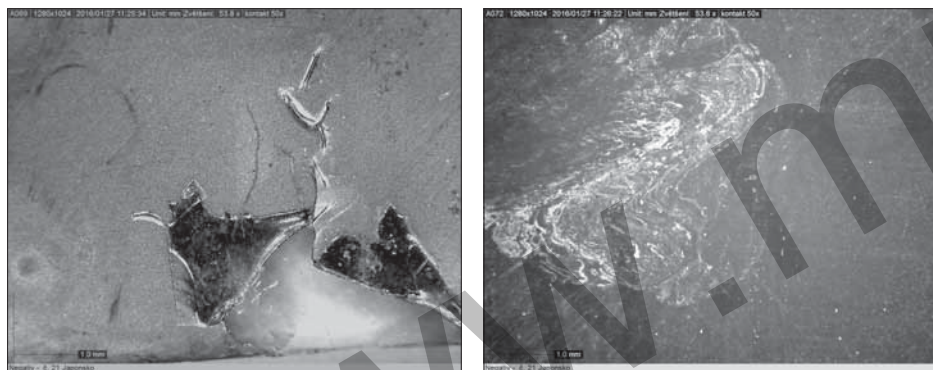
110 Rozpad želatiny je způsoben enzymy, které uvolňují v průběhu svého působení plísně. BACÍLKOVÁ, B. *Restaurování a konzervace skleněných negativů*, s. 31–32.

Makroskopické snímky: vlevo snímek odlupující se citlivé vrstvy, vpravo krystalky na skle; stereoskopický skleněný negativ, 9 × 18 cm (A AV ČR, fond J. V. Daneš, č. 428/26)

Negativ č. 430/21 – Pohled z návrší na chrámy – Kjóto

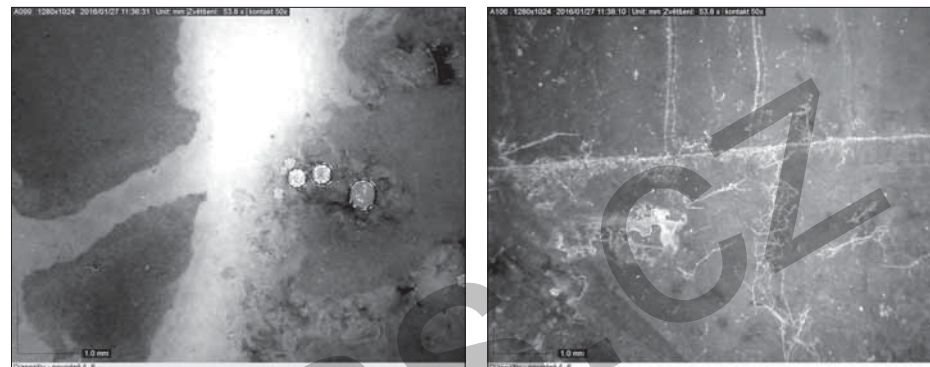
Povrch negativu z obrazové strany i skla je znečištěný. Citlivá vrstva má v okrajích stříbrná zrcátka a v okraji mírně ohnutou citlivou vrstvu. Povrch je plochý, ale není lesklý a hladký, okraj poškozené vrstvy je reliéfní. V porovnání s předcházejícím poškozeným negativem je jeho povrch podobný.

Makroskopické snímky: vlevo ohnutá citlivá vrstva, vpravo krystalické znečištění na skle; stereoskopický skleněný negativ, 9 × 18 cm (A AV ČR, fond J. V. Daneš, č. 430/21)

Diapozitiv č. 428/6 – Krajina v okolí Honolulu

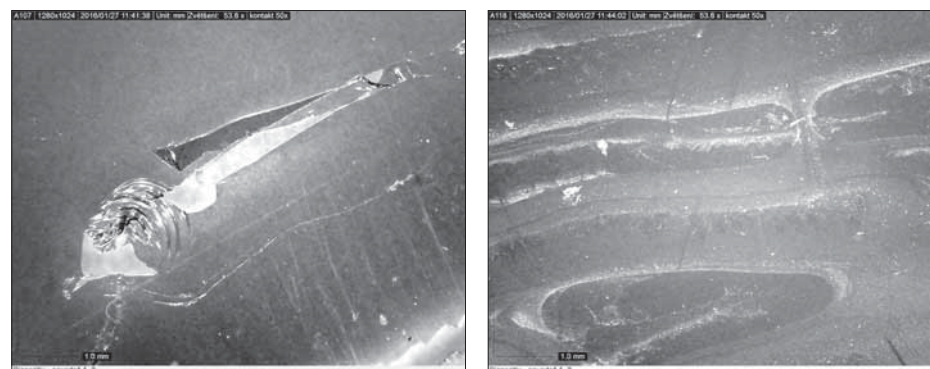
Volný skleněný diapozitiv silně poškozený povodněmi. Adjustace diapozitivu nebyla zachována. Citlivá vrstva i skla vykazují znečištění. Citlivá vrstva je v ploše hladká a lesklá. Okraje poškození jsou ploché. V některých místech jsou viditelné zaschlé bublinky natavené želatinové vrstvy. Barevná část obrazu je téměř úplně vyplavena. Původní barevnost obrazu je skoro neznatelná.

Makroskopické snímky: vlevo bublinky v citlivé vrstvě, vpravo zbytky vláken plísni na skle; skleněný diapozitiv, 8 × 8 cm (A AV ČR, fond J. V. Daneš, č. 428/6)

Diapozitiv č. 428/[2] – [Skupina pěti surfařů]

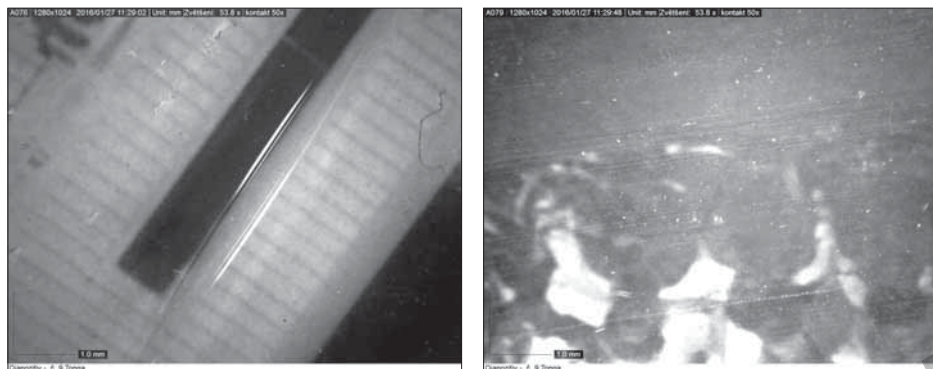
Skleněný diapozitiv bez původní adjustace také poškozený při povodních. Na citlivé vrstvě i skleněné podložce jsou zřetelné stopy po vertikálním sušení. Ze strany skla jsou podélné skvrny s výraznějšími krystalickými shluky. Na citlivé vrstvě jsou podélné škrábance a dokonce i natřená vrstva. Citlivá vrstva vykazuje i chemickou degradaci se vznikem stříbrných zrcátek, které však vznikly v době před povodněmi, kdy byl ještě diapozitiv v původní adjustaci s krycím sklem a papírovou zaoblenou paspartou. Okraje této pasparty jsou ještě stále znatelné. Diapozitiv je kolorovaný, je však vyplavená část pigmentu a zbylo jen modré zbarvení.

Makroskopické snímky: vlevo trhlinka v citlivé vrstvě, vpravo krystalické usazeniny na skle; skleněný diapozitiv, 8,5 × 8,5 cm (A AV ČR, fond J. V. Daneš, č. 428/[2])

Diapozitiv č. 427/9 – *Domorodci při slavnosti [královniných narozenin]*

Skleněný kolorovaný diapozitiv v původní adjustaci s krycím sklem oblepený papírovým proužkem.¹¹¹ Diapozitiv nebyl mezi deskami zasaženými povodněmi, přesto vykazuje jistou úroveň poškození. Krycí sklo je relativně nekvalitní. Obsahuje výrazné vzduchové bubliny, které jsou podélného tvaru, podle směru výroby skla. Při pozorování v bočním osvětlení plocha skla není souvisle rovinná. Sklo negativu je s počátečním stupněm koroze. Projevuje se to mírným duhovitým sklem při běžném vizuálním pozorování a v mikroskopickém pozorování jsou patrné linie výroby skla po tažení s lineárně vyrovnanými krystalky. Na citlivé straně jsou v okrajích stříbrná zrcátka.

Makroskopické snímky: vlevo vzduchová bublinka ve skle, vpravo lehká koroze skla; kolorovaný skleněný diapozitiv, 8,5 × 8,5 cm (A AV ČR, fond J. V. Daneš, č. 427/9)

5.4. Preventivní konzervace

Prvním krokem při správě dokumentů ve fondu J. V. Daneše, vzhledem k již popsaným poškozením, by bylo provedení základních postupů preventivní konzervace. Nejdříve je vhodné provést kontrolu fyzického stavu jednotlivých dokumentů, která by měla zjistit intenzitu mechanického, chemického a biologického poškození citlivé vrstvy, skleněné podložky a případné adjustace u diapozitivů. Závěrem průzkumu by mělo být vytvoření soupisu dokumentů k restaurování s doporučenými zásahy.

Při zjištění výskytu plísní je doporučeno odebrat stěry plísní, zjistit jejich biologickou aktivitu a v případě zjištění aktivních plísní provést dezinfekci. V opačném případě je vhodné dokumenty od plísní očistit, dezinfekce se neprovádí.¹¹²

111 U většiny diapozitivů je na okraji krycího skla přichycen papírový proužek s údaji výrobce: „Ústřed[ni] naklad[atelství] a knihkup[ectví] učitel[stva] českoslov[anského], spol. s r. o., Praha“.

112 Problematika plísní je více popsána v následujícím. LAVÉDRINE, Bertrand. *A Guide to the Preventive Conservation of Photograph Collections*. Los Angeles: J. Paul Getty Trust, 2003, s. 132–142 (dále: LAVÉDRINE, B. *A Guide to the Preventive Conservation of Photograph Collections*).

Po průzkumu je pak vhodné dokumenty v nevhodných obalech uložit do obálek archivní kvality. Pro fotografické dokumenty je nejvhodnější materiál odpovídající mezinárodnímu standardu ISO 18 916:2007, který bývá také ve zkratce označován jako PAT test.¹¹³

Závěrečným doporučením preventivní konzervace je monitorování hodnot relativní vlhkosti, teploty a hodnot polutantů v prostředí depozitáře. V případě kolísání hodnot relativní vlhkosti a teploty větší než 10 % nebo v případě vzniku rosného bodu se může v budoucnu urychlit proces degradace. Zjištění úrovně znečištění vzduchu, především množství prachových částic, sloučenin síry a dusíku, je důležité také pro dlouhodobé ukládání. Jmenované polutanty především reagují se sloučeninami stříbra.¹¹⁴

5.5. Restaurování

Dalším vhodným krokem při správě Danešova fondu by bylo restaurování vybraných dokumentů. Z předběžného posouzení vyplývá, že není nutné restaurovat veškeré negativy a diapozitivy. Adekvátnosti takto navrženého závěru odpovídá i zjištění, že J. V. Daneš i jeho přítel cestovatel Karel Domin byli vybaveni na svou dobu kvalitní fotografickou technikou. Používali fotoaparát Zeiss Universal-Palmos, původce na formát 9 × 12 cm a stereoskopický fotoaparát. Přestože se oba považovali za fotografy amatéry, měli velké zkušenosti nejen s technikou fotografování, ale také s vyvoláváním samotných negativů a diapozitivů. Při fotografování v tropech měli určité potíže s vlhkostí a s vysokými teplotami, působícími na fotografický materiál. Podle informací, zveřejněných v jejich vydaných publikacích víme, že používali skleněné desky firmy Agfa a Lumière s tzv. „tropickou emulzí“. Dále používali desky izolární a ortochromatické. Zajímavé jsou i jejich zkušenosti s problematikou urychlení sušení. Pro rychlejší sušení přidávali líh. Sami to odůvodnili konstatováním, že tím zabránili poškození, především hmyzem.¹¹⁵ Souhrnně je možné navrhnout následující restaurátorské zásahy, které můžeme při popsaném poškození aplikovat.

Navržené restaurátorské metody:

- chemické čištění citlivé vrstvy negativů i diapozitivů
- lokální vodné čištění citlivé vrstvy negativů i diapozitivů
- chemické i vodné čištění skleněné podložky negativů i diapozitivů
- lokální opravy adjustace diapozitivů

113 Označení PAT je zkratkou anglického názvu Photographic Activity Test. Tento test vytvořila americká výzkumná instituce Image Permanence Institute Rochester. INTERNATIONAL STANDARD ISO 18916, *Image materials – Processed imaging materials – Photographics activity test for enclosure materials*, Geneva 2007.

114 Podmínky uložení jsou podrobně zpracovány v kapitole Environment. LAVÉDRINE, B. *A Guide to the Preventive Conservation of Photograph Collections*, s. 83–112.

115 Zkušenosti s fotografováním v tropech podrobně popisují. DANEŠ, Jiří Viktor, DOMIN, Karel. *Dvojím rájem: Díl první. Cesta na Jávu a po Jávě*. Praha: J. Otto, 1925, s. 269–275.

- lokální opravy poškozené citlivé vrstvy negativů i diapozitivů s přihlédnutím k případným komplikacím u vrstev poškozených plísněmi
- opravy rozbitých, popraskaných nebo neúplných skleněných negativů s podložním novým borosilikátovým sklem

Navržené metody by měl použít zkušený restaurátor podle doporučení z průzkumu fondu a po schválení správcem fondu. U všech použitých a navržených postupů je vždy žádoucí posoudit jejich vhodnost, protože fotografické dokumenty poškozené při povodních byly vystaveny působení nestandardních vlivů a reakce jejich složek na restaurátorský zásah může být neobvyklá. Při užití chemického čištění je nutné provést test rozpustnosti barevných složek u diapozitivů, za působení různých druhů organických rozpouštědel. Testy rozpustnosti se musí také provést v případě použití lokálního vodního čištění, protože želatinová citlivá vrstva, poškozená působením plísní, může být rozložena na nestabilní složky, vzhledem k danému vodnímu prostředí.

U všech restaurátorských zásahů by měl být vypracován restaurátorský protokol, který by měl obsahovat fotografickou dokumentaci před restaurováním i po něm, popis použité metody, postup, jakým byla aplikována, jaké chemikálie byly použity a jejich specifikaci. Pokud budou všechna tato doporučení dodržena, měly by být prováděny kontroly stavu každých 5 let. Tento proces zajistí, že bude možné včas identifikovat počátky dalších degračních reakcí.

Závěr

Daneš jako tvůrce fotosbírk

Jiří Viktor Daneš vytvořil ze své cesty kolem světa úctyhodnou sbírku fotografií. Prostřednictvím vlastních fotografických obrazů se tento významný český geograf představuje ve zcela novém světle. Daneš využil vlastní erudice k tomu, aby nejprve nastudoval jednotlivé geografické lokality a stanovil prioritní geomorfologické útvary a kulturní objekty. Poznatky z předchozích geografických výzkumů přenesl do roviny předpokladů a očekávání, jimiž se upínal k místům, která měl s manželkou navštívit. Díky zkušenostem z předchozích výprav byl schopen cestu organizačně naplánovat a finančně zajistit. Rovněž jeho výklady v cestopise *Tři léta při Tichém oceáně* působí uceleným dojmem. Verbální popis je strukturovaný a vyvážený. Přestože knižní reprodukce jeho fotografií působí v cestopise ilustračním dojmem a jsou plynule rozloženy bez přímé souvislosti s obsahem textu, ve skutečnosti Daneš pořizoval fotografické obrazy jiným způsobem než dokumentačním.

Analýzou Danešových fotografických obrazů jsme zjistili, že v každé geografické lokalitě směřoval k určitému cíli svého pozorování, jemuž podřídil vše ostatní. Na Fidži to byli Fidžijci polynéské rasy, na ostrově Tonga megalitické náhrobky, na Západní Samoí kokosové plantáže, na Havaji sopka Kilauey a v Japonsku Ainové. U nahodilých objektů a zastávek se rozvážně rozhodoval, zda je fotografovat, zatímco hlavním cílům svého pozorování věnoval třeba více snímků. Na jedné straně pořídil ob-

sahově atraktivní záběry (např. ravenala madagaskarská, surfaři na Havaji, Evropan krmící posvátného jelínka na chrámovém nádvoří v Naře), na druhé straně vytvořil konvolut záběrů, které mohly posloužit nejen k dokumentaci cesty, ale i pro další odborný výklad (např. sopce Kilauey věnoval nejméně devět záběrů a čtyři výlety). Změny klimatu nebo jiné nepříznivé okolnosti ho nevyvedly z míry, ačkoli litoval objektů, které nemohl navštívit, jako např. ostrov Lifuka. V takových případech řešil pořízení obrazové dokumentace nákupem pohlednic, které vybíral tematicky a soustředil se na zobrazení domorodců. Intenzivně využíval situace, které nastaly sběhem okolností. Cestovat s královnou Salote a guvernérem Richardsonem na jedné lodi mu umožnilo zúčastnit se dvou slavností a zblízka pozorovat místní rituály a kulturu svátků či odívání domorodců.

Městské prostředí a turistické cíle Japonska ho příliš nelákaly. Některé záběry fotografoval možná ze slušnosti. Nelze vyloučit, že občas pořídil záběry své manželky před turisticky zajímavými objekty. Takové fotografie snad zůstaly v rukou Boženy Danešové. Sám se nechal fotografovat jen výjimečně. Z dochovaných archivních dokumentů i z cestopisu lze vyvodit, že občas nechal manželku pózovat tak, aby vynikla velikost geomorfologických útvarů (dutiny lávy v kráteru sopky, skaliska na pobřeží ostrova Tongatapu apod.). Rovněž záběry domorodců jsou především statické. Ačkoli se někdy pokoušel o zachycení dynamických situací, technické možnosti jeho aparátu to neumožňovaly. Záběry pózujících domorodců nás vedou ještě k dalšímu možnému výkladu. Lidé na přelomu 19. a 20. století byli kulturně přesvědčeni, že před objektivem mají stanout svátečně oblečení a strnout, že dojde k „namalování“ obrazu, který věrně odráží skutečnost.¹¹⁶ Daneš jako fotograf přistupoval stejným způsobem k pořizování snímků geomorfologických tvarů a flóry. Na jeho obrazech tak většinou pózují megalitické náhrobky, lávové stromy, houštiny, krátery, horské štíty, vodopády, údolí, atoly. Výsledný dojem ještě umocnilo kolorování na diapozitivech, ke kterému fotograf poskytl malíři informace, jak mají být jednotlivé objekty i detaily vybarveny.

Prostřednictvím fotografických obrazů Daneš předkládá své vidění cizích zemí a kultur nejen výběrem objektů, o nichž by se čtenáři měli dovědět, ale také svou představu barev a celkový dojem, který mu zůstal v paměti. České společnosti zvláště zdůrazňuje příklady minoritních, autochtonních etnik, které se vyznačují pracovitostí navzdory nepříznivým okolnostem. Dává za příklad lokální správu, která se nedopouští násilného civilizačního transferu, ale respektuje místní kulturu.

Detailní porovnání fotografických archiválií s cestopisem ukázalo, že právě na základě vyvolaných obrazů si Daneš osvěžil svou badatelskou zkušenost v terénu. Obrazy využil pro detailní popis vlastních vědeckých pozorování, jejichž pořadí v cestopise ne vždy odpovídá chronologickému průběhu cesty.

116 WITTLICH, F. *Fotografie – přímý svědek?!*, s. 132–134.

Fotosbírka jako objekt archivního a restaurátorského průzkumu

Danešovy fotografické snímky jsou nejen bohatým zdrojem informací o zemích, do nichž se vypravil, a o zájmech tohoto vědce (geografie, domorodé obyvatelstvo), ale poslouží rovněž k vyhodnocování fyzického stavu a míry poškození tohoto specifického typu archiválie, který dnes stále více nabývá na svém významu. Během katalogizace fotografií se potvrdilo, že každá řada negativů byla ucelená, pročíslovaná a chronologicky seřazená, aby ateliér, který pro Daneše na zakázku vyvolával pozitivy a vyráběl kolorované diapositivy, neporušil věcné souvislosti mezi obrazy.

Pro kompaktní fotosbírku se stalo osudovým 1) její postupné a výběrové rozprodávání, čímž došlo k porušení organicky souvisejících celků, 2) neadekvátní, byť prozatímní pořádkání fotografií na papírové podložce (pozitivů) bez zohlednění důležitější části fondu, tj. negativů a diapositivů uložených u fotosbírek, 3) povodně, které v roce 2002 poškodily značnou část skleněných fotografických desek. Zhodnocení fyzického stavu dokumentů z fondu J. V. Daneše však nepřineslo tak výrazné negativní výsledky. Původně jsme očekávali, že při posuzování jednotlivých poškození budou nalezeny velmi poškozené negativy až téměř bez obrazu, a to především po zkušenostech s jinými fotografickými dokumenty, které byly také poškozené přírodními živly. Významnější poškození bývá pozorováno převážně u negativů a diapositivů s plastovou podložkou.¹¹⁷ V tomto případě jde pravděpodobně o souběžnou degradaci podložky a citlivé vrstvy. Z Danešova fondu jsme analyzovali negativy a diapositivy se skleněnou podložkou. Na vybraných vzorcích jsme provedli posouzení stavu vizuálním a mikroskopickým¹¹⁸ pozorováním. Navržená doporučení preventivní konzervace a restaurování jsou konvenčními postupy pro negativy a diapositivy se skleněnou podložkou. Přesto je možné, že se v průběhu průzkumu nebo restaurování objeví nějaká neobvyklá zjištění, proto je vhodné všechna pozorování dokumentovat. Současně s běžnou fotografickou dokumentací je možné provést některé analytické neinvazivní testy.

Vzhledem k rozsahu Danešova fotografického fondu a bezesporu unikátnosti mnohých jeho záběrů bude v budoucnu přínosné pokračovat v katalogizaci dalších fotografických souborů z jeho cest, jež musely vzhledem k vymezení rozsahu této studie zůstat prozatím (alespoň zčásti) neutříděny. Dále bude nutné provést důkladný restaurátorský průzkum poškozených fotografických desek, odborný zásah a digitalizaci vybraných snímků. Nevhodně uložené fotografické dokumenty je nezbytné uložit do odpovídajícího obalového materiálu archivní kvality.

117 Příkladem významného poškození negativů s plastovou podložkou jsou dokumenty z fondu Reportáže ČSAV a AV ČR. Více detailů k poškozeným negativům v Restaurátorské zprávě restaurátora Františka Sysla. A AV ČR, registratura Archivu AV ČR, neuspořádáno, Povodně 2002, SYSEL, František, *Restaurátorská zpráva č. 8/03–75*, duben 2004.

118 Mikroskopické pozorování bylo prováděno digitálním mikroskopem Dino-Lite Premier 2 s rozlišením 5 megapixelů se zvětšením 50–250×.

Resumé

Selected Photographs by J. V. Daneš from His Journey around the World. Interpretation and Conservator's Assessment of the Photographic Archives

When a traveller and scholar is describing unknown regions and natural phenomena, he faces the question of how to depict the course of his journey and what picture to portray of foreign lands. The Czech geographer Jiří Viktor Daneš (1880–1928) wrote a travelogue *Three Years on the Pacific Ocean I – II* (1926) after his trip around the world, which he started in 1920 and completed in 1923. He created a picture of foreign lands not only with words, but also with photographs. In several places he was evidently the first person to provide Czech society with an image of foreign lands, but who complemented it with a geographer's specialist viewpoint.

The main objective of this study is to analyse the photographic archives in Jiří Viktor Daneš's personal archive fonds stored at the Masaryk Institute and Archive of the Czech Academy of Sciences, to describe the physical state of Daneš's photographic collection, to assess the damage to the glass panels that held the photographs, which were waterlogged during the 2002 floods, to propose the required conservation or restoration procedures and to consider the options regarding the archive organization and storage of these photographs.

Various question marks have been raised over Daneš's photographic and verbal images. These primarily relate to his approach towards geomorphological and anthropological observations. What did Daneš mainly focus his attention on? How did he structure the written image and the photographic images of his travels? This also involves the creation of his image of the foreign. How did he hierarchize the individual stops on his route? What did he notice out of his own personal interest and what did he find important so as to inform the public at home in Czechoslovakia about it? In which ways did he present his findings, impressions and experiences in his descriptions and depictions? Another section deals with Daneš as a photographer. Would it be possible to reconstruct the motifs and subjects that he attached weight to from the full range of his photography? In what ways did he arrange for the reproduction of his photography and how did he present it?

This approach provides a justification for paying close attention to the history, archiving and restoration work behind the photographic images. The study is provided 1) with a brief biographical sketch of Jiří Viktor Daneš and a summary of his journeys, 2) with a description of the creation of the archive fonds, the damage to the photograph archives as a result of the floods in 2002 and an assessment of their current state. The following chapter 3) describes Daneš's journey around the world, indicating the circumstances under which he made observations and took photographs, as well as the objects and situations involved. The next section of the study 4) assesses archive collections selected, the numbers of photographs preserved and the way the shots were organized, as well as analysing the content level of the photographic images in comparison with Daneš's description in the travelogue. The final section 5) assesses the extent of damage to the glass-backed negatives and slides affected by the floods, and the conclusion presents proposed subsequent conservation and restoration procedure. The study also includes samples of photographs and microscopic shots of their damage.

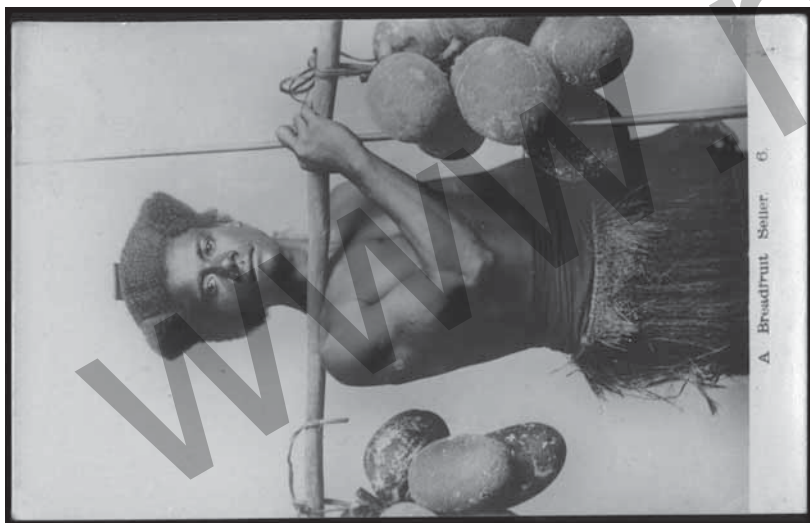
Daneš's scientific work, its inception and reception clearly involve a complex process in which photographic images play a central role. Hence Daneš's photograph archives are of importance not only to cultural history, the history of science and the history of photographic techniques, but

also from the standpoint of archive organization, the physical state of fonds, the causes of damage and not least, the quest for suitable conservation and restoration procedures.

Translated by Melvyn Clarke

Domorodý prodáváč chlebovníku, Fidži, nedatováno, skleněný negativ nafcovaný z pohlednice pro výrobu diapozitivu, poškozeno vodou (2002), 8,5 × 8,5 cm (A AV ČR, fond J. V. Daneš, č. 416/18)

Domorodý prodáváč chlebovníku, Fidži, nedatováno, pohlednice, 13,5 × 8,5 cm (A AV ČR, fond J. V. Daneš, č. 416/18)

Domorodci při slavnosti [královských narozenin], Tonga, březen 1923, stereoskopický skleněný negativ, 9 × 18 cm (A AV ČR, fond J. V. Daneš, č. 427/9)

Slavnostní stolování na Samoi, Západní Samoa, březen 1923, kolorovaný skleněný diapozitiv, 8,5 × 8,5 cm (A AV ČR, fond J. V. Daneš, č. 418/6)

Kráter Kilauey ze svahu pod Volcano House, Havaj, duben 1923, stereoskopický skleněný negativ, poškozeno vodou (2002), 9 × 18 cm (A AV ČR, fond J. V. Daneš, č. 428/26)

Kráter Kilauey ze svahu pod Volcano House, Havaj, duben 1923, pozitiv, 11,5 × 13,5 (A AV ČR, fond J. V. Daneš, č. 428/26)

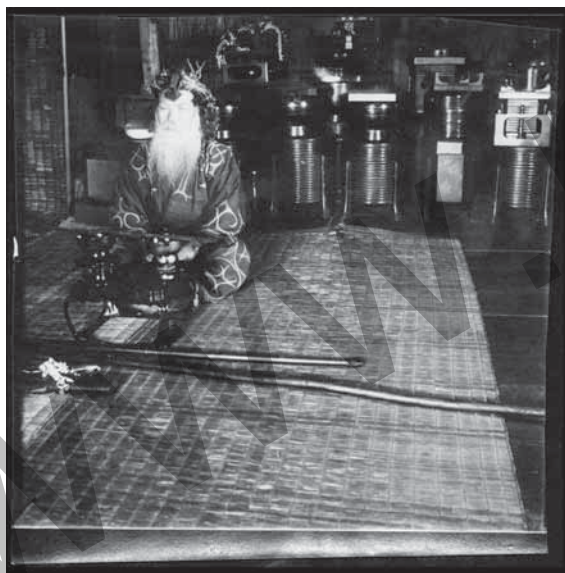
[Skupina pěti surfařů], Havaj, duben 1923, skleněný diapozitiv, poškozeno vodou (2002), 8,5 × 8,5 cm (A AV ČR, fond J. V. Daneš, č. 428/[2])

Pohled z návrší na chrámy – Kjóto, Japonsko, květen 1923, stereoskopický skleněný negativ, 9 × 18 cm (A AV ČR, fond J. V. Daneš, č. 430/21)

Sopka Širibeši-jama na Jezu, Japonsko, květen 1923, skleněný diapositiv, poškozeno vodou (2002), 8,5 × 8,5 cm (A AV ČR, fond J. V. Daneš, č. 430/53)

Náčelník Aimů ve [vesnici] Širaoi, Japonsko, květen 1923, kontaktní pozitiv (výřez), 9 × 8,5 cm (A AV ČR, fond J. V. Daneš, č. 431/92)

Mapa k Danešově cestě kolem světa (detail Japonska)

*Katedra fotografie Filmové a televizní fakulty
Akademie múzických umění v Praze
a Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.,*

pořádají workshop

Péče o fotografické archiválie

Workshop zaměřený na určování fotografických technik a popis fyzického stavu archiválií se koná

3. 11. 2016 v badatelně MÚA AV ČR

(Gabčíkova 10, Praha 8)

a je určen studentům i odborníkům z řad archivářů, muzejníků a restaurátorů. Bližší informace najdete

na **www.mua.cas.cz**.

*Z kapacitních důvodů žádáme zájemce o registraci na adrese
tomsova@mua.cas.cz nejpozději do 24. 10. 2016.*

Třetí workshop archivářů, muzejníků a restaurátorů fotografie
v rámci projektu Zhodnocení a interpretace fotografického fondu
Archivu AV ČR

Druhá generace československých egyptologů: Zbyněk Žába a pražská stolice egyptologie – počátky druhého exilu Jaroslava Černého, cesta z Prahy do Oxfordu (1946–1951)¹

ADÉLA JÚNOVÁ MACKOVÁ – HANA NAVRÁTILOVÁ

The second generation of Czechoslovak Egyptologists: Zbyněk Žába and the Prague chair of Egyptology – origins of the second exile of Jaroslav Černý and his journey from Prague to Oxford (1946–1951)

Abstract: This study presents the complex post-war development of Prague Egyptology 1946–1951 through the correspondence of two of its important practitioners, Egyptologist Jaroslav Černý and his pupil and colleague Zbyněk Žába. This study presents the period from the postwar resumption of Egyptology tuition at the Charles University Faculty of Arts in Prague to the time Jaroslav Černý settled in Britain and Zbyněk Žába settled in Prague.

Keywords: Egyptology; correspondence; history of science; Jaroslav Černý; Zbyněk Žába

Úvod

V loňském roce byla v rámci prvního čísla (2015/1) zařazena edice dopisů Jaroslava Černého (1898–1970) jeho učiteli a později mentorovi Františku Lexovi (1876–1960). Důvody zájmu o tyto dva exponenty oboru egyptologie jsou početné a v této souvislosti je třeba připomenout, že dějiny orientalistiky a orientalistika sama svými společenskými souvislostmi značně překračují akademické prostředí. Oba vědci patří jednak k zakladatelům oboru egyptologie v Československu, jednak jejich práce měla mezioborový potenciál a dále jejich působení propojovalo univerzitní a neuniverzitní výzkumné instituce v meziválečné době. Konkrétně šlo o FF UK a nově vzniklý Orientální ústav.

Zajímavost tématu zvyšuje dále i propojení politických a ekonomických zájmů Československa s etablováním vybraných vědeckých oborů. To si například dobře uvědomovaly špičky politické reprezentace meziválečného Československa. Konečně šlo v obou případech – zvláště výrazně je to patrné u Jaroslava Černého – o osobnosti působící rovněž za hranicemi odborné činnosti, například formálně i neformálně v diplomacii. Toto spojení vědy a mimovědeckých zájmů bylo chápáno pozitivně jako prostředek všeobecné kultivace československých zahraničních vztahů a v nemalé míře plnilo

1 Studie vznikla v rámci dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace RVO:67985921.

svůj účel.² Diplomaté a státní činitelé rekrutující se z řad inteligence nebyli v počátcích republiky ničím neobvyklým, a konečně akademické prostředí poskytlo „školitele“ nových diplomatů například v osobách Bedřicha Hrozného a Aloise Musila, kteří přednášeli pro pracovníky ministerstva zahraničních věcí.³

V meziválečné době byl ovšem Jaroslav Černý především (ač ne výhradně) egyptolog a brzy se vypracoval z pozice studenta do pozice kolegy a spolupracovníka Františka Lexy, jak je možno vysledovat z jejich pravidelné komunikace (bohužel většinově zachována je pouze korespondence adresovaná Černým Lexovi, neboť část Černého osobního materiálu, a tedy i jemu adresované korespondence, byla patrně zničena či ztracena po jeho odchodu do druhého exilu).⁴

Přímou spoluprací Lexy a Černého přerušila druhá světová válka. Následovalo krátké období, kdy se zdálo, že dojde k jejímu obnovení v poválečném Československu, a František Lexa se pokusil v roce 1945 znovu o ustavení druhého profesorského místa pro egyptologii na FF UK. K tomu však nedošlo a navíc diplomat a egyptolog Jaroslav Černý se zařadil mezi ty československé občany, kteří zvolili dvojnásobný exil, tedy odchod ze země jak před nacistickým, tak i komunistickým režimem. V obou případech však Černý prostě neunikl za pohodlnější existenci (svůj druhý exil snad ani systematicky neplánoval), ale pracoval v zájmu československé kultury a státu, a v případě druhého exilu se pak stal skutečně mezinárodním vědcem, překonávajícím národnostní nebo institucionální omezení. Počátky i průběh obou Černého exilových pobytů nebyly ani snadné, ani přímočaré, a dobře proto ilustrují mnohostrannost a přirozeně také nesamozřejmost exilového působení československých vědců obecně.

V tomto příspěvku se zaměřujeme na dvě významné osobnosti, které ovlivnily vývoj československé egyptologie v období těsně po druhé světové válce. Zbyněk Žába, žák Lexův i Černého, se postupně stává významnou postavou pražské egyptologie v době, kdy Jaroslav Černý odchází v roce 1946 do Velké Británie. Předkládaná edice je jedinečným pramenem pro objasnění přetrvávajícího spojení Černého s českou egyptologií.

- 2 Příkladem byl historik Vlastimil Kybal v Římě – HRDLÍČKA, Jaroslav. Historik a diplomat Vlastimil Kybal. Prezentace a reprezentace české vědy a kultury v letech 1919–1925. In BLŮMLOVÁ, Dagmar (ed.). *Čas optimismu a ctižádostivých nadějí. Prezentace a reprezentace české vědy a kultury v prvním desetiletí samostatného státu (1918–1929)*. Jihočeský sborník historický. Supplementum I. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích a Společnost pro kulturní dějiny, o. s., 2009, s. 29–44.
- 3 Srov. také LACH, Jiří. Josef Šusta v prvním desetiletí ČSR. Za hranicemi historické práce. In BLŮMLOVÁ, Dagmar (ed.). *Čas optimismu a ctižádostivých nadějí. Prezentace a reprezentace české vědy a kultury v prvním desetiletí samostatného státu (1918–1929)*. Jihočeský sborník historický. Supplementum I. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích a Společnost pro kulturní dějiny, o. s., 2009, s. 49.
- 4 Archiválie, které se dochovaly v majetku Černého příbuzných v Československu, byly postupně předány Náprstkovu muzeu, viz ONDERKA, Pavel (ed.). *The Deir el Medina and Jaroslav Černý Collections*. Prague: National Museum, 2014 (dále: ONDERKA, P. (ed.). *The Deir el Medina and Jaroslav Černý Collections*).

Právě spolupráce Černého se Žábou se měla dále podstatně promítnout do rozvoje oboru egyptologie v Československu a to navzdory železné oponě.

Českoslovenští egyptologové a druhá světová válka

První exil a zahraniční zázemí

Připomeňme zde nejprve krátce Černého první exil i jeho příčiny a následky.⁵ Černý hodlal krátce po Mnichovu opustit Československo, kde neměl odborné ani valné finanční zázemí poté, co jednání o jeho profesuru opakovaně ztroskotala. Vzhledem k Černého britským kontaktům jej v době mnichovské krize pokládal kancléř Přemysl Šámal za vhodnou osobu k propagaci československých zájmů a hodlal jej vybavit zvláštním memorandem,⁶ které měl Černý předat mimo jiné Alanu H. Gardinerovi.

Osud tohoto dokumentu je sám o sobě zajímavý a patří do velmi napjatých dnů mezi podpisem Mnichovské dohody a jejím uvedením do praxe. Podle Šámalových zápisů⁷ přišel Černý dne 9. října 1938 brzy ráno za Šámalem do bytu a sdělil mu, že musí odjet za Gardinerem, který ho za odbornou práci platí, zatímco v republice nemá být z čeho živ,⁸ přičemž se ještě množí obstrukce kolem odjezdu. Šámal potom intervenoval, aby Černému byla poskytnuta finanční podpora. Zároveň si ovšem poznamenal, že je nutno využít Černého kontakty propagačně.⁹ Dne 10. října informoval Šámal Černého pí-

- 5 Dále viz RŮŽOVÁ, Jiřina, *Pisár místa pravdy*, Praha: Libri, 2011; NAVRÁTILOVÁ, Hana, Jaroslav Černý. Egyptolog na cestách nejen po Egyptě. In JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla, NAVRÁTILOVÁ, Hana, STORCHOVÁ, Lucie, HAVLŮJOVÁ, Hana, JŮN, Libor. *Českoslovenští vědci v Orientu*. 1. díl. Praha: Scriptorium, 2013, s. 349–391 (dále: NAVRÁTILOVÁ, H. *Jaroslav Černý. Egyptolog na cestách nejen po Egyptě*).
- 6 Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále: AKPR), fond Kancelář prezidenta republiky (dále: KPR), k. 131, i. č. 1024, Doc. dr. Jaroslav Černý, cesta do Egypta, 1938, č. 12375.
- 7 Uložených v *Archivu kanceláře prezidenta republiky*.
- 8 Materiály v AKPR i spis Černého v Archivu Univerzity Karlovy (dále: AUK) ilustrují nekonečná jednání na téma řádné, či jen mimořádné profesury, která se táhla prakticky celá třicátá léta. Černý byl opakovaně navrhován na post mimořádného a posléze řádného profesora v Praze již krátce po své habilitaci (tj. od r. 1929). Tato snaha vycházela zejména od profesora Lexy. V případě, že by přinesla kladný výsledek, měla by egyptologie v Praze dva profesory a seminář a dalo by se hovořit o počátku stabilnějšího institucionalizace oboru. Černý by tím pádem ale patrně musel omezit některé ze svých zahraničních aktivit, což si později uvědomil (AKPR, KPR, k. 131, i. č. 1024, Doc. dr. Jaroslav Černý, cesta do Egypta, 1938, D 837). Po jistou dobu se uvažovalo také o zřízení profesury egyptologie na univerzitě v Brně (obsazena měla být Černým) a jednání o ní probíhala ještě před samotným násilným uzavřením vysokých škol nacisty.
- 9 P. Šámal byl tehdy ještě ve funkci kancléře prezidenta republiky, ač úřad hlavy státu nebyl obsazen (E. Beneš abdikoval již 5. 10. 1938); oficiální zahraniční politika se ovšem rychle začala přiklánět k velmi opatrnému přístupu, který ustupoval Němcům, a jeho exponentem byl nový ministr zahraničních věcí František Chvalkovský. Srov. SMETANA, Vít. *In the Shadow of Munich*. British Policy towards Czechoslovakia from the Endorsement to the Renunciation of the Munich Agreement (1938–1942). Prague: Karolinum, 2008, s. 58 (dále: SMETANA, V. *In the Shadow of Munich*);

semně, že mu dá „informaci pro Gardenera (sic) psanou anglicky, aby věděl, jak se jeho vlast k nám zachovala“¹⁰, a již 17. října Černý přišel se žádostí o „nezávadný odjezd do ciziny“, kterou se zdařilo vyřídit kladně. Černý ještě v poledne téhož dne odletěl do Paříže, aby odtamtud pokračoval již s Alanem Gardinerem do Turína. Šámal ve svém zápise¹¹ konstatuje, že mu pošle do Turína memorandum, které má být v angličtině předloženo Gardinerovi. Text memoranda stíhal Černého v Turíně, ale v Kanceláři prezidenta republiky bylo mezitím rozhodnuto, že memorandum je příliš ostře formulováno a nemá být použito. Z plánu, který by Černého zapojil do pokusu o diplomatickou ofenzivu,¹² sice nakonec sešlo, ale z celého jednání je zřejmé, že Černý se stal pro stoupence E. Beneše důvěryhodnou osobou schopnou reprezentovat státní zájem, byť v početně (i vlivem) limitovaných intelektuálních kruzích.

Černý navštívil republiku ještě jednou v zimě 1938/1939, ale odejel opět 1. února 1939, aby pokračoval ve spolupráci s IFAO v Egyptě. Zda byl v kontaktu se Šámalem a dalšími budoucími odbojáři, bude předmětem dalšího studia. V každém případě byl jeho odjezd dobře načasován. Působil poté nadále ve Francii a v Egyptě. Na podzim roku 1939 se po vyhlášení války pokoušel ihned zapojit do odbojové činnosti nebo přímo do vznikajících československých vojenských jednotek, přičemž neustával ve své odborné komunikaci např. s Alanem Gardinerem.¹³

Kancléř Šámal během války zemřel vězněm nacisty v Berlíně jako představitel odboje, Černý se v exilu konečně zapojil do odbojové činnosti jako pracovník československého vyslanectví v Káhiře, které nebylo vydáno Němcům.¹⁴ Do služebního poměru jako diplomat vstoupil v únoru 1942. Jako „host civilizovaného národa“ pokračoval Černý jak v egyptologické práci¹⁵, tak posléze v diplomatickém působení a vysílání Československého rozhlasu z Káhiry (1942–1943).¹⁶ Na podzim 1943 byl přeložen do Londýna.

Černý se vrátil ze svého prvního, válečného, exilu na podzim roku 1945 do Československa poté, co ukončil v létě téhož roku svou činnost na československém vyslanectví v Londýně. Z ministerstva zahraničních věcí odcházel s velmi dobrým vysvědče-

DEJMEK, Jindřich. Československá diplomacie v době druhé republiky (říjen 1938 – březen 1939). In SKŘIVAN, Aleš, KVAČEK, Robert. *Pocta profesoru Janu Kuklíkovi*. Praha: Karolinum, 2000, s. 9–26.

10 AKPR, KPR, k. 131, i. č. 1024, Doc. dr. Jaroslav Černý, cesta do Egypta, 1938, R 14336; D 11857.

11 AKPR, KPR, k. 131, i. č. 1024, Doc. dr. Jaroslav Černý, cesta do Egypta, 1938, 12375.

12 Nebo alespoň o naladění britského veřejného mínění pro věc Československa, protože šlo také o možné záruky pro druhou republiku – srov. SMETANA, V. *In the Shadow of Munich*, s. 67–72.

13 Gardinera informoval též o peripetiích svých pokusů o vstup do armády apod. Griffith Institute Archive, Oxford, fond Alan Henderson Gardiner, korespondence Gardiner-Černý, AHG 42.56.46–48.

14 NĚMEČEK, Jan. *Soumrak a úsvit československé diplomacie, 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*. Praha: Academia, 2008, s. 474–475.

15 NAVRÁTILOVÁ, H. *Jaroslav Černý. Egyptolog na cestách nejen po Egyptě*, s. 349–391.

16 RULF, Eduard. *Volá Káhira 1939–1945*. Praha: Votobia, 2000.

ním odborné zdatnosti a způsobilosti, a dokonce se s ním počítalo pro případnou další diplomatickou službu.¹⁷

Během svého pobytu ve Velké Británii si vybudoval určité odborné i osobní zázemí, jeho hlavními odbornými i přátelskými spojenci byli Alan H. Gardiner, I. E. S. Edwards a také Stephen Glanville.¹⁸ S Gardinerem jej spojovala spolupráce trvající již přes desetiletí¹⁹ i osobní vztah. Iorwerth Edwards byl během války také v Káhiře a stal se Černého dobrým známým, později přítelem. Se Stephenem Glanvillem Černý sdílel zkušenost válečného úsilí, jelikož Glanville působil u RAF.²⁰ Konečně dalším přítelem byla Marie Sargant (roz. Hloušková)²¹, která se angažovala ve vzdělávací a osvětové činnosti mezi Čechoslováky v Anglii a pracovala pro British Council.

Egyptologie v Praze

Uzavření vysokých škol v roce 1939 znamenalo přerušování výuky egyptologie, které poznamenalo zejména jejího nového studenta Zbyňka Žábu. Ve druhém ročníku si zapsal též egyptologii, ale studovat mohl pouze několik týdnů. Po celý zbytek války Žába pracoval, začínal jako úředník u Kooperativy, několik měsíců strávil jako lesní dělník na Křivoklátsku a v letech 1941–1945 byl opět zaměstnán jako úředník v pojišťovně Viktoria-Labe. On sám toto období hodnotí jako léta, během kterých se nedostal k žádnému studiu, nicméně díky své jazykové vybavenosti mohl pracovat alespoň jako cizojazyčný korespondent a dále se zdokonalovat v jazycích. Jako mladý, sotva na egyptologii nastoupivší student, se tak asi nedostal do užšího okruhu žáků a přátel Františka Lexy, který byl během války penzionován. Lexovi však pro jeho práci zůstala druhá vědecká platforma – Orientální ústav. Ten fungoval až do roku 1943 zcela samostatně, poté byl

17 Archiv Ministerstva zahraničních věcí (dále: AMZV), osobní spis Jaroslav Černý, fond Osobní spisy (OSO) 1939, k. č. 5, srpen 1946, Osvědčení Černému, že byl od 1. února 1942 do 30. září 1945 pracovníkem ministerstva zahraničních věcí, a další dokumenty MZV. Černý figuruje také ve spisech Londýnského archivu, důvěrné, 1939–1945, které jsou nyní předmětem dalšího studia.

18 BIERBRIER, Morris L. (ed.). *Who Was Who in Egyptology*. 4th ed. London: Egypt Exploration Society, 2012, s. 214 (dále: BIERBRIER, M. L. (ed.). *Who Was Who*).

19 V rámci této spolupráce se Gardiner zavázal vyplácet Černému za stanovené úkoly odměnu. NAVRÁTILOVÁ, H. *Jaroslav Černý. Egyptolog na cestách nejen po Egyptě*, s. 349–391.

20 Stephen Glanville (1900–1956) – britský egyptolog, historik a důstojník letectva, nositel několika mezinárodních vyznamenání, včetně československého, egyptolog se širokým rozhledem a neobyčejným intelektuálním záběrem, osobní přítel Maxe Mallowana a Agathy Christie. Viz též <http://www.oxforddnb.com/index/101057478/Stephen-Glanville>, R. S. Simpson, poprvé publikováno 2004; verze na internetu – říjen 2006.

21 Marie Hloušková (1899–1991) – vzděláním filolog, studovala v Praze, Montpellieru, Bordeaux a Paříži, později působila v osvětové činnosti v Londýně. Smluvní pracovnice Ministerstva zahraničních věcí v Londýně od roku 1942, angažovala se ve věci Československa, viz AMZV, Londýnský archiv, 1939–1945, zaměstnanci, k. č. 537, prakticky celý karton je zaplněn její úřední korespondencí a doklady přednáškových aktivit. Její první muž Thomas Sargant (1905–1988), významný britský právník, se s ní rozvedl. Vychovali však spolu dvě dcery, Naomi Ellen Sargant, Lady McIntosh (1933–2006) a Anne Allott.

přičleněn k nadaci Reinharda Heydricha, ale až do roku 1944 vycházel Archív Orientální. Ústav tak mohl různými vědeckými stipendii, honoráři za články a za výuku orientálních jazyků alespoň částečně finančně podpořit orientalisty. Lexa se v této době mohl naplno věnovat psaní svého obrovského sedmisvazkového díla *Gammaire démotique*, jehož 1. díl vyšel již v roce 1938.²²

Jaroslav Černý a pražská egyptologie po roce 1945

Do Prahy přijel Jaroslav Černý v říjnu 1945.²³ Vrátil se na znovu otevřenou univerzitu, kde hodlal pokračovat v budování egyptologického pracoviště, přestože podmínky pro to se jevíly relativně nepříznivé. Měl sice zastávku na Filozofické fakultě, kde se hodlal opět ujmout svých docentských povinností²⁴ přerušovaných válkou, ale nedostávalo se – jako již opakovaně v minulosti – finančního zabezpečení. Rovněž Orientální ústav, kde působil Jaroslav Černý před válkou jako úředník kanceláře kulturního odboru, teprve postupně obnovoval svou činnost.²⁵

Černého situace dobře ilustruje i vývoj české egyptologie, která byla v této době naprosto svázána s konkrétními osobnostmi, na jejichž aktivitě a nasazení značně záleželo, pokud se měl obor udržet. Již v roce 1945 se tak na pořad dne vrátila znovu otázka dalšího profesorského postu pro egyptologii v Praze. Žádný z předchozích návrhů na profesuru nebyl z finančních důvodů uveden v meziválečném období v život. Zato však na ně univerzita navázala prakticky měsíc po osvobození Prahy, což je s ohledem na bezprostředně poválečné poměry pozoruhodné. Univerzita potřebovala vyřešit celou řadu obtíží, od stavu budov po obsazení klíčových úřadů. Filozofickou fakultu vedl tehdy Jan Rypka, který zprvu měl zastupovat také rektora UK, jímž měl být profesor Bedřich Hrozný, poslední rektor před uzavřením univerzity (Hrozný onemocněl). Exilová vláda však jmenovala rektorem biologa Jana Bělehrádku, který se jevil přiměřeně levicového smýšlení (jež se již považovalo za žádoucí a prosazovalo, hlavně kruhy blízkými sovětské větvi emigrace). Jan Rypka a sbor FF UK toto rozhodnutí nakonec přijali po jistém zvážení.²⁶ Univerzity se rovněž týkal očišťovací, či denacifikační proces, jehož smyslem mělo být odstranění kolaborantů a jiných osob kompromitovaných svým jednáním za války. Tzv. „šetření národní spolehlivosti“ mezi zaměstnanci a studenty se však již

v roce 1945 mohlo stát a stávalo i nástrojem osobní msty či postihu politicky nepohodlných osob.²⁷ Připomeňme také, že v té době probíhala současně likvidace Německé univerzity v Praze. Pokud jde o egyptologii, tamní exponent oboru (byť zaměřený převážně již na éru klasického starověku) Theodor Hopfner byl zatčen a zemřel v internaci.²⁸

Na druhou stranu byla nepopiratelná snaha obnovit činnost českých vysokých škol co nejrychleji a co v největším možném rozsahu. Rušila se penzionování profesorů, a tak se v činné službě ocitl znovu i František Lexa, oficiálně penzionovaný v období protektorátu státním prezidentem Háhou.²⁹ Mimořádný letní semestr 1945 byl zahájen 1. června a trval do 7. září, zimní semestr nového akademického roku 1945/46 pak byl zahájen na konci října 1945.³⁰

Dne 9. června 1945,³¹ když byl ještě Černý v Londýně a zaměstnán v diplomatické službě, byl předložen návrh na jeho jmenování mimořádným neplaceným profesorem na Filozofické fakultě UK. Tento návrh byl *de facto* obnovením žádosti z akademického roku 1938/1939 a byl několik dní předtím (1. června) odhlasován většinou hlasů příslušné komise.³² V příloze žádosti bylo uvedeno mimo jiné, že Černý je „členem univerzitní komise při naší londýnské vládě“,³³ což byl v daném kontextu klad, který se mohl v očích prosovětsky orientovaných osob velmi rychle změnit v zápor. Mezinárodní a prospojenecký étos univerzity však ještě zdaleka nevyprchal, neboť v roce 1946 byl rektor Bělehrádek členem státní delegace na zasedání OSN v Londýně a při té příležitosti navštívil univerzitu v Oxfordu, která byla zastupující *almou mater* v době uzavření Univerzity Karlovy a promovala také za války české mediky.³⁴ Jeho poděkování se mělo stát na dlouhou dobu jediným uznáním této morální i faktické podpory (oslavy univerzitního výročí v dubnu 1948, kde byla rovněž zvažována možnost formálního poděkování, byly již deformovány děním po únorovém převratu³⁵).

Pokud šlo o perspektivy egyptologie, František Lexa žádal na počátku nového akademického roku 1945/1946, aby část výuky převzal Černý, neboť on sám je jednak již pokročilého věku, jednak potřebuje dokončit svou zásadní publikaci, demotickou gra-

22 LEXA, František, *Grammaire démotique*, sv. 1-6. Praha: vlastním nákladem, 1938–1948. LEXA, František, *Grammaire démotique*. sv. 7. Praha: Orbis, 1950–1951.

23 Diplomatický pas je uložen v pozůstalosti Jaroslav Černý, v Archivu Náprstkova muzea (razítko 9. October 1945, p. 12).

24 Habilitoval se roku 1929, dokumenty ke kariéře Jaroslava Černého na FF UK v Praze viz AUK, osobní spis Jaroslava Černého, 1929, *passim*.

25 JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla. Centralizace vědy – státní společenskovoední ústavy a vznik ČSAV. Osudy Slovanského a Orientálního ústavu v letech 1945–1953. *Práce z dějin Akademie věd*, 2015, roč. 7, č. 2, s. 167–192.

26 ZILYNSKÁ, Blanka. Poválečná obnova a zápas o charakter university. In HAVRÁNEK, Jan, POUŠTA, Zdeněk (eds.). *Dějiny Univerzity Karlovy IV*. Praha: Karolinum, 1998, s. 236 (dále: ZILYNSKÁ, B. *Poválečná obnova a zápas o charakter university*).

27 ZILYNSKÁ, B. *Poválečná obnova a zápas o charakter university*, s. 238–243.

28 OERTER, Wolf B. *Die Ägyptologie an den Prager Universitäten 1882–1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2010, s. 64–74; OERTER, Wolf B., Theodor Hopfner. In JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla, NAVRÁTILOVÁ, Hana, STORCHOVÁ, Lucie, HAVLŮJOVÁ, Hana, JŮN, Libor, OERTER, Wolf B. *Českoslovenští vědci v Orientu*. 2. díl. Praha: Scriptorium, 2013, s. 313–338.

29 Soukromý archiv Lexovy rodiny, Dekret Ministerstva školství a osvěty č. j. 107.446/40-III/2 ze dne 3. září 1940, kterým byl profesor František Lexa dán do penze.

30 ZILYNSKÁ, B. *Poválečná obnova a zápas o charakter university*, s. 246–247.

31 AUK, osobní spis Jaroslav Černý, sl. 1945, č. j. 275/1945.

32 AUK, osobní spis Jaroslav Černý, sl. 1945, protokol byl přiložen k č. j. 275/1945.

33 AUK, osobní spis Jaroslav Černý, sl. 1945, č. j. 275/1945, druhý, nečíslovaný list.

34 ZILYNSKÁ, B. *Poválečná obnova a zápas o charakter university*, s. 253.

35 POUŠTA, Zdeněk. Univerzita Karlova v letech 1947–1953. In HAVRÁNEK, Jan, POUŠTA, Zdeněk (eds.). *Dějiny Univerzity Karlovy IV*. Praha: Karolinum, 1998, s. 286.

matiku.³⁶ Svou žádost rovněž doplnil nejen opakovaným konstatováním odborné a učitelské způsobilosti, ale také tím, že Černý se aktivně zapojil do odbojové činnosti při exilové vládě.

V praxi ovšem situace vypadala tak, že když se Černý vrátil (k 30. září končil jeho diplomatický post³⁷ v Londýně), musela mu univerzita finančně vypomoci mimořádnými cestami, jak dokládá žádost děkana FF UK Jana Rypky ze dne 21. listopadu 1945, aby bylo Černému vyplaceno 5 000³⁸ korun z děkanova reprezentačního fondu jako zápůjčka.³⁹ Řešení Černého platu na FF UK bylo vleklé – v prosinci 1945 se děkan Rypka opět obrací na ministerstvo školství a osvěty se žádostí o zálohu na Černého plat za výuku, kterou „již vykonává“.⁴⁰ Požadovaná suma měla činit 8 000 či 10 000 Kč. Ministerstvo konečně 10 000 Kč poukázalo v poslední den roku 1945.⁴¹ Fakultní úsilí pokračovalo v roce 1946, kdy byl Černý v květnu konečně úředně pověřen výukou egyptštiny.⁴²

Tedy však Černý již díky své mezinárodní proslulosti a jistě nemálo i díky ochotě svých britských přátel dostal mnohem zajímavější nabídku, totiž profesuru Amelie Edwards⁴³ na University College v Londýně. Tato profesura se uvolnila odchodem Stephena Glanvilla do Cambridge.⁴⁴ Na jaře roku 1946 si dopisoval již s A. H. Gardinerem, který ho pozval na návštěvu Británie. Utužující se kontrola pohybu osob po válce se již začala projevat, a Černý tak například potřeboval pozvání od Gardinera, aby mohl požádat o vízum a do Británie vůbec vycestovat.⁴⁵ Začátkem května⁴⁶ měl již Černý v ruce pozvání, a mohl si tedy požádat o vízum, které obdržel, a dne 15. května informoval děkanát FF UK o své cestě do Londýna „na poradu se svými anglickými přáteli o dalším postupu naší vědecké práce.“⁴⁷ Výsledek jednání byl kladný a University College nabídla Černému uvolněnou profesuru.

36 AUK, osobní spis Jaroslav Černý, sl. 1945, č. j. FF 90/1945–46.

37 Na jaře roku 1945 byl v Londýně ještě ponechán, nepatřil k prvnímu sledu repatriovaných pracovníků, zůstal při Informační službě, skončil však společně s likvidací úřadu. Viz též AMZV, osobní spis Jaroslav Černý, a také AMZV, Londýnský archiv – důvěrné, k. č. 232, sl. Repatriace zaměstnanců.

38 Pro srovnání, jeho předchozí diplomatický plat v Londýně činil £ 45 měsíčně. AMZV, Londýnský archiv – důvěrné, k. č. 232, sl. 27, zaměstnanci-všeobecné, seznam Ministerstvo zahraničních věcí – zpravodajský a propagační odbor.

39 AUK, osobní spis Jaroslav Černý, sl. 1945, příloha k č. j. 275/1945.

40 AUK, osobní spis Jaroslav Černý, sl. 1945/1946, č. j. 776/45/46 R-K1, dne 7. prosince 1945.

41 AUK, osobní spis Jaroslav Černý, sl. 1945/1946, příloha k č. j. 1236 FF 1945/46.

42 AUK, osobní spis Jaroslav Černý, sl. 1945/1946, č. j. 3594, FF 1945/46.

43 Viz dále.

44 Viz JANSSEN, Rosalind. *The First Hundred Years. Egyptology at University College London, 1892–1992*. London: University College London, 1992.

45 Griffith Institute Archive, Oxford, fond Alan Henderson Gardiner, korespondence Gardiner – Černý, AHG 42.56.18 – April 10, 1946.

46 Griffith Institute Archive, Oxford, fond Alan Henderson Gardiner, korespondence Gardiner – Černý, AHG 42.56.17 – May 8, 1946.

47 AUK, osobní spis Jaroslav Černý, sl. 1945/1946, č. j. 3782 FF 1945/46, ručně psaný list Jaroslavem Černým datován 15. 5. 1946.

Zpětným pohledem viděno, v případě londýnské profesury nešlo jen o lépe placené pracovní místo, kde místo zápasu o obranu nezajištěného oboru, který probíhal v Praze, mohl Černý standardně vědecky pracovat, ale pravděpodobně mu zahraniční zajištění (a jak ještě uvidíme, patrně i shoda okolností) zachránilo odbornou existenci a možná i život.

Černý oznámil novou skutečnost pražské fakultě formálně 8. července 1946.⁴⁸ Ve svém dopise konstatoval:

„Spectabilis,

Dovoluji si oznámit, že mi londýnská univerzita nabídla stolicí egyptologie (Edwards Professor of Egyptology) a že jsem tuto nabídku přijal. Poněvadž se ujímám svých povinností od 1. října 1946 a podle nabídky budu v Londýně přednáseti až do svého odchodu do pense, která mně jest zajištěna universitou, nebudu již moci, počínaje zimním semestrem 1946/47 konati přednášky na Karlově universitě jako soukromý docent.

Prosím Vás, abyste laskavě tlumočil profesorskému sboru filosofické fakulty Karlovy university můj srdečný dík za podporu návrhu na mé jmenování řádným profesorem a ujistil jej, že se i v novém působišti vždy vynasazím, abych svou činností přispěl k věhlasu university, jejímž jsem žákem.“

Svůj velkorysý slib být důstojným zástupcem své alma mater Černý bezpochyby splnil. V Londýně patřil k ceněným a oblíbeným učitelům. Na UCL nadále pracoval až do roku 1950. Během necelých čtyř let v Londýně zanechal nejen obsáhlé odborné dílo,⁴⁹ ale dále rozvíjel také své vztahy s evropskými a americkými i egyptskými egyptology. Jeho korespondence z této doby nabízí unikátní vhled nejen do odborných témat, ale i do povahy Jaroslava Černého. Ilustrativním příkladem je zejména jeho jednání s německými kolegy, kterým pomáhal v rovině odborné i osobní – žili ve válkou zcela zdevastovaném Německu, kde zprvu představovaly luxus i potraviny, natož odborná literatura.⁵⁰

Krátce po usazení v Británii Černý též navázal na předválečné kontakty s francouzskými a egyptskými egyptology, které ho opět přivedly k epigrafické praxi v terénu v Egyptě. V této činnosti pokračoval i po již poslední změně pracovního poměru – totiž po odchodu do Oxfordu v roce 1951. Dalším profesorem na UCL se stal opět archeolog, Walter B. Emery (1903–1977)⁵¹, Černého kolega nejen v egyptologii, ale také v protinacistickém boji – Emery byl za války aktivní na severoafrickém bojišti jako člen Long Range Desert Group. Černý se ujal více filologicky zaměřené oxfordské profesu-

48 AUK, osobní spis Jaroslav Černý, sl. 1945/1946, č. j. 5209/1945, příloha, kopie.

49 První bibliografii Černého sestavil u příležitosti jeho 70. narozenin C. H. S. SPAULL. SPAULL, C. H. S. *Bibliography of Jaroslav Černý. Journal of Egyptian Archaeology*, 1968, 54, s. iii+3–8.

50 Příkladem je korespondence s Rudolfem Anthesem (1896–1985) a Güntherem Roederem (1881–1966), Griffith Institute Archive, Oxford, fond Jaroslav Černý, Černý Mss.21.6-12 a Černý Mss. 21.134.

51 BIERBRIER, M. L. (ed.). *Who Was Who*, s. 176–178.

ry a v Oxfordu nejen dokončil svou pracovní kariéru (penzionován byl roku 1965), ale také dožil.

Nová generace pražské egyptologie po roce 1945. Studenti Jaroslava Černého a Františka Lexy

Na tomto místě je důležité uvést na scénu Černého tehdejší žáky, pro které jeho poválečné působení, byť krátké (v podstatě semestrální), mělo značný význam. Vynikají mezi nimi zejména Eva Jelínková (později žila ve Velké Británii pod jménem Eve Reymond) a Zbyněk Žába. Oba nastoupili na Filozofickou fakultu Karlovy univerzity již před válkou⁵², a s Černým jako svým učitelem se tedy již krátce setkali. Teprve po válce se však začaly formovat jejich odborné kariéry a na straně studentů i profesorů byla velká snaha dohnat zameškaná válečná léta zintenzivněním studia a vědecké práce.

Podrobný životopis Evy Jelínkové-Reymond (1923–1986)⁵³ nebyl dosud napsán, není však důvod podceňovat její odbornou práci. V rámci egyptologie preferovala filologii, podobně jako zprvu i Žába, což bylo koneckonců plně v souladu s odbornou orientací jejich a Žabových učitelů, tedy Lexy a Černého. Později se specializovala na démotická studia. Eva Jelínková se po roce 1948 také rozhodla pro exil a většinu svého života posléze strávila ve Velké Británii, kde přednášela a vědecky pracovala na univerzitě v Manchesteru. Vytvořila řadu démotistických publikací a vychovala další generaci démotistů.

Spojovacím článkem a pokračovatelem Františka Lexy v Praze se však stal Zbyněk Žába. Zbyněk Žába (1917–1971) studoval od roku 1938 klasickou a románskou filologii na FF UK, od roku 1939 si přibral přednášky z egyptologie. V důsledku brzkého uzavření vysokých škol však musel svá studia přerušit a během války pracoval, jak již zmíněno, jako úředník či lesní dělník. Na FF UK nastoupil hned po skončení druhé světové války a od září 1946 již působil jako asistent v Egyptologickém semináři. V roce 1946 se s ním setkáváme jako s nadšeným filologem-následovníkem Lexy a Černého. Jak poodhalí Žabovy nadšené (někdy až devótní) dopisy jeho učiteli do Londýna, Černý byl učitelem velmi laskavým a například Žabovi dovolil používat svou soukromou knihovnu a poznámky, uložené v bytě v Praze-Košířích. Žába rovněž s pomocí Černého konzultací dokončoval svou disertační práci, která se měla stát jedním z jeho přínosů egyptské filologii a jako průlomová práce ve studiu textu tzv. Ptahtotepova naučení je citována dodnes⁵⁴. „Až publikace Žabovy doktorské disertace (1956) zpřístupnila západnímu světu kompletní filologický komentář.“⁵⁵

52 Dokumenty ke kariéře Zbyňka Žáby na FF UK v Praze viz AUK, osobní spis Zbyněk Žába, sl. 662.

53 BIERBRIER, M. L. (ed.). *Who Was Who*, s. 462–463; RŮŽOVÁ, Jiřina. Frauen in der tschechischen Ägyptologie. *Göttinger Miszellen*, 1996, č. 152, s. 95–96 a 103–104.

54 HAGEN, Fredrik. *An Ancient Egyptian Literary Text in Context – the Instruction of Ptahtotep*. *Orientalia Lovaniensia Analeca* 218, Leuven 2012, historie výzkumu s. 1–60, o Žabově přínosu zejména s. 21–23 (dále: HAGEN, F. *An Ancient Egyptian Literary Text in Context*).

55 HAGEN, F. *An Ancient Egyptian Literary Text in Context*, s. 21.

Dopisy adresované Černému umožňují ostatně nahlédnout i do detailů Žabovy každodenní vědecké činnosti. Odhlédneme-li od dobově podmíněného tónu neustálého „sebeobětování“, které Žába zdůrazňuje, zůstává věcný popis filologické práce.

Například sestavování slovníku a obsáhlá srovnávací práce s ostatními egyptskými texty ukazují, že Žába měl solidní a systematický přístup k analýze textů po stránce gramatické i lexikální. Tím navazoval na lingvistickou práci tzv. Berlínské školy v egyptologii, jejíž metody mu zprostředkoval jednak Černý a jednak i nová gramatika egyptštiny od Brita A. H. Gardinera (Gardiner v Berlíně působil před první světovou válkou⁵⁶). Černý sám přitom nebyl přímým žákem Berlínské školy, ale přesto úspěšně navázal na práci jejího čelného představitele Adolfa Ermana a stal se autorem druhé velké gramatiky novoegyptštiny, která nahradila právě předchozí Ermanovu. Dodejme rovněž, že jak Černý, tak Žába pracovali též s materiály francouzských egyptologů, k nimž měl Černý dlouholeté odborné i osobní vazby.

Černý a Žába tak představují osobitou větev egyptské filologie, která spojila vlivy berlínské, britské a francouzské egyptologie a dále je byla schopna rozvíjet. Jak Černý, tak Žába – Černý výrazněji – považovali důkladné filologické studium a porozumění egyptským textům za základ širší historické práce. Bylo proto do jisté míry ironií osudu, že později, aby mohl československou egyptologii vůbec smysluplně udržet jako obor, musel Žába úsilí pražského pracoviště obrátit převážně k archeologii, a to i za cenu jistého ústupu filologických a historických studií.

Úzký kontakt obou vědců, někdy snad až „vynucovaný“ Žabovými úpěnlivými listy, byl pro Žabu bezpochyby rozhodující. Žába Černého přítomnost podle svých vlastních slov velmi postrádal a konzultoval s ním pravidelně svou práci, ale ve velké míře se Černému svěřoval i s řadou aspektů osobního života, a to zejména poté, co se jejich osobní kontakt měl ve druhé polovině roku 1948 stát na několik let prakticky nemožným. To ovšem v létě a na podzim 1946 ještě patrně ani zkušenější Černý nemohl předpokládat,⁵⁷ což naznačuje i skutečnost, že celou řadu svých osobních věcí a po jistou dobu i knih nechával v Praze a s jejich pozdějším transportem do Británie měl nezdárka pomoci právě Žába.

Hned v roce 1948 se tak Jaroslav Černý pokusil vymoci pro Zbyňka Žábu zahraniční stáž ve Velké Británii. V únoru dostal Žába dopis, ve kterém Černý rozepsal finanční náročnost dvouletého pobytu v Londýně a zároveň hned částečně vyřešil situaci tím, že pro něj získal možnost pracovat pro Gardinera. Žába odpověděl téměř obratem, řešil otázku své vojenské povinnosti a složení doktorátu, které by mělo předcházet jeho

56 Viz např. GERTZEN, Thomas L. The Anglo-Saxon branch of the Berlin School: the interwar correspondence of Adolf Erman and Alan Gardiner and the loss of the German concession at Amarna. In CARRUTHERS, William (ed.). *Histories of Egyptology: interdisciplinary measures*. New York: London: Routledge, 2015, s. 34–49.

57 Srov. KOSTLÁN, Antonín, ŠTRBÁŇOVÁ, Soňa (eds.). *Sto českých vědců v exilu: encyklopedie významných vědců z řad pracovníků Československé akademie věd v emigraci*. Praha: Academia, 2011.

odjezdu, stejně jako téměř vyřešil otázku finanční různými návrhy na podpory od Československé národní rady badatelské (ČSNRB), Orientálního ústavu či Kanceláře prezidenta republiky.⁵⁸ Z října 1948 se dochovala žádost, kterou Žába podal u ČSNRB na 10 000 Kč na studijní pobyt ve Velké Británii, kde již přesně specifikuje, co by chtěl dělat (dále měl příslibenu placenou dovolenou na FF a 10 000 Kč od Orientálního ústavu). Jako hlavní důvod uvedl: „*Podepsaný hodlá studovat dva roky, pod vedením prof. Battiscomba Gunna, egyptologii na Oxfordské univerzitě. Poněvadž prof. Gunn, přední znalec klasické egyptštiny, odchází za dva roky do výslužby, naskýtá se touto cestou poslední příležitost, u něho studovat, a té by podepsaný rád využil. Kromě rozšíření svých znalostí hodlá podepsaný využít svého pobytu jednak k vypracování habilitační práce, jednak k odstranění několika sporných dosud bodů své [podané disertační] práce ‚Les Maximes de Ptahhotep, texte, traduction et Commentaire‘.“* Odjet hodlal v listopadu 1948, hned po složení doktorské zkoušky.

Částka na Žabovo stipendium byla ČSNRB schválena v poloviční výši až v březnu 1949. Celá záležitost se protáhla, Žába složil doktorskou zkoušku až v květnu 1949, ale podle Lexova dopisu Černému z října 1949 se stále počítalo s Žabovým studijním pobytem ve Velké Británii. „*Především o Žabovi. Znáte moje mínění o něm. Slíbil jsem, že se přičiním o jeho placenou dovolenou, předem uváživ, že jeho dovolená mi způsobí velkou ztrátu času, který je tím vzácnější, čím je člověk starší. Leccos jsem již pro to učinil a svůj slib dodržím a doufám, že se podaří mu to vymoci, ačkoli ministerstvo vnitra je na vydávání pasů velice skoupé.*“⁵⁹ Co nakonec způsobilo nezdar této akce, není z pramenů známé. Ani František Lexa, Žábův hlavní zastávce v Praze, nebyl této akci přes svůj slib Černému příliš nakloněn. Patrně si uvědomil, co by pro něj – respektive pro výuku egyptologie – znamenalo, kdyby jeho poslední žák/kolega odešel na dva roky do zahraničí, a snad si kladl i otázku, zda by se Žába vůbec vrátil.

Žabova kariéra se tak utvářela v Praze za podpory Lexy a v rámci korespondence též za podpory Černého. V padesátých letech se pak Žába stal uznávaným egyptologem, v dubnu 1950 byl převeden mezi odborné asistenty s platem 7 000 Kčs (ovšem až od 1. 3. 1951) a v květnu 1952 byl navržen na jmenování zástupcem docenta. Návrh Katedry dějin filologie Předního a Středního východu a Indie pro děkanát uvádí důvody jeho jmenování. Ty výstižně dokladují Žabovu práci a jeho důležitost pro pražskou egyptologii. „*Dr. Zbyněk Žába přednáší již po více let egyptologii v rámci reformovaného studia s týdenním úvazkem 8 hodin. Jeho vedoucí učitel, prof. dr. František Lexa, Laureát Státní ceny, byl penzionován, přesto však začal přednášet po odchodu dřívějšího doc. egyptologie dr. Jaroslava Černého do Anglie. Protože prof. dr. F. Lexa nehodlá v příštích le-*

58 Griffith Institute Archive, Oxford, fond Jaroslav Černý, korespondence J. Černého se Z. Žábou, č. MSS 21.2008, ze dne 14. 2. 1948, Praha. Podle údajů v tomto dopise dorazil dopis J. Černého do Prahy ve středu 11. 2. 1948.

59 Griffith Institute Archive, Oxford, fond Jaroslav Černý, korespondence J. Černého s Františkem Lexou, č. MSS 21. 1344, dopis F. Lexy J. Černému ze dne 22. 10. 1949.

tech přednáseti tak vysoký úvazek, aby se mohl věnovati dokončení velkých vědeckých prací, které má rozpracovány, bude zapotřebí interní síly, která by převzala velkou část přednášek prof. Lexy. Tento stav si vyžádá alespoň zástupce docenta.“⁶⁰ Žába byl nakonec v květnu 1953 jmenován státním docentem (s platností od září a s platem 10 000 Kč [po měnové reformě 2 000 Kčs]).⁶¹ Od roku 1956 byl hlavní osobou, která se snažila o vznik Československého egyptologického ústavu. Ten byl zřízen v roce 1958, prvním ředitelem se stal František Lexa, po jeho smrti ústav vedl Zbyněk Žába, v té době již v pozici profesora egyptologie.

Náplň odborné práce pražské egyptologie bezprostředně po druhé světové válce

Jak lze dovodit již ze zájmů studentů i z Lexových snah, byla hlavní odbornou orientací pražských egyptologů filologie a zahrnovala všechny vývojové stupně egyptského jazyka. Před druhou světovou válkou soustředil kolem sebe Lexa jako znalec démotštiny a démotického písma i zahraniční studenty.⁶² Také Černý se soustředil zejména na jazykovědná studia, přednášel však také o egyptské historii a hmotné kultuře.

Lexa i Černý si plně uvědomovali význam propojení filologických, archeologických a dalších znalostí. To je zřejmé např. i z metodického dopisu, který Černý Lexovi zaslal o své práci v Dér el-Medíně⁶³ a kde výstižně popsal cíle svého studia – velmi moderní a stále platné propojení znalostí terénu, tedy geografie a topografie, archeologických nálezů v něm učiněných a konečně textů nalezených v místě nebo se k místu vztahujících, a také prosopografie – tedy informace o osobách, s jejichž jmény, památkami, ale třeba také domy nebo i tělesnými pozůstatky se lze v daném místě setkat. Z takto bohaté škály bylo již možno vybrat prameny, na nichž mohli stavět svá studia hospodářských, sociálních a kulturních dějin Egypta, což byl v případě jednoho i druhého cíl jejich egyptologických studií.

60 AUK, osobní spis Zbyněk Žába, sl. 662, oddíl 1951–1955. Složka s návrhem na jmenování Z. Žáby zástupcem docenta obsahuje dokumenty z let 1952 a 1953 včetně obsáhlého životopisu Z. Žáby. První návrh na jmenování je ze dne 19. 5. 1952, č. 442/6, 1952. Soukromý archiv Lexovy rodiny, Dekret Ministerstva školství a osvěty č. j. 107.446/40-III/2 ze dne 3. září 1940, kterým byl profesor František Lexa dán do penze. Po válce se znovu vrátil na fakultu, viz Soukromý archiv rodiny Lexovy, Dekret Ministerstva školství a osvěty č. j. A-38.518/45-V/3, v Praze dne 23. července 1945, kterým byl zrušen dekret z roku 1940. V roce 1946 odešel Lexa do penze podruhé, ale poté, co se Jaroslav Černý rozhodl odejít do Velké Británie, byl pověřen opět vedením semináře a pokračoval dále ve výuce. V roce 1951 mu byl obnoven pracovní poměr.

61 AUK, osobní spis Zbyněk Žába, sl. 662, oddíl 1951–1955. Složka s návrhem na jmenování Z. Žáby zástupcem docenta. Návrh děkanátu pro ministerstvo vysokých škol, ze dne 30. 5. 1953, č. 442/1.

62 K jeho žákům patřil např. italský démotista Giuseppe Botti (1889–1968), který ve třicátých letech studoval v Praze u Františka Lexy, viz BIERBRIER, M. L. (ed.). *Who Was Who*, s. 73–74.

63 Viz JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla, NAVRÁTILOVÁ, Hana. Jaroslav Černý a František Lexa. Edice korespondence zakladatelů české egyptologie. *PDAV*, 2015, roč. 7, č. 1, s. 89–150.

Od tohoto povědomí významu terénní práce a znalostí se také odvozovala Lexova snaha podpořit Černého ve spolupráci s IFAO⁶⁴, která vedla k účasti na archeologické misi, a konečně i Lexova vlastní cesta do Egypta.⁶⁵ Ve stejném kontextu je třeba chápat i Černého zprostředkování daru cenného souboru předmětů z Dér el-Medíny, který byl vybrán z nálezů Francouzského ústavu orientální archeologie a předán do Prahy ve třicátých letech.⁶⁶

V poválečném období v Praze se oba zaměřili na obnovení výuky a těžiště práce nových studentů bylo z velké části filologické. V této oblasti konečně mohli docílit – alespoň po jistou dobu – výsledků odborně relevantních i bez účasti na vykopávkách, ovšem za předpokladu kontaktu s ostatními egyptology a mezinárodní vědeckou diskusí.

Odtud se zase odvozovalo Černého usilovné snažení o dobře zásobenou knihovnu, a pokud se nedostávalo prostředků, pak bylo nutno zvážit výměny a jiné protislužby, které by publikace do Prahy přinesly. Nemohl-li zajistit knihy pro seminář, budoval alespoň svoji knihovnu osobní, v níž, jak ukazuje příklad Žábův, nechával studenty také pracovat. Výměna názorů a poznatků neustala pak, jak jsme již uvedly, v korespondenci ani poté, co Černý opustil Československo.

Přesto bylo s postupujícím časem stále více zřejmé, že pokud se měla egyptologie v Praze opravdu šířejí rozvíjet a přinášet výzkumné výsledky, které by z ní učinily rovnocenného přispěvatele světové vědě, pak nemohla zůstat u rozborů již vydaných textů, případně u publikací zajímavých, leč i relativně skromných muzejních sbírek, jak postřehl Z. Žába v roce 1956.⁶⁷ Pokud jde o poslední jmenované téma, došlo ovšem k opačnému extrému; podrobné katalogy a obsáhlejší publikace egyptského materiálu uloženého v čs. sbírkách, přestože zajímavého a doplňujícího např. velké sbírky v Egyptě i v Evropě, byly a jsou mnohdy vydávány s odstupem desítek let.⁶⁸ I tak však lze upřednostnění archeologické koncese, která měla dominovat další činnosti české a československé egyptologie, odůvodnit snahou o původní československý příspěvek k uchování a studiu starověké kultury.

Rozvoj pražských studií Černého nepřestával zajímat a byl to právě on, kdo se podílel i na etablování československé archeologické koncese. V jeho korespondenci se Žá-

64 JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla, NAVRÁTILOVÁ, Hana, HAVLŮJOVÁ, Hana, JŮN, Libor. *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922–1924)*. Praha: Scriptorium, 2014, s. 115–117.

65 Viz JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla. Egyptolog na cestách. Cesta profesora Františka Lexy do Egypta v letech 1930/1931. In JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla, NAVRÁTILOVÁ, Hana, STORCHOVÁ, Lucie, HAVLŮJOVÁ, Hana, JŮN, Libor. *Českoslovenští vědci v Orientu*. I. díl. Praha: Scriptorium, 2012, s. 283–324.

66 ONDERKA, P. (ed.). *The Deir el Medina and Jaroslav Černý Collections*.

67 Archiv Českého Egyptologického ústavu, k. č. 1, I/4/1956, Návrh na zřízení Československého egyptologického ústavu v Káhiře ze dne 19. 12. 1956.

68 První systematický katalog sestavil M. Verner v rámci projektu *Corpus Antiquitatum Aegyptiacarum*, resp. již dříve v rámci své disertace. Jistou systemizací dat o předmětech potom prováděli také pracovníci Náprstkova muzea pod vedením Eugena Strouhala v sedmdesátých letech 20. století.

bou lze tak najít i počátek cesty, která přivedla pražské egyptology z Univerzity Karlovy do egyptské Núbie a do Abúsíru.

EDICE

Černý a pražské kontakty po roce 1946

Velkorysostí a otevřeností se vyznačoval i Černého vztah k československým vědcům. Zůstával v písemném kontaktu s Františkem Lexou, ale tato písemná stopa se po roce 1949 vytrácí.⁶⁹ Poslední dochovaný Lexův dopis uložený v Černého pozůstalosti je datován právě do roku 1949. V Lexově pozůstalosti pak poválečné dopisy nejsou uloženy vůbec, můžeme však předpokládat, že pokud existovaly, mohly být zničeny v rámci sebezáchovných opatření – po roce 1948 šlo o dopisy emigranta, který se provinil „neoprávněným opuštěním republiky“ resp. „neuposlechnutím výzvy k návratu“.⁷⁰

Naproti tomu dopisy, jež Černému adresoval Zbyněk Žába, který byl na počátku jejich kontaktu Černého žákem a na jeho konci ředitelem Československého egyptologického ústavu v Praze a Káhiře, postihují celou řadu rovin vývoje světové egyptologie i osobních vztahů v lokálním i mezinárodním měřítku. Žába si dopisoval s Černým nejméně od roku 1946, tedy od chvíle, kdy Jaroslav Černý odešel do zahraničí.

Dopisy představují svého druhu otisk Černého osobnosti v dějinách pražského egyptologického pracoviště, ale také odraz osobnosti Zbyňka Žáby, který byl pro institucionální vývoj a zajištění existence ústavu osobou klíčovou, ač rozporuplnou, což je patrné již od počátků jeho odborného působení. V případě takto obsáhlé korespondence by bylo, a to ještě výrazněji než u korespondence Černý – Lexa, možno hovořit o několika etapách daných životními milníky u obou korespondentů.

Pro tuto edici jsme vybraly korespondenci z prvního, velmi složitého poválečného období 1946–1951, kdy se v Praze formovala druhá generace československé egyptologie a na vědeckou scénu vstupovali Zbyněk Žába a Eva Jelínková po boku svých učitelů Františka Lexy a Jaroslava Černého. V Praze si nakonec vydobyl své přední postavení (stal se druhým ředitelem Československého egyptologického ústavu) Zbyněk Žába. Pro Jaroslava Černého představují tato léta zlomové období odchodu do exilu v Británii, kdy se nakonec jeho osobní situace stabilizovala po odchodu z Londýna do Oxfordu v roce 1951. Žábův profesní rozvoj (ale i svého druhu zápas) pokračoval s různými peripetemi až do konce jeho života a další etapy jejich komunikace a vývoje československé egyptologie jsou předmětem již probíhajícího výzkumu a budou také námětem budoucích publikací.

Korespondence Černého s československými egyptology není příliš rozsáhlá, jak jsme již uvedly, dopisy adresované Františku Lexovi zahrnují pouze období 1925–1935,

69 Poslední dochovaný list je z prosince 1949, viz Griffith Institute Archive, Oxford, fond Jaroslav Černý, korespondence J. Černého s Františkem Lexou, Mss.21.1348.

70 Zákon ze dne 16. října 1948 č. 231/1948 Sb. § 40.

ze které ovšem nemáme dochovány odpovědi Františka Lexy.⁷¹ Pro dobu poválečnou se zachovaly jen dopisy Františka Lexy adresované Jaroslavu Černému, a to z let 1945–1949. Osudy korespondence Zbyňka Žáby s Jaroslavem Černým ukazují též strastiplnou pouť archivních dokumentů, které se částečně zachovaly ve fondu Jaroslava Černého v Griffith Institute v Oxfordu a zčásti v soukromém archivu rodiny Žabovy (pravděpodobně je Zbyněk Žába dostal spolu s knihovnou Jaroslava Černého – tu získal odkazem Český, respektive Československý egyptologický ústav v roce 1970), která je v roce 2010 předala pracovníkům Českého egyptologického ústavu. Celý „Žábův“ soubor pokrývá období let 1946 až 1970, tedy celé období od odchodu Jaroslava Černého do exilu až do jeho smrti.⁷² Opět se ovšem zachovala pouze jedna strana korespondence, a to dopisy Zbyňka Žáby. Soubor zahrnuje 36 dopisů v Oxfordu z let 1946–1951 a 93 dopisů v Praze z let 1948–1970.

Ediční poznámka ke korespondenci Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

Edici dopisů Zbyňka Žáby vydáváme v souladu s edičními zásadami pro vydávání novočeských textů, stanovenými v příručkách jako Editor a text (Praha 2006, 2. vyd.), Textologie. Teorie a ediční praxe (Praha 1993), I. Šťovíček (ed.), Zásady pro vydávání historických pramenů od počátku 16. století do současnosti, Praha 2002. Ponecháváme zvláštnosti syntaktické stavby, ale upravujeme interpunkci a drobné chyby a překlepy. Do hranatých závorek doplňujeme chybějící gramatická slova či jejich části.

Do struktury dopisů (datum, oslovení, podpis) nezasahujeme, pouze běžným způsobem upravujeme interpunkci. Stránky dopisů jsou uvedené v závorce /1/. Nerozepisujeme běžné zkratky: p. (pan), pí. (paní), sl. (slečna), Mlle. (Madmoiselle), Mme (Madame), Mr. (Mister), M. (Monsieur), Dr. (doktor), prof. (profesor), spect. (spectabilis) pres. (prezident), min. (ministr), tj. (to jest), např. (například), atd. (a tak dále), dyn. (dynastie), Pl. (plates, tedy přílohy v knize), col. (column, sloupec, sloupek, nejčastěji textu), t. r. (tento rok, tohoto roku), resp. (respektive), sv. (svazek, svatý), Vso. (verso), m. r. (minulý rok, minulého roku), ostr. (ostrakon), pap. (papyrus). Ponecháváme též některé speciální zkratky běžně uváděné v egyptologické terminologii: Westc. (papyrus Westcar). Různá psaní geografických i historických termínů např. s malým písmenem, jako pozdní doba atd. odpovídají dobové neustálené terminologii; podobně se objevují variantní psaní odborných termínů. Všechna podtržená slova v textu podtrhl Zbyněk Žába.

Vysvětlivky jsou organizovány následujícím způsobem: osobnosti z dějin egyptologie jsou stručně uvedeny se svými životopisnými daty a odkazem na standardní pře-

71 Tyto dopisy jsou dochovány jednak v A AV ČR, fond František Lexa, k. 2, i. č. 69, pro léta 1919–1935 a v Griffith Institute Archive, Oxford, fond Jaroslav Černý, korespondence Jaroslava Černého s Františkem Lexou z let 1945–1949.

72 Griffith Institute Archive, Oxford, fond Jaroslav Černý, korespondence Jaroslava Černého a Zbyňka Žáby z let 1946–1970.

hled BIERBRIER, Morris L. (ed.). *Who Was Who in Egyptology*. 4. vydání. London: Egypt Exploration Society, 2012. U egyptských lokalit a jmen uvádíme jejich současný preferovaný přepis do češtiny a stručnou zmínku o památkách či životopisných datech, vycházíme přitom ze standardních encyklopedických oborových publikací, zejména z: *Lexikon der Ägyptologie, 6 svazků a Index*, Wiesbaden od r. 1972, dále MOSS, Rosalind, L. B., BURNEY, Ethel W., PORTER, Bertha, MALEK, Jaromir et al. *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian Hieroglyphic Texts, Statues, Reliefs and Paintings*. I–VIII. Revised editions. Oxford: Griffith Institute, od r. 1960, a VERNER, Miroslav, BAREŠ, Ladislav, VACHALA, Břetislav. *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Praha: Karolinum, 1997 a několik následujících vydání.

1

1946, 11. září, Praha

Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ Praha, 11. září 1946.

Vážený pane profesore,

vzpomínám stále na Vás, a když si pomyslím, jak jste daleko, je mi tak nějak smutno, i když vím, že jsem Vás neztratil docela. Dokud jste tu ještě byl, snažil jsem se na Váš odchod nemyslet, teď to však na mne, jak se říká, padlo. Bude tu hrozně smutno na fakultě bez Vás. Tolik jsem si na Vás za tu krátkou poměrně dobu zvykl a zamiloval si Vás. Děkuji Vám znovu za všechnu tu práci, kterou jste si se mnou dal, za Váš velký příklad, který mne bude vždy provázet životem, za Vaše přátelství – neboť ač to slovo nebylo nikdy vyřčeno, cítil jsem je ve Vašich slovech – kterého si nade vše vážím.

Chtěl jsem Vám psát již dříve, v posledních dnech však se dály věci, na jejichž vývoj jsem musel počkat, abych Vám mohl podat zprávu úplnou. V úterý jsem měl schůzku s p. prof. Lexou na fakultě. Pan profesor byl velmi laskavý a velmi informovaný (za což vděčím opět Vám). Slíbil, že zařídí jmenování na Hačepsutino¹ místo od 15. t. m., nejpozději od 1. října, nadto však mě posadil do středu sedmého nebe svým příslibem, že od jara příštího roku si mne vezme jako asistenta (má jich být totiž povoleno 50 pro fakultu). Hned navečer však přišla Hačepsut se zprávou, že nedostane stipendium do Francie, protože jede pí dr. Průšková-Hillská,² a dvě orientalistky prý jeti nemohou. A tak jsme vypracovali spěšně plán, jak to zlomit, založený na slibu, který na ministerstvu dostala. Dnes konečně, den před jejím odletem do Anglie se podařilo koncentrovaným útokem p. děkana,³ pana Havráňka a Mareše (oba z ministerstva školství),⁴ pí Zajíc-Coupé⁵ a M. Aymonina⁶ (z franc[ouzského] ústavu) proti jakémusi prof. Dubovskému⁷ (?) vymoci závazný slib, že jí bude v několika dnech do Anglie zaslán dekret.

A tak snad je nebezpečí definitivně zažehnáno. Zítra (ve čtvrtek) se stěhuji /2/ na fakultu do Vaší bývalé pracovny. V neděli si dovolím navštívit Vaši rodinu, abych znovu za vše poděkoval a mohl si o Vás trochu pohovořit.

Děkuji Vám ještě jednou za čtvrteční večer a připojuji pozdravy slečny Fürstové⁸, která Vámi byla nadšena. – Včera jsem psal do Vídně o dvě knihy. Doufám, že Vám budu moci brzo podat dobrou zprávu, že jsou ve Vaší pracovně. Kde jsou ta krásná nedělní dopoledne!

Snažně Vás prosím, až budete mluvit s Dr. Gardinerem⁹, zeptejte se ho laskavě, zda dostal můj dopis (ten, který jste mi kdysi opravoval).

Těším se již nesmírně na práci v eg[gyptologickém] semináři a brzy si Vám dovolím opět napsat. Prosím snažně, abyste na mne v Anglii nezapomněl a občas potěšil několika řádky svého vděčného žáka.

Váš vždy,
Z. Žába

Originál, rukopis, jeden list, psáno perem na s. 1–2.

1 Přezdívka Evy Jelínkové podle královny Hatšepsut z 18. dynastie. Eva Reymond-Jelínková studovala společně se Zbyňkem Žábou egyptologii u profesora Lexy. Její další vědecká činnost je spjata s jejím působením ve Velké Británii. Blíže viz RŮŽOVÁ, Jiřina. Ženy v české egyptologii. *Nový Orient*, 1996, 51, č. 2, s. 75–78.

2 Vlasta Hilská (1909–1968) – japanoložka, překladatelka z japonštiny a čínštiny, vystudovala literární komparatistiku a anglistiku na FF UK, za pobytu v Londýně se začala věnovat japonštině, první pobyt v Japonsku absolvovala v letech 1934–1935, kde se též provdala za orientalistu, sinologa Jaroslava Průška. V roce 1946 pobývala na studijních pobytech ve Švédsku, Anglii a Francii, v roce 1951 se vydala do Číny. Od roku 1949 působila na FF UK. Stala se profesorkou japonské filologie a dějin. Viz *Kdo byl kdo – čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*. Praha, Libri: 1999, s. 173–175 (dále: *Kdo byl kdo*).

3 Jan Rypka (1886–1968) – orientalista, v roce 1924 byl jmenován docentem turecké a novoperské filologie, v roce 1927 se stal mimořádným profesorem na FF UK a zakládajícím členem Orientálního ústavu. Děkanem FF UK se stal v roce 1939, po uzavření vysokých škol nemohl tuto funkci oficiálně vykonávat, po osvobození se znovu svého úkolu ujal. Viz *Kdo byl kdo*, s. 424–425.

4 Tyto osoby se nepodařilo dohledat.

5 Raymonde Zajíc-Coupe – působila ve Francouzském institutu v Praze.

6 Marcel Aymonin (1911–1984) – překladatel a znalec české kultury, pedagog, profesor francouzského lycea v Praze, působil též ve Francouzském institutu v Praze.

7 Profesor Dubovský – tuto osobu se nepodařilo dohledat.

8 Marie Fürstová, později provdaná Žábová.

9 Miněn Alan Henderson Gardiner (1879–1963) – britský egyptolog, zaměstnavatel, podporovatel a přítel J. Černého. BIERBRIER, M. L. (ed.). *Who Was Who*, s. 205–207.

2

1946, 8. října, Praha

Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ V Praze, 8. října 1946.

Drahý pane profesore,

Čekal jsem na tento den, abych Vám mohl oznámit dobrou zprávu, že sedmý svazek Gízy¹ právě došel. Byl avizován ze Švýcar (odkud ji Dr. Preller² poslal) již před týdnem a především jsem dostal pozvání na celní poštovní úřad, kam jsem ke svému znepokojení měl přinést dovozní povolení a účet. Dopadlo to však dobře, po prohlášení, že je to dar, mi řekli, že mi ji pošlou, ale teprve dnes jsem ji dostal. Nepsal jsem dříve, dokud jsem ji neměl doma. Byla špatně zabalena, ale kromě poněkud odřeného hřbetu (jen papír obálky však utrpěl) je neporušena. Tím ale není dílo ještě hotovo; je to první část VII. dílu (z r. 1944), druhá dosud nevyšla. Protože si myslím, že Vy se dovíte o vyjití dalších svazků dříve než já, prosím, abyste mi to pak laskavě oznámil, abych mohl zaříditi koupi ve Vídni a zase trochu ulehčit na straně protiúctu, protože vahadlo už není v rovnováze!

Doufám tedy, že budete mít radost. A když mluvím o radosti: tu největší jsem měl já, když jsem četl Váš krásný dopis. Děkuji Vám za něj a za ten pocit, který mám, kdykoli si jej přečítám. Je tak krásné, mít na dně srdce ukryto vědomí o přátelství takového muže, jako jste vy.

S údivem jsem četl o tom ruchu, ve kterém žijete! A ta kosmopolitní společnost Vašich žáků mě uvádí do vytržení. Splní-li se mi mé velké přání, abych se dostal do Oxfordu, kéž je tam hodně cizinců – hovořit o egyptštině s cizojazyčnými kolegy, to by byl „un rêve“^a, jak říkají milí Francouzi. Vždyť takhle pomalu všechno zapomenu – a hovořil jsem kdysi ve Francii slušně s pěknou řádkou cizinců v jejich mateřštině. Hrozně bych rád věděl, jak rozkošně asi žvatlá ta Vaše Francouzka³ anglicky! /2/ Mlle Hatšepsout mi napsala nadšený dopis z Oxfordu. I dověděl jsem se mezi jiným, že ji prof. Gunn⁴ „zastupoval u mnoha osob v muzeu“. Hat[šepsout] píše totiž francouzsky – a asi tak pilně angličtí, že „répresenter“ je „présenter“! Pracuje prý velmi pilně a píše, že je to ohromný rozdíl – hned je to vidět, jak materiál k disertaci o kněžích roste pro znamenité množství tamních kněh, což v Praze nebylo prý vůbec možné. Chápu ji dokonale, já nebyl jiný – když jsem poprvé byl ve Francii, hned se mi tam vše zdálo lepší než u nás.

Abych nezapomněl, musím Vám sdělit, že sl. Fürstová (dále Mariette) si s přenáramnou rozkoší dala předčítat asi dvacetkrát příslušný passus Vašeho dopisu, a že zvedala blaženě prstík se slovy „Vidiš ... vidíš!“ (to l prosím zvláště protáhnout ve výslovnosti!) I mám vyříditi zvláště srdečné pozdravy a vřelé díky!

Mám pro Vás, pane profesore, ještě jednu knížku! Je to Pirenne, Histoire des Institutions et du droit privé, III, 2e fascicul⁵ Kdysi jste mi ji věnoval, ale přehlédli jste to označení 2e fasc., které je na obalu jenom na hřbetě. V neděli jsem si u Vás všiml, že máte I, II, III Ier, a tu mi svítilo, protože si dobře pamatuji knihy, které mám neúplně, abych

věděl, kdyby se naskytla náhoda nalézt chybějící díly. Příští neděli Vám přinesu mapu a knížku do knihovny.

Je teď taková zoufale opuštěná, Vaše knihovna. Paní matka mi v neděli říkala, že je jí veseleji, když u Vás pracuji, že se jí zdá, jako byste v pokoji seděl Vy. A při té příležitosti, nezlobte se na mne – pište, pane profesore, dlouhé dopisy a často domů. Paní matka je teď velmi smutná a stále si mi stěžuje, že nic nepíšete. Tak mi jí bylo líto, když mi říkala, abych psal často mamince, kdybych někdy byl v cizině. Tak se prosím Vás, na mne nehněvejte, ale brzy napište, aby paní matce nebylo tak smutno. /3/ Na fakultě máme podle vyhlášky čísti v semináři „obtížný staroegyptský text“. I ptal jsem se pana prof. Lexy (pozdravuje Vás!), co to bude. Že prý Ptahhotep⁶ nebo Sedlák,⁷ co bych raději. A tak jsem řekl hrdině, že to, co je těžší. Prý je obojí asi stejně těžké. A říkal, že když kdysi začal čísti se sl. Jelínkovou Ptahhotepa, nešlo prý to vůbec. A tak jsem chtěl vyhrknout, že tedy Ptahhotepa (abych se tak trochu u p. profesora Lexy „vytáhl“ – což sice není hezká vlastnost, ale chtěl jsem „jaksi z prestižních důvodů“), ale než jsem mohl promluvit, říkal pan profesor, že by chtěl napsat komentář k svému překladu Sedláka v A. O.⁸ a že by tak prý alespoň na mně viděl, co tam má dát, aby prý „v něm nebyla každá ‚hloupost‘, jako ve Vogelsangovi“⁹. A tak budeme čísti Výřečného venkovana, jak mu říkám (protože sedlákem podle našich pojmů nebyl).

Protože mi velmi záleží na tom, abych Vám snad nedělal ostudu, hned jsem se pustil do zuřivé přípravy: pořídil jsem si do jednoho ze svých sešitů (které znáte – Sin.¹⁰ a Sh. S.¹¹) text (nejdříve podle Vogelsanga), který jsem (protože Mr. Blackman dosud nevydal 2. svazek Middle Egyptian Stories) důkladně zkorigoval podle všech mi dostupných krit[ických] poznámek o textu, které jsem mohl v Praze sehnat. (Příklady z Gard[inerovy] Gramatiky, z gram[atiky] Lefebvrovy¹², článků Gardinerových v JEA IX, v PSBA, v Admonitions, Notes on Sinuhe, Gunnovy Studies¹³, a článek o „short“ v Rec[ueil] de Trav[aux]), excerpoval všechny poznámky a všechny moderní překlady s Westc.^b a Suicide, dovolil jsem si vypůjčit obě z Vaší knihovny a provedl totéž s těmito rukopisy. A tak mám už všech 5. lit[erárních] textů zpracovaných ve svých sešitech. Sedláka čtu a rozlístkovávám během oněch 14 hodin, v kterých jsem „coby pom[ocná] věd[ecká] síl[a]“ na fakultě. Zbývá mi tedy rozlístkovat ještě Westc. a Suicide. V nejbližších dnech Vám pošlu bohatý seznam špatných /4/ citací z Gard[inerovy] gramatiky (Paes., Westc., Leb.).¹⁴ Jak vidíte, byl jsem za tu doby (sic), co jsem Vám psal první dopis, velmi pilný. A nadto jsem opsal pečlivě (a zároveň se učil) první sešit Vaší novoegyptské gramatiky od p. Šimandla.

Přírozeně, Stern patří právem Mr Plumleymu. Srdečně děkuji za koupení ostatních knih! Při té příležitosti snažně prosím, abyste laskavě případnou zásilkou knížek hrozně moc dobře zabalil a napsal na obal červeně „Cla prosto, dar“, či tak něco, aby se mi nezdržely u celního úřadu, protože bych asi nespal, než by mi přišly, kdybych věděl, že jsou už v Praze, a že mám přinést „dovozní povolení“. A pan Dakin¹⁵, lpí stále tak na Steindorffovi¹⁶? Je hodně neústupný? Kdyby mě viděl, určitě by se i jeho chladné anglické srdce obměkčilo.

Vím, že to není hezké Vás takhle obtěžovat – snad se však nebudete hněvat, když Vás poprosím, zda byste laskavě nemohl prostřednictvím pí. Geuthnerové,¹⁷ jak jste mi kdysi říkal, dostat Gunnovy Studies. A pak ještě touží kromě po Lefebvrově gramatice mé egyptologické srdce ještě po tom traktátu M. Polotskyho.¹⁸ Et pour me combler^c, byl bych velmi vděčen za sebemenší upozornění na jakoukoli zmínku v dílech a časopisech o Sedlákově, Westc[ar] a Suicide, na kterou byste náhodou při své práci přišel. Děkuji Vám předem.

Hořím nedočkavostí se dovědět, jak se Vám teď daří, co děláte, jak je na Universitě, máte-li již byt či dům. Včera byl v lidovkách článek o British Councilu¹⁹ a mnoho chvály o pí. Sargentové²⁰, která, nemýlím-li se, měla bydlet v témže domě, jak jste mi kdysi říkal, podaří-li se koupě.

Bojím se, že se zhrzíte rozsáhlosti tohoto listu – vlastně epištoly. Ale, jak se říká, jsem valně „nadržený“, a mnoho již uplynulo neděl, kdy jsem byl /5/ smuten, že si s Vámi nebudu moci pohovořit.

Jak jsem i Vám výše zmínil, zašlu Vám brzy rozsáhlý seznam chybných citací Paes.^d Westc. a Leb.^e v Gardinerově Gramatice,²¹ abyste je mohl příležitostně dát Mr. Gardinerovi. K tomu navazuji závěr Vašeho minulého dopisu a vzniká z toho tahle apologie^f.

Mr. Gardiner se asi na mne zlobí, jak jsem se už dávno obával. Ale na své ospravedlnění musím uvést, že jsem svůj návrh jiného chápání místa v Sh. S, než je v Gramatice, předložil nejdříve Vám, a pak se dotázal, zda to mohu připojit k několika opravám, které jsem mu chtěl zaslat spolu s vřelými díky za separáty, které mi po Vás laskavě poslal. A proto jsem Vám dal svůj dopis číst. Ostatně bez Vašich slov „teď už si budete s Gardinerem psát sám, když Vás už zná“ bych se mu vůbec neodvážil napsat. Přírozeně, má sbírka příkladů je dosud maličká, a tak jsem svůj názor nemohl dobře doložit. Proto jsem jen napsal, jak to místo chápu, koje se nadějí, že mi Gardiner ve volné chvíli napíše pár řádeček, co o tom soudí. A jistě si pamatujete, že jsem Vám při předložení dopisu říkal, že nevím, jak to má stylisovat, protože jsem ovšem cítil náramně dobře svou neslušnost.

Měl jsem již za Vašeho pobytu v Praze obavu, aby se Mr. Gardiner nezlobil, že se mu snad odvažují kritizovat jeho Grammar – Vy však dobře víte, pane profesore, že jsem mu additions + corrections^g poslal v nejlepší snaze, a tak i ten můj nápad o Sh. S. Ostatně však uznávám teď vlastně nepřístojnost své smělosti, že jsem já, muška malá orlovi chtěl cos navrhovat, ač věda, že „aquila muscas non captat“, což je česky asi totéž jako „orel se na ten špek nechytí“, což je sice trochu lidový překlad římské moudrosti, ale šibeniční humor hárá v duši smutných lidí přečasto. /6/ I prosím Vás, abyste to Mr. Gardinerovi řekl, jak to bylo, a poprosil, aby se nehněval. Kdyby věděl, jak si jeho gramatiky vážím, jakou biblií se mi stala, a že jsem určitě jejím čtenářem ze všech nejhorlivějším, co jich kdy v rukou jeho gramatiku mělo, a znal mě, pak by ho to jistě ani ve snu nenapadlo, zlobit se. Podle představy, kterou jsem si o něm z Vašich slov učinil, je to nesmírně hodný člověk, a tak, kdyby mě tu zkušného byt letmo mohl zahlédnout, jistě by mi napsal pár řádeček, neboť takový pohled by jeho dobré srdce nesneslo.

Než skončím, dvě novinky z egyptologické Prahy: 1) v semináři máme dvě nové knihy: Pierre Gilbert: *Le classicisme de l'architecture égyptienne* (1943, FERÉ,²² Bruxelles, 40 b. frs – 67,50 Kčs) aj. Capart et colab Tout-ankh-amon (Vremont, 1944, 150 frs. – 202,50 Kčs²³ a 2) Um[ělecko] prům[yslové] museum koupí s Náprstkovým museem za ½ milionu sbírku eg[ypťských] starožitností od vdovy po Lukianovi²⁴. Zprostředkuje jakýsi Ukrajinec. Je tam přes 1000 předmětů.

Budete-li mít vůbec odvahu se pustit do četby tohoto dopisu, tedy jistě budete čítat na pokračování. Opuštěte mi mou mnohomluvnost, pane profesore. Váš opuštěný žák si tak povídá s Vámi na dálku, a protože tu nejste, abyste zadržel tok jeho „výmluvnosti“, neví, kdy přestat.

Hrozně se těším na Vaši odpověď. Maminka Vás pozdravuje a přeje Vám, abyste byl hodně šťasten ve svém působišti.

Váš srdečný, Z. Žába

Originál, rukopis, dvojlist a samostatný list, psáno perem na s. 1–6.

a Un rêve – francouzsky „sen“.

b Westc., zkratka používaná pro papyrus Westcar.

c Et pour me combler – francouzsky „a abych zmínil vše“.

d Zkratka z Peasant – Eloquent Peasant, tj. Výmluvný venkovan.

e Lebensmüde, totéž co „Suicide“ – tedy „Rozhovor muže s jeho duší“.

f Obšírná omluva.

g Tj. anglicky dodatky a opravy.

1 Sedmý díl publikace gízského pohřebiště zpracovávaného rakouskou expedicí pod vedením H. Junkera.

2 Tuto osobu se nepodařilo dohledat.

3 Snad narážka na některou Černého studentku nebo kolegyni, možná Christiane Desroches-Noblecourt (1913–2011).

4 Battiscombe Gunn (1883–1950) – britský egyptolog, působil v Káhiře, Philadelphii a v Oxfordu, vynikající znalec staroegyptské gramatiky. Gunn byl také žákem Gardinerovým a s Černým spolupracoval v průběhu dvacátých a třicátých let opakovaně na tematice návtěvnických grafitů. Cenný materiál, o němž je řeč zde, jsou však pravděpodobně ostraka. Gunn publikoval s nechtí a pomalu, čímž se vysvětluje velké množství kvalitního a nepublikovaného egyptologického materiálu v jeho pozůstatosti, který je egyptology dodnes používán. Podle názoru jeho kolegy Gardinera byla Gunnovou silnou stránkou jeho pedagogická činnost. BIERBRIER, M. L. (ed.). *Who Was Who*, s. 232.

5 PIRENNE, Jacques. *Histoire des institutions et du droit privé de l'ancienne Égypte*. Bruxelles: Fondation Égyptologique Reine Élisabeth, 1932–1935.

6 Text tzv. Naučení Ptahhotepova, staroegyptského literárního díla datovaného pravděpodobně do Střední říše.

7 Staroegyptský literární text známý nověji jako „Výmluvný venkovan“, datovaný do období Střední říše.

8 Archív Orientální, odborný orientalistický časopis vydávaný v Praze Orientálním ústavem od r. 1929.

9 Komentář k textu Výmluvného venkovana a vydání, které pořídil F. Vogelsang. VOGELSANG, Friedrich. *Kommentar zu den Klagen des Bauern*. Leipzig: Hinrichs, 1913, a VOGELSANG, Friedrich. *Die Klagen des Bauern* (aus Papyrus 3023 und 3025 der Königlichen Museen zu Berlin). Berlin: Paul, 1904.

10 Zkratka odkazuje k jednomu z nejznámějších egyptských literárních textů – totiž k Příběhu Sinuhetovu. „Sinuhet“ byl klasickou četbou egyptských adeptů vzdělanosti a zůstal základem výuky literárního jazyka také v egyptologii. České vydání nejnověji BÁRTA, Miroslav. *Sinuhet*. Praha: Set Out, 1999.

11 „Shipwrecked Sailor“ – v češtině obvykle citován jako „Trosečník“ nebo „Příběh o trosečníkovi“ – egyptský literární text.

12 Gustave D. L. Lefebvre (1879–1957) – francouzský egyptolog a znalec klasických dějin, v letech 1919–1928 působil v Egyptském muzeu v Káhiře. BIERBRIER, M. L. (ed.). *Who Was Who*, s. 318–319. Z. Žába odkazuje na knihu LEFEBVRE, Gustave D. L. *Grammaire de l'égyptien classique*. Le Caire: IFAO, 1940.

13 GUNN, Battiscombe. *Studies in Egyptian Syntax*. Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1924.

14 Zkratky různých cizojazyčných konvenčních názvů staroegyptských literárních děl, míněn Peasant (Žába má Paes., místo „Peas.“) = výmluvný venkovan, Papyrus Westcar, a tzv. „Lebensmüde“ neboli Rozhovor muže s vlastní duší, také známý jako rozhovor muže navaného životem, viz dále.

15 Alec Naylor Dakin (1912–2003) – britský egyptolog, první držitel stipendia Lady Wallis Budge, specializoval se na jazyk, za 2. světové války působil v Bletchley a dekodoval německé námořní šifry, BIERBRIER, M. L. (ed.). *Who Was Who*, s. 141.

16 Patrně na některé z publikací z pera Georga Steindorffa, německého egyptologa.

17 Zřejmě druhá manželka Paula Geuthnera, pařížského vydavatele, Anna Pelikánová, provdaná Geuthnerová.

18 Tj. „Monsieur“ Polotskyho – Hans Jakob Polotsky (1905–1991), izraelský egyptolog, především filolog.

19 British Council, kulturní organizace s kořeny ve 20. letech (název British Council asi od poloviny 30. let), cílem byla podpora britské kultury v zahraničí, jednou z hlavních oblastí činnosti byla a je výuka angličtiny, ale i další součásti kulturně vzdělávacího programu, např. podpora vědecké spolupráce.

20 Marie Sargant, roz. Hloušková, později provdaná Černá (1899–1991).

21 *Egyptian Grammar* od A. H. Gardinera, vyšla celkem ve 3 vydáních: GARDINER, Alan Henderson. *Egyptian grammar: being an introduction to the study of hieroglyphs*. Oxford: Clarendon Pr., 1927; GARDINER, Alan Henderson. *Egyptian Grammar being an Introduction to the Study of Hieroglyphs*. 2nd ed. London: Oxford University Press, 1950; GARDINER, Alan Henderson. *Egyptian grammar being an introduction to the study of hieroglyphs*. 3rd, rev. ed. Oxford: Oxford University Press, 1957. F. Lexa se již k prvnímu vydání vyjádřil kriticky – LEXA, František. Remarques sur quelques idées de M. Gardiner publiées dans son *Egyptian Grammar*. *Archiv Orientální*, 1930, roč. 2, s. 435–440.

22 GILBERT, Pierre. *Le classicisme de l'architecture égyptienne*. Bruxelles: Fondation Égyptologique Reine Élisabeth, 1943.

23 Vydání se uvádí obvykle jako CAPART, Jean. *Tout-Ankh-Amon*. Avec la collaboration de M. Werbrouck, E. Bille-de Mot, J. M. Taupin, P. Gilbert. Deuxième édition. Bruxelles: Établissements Vromant S.A., 1950.

24 Lukian – Grigorij Ivanovič Lukjanov (zemřel v Egyptě 1945), ruský inženýr, který pobýval v Egyptě, pracoval i na československém vyslanectví jako úředník, pravděpodobně již od roku 1923, do poloviny roku 1925. Jeho prostřednictvím se do Prahy též dostala část sbírky prvního československého vyslance v Egyptě Cyrila Duška.

3 **1946, 21. října, Praha**
Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ Praha, 21. října 1946

Milý pane profesore,

píši Vám spěšně, abych Vás zpravil o knize, kterou jsem objevil u antikváře Žikeše¹; musím mu však brzy oznámit, zda ji koupím či ne.

Je to: Richard Pocockes², Des rechten Doctors und des Königl. Grosbrit. Gesellsch. der Wissensch. wie auch der Gesellsch. der Altherthümerforscher zu London Mitgliedes.³ Beschreibung des Morgenlandes und einiger anderer Länder der erste Theil von Aegypten Aus dem Englischen übersetzt durch Christian Ernst von Windheim, öffentlichen ordentlichen Lehrer der Weltweisheit auf der Friedrichs Hohenschule zu Erlangen und von sr. Hochwindigen den Herrn Canzler von Wesheim mit einer Vorrede versehen. Erlangen, Im Verlage des Stifthauses, und in Leipzig zu finden bei Johann Carl Tetzschern Universitäts-Buch dr. ...? Erlangen 1754.

Kniha je švabachem tištěna, velikost 20 x 25 x 3,5 cm v kůži vázána. Obsahuje LXX–VI tabulí obrazových (map[ových] kreseb, soch, rukopisů, plánů chrámů apod.) Ostatně angl[ické] vydání jistě naleznete v Londýně. Cena je však značná, Kčs 680.

Kdybyste ji snad chtěl, prosím, napište mi ihned a zároveň panu bratrovi, poněvadž bych musil u něho vyzvednout peníze. Sám totiž stále čekám na plat, a ještě jsem nic nedostal.

Čekám napiatě na Vaši odpověď na svůj dopis. Slíbené opravy ke Gard[inerově] Gram[atice] jsem dosud neměl čas přepsat, pošlu Vám je v příštím dopise. /2/ Minulý pátek jsme měli první seminář – četbu „Venkovana“. Pan prof. Lexa mi pochválil můj překlad a výklad (podávám jej vždy dva dny předtím písemně), ba dokonce mi pochválil několik mých nápadů. Bližší o univerzitě příště.

Hačepsuta mi píše čím dále tím nadšenější dopisy, ba nemůže si Vás vynachválit. Zvláště je nadšena tím, že ji Mr. Gunn všude představuje nikoli jako žáka, nýbrž jako „friend of Mr. Černý“, což ji uvádí do sedmého nebe Allahova.

Váš ubohý opuštěný žák má zato do nebe daleko: pracuje v potu tváře od rána do večera, a je mu velmi smutno, neboť si nemá v neděli s kým pohovořit o milé egyptštině a zatím marně čeká na dopis s obrazem Jeho Veličenstva krále britské říše z Londýna.

Musím běžet na poštu, aby mi nezavřeli, proto končím.

Se srdečnými pozdravy

Váš vždy
 Z. Žába

Originál, rukopis, jeden list, psáno perem na s. 1–2.

- 1 Vladimír Žikeš (1906–1980) – nakladatel, knihkupec a antikvář, v letech 1945–1948 se jeho nakladatelství v Karlově ulici stalo jedním z důležitých center kulturního života, založil Pražský salon Vladimíra Žikeše. V roce 1949 Žikešův podnik zabralo Státní nakladatelství dětské knihy, v knihkupectví pak vznik antikvariát Orbisu. Viz <http://www.sibek.cz/tomas/studium/zikes/> (odkaz stažen dne 26. 8. 2015).
- 2 Richard Pococke (1704–1765), britský cestovatel a duchovní, kromě vydaných děl zanechal také rukopisný cestovní deník, uložený v British Library. BIERBRIER, M. L. (ed.). *Who Was Who*, s. 438–439.
- 3 Německý překlad práce A Description of the East and some other countries, 1743–1745.

4 **1946, 9. prosince, Praha**
Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ V Praze 9. prosince 1946

Milý pane profesore,

Je tomu již skoro měsíc, co jsem dostal Váš poslední milý dopis, který mne vždy tak potěší. Nevím ani, jak se mohlo stát, že ten čas tak rychle uběhl. Stále jsem se chystal, že Vám napíši a v té práci jsem se k tomu nedostal.

To však zdaleka neznamená, že jsem na Vás nemyslel; právě naopak. Vaše fotografie na mém stole na fakultě, kde denně teď trávím svůj čas v pilné práci, je stále cílem mých pohledů, kdykoli zvednu od práce hlavu. A, snad mi ani nebude[te] věřit, když tak přemýšlím nad nějakým hodně zamotaným místem ve Vesničanovi, nejlepší myšlenky dostávám při pohledu na Vaši milou tvář.

Pan prof. Lexa mi sděloval dnes, že dostal Váš dopis, a ptal se, nebudu-li Vám psát; mám Vám vyřídit, že prosí, abyste mu napsal, kdy přijdete na fakultu, a v kterou hodinu, aby tam přišel, neboť se už nebude v té době přednášet. Končíme tento týden v sobotu, čtrnáctého.

Tak nám ten čas rychle nějak uběhl a konečně Vás opět uvidím. Věřte, ještě nikdy jsem se na Vánoce tak netěšil jako letos; jsem nedočkavost sama, kdy si s Vámi budu zase moci pohovořit.

Jsem teď velmi šťasten, že své egyptštině mohu věnovat všechn svůj čas. Mám toho mnoho, co Vám chci vyprávět, a Vy jistě také budete mít plno zajímavých zpráv!

V posledním dopise jste vyslovil obavu, že budete musit pracovat v kuchyni; myslím, /2/ že to již víte, ale pro jistotu Vám děkuji, že pan bratr koupil nová kamna, a tak jsem v neděli zastihl vaši pracovnu s atmosférou, jak se říká, jako v lázni!

Je už zase po jedné s půlnoci a maminka statně bouchá na zeď, abych už šel spat, i budu musit končit, v naději, že co Vám dnes nestačím napsat, Vám budu konečně moci povědět ústně. Jen to mne ještě trápí, že nevím, kdy přiletíte. Příští neděli asi ještě doma

nebudete, neboť soudím, že konec přednášek u Vás se bude asi krýti přibližně s naším zakončením. Mám obavy, které už byly v poslední době na fakultě často vysloveny, že se asi o svátcích nebude topit, a tak si budu muset odstěhovat slovník a několik ještě knih domů, neboť budu mít přes svátky hojnost práce. A tak je možné, že se už nedovím, kdy přijдете na fakultu.

Se srdečnými pozdravy Váš hrozně nedočkavý a na Vás se nesmírně těšící

Z. Žába

Originál, rukopis, jeden list, psáno perem na s. 1–2.

5 **1947, 1. února, Praha**
Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ V Praze 1. února 1946^a

Milý pane profesore,

včera jsme měli poslední seminář před pololetními prázdninami, a tak jsem se teprve dnes dostal v klidu k psaní. Těch čtrnáct dní volna mi přišlo nesmírně vhod, poněvadž se těším, že si konečně budu moci udělat a dodělat vše to, na co jsem doposud při nejlepší vůli neměl kdy. Pracoval jsem denně dlouho přes půlnoc, ale v té naší milé egyptologii je při poctivé a důkladné práci tak málo času nazbyt!

Vím, že si to dovedete podle sebe sám nejlépe představit. A právě Váš velký vzor píle a soustavné práce mě nejvíce udržuje na započaté cestě – „Vyrzet“ a „Ještě víc“ jsou má hesla, když jsem unaven. A také, když se mi někdy ráno, utmácen a rozlámán předchozím dlouhým bděním, nechce brzy vstávat, vzpomenu si na Vás a hned jsem zase svěží!

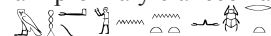
Měl jste jistě v posledních hodinách před odletem¹ čas hodně vyměřený a plnou hlavou starostí; předpokládám proto, že jste se nedostal už k rozhovoru s p. prof. Lexou, a dovoluji si Vám proto podle Vaší rady připomenout svou prosbu.

Myslím, že by k tomu byl právě docela vhodný čas, neboť, pamatují-li se dobře, teď někdy mají být zase na jaře přidělení noví asistenti. Víte dobře, /2/ že mne k tomu vede jen a jen snaha po zlepšení finančních poměrů, které jsou opravdu bolestné; s 902 Kč měsíčně se v nynějších poměrech dá opravdu žít velmi nesnadně i při mé skromnosti a malých nárocích; bohužel však vše padne na jídlo a na nájem; šaty se mi už všechny trhají a nechci-li nosit denně jediné slušné, které mám, musím se teď spokojit se zaši-

vanými a záplatovanými. Nepotrpěl jsem si sice na parádu nikdy, ale cítím se v nich tak trochu indisponován před zraky lidí. Bohužel na nové není takto pomýšlení.

Je mi trapné, psát Vám o mých osobních potížích, milý pane profesore, ale snad by Vaše přímluva zmožila více u p. profesora, poněvadž jemu bych o tom všem nikdy nedovedl říci; Vám jsem si jaksi zvykl svěřit se se všemi svými starostmi. Příklad asistenta p. prof. Dobiáše², o kterém jsem Vám říkal, a podle jednoho článku z novin, by mimořádná asistentura před doktorátem byla jistě možná.

Myslím si, že by i jinak byla vhodná doba zmínit se o tom p. profesorovi, neboť se v posledních týdnech několikrát vyjádřil značně povzbudivě o mé práci; nedávno mi sdělil, že hodlá do svého nového, opraveného vydání „Beletristické literatury“³ udati u „Venkovana“ dokonce mé jméno, a dnes mi dokonce přišel říci (obvykle se v sobotu totiž nepřednáší, a proto tu p. prof. nebývá), že by si přál, abychom vydali v O. A.^b „společně“ nový francouzský překlad „Venkovana“ s komentářem. Vyprávěl mi, že původně chtěl vydat k svému franc. překladu v O. A., pak během /3/ naší práce v semináři viděl, že bude třeba překladu nového; mých oprav je však prý tolik, že nechce mé jméno jen uvést, a proto chtěl, abych to vše vydal naopak já jen s uvedením jeho jména „za spolupráce“; podle jeho zkušeností se Spiegelbergem⁴ však by to ale vypadalo nakonec tak, že by se řeklo „to stejně udělal většinou profesor“, a proto chce, aby autorství bylo rozděleno stejným dílem, tedy „Lexa – Žába“!!! Dovedete si představit, jak jsem byl překvapen! Pan profesor odešel před chvílkou a ještě jsem se z toho neprobral. Nechtěl jsem na to přistoupit, poněvadž opravdu nemyslím, že by můj přínos byl tak velký; ve chvílích nejrůžovějšího optimismu jsem si nanejvýše myslil, že vyberu několik svých nápadů a pošlu Vám je k posouzení, ale nevěřil jsem mnoho, že by se jich dalo použít, ani pro malý článkuček à la „some notes“ ... do JEA.⁵ Ostatně ani teď si neříkám méně

Prosím Vás, abyste mi upřímně napsal, co si o tom myslíte!

Ještě bych Vás prosil, milý pane profesore, zda byste mohl k oněm separátům, resp. číslovkám JEA připojit onen sešitek, obsahující obsahy ročníků JEA. Máme tu sic Journal, vypůjčený z Univ[erzitní] knihovny, ale tento obsah tam chybí. Děkuji Vám předem co nejsrdečněji za Vaši laskavost.

Co je nového v zemi anglické? Již jste měl svou inaugurační přednášku? A jak pokračuje náboženství? Teď se Vám na něm bude lépe pracovat se vši literaturou pěkně při ruce, než u nás v Praze. /4/ Ještě jednou Vás prosím, milý pane profesore, abyste se na mne nezlobil, že Vás obtěžuji se svými starostmi, vždyť Vy jste jediný, kterému se odvažuji se vším svěřit. Ani nevíte, jak Vás tu stále postrádám; a nejkrásněji bude v Praze, až jednou, jak jste říkal, přijedete natrvalo se svou úplnou knihovnou do Prahy. Ale těch let, než k tomu dojde!

Váš vděčný vždy, Z. Žába

V srdečných pozdravech se připojují maminka a sl. Fürstová.

Čtete teď, že máte v Anglii sibiřskou zimu, zato v Rusku je prý jen kolem nuly, v té souvislosti bylo v našich novinách, že jsou v Anglii chřipky a vedle toho kožní vyrážky a žaludeční nemoci z nedostatku tuků⁶ – nesouviselo to snad nějak s Vaší, doufám už překonanou, nemocí? Nezapomeňte mi, prosím, napsat, jak se Vám teď daří!

P. S. Pan prof. Lexa našel ve své knihovně Váš exemplář „A Topographical Catalogue of the Private Tombs of Thebes“⁷, omlouvá se Vám, že se u něho skryl po dlouhé historii, tak složité, že jsem se v ní mnoho nevyznal, a tak Vám již, bohužel, nedovedu opakovat. Zítra knihu donesu do Vaší knihovny. Z.

Originál, rukopis, dvojlíst, psáno perem na s. 1–4.

a Jedná se o překlep pisatele, správně má být rok 1947.

b Archiv Orientální, většinou Z. Žába používá spíše zkratku A. O.

1 Spoj Praha – Londýn létal zprvu na letiště Croydon, kam Černý cestoval ještě v době jednání o svůj londýnský post (viz cestovní pas J. Černý, ONDERKA, Pavel et al. *The Deir el-Medina and Jaroslav Černý Collection*. Praha: Národní muzeum, 2014, s. 206), ale brzy poté se mezinárodní letecký provoz přesunul na Heathrow, které zůstalo hlavním londýnským letištem dodnes (dnes je jedním z 5 tamních letišť).

2 Josef Dobiáš (1888–1972) – historik, klasický filolog, přední znalec antické kultury, v roce 1920 byl jmenován profesorem FF UK, v roce 1952 byl mezi prvními členy Československé akademie věd.

3 LEXA, František. *Beletristická literatura staroegyptská*. Praha: J. Šnajdr, 1923.

4 Wilhelm Spiegelberg (1870–1930), německý egyptolog a démotista, působil ve Štrasburku, autor koptského slovníku, vyvinul bohatou publikační činnost, kriticky se stavěl ke svému žáku Lexovi. Pracoval jako jeden z prvních systematicky na edici graffit z Thébské hory (tj. v okolí Údolí králů a sousedství vesnice Dér el-Medína) BIERBRIER, M. L. (ed.). *Who Was Who*, s. 521–522.

5 JEA – míněn *Journal of Egyptian Archaeology*, vychází od r. 1914/15 v Londýně, vydáván Egypt Exploration Society, jeden z hlavních anglosaských egyptologických časopisů.

6 Ve Velké Británii byl zaveden přidělový systém, který byl v platnosti ještě řadu let po válce – přidělové listky na určité potraviny vymizely definitivně až roku 1954. Viz ZWEINIGER-BARGIELOWSKA, Ina. *Austerity in Britain: Rationing, Controls and Consumption, 1939–1955*. Oxford: Oxford University Press, 2002; KYNASTON, David. *Austerity Britain, 1945–1951*. London: Bloomsbury Publishing, 2007.

7 GARDINER, Alan Henderson. *A topographical catalogue of the private tombs of Thebes*. London: Quaritch, 1913.

6

1947, 11. června, Praha

Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ V Praze dne 11. června 1947

Milý pane profesore,

děkuji srdečně za pozvánku a za dopis. Vzpomínal jsem na Vás a litoval, že není Londýn trochu blíže. Přednáška se jistě velmi líbila; alespoň že si ji budu moci přečíst, až vyjde v JEA, když už si nemohu dopřát výlet k Vám. Ale kdyby to šlo, byl bych u Vás náramně často!

Předně tedy zprávy o asistentuře: nic se neděje. Pan prof. Lexa p. Dr. Kavana¹ podruhé nezastihl, mluvil jen s jeho zástupcem, který mu sdělil, že žádost poslalo ministerstvo zpět s tím, že fakulta opominula připojit prý obvyklý „výkaz studií“. Nakonec z toho vylezl seznam vykonaných kolokvií. Při třetí návštěvě tam dr. Kavan opět nebyl a zástupce jeho řekl, že si pro to sám hned pošle na fakultu a hned se to vyřídí. A od té doby mlčení veliké.

Dočetli jsme Westc. a měli začít Sh. S.^a, leč pan prof. rozhodl, že ho už nebudeme načínat, nýbrž že budeme číst koptsky, neboť současně jsme dokončili koptskou gramatiku. Čtete z Apophthegmat,² totiž p. vikář a já, p. Šmíd³ měl srdeční záchvat a běhá po prohlídkách (má srd[eční] vadu k mému úžasu; prý dědičnou, ale zhoršenou kloub[ním] revmatismem z dob okupace (p. Šmíd partyzánil na Moravě a nemohl se tedy řádně léčit). Novoeg[ypťskou] gramatiku už letos nedokončíme.

Než přejdu k Ptahhotepovi, zmíním se trochu o Vesničanovi. Pan prof. chtěl, abych napsal komentáře tak brzo, aby byl hotov do uzávěrky, která byla koncem května. Přiznám se, že jsem částečně úmyslně (vedle strašného zaneprázdnění Ptahhotepem) nebyl včas hotov, poněvadž se prostě neodvažuji k takové věci, dokud nebudu mít splněn alespoň svůj obsáhlý plán M. K.⁴ četby. /2/ Pan profesor sice na to stále jen opakoval, že úplně stačí to, co jsem napsal v jednotlivých přípravách, jen že bych to znovu přehlédl, a pak že bychom se jen dohadovali tam, kde by se naše názory různily; po probrání těch případů bychom pak uvedli oba překlady a výklady jen u těch míst, kde bychom oba stáli na svém názoru. Ale já vidím, že při každé stránce nového textu přicházím na nové a nové věci, a tak to napíši (možná i pak nespokojen) až do čísla příštího.

Ale teď něco o Ptahhotepovi, neboť o tom jsem Vám ještě nepsal nic podstatného – neboť začátek byl příliš lehký; to jsem ještě na každý seminář měl připraveno 50 i více veršů. Teď však to jde pomalu: vždy jen jeden odstavec – od červeného až do příštího červeného řádku, tedy kolem 20 veršů průměrem. Předně: Vesničan je lehoučký proti Ptahhotepovi. To se mi ale patřičně líbí; já mám totiž „pervertní“ radost, když je něco těžkého. A stručně o výsledcích: Ale ještě musím podotknout, že až dosud veškerý můj čas od rána (mimo přednášky) platil Ptahhotepovi. Dělán to strašně důkladně. A blažohořečím Vám, že jsem si poctivě dělal listkový slovník. (Mám 3 krabice, dvě po 30

cm délky, třetí 40 cm dlouhou – jinak to neměřím, protože jsem lístky nepočítal) plus 25 cm Ptahhotepa, kterého už mám dolístkovaného, mnohde sice bez významů a u pochybných dosud forem míst, která jsem detailně dosud nezpracoval, jeden příklad na jednom lístku – proto jich je tolik. Zato mám přehled, co se vyskytuje později, což mi silně někdy pomáhá.

Nuže, jedno je jisté: překlad páně profesorův (Mravní nauky etc.) jsem důkladně (zatím co jsme přečtli) rozbouřil. Ale tentokrát už to umím líp než u Vesničana: nastojte, teď už mi nedělá obtíží mu vše dokázat, protože alespoň co se forem týče, má zásoba je /3/ taková, že paralelní místa z jiných Mss. mi skoro postačují. To, co Vám teď napíši, je Vám ovšem běžné: totiž:

1) vycházím vždy z přesvědčení, že text je úplně správný, poněvadž má zkušenost mi nesčetněkrát dokázala, že 99.99 etc. emendací je úplně falešná! A k mému překvapení: Dévaud textu ve velkém počtu míst vůbec „nehověl“, jak jeho emendace jasně ukazují! Teď se nedivím, že komentář nikdy nevydal! Dokonce vazby doložené přímo jinde v Pt.^b opravoval, vycházející namnoze z nesprávného předpokladu, že paralelní Mss. (L' a L'') musí mít totéž čtení jako Prisse^s, když nemá, tak že to je chyba; ale to je přesto jen „chyba lávky“! A tak se stalo, že p. prof. často se držel Dév[audových] emendací omylem, protože překládal z jeho textu (já mám svůj text, kde mám jen co je v Mss., k emendacím nepřihlížejte. Dévaud (?) to měl udělat obráceně: do textu dát to, co je v Ms., a pod čáru své emendace.

2) nevěřím zásadně tomu, když p. prof. tvrdí, že ty a ty verše do textu vůbec nepatří a že se tam dostaly omylem. Nakonec, často po dlouhých dnech práce, se mi doposud vždy podařilo dokázat, že tam patří znamenitě, jenže se to musí jinak přeložit. A doposud jsem tento můj překlad dovedl dokázat.

3) přední je mi gramatická struktura. Nejdříve se zdá, že je-li gramatika urč[itého] místa správná, je znásilněn smysl. V těchto místech často překladatelé proto znásilní gramatiku a zachráně (bohužel:) svůj smysl.

Ale nakonec se přijde na to, že buď byla dosazena nepatřičná možnost gramatická (kde jich je více, hlavně pokud se týče tvarů slovesných), nebo dosazený nesprávný významy (když jich má slovo více). (Mimoходом, Wb.⁶ nezná vazbu *ini m* „to have recourse to“⁶, ač ji Gunn objevil už v r. 1921!). (Rec. 39, 105)⁷ /4/ Zhruba jsem dospěl k tomuto poznatku: Nejlépe ještě pochopil text Erman⁸; ovšem překládá jen nejspolitelnější místa. Ale již vidět, že nerozuměl jiným místům, kde podává stručný obsah. Gunnův překlad je příliš starý. Na někt[erých] místech i překlad ve Studies (ač je jich maloučko). Budgeův překlad, ač o rok pozdější než Ermanův, je příšerný. Dévaud emenduje špatně, tudíž by i špatně překládal (rovněž [to] dělá někde náročně), to mohu také dokázat). A konečně (mezi námi, dovolíte-li mi toho výrazu, milý pane profesore), pokud jde o překlad p. prof. Lexy: předně s podivem jsem zjistil, že ani opravy ve Studies Griffith nejsou opravami. – Hlavní chyba, jak já to vidím, je v tom, že p. prof. převážně neuvažuje, zda určité sloveso má tu formu, za kterou on ji bere, bezpečně doloženou, ba zda tou formou vůbec může být. Často jde o omyl zařazení do špatné řidy

slovesné. Za druhé, gramatické možnosti nejsou vůbec probrány. Za třetí, když v jiném textu (ponejvíce v mravních naukách) má slovo význam (který tomu slovu p. prof. přičítá) a hodí se mu, hned ho bere za svatý. To jest, pan prof. příliš věří tomu, co si na lístek jiného textu napsal, a nesrovnává místa. Teď jsem pochopil, proč říkal, že Vogelsangův komentář je „pitomost“, protože: „proč tolik zbytečných citací jiných míst?“ A totéž s Gard. Admon. etc. Bez toho srovnávání však to nejde.

Zdá se Vám to snad trochu smělou kritikou žáčka, který si dovoluje soudit svého profesora. Předně je to však jen Vám, kterému to říkám, poněvadž jsem se o tom všem dlouhou zkušeností opravdu přesvědčil. Musím však říci, že p. prof. je trpělivost sama a že si výborně rozumíme. Mám ho proto velmi rád, nezlobí se, když se mi podaří vyvrátit jeho překlad, naopak, projevuje radost, že jsme „z Ptahhotepa přeci zas něco dostali“ (ba, tuhle mi dokonce gratuloval k jednomu místu, o kterém myslel, že do textu nepatří, ale které jsem přeložil tak, že je bezpečně /5/ jisto, že je to překlad správný, a hodí se do textu výtečně. Je totiž už jisté, že jednotlivé odstavce jsou naprosto logické a drží se podivuhodně věci. Na konci pak někdy bývá jakési zevšeobecnění, jakési naučení z toho, co předchází (skoro jako v bajkách, jenže bez toho „a z toho plyne, že...“); ondy zase, když jsem mu po semináři, jako obvykle, když odchází, děkoval, řekl: „Já děkuji Vám, dnes jste mne hodně naučil!“ To jsem se po letech snad zase poprvé důkladně začervenal!

Ale úspěch největší – to se opravdu podivíte! – pan prof. řekl, že si na prázdniny s sebou vezme Gardinera, a že si ho „přece jenom pořádně přečte“! A tuhle jsem mu bájil o výtečnosti Gunnových Studies a tak jsem často upozorňoval při četbě Pt. na vyjádření časových vztahů a rozdílů mezi *n sdm.f, sdm.n.f, sdm.f, n sdm.n.f*⁹ etc., že už tomu pan profesor věří!

Nakonec jsem dospěl k přesvědčení, že i tento můj překlad (pokud jsme na sem[ináři] dopřeložili) není konečný, dokud si neprostuduji všechny ostatní mravní nauky (apod. texty) a nebudu je mít ve svém lístkovém slovníku. A proto jsem si po večerech pořídil své texty všech těchto mss. a o prázdninách dokončím jejich zpracování. To bude před doktorátem vše, co z klas[ické] eg[yptštiny] přečtu. Myslím, že tolik textů před doktorátem mnoho lidí nemělo přečtených a důkladně prostudovaných.

A pak se vrátím k Ptahhotepovi. A tu si myslím, pane profesore, když jsem tolik pozitivně práce tomu textu věnoval, že by snad nebylo zcela nemístné, kdybych to pak vydal. Rozhodl jsem se tedy, že schválíte-li mi tento postup, poprosím Gardinera či Gunna, aby si to pak pře/čtli; a usoudí-li, že by to bylo opravdu lepší než očekávaný kdysi překlad a komentář Dévaudův, že by to snad mohlo ven. Ostatně, snad bych si mohl v Anglii (když do Berlína nelze) ty doklady ještě rozhojnit, co říkáte?

Vím, že jste k textům „odrudý mravní“ značně skeptický. Doufám však, že i ve Vašich očích dojde můj překlad a komentář Ptahhotepa, až budu hotov, milosti.

Neuvažuji o tom jen tak nějak bezdůvodně. Vy víte, že není mou vinou, že jsem musel do těch nauk kousnout. Číst jsem Pt. a Peas. musil, jiného p. prof. v semináři nečte, neboť název je „obtížné texty staroegyptské“. Když už je to tedy můj osud, že mi neby-

lo možno pro Váš odchod dělat něco jiného, snad by se té šilené práce, kterou si s tím dávám, mělo nějak využít. Při mé důkladnosti pak čist Ptahhotepa a nečist ostatní nauky bylo nemožné; poněvadž podle mne, postup měl být opačný, Pt. až nakonec.

Tak docela vážně to nemyslím (naopak, vidím v tom velkou výhodu pro sebe), ale: já jsem, milý pane profesore, taková chudinka: musím dělat to, co se líbí panu profesorovi, a k tomu si dobrovolně přibírám (ač mě to první vyčerpává při mé důkladnosti strašně) ještě také to, co se líbí Vám. A tak čtu a studuji novoegyptštinu a připravuji si stély etc. etc. A pak se nedivte, že mi je to trochu líto (to čtete tónem mírně plačtivým:), když mi píšete, „že se těšíte, až budu mít ty všechny morální texty za sebou a budu moci začít po stezce méně prošlapané.“^d Ale neberte to vážně, to já jen tak žertem. Od čeho je člověk mladý, než aby se rádně /7/ dřel? To jen někdy se cítím nehorázně unaven; vpravdě, kdyby měl semestr trvat o týden více, tak bych se zhroutil. Přepínal jsem příliš své síly tento semestr; pracoval jsem od rána dlouho, dlouho do noci, či lépe řečeno, do rána. A jsem teď nesmírně unavený. První den prázdnin prospím celý. Těšil jsem se, že si alespoň na týden o prázdninách někam zajedu do zeleně, ale asi to nepůjde; stipendium se o prázdninách nevyplácí, ostatně ho béru poslední semestr, po osmém už se nemůže brát; asistentura (jak ve své malomyslnosti věřím) už nepřijde, byl to zas jen sen. A tak se s 902 Kčs nikam nedostanu a v Praze, mezi knihami, odpočívát nedokážu.

Přání pana profesora je dissertace: „Srovnání mravních nauk eg[yptských]“, včetně Insingera.^e Nu, přečíst je pro svého Ptahhotepa stejně musím. Snad to svedu. Možná, že bude stačit předělaný komentář k Ptahhotepovi. Pár nových věcí z oboru lexikálního tam bude. Možná i z gramatického; to čeká ještě na přísný test, a ten udělám, až budu mít všechno přečteno, co jsem si ještě přečíst předsevzal. A překlad bude důkladně jiný.

Občas mě trochu mrzí, že dělám před doktorátem věci, které mohly zcela dobře počkat po něm. A doma je někdy k nevydržení: kdy už konečně etc. Ale víc už, přísahám, nemohu pracovat, než pracuji. Proč musí člověk aspoň 4 hodiny spát?

Jak jste daleko s četbou Westc.? Již jste četli XI, 10? Tam se na rozhraní ř. 10 a 11 čte podle Lefebvra (Grammaire § 758, a § 106, obs. , jako „exception“.^e Proč? Snad se dá docela dobře transkribovat ? Gard, má u § III nA. Je to správné? Mimochodem: Gard, Gram §152, 3rd ex: proč *inn.sn*? Já bych myslil *in.n.sn*. A A v § 483, 2, 3rd ex: proč ne *iw iw i3š n.i?* *i3š* = impf. act. part.? Moc hezké je v JEA 16, 22 (4): Gardiner píše: „Wb. is certainly right in its remark on *wf3*: „z. J. sicher beistimmen“ - A to vypadá pak, jako by *wf3* znamenalo „zu Jemandem sicher beistimmen“. Jenže ve Wb. je: „z. T. sicher: beistimmen, /8/ čili: zčásti jisté, že *wf3* znamená „beistimmen“. Od té doby, co jsem tohle četl, si ověřuji každý, sebejednodušší citát.

Jak se Vám, milý pane profesore, daří? Vy ani nevíte, jak je tu bez Vás smutno. Čemu všemu jsem se u Vás naučil! Kdy přiletíte? – Abych nezapomněl, ptal jsem se sl. Jelínkové, zda je v Paříži možno dostat Gunnovy Studies, a za kolik. Odepsala, že za 600 frs. Mám se toho odvážit (v případě, že bych náhodou tu asist[enturu] přece dostal, a to dokud z Paříže neodjede? Příbuzní kol[egy] Mikoláška¹⁰ ve Francii by mi zprostředkovali

zaplacení: já bych platil Adrienovi podle kursu + poštovné v korunách. Či bych Studies sehnal v Anglii někdy laciněji?

Odpusťte mi, že jsem Vás svým dopisem tolik zdržel. A to jsem Vám ještě ani všechno nenapsal. Váš zvláštní pražský dopisovatel Vám ještě chtěl mimo jiné podat referát o sjezdu nár[odní] soc[ialistické] strany u příležitosti 50letého výročí založení. Průvod šel Prahou v sevřených řadách 7 hodin a skandoval různé povedené veršičky, a la:

„Radujte se Pražáci, hvězda už se kymácí.“

A v obměně: „Jednička se kymácí,

radujte se Pražáci.“

nebo: „Pan ministr Nejedlý, už jsme se ho přejedli.“

nebo: „Pan ministr informací, dělá špatnou propagaci.“

Pak že u nás není demokracie!¹¹

Když jsem si přečetl, co jsem napsal, vyznívá to všechno tak nějak smutně. To je ale tím, že jsem opravdu trochu přepracován. Bohudík, prázdniny se blíží. Jenže já obvykle o těch svátcích a prázdninách mám práce nejvíc. Končíme 21. t. m.

Se srdečnými pozdravy,

Váš Z. Žába

Těším se nesmírně na Vás!

P. S. Pan Dr Matouš¹² mi dal přiložený lístek pro Vás. Chodím k němu na akadštinu. Moc hezké, ale egyptologie, to je něco jiného. Ty jejich klíny sálají nudou a zhoubou očí.

Originál, rukopis, dva dvojlisty, psáno perem na s. 1–8.

a Zkratka Sh. S. – Shipwrecked Sailor.

b Zkratka Pt. – Ptahhotep, tj. Ptahhotepova naučení.

c Vazba „to have recourse to“ – z angl. obrátit se na, například o pomoc.

d Na tomto místě vložil Z. Žába odkaz na poznámku: „Já si to říkám také, jenže se mi při první četbě té věty zdálo, jako byste chtěl říci, že dělám (t. j. musím dělat) věci úplně zbytečné. Nu, a to mi při pomýšlení, kolik námahy tomu věnuji, bylo jaksi smutno.“

e Insingerův papyrus.

1 Kavan – asi úředník ministerstva školství.

2 Apothegmata Patrum, Skutky otců – koptské texty popisující život a skutky křesťanských poustevníků v Egyptě.

3 Šmíd – student egyptologie u profesora Františka Lexy, nic bližšího se nepodařilo zjistit.

4 Middle Kingdom – Střední říše, tedy plán četby středofíšských textů.

5 Papyrus Prisse, obsahující text Ptahhotepova naučení.

6 Wb – standardní dodnes používaná zkratka pro *Wörterbuch der ägyptischen Sprache*. Eds. Adolf ERMAN, Hermann GRAPOW. Berlin: Akademie-Verlag, 1926–1961.

- 7 Gunn, Battiscombe. "To have to recourse to" in Egyptian. *Recueil de travaux relatifs à la philologie et à l'archéologie égyptiennes et assyriennes*, 1921, č. 39, s. 105–107.
- 8 Pierre Adolf Erman (1854–1937), egyptolog, působící po většinu času v Berlíně, znalec novoegyptštiny, spoluautor *Wörterbuch der ägyptischen Sprache*, viz SCHIPPER, Bernd U. (ed.). *Ägyptologie als Wissenschaft. Adolf Erman (1854–1937) in seiner Zeit*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2006. BIERBRIER, M. L. (ed.). *Who Was Who*, s. 180–181.
- 9 Slovesné formy typické pro střední egyptštinu.
- 10 Adrian Mikolášek (1921–1992) – evangelický farář a badatel v oblasti „studii samařských“ (Samaritánů). Narodil se v Dalmácii jako jeden ze sedmi dětí do rodiny českého lékaře, do Československa se vrátili v roce 1925. Gymnázium navštěvoval nejprve v Litomyšli, poslední tři roky díky stipendiu ve Francii, v Dijonu, kde i na Carnotově lyceu maturoval v roce 1939. Poté studoval na Husitské teologické fakultě a pracoval v československých sborech.
- 11 Patrně narážka na tuhnoucí politické poměry, nicméně v té době bylo Československo ještě stále pluralitní demokracií.
- 12 Lubor Matouš (1908–1984) – orientalista, asyriolog, sumerolog (studoval asyriologii, egyptologii a hebraistiku na FF UK), v letech 1933–1938 pracoval jako knihovník Univerzitní knihovny v Praze. Díky stipendiu Orientálního ústavu odjel studovat do Istanbulu. V roce 1946 se stal asistentem Bedřicha Hrozného, v roce 1952 byl jmenován docentem a v roce 1955 profesorem pro klínopisné bádání a dějiny starověkého Předního východu na FF UK (do roku 1973). V letech 1960–1962 působil jako hostující profesor na univerzitě v Bagdádu. *Kdo byl kdo*, s. 321–323.

7 **1947, 3. listopadu, Praha**
Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ Praha, 3. listopadu 1947.

Milý pane profesore,

nejsrdečnější dík za dopis a za tak podrobnou zprávu o p. BM 10258¹ a o jeho paralelách. Dnes pak přiletěl Váš Ani, čímž byla má radost dovršena, div jsem neskákal; jste strašně hodný! Napřed pak děkuji za JEA, XI a XII jsou znamenitá čísla. Obávám se však, že náš clearing má velikánskou špičku a nedaří se mi to vyrovnat; tak např. dosud žádná odpověď od Hinricha², kde jsem doufal při příležitosti svého nákupu Slovníku sehnat válečné produkty německé eg[ypťologické] vědy. Minulý týden pak mne zklamal Dr. Preller z Vídně; nepřívezl nic, leda zprávu, že nic nemůže nalézt. A tak rád bych se Vám alespoň několika knihami odvděčil!

Z Vašeho dopisu vidím, že se hodně nazlobím pro to množství nevydaných ostrak nového mravoučného textu. Takhle kdybych mohl na týden odletět k Vám do Londýna, a opsat si to. Zatím dočítám Adm. Appendix; jsem velmi rád, že mám prostudované dva Leningradské papýry;³ přibyla krabice lístků a znamenitá místa pro Ptahhotepa. Pozitíř začnu Adm.⁴ a pak hned Anih⁵, takže mi pak zbude už jen Akhty⁶ a ten nový text. Čtěl bych to už mít hotové, abych mohl s touto výzbrojí přikročit ke konečné práci na

Ptahhotepovi a Sedlákovi. Je to takhle sice zdlouhavější, ale to už bude mou methodou; důkladně nebo nic. Já si nedovedu pomoci; neumím stavět na slabých základech. Právě před týdnem se mne zase p. prof. ptal, kdy už začnu opět pracovat na Pt., že už mám dokladů více, než měl on. Ale nemohl jsem se odhodlat nedokončit svůj plán. Dosti mne mrzí, že nemohu počítat se zpracováním Insingera, ale to je jediný text, který jsem úmyslně vypustil.

O bojovnosti sl. Jelínkové jsem se panu profesorovi nezmínil; nechtěl jsem o ní vůbec mluvit v době, kdy předkládala svou disertaci. Od té doby, co mne sl. Jel. upozornila na to, že jsme „konku/2/renti“, je mi trapné si na ni jakkoli u p. profesora stěžovat. Měl bych pak pocit, jako bych ji tím očerňoval z „důvodů konkurenčních“. I vyhýbám se tomu; o ní mluvit je vůbec věc neveselá. – To Vaše stále vážení sl. Jelínkové na vážkách spravedlnosti – jedna z dalších stránek Vaší nádherné povahy – mi tanula na mysli nedávno, a jsem rád, že mi Váš první odstavec dopisu dává příležitost zmínit se o tom. Často jste se zmiňoval, milý pane profesore, že byste jí nerad ublížil při svém oceňování její vědecké zdatnosti. Bude Vás proto jistě zajímat, že p. prof. Lexa slečně Jelínkové onu – vlastně už třetí (saiské nápisy, *w^cb. hry-hwt.wt nt*)⁷ disertaci odmítl. Nebyla prý – či nezdála se být – příliš překvapena, řekla prý jen, že je p. profesor jediný na celém světě, kterému se ta práce nelíbí, všude na světě jí byli nadšeni. I řekl pan profesor, ať ji tedy podá v cizině, když se jim tak líbí. Hned zase odjela do Bruselu. Předminulou neděli jsme byli s maminkou u Vás na návštěvě. Mamince se Vaše pí. matka nesmírně líbila. Byli jsme v pokoji, sousedícím s Vaší knihovnou, já jsem si vypisoval z Voltena⁸ v Misc[ellanea] Gregoriana. Při té příležitosti jsem se poprvé dověděl (a obdivoval) o vašem egyptském řádu, o němž jste mi ničeho neřekl! Milý pane profesore, ta Vaše skromnost se stane přísloušnou. Gratuluji dodatečně, tu rosetku byste však měl v Anglii nosit. Pane bože, sl. Jelínková by zaručeně nosila celý řád i na plavkách, s odpuštěním.

Velice si toho vážíme, že maminka mohla poznat Vaši paní matku, maminka nikam nechodila, pořád jen doma, tak jsem rád, že si bude moci občas s Vaší maminkou porozprávět.

Před chvílkou přiběhla Marietta, že prý bude od zítřka učit na dívčím reálném gymnasiu El[išky] Krásnohorské v Praze; i musil jsem jí udílet rady, která si má počínat, aby z ní měly mladé dámy respekt. Je z toho, chudinka, celá pryč. Vyhověli jí, i dostala Prahu, zatím však reálné gymnasium, kde nemůže uplatnit řečtinu, kterou má hotovou. Bude učit latině a dějepisu.

Děkuji Vám, milý pane profesore, za všechno! S mnohými pozdravy od nás všech

Váš vždy
 Z. Žába

PS Dnes v 7h. jdu na přednášku p. prof. Lexy o Ptolemajcích v Orient[álním] Úst[avu] Nedostal jsem se na poštu včas, a dnes v úterý přinesla pošta XI. ročník JEA – děkuji Vám zplna srdce!

Originál, rukopis, jeden list, psáno perem na s. 1–2.

- 1 Papyrus British Museum EA10258, kožený svitek osahující tzv. Naučení muže synovi, egyptský literární text z kategorie žánru naučení, viz např. Fischer-Elfert, Hans W. *Die Lehre eines Mannes für seinen Sohn: eine Etappe auf dem „Gottesweg“ des loyalen und solidarischen Beamten des Mittleren Reiches*. Ägyptologische Abhandlungen 60. Wiesbaden: Harrassowitz, 1999.
- 2 Nakladatelství Hinrich's sídlící v Lipsku a působící na trhu již od r. 1791.
- 3 Tím mohl být myšlen buď P. Leningrad (nebo Hermitage) 1115, který obsahuje text "Trošičníka", nebo papyry Hermitage 1116A a B, původně z petrohradské (leningradské) Ermitáže, A nese text Naučení pro krále Merikarea a B text Nefertiho proctví, tedy dvou dalších významných středofíšských literárních textů.
- 4 Adm., snad Admonitions, tedy „Napomenutí egyptského mudrce“, další z literárních textů, které patřily do často kopírovaného kánonu textů v tzv. střední egyptštině.
- 5 Aniho naučení bylo zkomponováno v Nové řiši, novější vydání QUACK, Joachim F. *Die Lehren des Ani: ein neuägyptischer Weisheitstext in seinem kulturellen Umfeld*. Orbis Biblicus et Orientalis 141. Freiburg (Schweiz), Göttingen: Universitätsverlag, Vandenhoeck & Ruprecht, 1994.
- 6 Naučení tzv. Chetiho, také známé jako Satira na povolání, opět jeden z klasických textů ve střední egyptštině, který byl často kopírován snad jako součást curricula, patří do žánru naučení a oslavuje znalosti a povolání „pisaře“ – tedy administrátora. Viz WIDMAIER, Kai. *Die Lehre des Cheti* und ihre Kontexte: zu Berufen und Berufsbildern im Neuen Reich. In MOERS, Gerald, WIDMAIER, Kai, GIEWEKEMEYER, Antonia, LÜMERS, Arndt, ERNST, Ralf (eds.). *Dating Egyptian literary texts*, Hamburg: Widmaier, 2013, s. 483–557; JÄGER, Stephan. *Altägyptische Berufstypologien. Lingua Aegyptia, studia monographica 4*. Göttingen: Seminar für Ägyptologie und Koptologie, 2004. S dalšími odkazy.
- 7 Přepis titulů egyptských kněžů.
- 8 Zřejmě VOLTEN, Aksel. Ägyptische Nemesis-Gedanken. In *Miscellanea Gregoriana*. Vatikan, 1941, s. 371–379.

8 1947, 26. listopadu, Praha

Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ Praha, 26. listopadu 1947.

Milý pane profesore,

několik dní potom, když jsem Vám poděkoval za transkripci Aniho a za JEA XI, přišly mi překrásné fotografie. Děkuji Vám ještě jednou za všechno!

Právě minulý týden jsem experimentoval s fotografováním fotografií textů z knih. Zkusil jsem také např. Chester Beatty¹ (Horus & Seth)² a znamenitě se povedlo; jen kopírování není takové, jaké by mělo být. Mají jen buď hladký lesklý papír, nebo drsný. Hladký, ale nelesklý není k dostání. I tak však jsou pohlednicové obrázky pěkně čitel-

né. Hodlám si tak pořídit fotografie hierat[ických] textů z knih drahých nebo těžko dostupných.

Minulých čtrnáct dní jsem měl samé běhání, takže jsem zuřil, že se k ničemu nedostanu. Tento týden zato mi šla práce rychle od ruky, a jsem hned veselejší.

Melantrišské dějiny³ máte překrásně svázané, přinesu Vám je, až přijedete – to už bude brzo, že? Nemýlím-li se, přiletěl jste vloni asi kolem 12. prosince. Už se na Vás všichni moc těšíme; minulou neděli jsme byli na návštěvě u paní matky; já jen chvilku, maminka si s pí matkou popovídala až do večera.

Obdivovali jsme, že se vůbec nebojí letět do Londýna; dávám teď mamince Vaši pí. matku za vzor. /2/ Jinak tu není v Praze mnoho nového. André mne zklamal, pan Beneš z Ostravy též,⁴ Wb.^a nelze sehnat.

O tom, že slečnu Jelínkovou budete mít skoro jistě v Anglii na stipendiu (nějaké ženské stipendium, jen pro 6 nejlepších na světě, může si vybrat studium kdekoli na zeměkouli), Vám povím ústně. Mám jen strach, aby to nedopadlo časově s mým zájezdem do Oxfordu; to by mi, jak náleží, tamější pobyt znechutilo.

Rád bych, abyste mé díky dostal ještě před odletem, proto rychle končím a spěchám na poštu.

Těším se už na Vás nesmírně, přileťte brzo!

Váš vděčný,
Z. Žába

Originál, rukopis, jeden list, psáno perem na s. 1–2.

a Wb, tedy Wörterbuch.

1 P. Chester Beatty I, uložený v dublinské Knihovně Chester Beattyho.

2 Příběh o Horovi a Sutechovi, egyptský mýtus pojednávající o soupeření těchto dvou božstev.

3 *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku*, řada šesti dílů editovaná Josefem Šustou, J. Černý přispěl kapitolou z egyptských dějin. ČERNÝ, Jaroslav. Starý Egypt. *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku. Světla východu a Hellady*. Díl 1. Ed. Josef ŠUSTA. Praha: Melantrich, s. 207–264.

4 Tyto osoby se nepodařilo dohledat.

9 1948, 28. ledna, Praha
Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

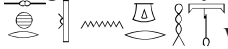

/1/ V Praze 28. ledna 1948.

Milý pane profesore,

nemohu se již dočkat Vaší zprávy o osudu knihovny – došly již všechny knihy v pořádku? Nesmírně se těším na to, až Vás jednou v Londýně spatřím ve Vaší krásné bibliotéce. Tak jsem si zvykl vídat Vás obklopena Vašimi miláčky, že se bojím, jak se asi budete cítit opuštěn v Praze bez nich, až opět přijedete. Teď si teprv uvědomuji, jak jste byl asi bez nich smuten dříve v Londýně!

Minulou sobotu mi sdělil p. prof. Lexa, že nebudu moci dělat doktorát z demotštiny jako druhého předmětu – nebylo by mu prý jistě dovoleno, aby zkoušel z obou předmětů sám. Takto by mne z egyptologie zkoušel p. prof. Hrozný a z demotštiny p. prof. Lexa. Vybral jsem si tedy dějiny starého Orientu, které bude zkoušet v zastoupení p. prof. Hrozného p. prof. Dobiáš. V nejbližších dnech s ním mám dohovorit, co a jak.

Z dissertace mám 205 „veršů“ s předmlouvou hotových; poněvadž mi dovolená dnes končí a musil jsem vrátit na fakultu slovník, odevzdám p. profesorovi, co mám hotové, a budu čekat na slovník od Vás, abych mohl pokračovat, poněvadž na fakultě by se mi těžko pracovalo – jednak bych se musil stěhovat s lístky a knihami a večer bych pracovat nemohl, protože se v 7 zavírá, a slovník každý den vozit domů také není dobře možné. Pane profesore, prosím nezapomeňte na účet za slovník napsat také poštovné!!!

Pan Šmíd uvažuje o práci „Školství a obecná vzdělanost ve st[arověkém] Egyptě“ a prosí Vás o příležitostnou zmínku, co byste o tom thematu soudil. /2/ Dovolte mi, milý pane profesore, abych se Vás na několik věcí zeptal. Předně, kdy zemřel Eugène Dévaud; potřeboval bych to do úvodu dissertace. Potom bych Vás moc prosil, zda byste mi nemohl laskavě opsat asi dva řádky pod čarou v Peetových Compar[ative] Studies¹ (kolem str. 100), kde píše, že dosud není překladu Ptahhotepa, kde by bylo využito nových poznatků gramatických a lexikálních. Když jsem Vám knihu vracel, zapomněl jsem si to opsat. Hodilo by se mi to znamenitě také do úvodu. Konečně sháním doklady pro Wb. V, 184 (11); ve svých lístcích mám právě jen Pt. 138 a 143.^a Zvláště bych potřeboval souvislost – v jakém smyslu je to v těch jiných dokladech míněno (význam přesný *shr*). K tomu se pojí otázka, zda se někde v egyptských textech píše o tom, že Ka dává rady ve spánku snem? Kdyby bylo něco takového známo, bylo by to vysvětlení onoho místa v Ptahhotepovi. Dále sháním spojení +concretum (nebylo-li by možno Pt. 120 přeložit „v jídelně“ (asi těžko, protože bych čekal , ale snad by si i našel alespoň doklad na *st*+nějaká věc, slovník má samá abstrakta (*st-htp*, *st-nfrw* apod.).

Promiňte, že Vás obtěžuji; na to *shr n grh a st tt* nijak nespěchám, kdybyste to neměl sám ve svých poznámkách či slovníku, nehleďte se s tím.

Milý pane profesore, děkuji Vám znovu co nejsrdčněji za slovník a nehněvejte se, že jsem ho při Vaší poslední návštěvě na fakultě urgoval – bylo mi to pak líto. To víte, že se na něj těším, jako malé dítě na hračku.

Máte již Kees: Horus & Seth als Götterpaar?² Ne-li, mám pro Vás jeden exemplář (1-2). Napište mi, abych Vám knihu mohl hned poslat. Dostali jsme ji přidělenou, takže tu máme 3 exempláře.

S pozdravy od nás všech,
Váš vděčný
Z. Žába

Original, rukopis, jeden list, psáno perem na s. 1–2.

a Tedy verše z Ptahhotepa č. 138, 148.

- 1 Pravděpodobně PEET, T. Eric. *A comparative study of the literatures of Egypt, Palestine, and Mesopotamia: Egypt's contribution to the literature of the ancient world*. The Schweich lectures of the British Academy 1929. London: Oxford University Press, 1931.
- 2 KEES, Hermann. *Horus und Seth als Götterpaar*. Teil 1-2. Leipzig: Hinrichs, 1923–1924.

10 1948, 14. února, Praha
Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ V Praze 14. února 1948.

Nejdražší pane profesore,

Váš dopis, který došel ve středu v poledních hodinách, způsobil hotovou smršť v klidném jinak příbytku na Hanspaulce! Díky za něj a za včerejší, vřelé díky za vše! Díky také za to, že po úvodní zmínce o Gardinerovi byl diplomaticky vložen passus o slovníku, což mi silně pomohlo přestáti první uragan a trochu se vzpamatovat a připravit na tu hlavní smršť, která následovala.

Což nejdříve jsem měl záchvat skákavé radosti, a pak teprv jsem byl schopen uvažovat o překážkách, které se nachylují. A to je nešťastná vojna, čili vojenská povinnost, kterou mám, či měl jsem, či ještě lépe – o které jsem dosud věděl, že ji mám splnit od května 1949 do září téhož roku, neboť jak jsem Vám při Vaší poslední návštěvě v Praze říkal, neuvažoval jsem nikdy o tom nastoupit službu před ukončením studií a po poradách se známými vojáky i nevojáky rozhodl jsem se jít raději na pětiměsíční výcvik do

školy pro záložní důstojníky než na dvouměsíční výcvik pro prosté vojíny, jenž je pak spojen s dalšími cvičeními než v případě prvním. Poněvadž pak ona škola jest jen vždy v květnu, mínil jsem jít v květnu 1949, až v červnu 1948 budu mít po doktorátu. To vše jsem tedy věděl při čtení Vašeho dopisu. O tom dobrém však v pořadí událostí této pamětihodné středy.

Hned po obědě jsem jel k panu prof. Lexovi, s nímž jsem strávil odpoledne, o kterém Vám podávám zprávu: Pan profesor děkuje za pozdrav, byl překvapen jako já a: 1) považuje za nemožné žádat /2/ o vyplácení platu po dobu mé nepřítomnosti, poněvadž nemám asistenturu pragmatikální, nýbrž jen výpomocnou („výpomocný asistent ve smluvním poměru“). 2) Za to je si jist, že by dostal pro mne stipendium od Orientálního ústavu, jako se mu to již dvakrát se znamenitým výsledkem podařilo (1. jakémusi malíři do Pekinku (sic); tento člověk již zemřel – stal se v Pekingu profesorem mal[ířské] akademie, 2. p. Dr. Průškovi, rovněž do Číny¹). Na své straně by prý měl p. profesor jistě p. prof. Rypku, Lesného², Růžičku³ a p. Fafla⁴. O p. prof. Průškovi nemluvil, nevím tedy, zda je také, či není mezi těmi rozhodujícími, je-li však, byl by snad také pro, když mu kdysi vymohl p. prof. Lexa podobné stipendium. To mi napadá až teď. 3) Pak se uvažovalo o jiném zdroji, ptal jsem se na Radu badatelskou⁵, pan prof. řekl, že tam jistě také, 4) sám pak jako na poslední a rozhodující uhrazení zbytku, který by po předchozích zbyval, uvedl kancelář p. presidenta, protože prý s panem kancléřem, který mu je nakloněn, o mně již mluvil dokonce jako o svém nástupci. 5) Konečně jsem se zmínil o poslední možnosti, totiž o British Council⁶, ač tam je nesmírně dlouhá procedura a žádat se musí déle než 1 rok napřed. Mně jen napadlo, že v nejnětějších případech by to třeba šlo z Anglie popohnat, kdyby nic jiného nezbyvalo, snad by Gardiner ještě lépe něco vymohl, než se dá zde v jejich pražské odbočce.

Tím se zdálo, předběžně alespoň, že s libřičkami by to snad nějak šlo. Pak jsme hovořili o vojně a pan profesor si vzpomněl na jakéhosi známého podplukovníka. Ten právě pracoval kdysi v oboru odkladů a superarbitrace; druhý den jsem se dově/3/děl předběžnou informací – než se sám přesně vyptá a zjistí přesné informace, což se dovím za několik dní: předně tohoto roku v květnu je pětíměsíční škola^b nebo dvouměsíční výcvik pro nás, ročníky válkou na studiu poškozené a zdržené, naposledy. Příštího roku bude už jen 6 měsíční výcvik obyčejný pro všechny. Radí – dokud se nedoví bližší – jít na dva měsíce hned tento květen, a nadto se domnívá, že by mne „velmi pravděpodobně“, kdybych žádal teď prohlídku, „superarbitrovali“, což prý v mém věku a u silně krátkozrakých a nevalně atletických je možné (po 30 letech už nevěří v dokonalý výcvik stejně, zvláště u nás, kteří máme právo na 2 měsíce, místo 2 let).

To by se mi ovšem valně nehodilo, protože by to bylo těsně před doktorátem, ba vlastně – protože do konce června – nebyl by už termín, takže bych doktorát – buď dělal sice před prázdninami nějakým způsobem dovolené na ty dny, ale po ty 2 měsíce bych asi neměl čas na učení – nebo bych jej dělal po prázdninách. Když jsem o tom uvažoval, zdá se mi to takhle lepší – předně bych do Anglie mohl hned po doktorátě, tj. nejpozději do října – listopadu t. r., měl bych o prázdninách čas na obstarání pasu a výbavy, a pak

neztratil bych čas čekáním až do listopadu 1949, kdy by končil 6 měs[íční] výcvik, nehledě k tomu, že je tu naděje na superarbitraci^c a najisto 2 měsíce místo 6. Nevím však zatím jistě, zda je nástup na tyto 2 měsíce v květnu (což je jistě termín pro 5 měs[íční] školu) či kdy jindy. To se dovím, až se ten pán na vše ještě důkladně vyptá.

Tož jak vidíte, milý pane profesore, není žádná radost tak docela čistá. Nebýt vojny, šlo by to vše /4/ snadněji.

S panem prof. Dobiášem jsem mluvil jen chvilku, protože má stále ještě návaly kolokvujících; mám k němu přijít asi za týden. Jen mě udivil tím, že by prý asi nemohl zkoušet „Dějiny starého Orientu“, nýbrž Řecká!! Ač jsem mu řekl, že by to bylo „v zastoupení p. prof. Hrozného“. Zdá se mi jasné, že by přece měl a mohl zkoušet to, co by jinak zkoušel profesor, kterého by zastupoval! To se však snad rozřeší při té slíbené rozmluvě.

Dále mě poděsil p. prof. Lexa tím, že prý musím hned po disertaci vypracovat a dopracovat francouzsky „Vesničana“ pro AO, neboť bych prý bez tištěné práce nedostal prodloužení asistentury. A tak sotva dodělám Ptahotepa, budu asi musit strávit měsíc (jak počítám) s vesničanem a tu se děším, jak se naučím dějinám a hlavně filosofii (Kozák!!⁶). Bude-li to nutné, tedy by to asi před prázdninami nešlo, protože v případě voj[enských] služby by času na přípravu k oněm zkouškám bylo jen 30 dní (do konce února chci být hotov s Ptahotepem + březem na vesničana, duben + květen – červen vojna. Točí se mi hlava, nutno to ale vydržet.

Největší děs však mám z toho, aby nakonec Mr. Gardiner nechtěl či nemohl čekat a nesvěřil tuto úžasně báječnou práci někomu jinému. Teď se teprve dostávám k tomu, abych Vám vyjádřil své bezmezné nadšení pro tu práci a pro ty báječné podmínky pracovní, neboť o podobné možnosti se mi ani při nejrůžovějších výhledech na můj toužebný oxfordský pobyt nesnilo. Předně děkuji Vám, milý pane profesore, neboť bez Vás by to vše nebylo; přitom prosím, abyste za mě poděkoval Mr. Gardinerovi za důvěru a tak nádherný návrh a vyličil mu mou radost a snahu dostat všem jeho přáním. /5/ Kdyby už jen bylo možno všechny překážky překonat! (K mému údivu má maminka radost a už mi neříká o tom, „že tu mou Anglii nepřezíje“, což bylo kdysi oblíbeným rčením, při té příležitosti Vám posílá své upřímné pozdravy a díky.)

A nyní slovník! V Městské spořitelně mi ochotně napsali žádost za 10 Kčs a poslali mne (poněkud jinam, ale to jsem po několika hodinách napravil) do Nár[odní] banky. Tam jsem našel naštěstí rozumného pána, který mi zaplacení ochotně povolí. Ale obává se, že mi knihy zadrží na celnici; tu pak budu musit mít dovozní povolení. Jenže druhý pán, který potvrzuje tuto věc^d, se náramně rozčilil, neboť jsem se dopustil nevím kolik přestupků zákonů, poněvadž knihy lze objednávat jen a pouze a výhradně a v každém případě jen od knihkupců. Poradil mi, že jste měl „knihy poslat anglickému knihkupci a objednat je pak pomocí našeho“. Začev jsem mu zdvořile poděkoval a šel zpět k prvnímu, který řekl o druhém, že to je osel a poslal mne k představenému druhého vlád[nímu] radovi Hamalčíkovi⁷. Ten byl ale v parlamentě. I doporučil první, že to mám zkusit jindy; kdybych ani tam nepochodil, mám se vrátit k němu, že to zařídí sám jinak. Ale

nejlépe prý počkat, až knihy přijdou: nebudou-li zadrženy na celnici, bude dobře a bude mi stačit jeho potvrzení povolení devis na zaplacení. Budou-li zadrženy, pokusit se dopisem od Vás, že je to dar, knihy dostat bez dovozního povolení. A teprve pak, kdyby to nešlo, mám přijít zase k němu, aby zkusil svůj „jiný prostředek“, o němž mi nic /6/ bližšího neřekl. Tož teď čekám, až knížky přijdou, nebo až dostanu lístek od celního úřadu. Zatím se nestalo nic, a tak Vás prosím, milý pane profesore, nenapsal-li jste na každý balík DAR, o zmínku v příštím dopise Vašem, že jste mi je daroval, abych nemusil pokoušet pána č. 2, jenž byl tak laskav, že mi ukázal haldy čísel sbírky nařízení a prohodil, že asi budu musit knihy vyplatit na cestu zpět, což prý bude úspěch, neboť jinak bych měl být vlastně „žalován“. Naštěstí mé mínění o něm je zcela shodné s oním, které má pán č. 1.

Děkuji Vám též za citát a za zprávu o Dévaudovi. Současně Vám posílám Keese; ne stojím nic, neboť jsme jej dostali 2 ½ x (od národní správy knihovny Něm[ecké] university, tj. semitského semináře): jeden je pro Vás, druhý si vzal p. prof. Lexa a ½ (tj. první díl) jsem dostal já; čtvrtý exemplář vlastní náš seminář již dávno.

Na připojeném lístku jsem pro Vás opsal reference (z Gunnových Studies) na Sinai Inscr.⁸ jiné než ze Studies na mých lístcích bohužel nejsou. Na druhé straně jsou reference na Weillovy Réc. d' Inscr. Du Sinai;⁹ nevím, zda i ty se vám budou snad hodit, nevím, zda jsou tam shodné texty.

Byl jsem velmi překvapen, že jsou bedny dosud zde; pro samou práci jsem dosud u Vás nebyl, takže jsem nic nevěděl.

Pan Mikolášek bude mít radost; teď tu sice není (až 1. března se zas uvidíme), ale dnes jsem mu psal, že (on) *απα αδρια* NOC^c bude mít svůj slovníček. Ani s panem Šmídem jsem dosud nemluvil, neboť tento *απα Βορις* se v úterý ženil a dosud nevrátil z „medového měsíce“.

Hrozím se sic toho, že budete mít obtíže při čtení dnešní epištoly, leč přesto, že je ¾ na 3 s půlnoci nemo/7/hu se jaksí odhodlat skončit z obavy, abych ještě na něco nezapomněl. Můj duch se totiž prohání kdesi po nivách oxonienských^f a musím ho mocně pudit zpět do příslušných mezi domácích.

Zítřejší (vlastně dnes ráno, neboť už je dávno sobota) se možná něco dovím od p. prof. Lexy na fakultě, kam si pí. Zunová¹⁰ přijde obkreslit novou harfu, kterou ještě nemá.

Pane profesore, děkuji Vám za vše, mám nesmírnou radost, jen aby vše dobře a rychle dopadlo, abych se dostal včas do Anglie a aby mě tu něco nezdrželo a třebaš sl. Je-línková, o které sice nemám zpráv, ale která pravděpodobně též před prázdninami bude v Anglii, nakonec tu práci pro Gardinera nedostala, neboť to bych poprvé v životě pocítil závist a zlobu. Zvláště kdybych nemohl za to, a protože ona nemusí na vojnu, měla by z toho lacinou výhodu. Pozorují však, že mé věty počínají být silně agramaticky stavěné, a proto s nejsrdčejšími pozdravy, vřelými díky a v očekávání dalších zpráv,

jsem Vás vždy vděčný
Z. Žába

Original, rukopis, dva dvojlisty, psáno perem na s. 1–7.

- a Správně Council.
 - b Přeškrtnuto slovo „naposledy a“.
 - c Z. Žába vložil na toto místo poznámku, kterou vepsal na spodní okraj listu: Superarbitrační řízení lze provést jedině před nastoupením služby, ne dříve, takže napřed se nelze dovědět, budu-li zproštěn, či ne.
 - d U tohoto slova je šipka, která míří na „dovozní povolení“.
 - e Slovo je psáno střídavě malou a velkou řeckou abecedou, písmena jsou ponechána.
 - f Tj. oxfordských – Oxoniensis, Oxoniense – lat. oxfordský.
- 1 Jaroslav Průšek (1906–1980) – sinolog, člen Orientálního ústavu, v letech 1930–1937 pobýval na stipendiích v Číně a Japonsku, na konci třicátých let pracoval v Exportním ústavu československém, učil čínštinu na Vyšší lidové škole ve Zlíně a učil na Škole orientálních jazyků. V roce 1945 byl jmenován docentem a v roce 1948 profesorem čínské a japonské řeči a literatury na FF UK. Stálo u zrodu katedry filologie a dějin Dálného východu. V letech 1952–1971 byl ředitelem Orientálního ústavu Československé akademie věd. Viz *Kdo byl kdo*, s. 407–409.
 - 2 Vincenc Lešný (1882–1953) – profesor indologie, překládal z bengálštiny, sanskrutu atd. (mimo jiné dílo R. Thákura), patřil mezi zakládající členy Orientálního ústavu a od roku 1945 byl jeho ředitelem. Viz *Kdo byl kdo*, s. 293–296.
 - 3 Rudolf Růžička (1878–1957) – semitista a arabista, pokračovatel Rudolfa Dvořáka, od roku 1909 působil jako soukromý docent na FF UK, v roce 1923 byl jmenován řádným profesorem semitské filologie. Byl zakládajícím členem Orientálního ústavu, záhy se však pro neshody ohledně směřování ústavu svého členství vzdal. Viz *Kdo byl kdo*, s. 420–422.
 - 4 Zdeněk Fafl (1881–1961) – právník, od roku 1907 působil v obchodní komoře, po první světové válce pak na postu předsedy exportní kanceláře Pražské obchodní a živnostenské komory, později byl zaměstnán na ministerstvu obchodu a v dalších československých i mezinárodních institucích, ve 30. letech byl ředitelem Exportního ústavu československého a od roku 1932 se stal generálním tajemníkem Pražské obchodní a živnostenské komory; specializoval se na zahraniční obchodní (především celní) politiku, byl jednatelem hospodářského odboru Orientálního ústavu a později též Slovanského ústavu.
 - 5 Rada badatelská – Československá národní rada badatelská (ČSNRB), byla založena v roce 1924, jejím hlavním úkolem byla organizace a udržování vědeckých styků se zahraničními vědci. V roce 1952 byla včleněna do Československé akademie věd.
 - 6 Jan Blahoslav Kozák (1888–1974) – český filozof, duchovní, za 2. světové války působil ve Spojených státech.
 - 7 Hamalčík – pravděpodobně se jedná o vládního radu, právníka Karla Hamalčíka, nar. 1892.
 - 8 GARDINER, Alan Henderson, PEET, T. Eric. *The inscriptions of Sinai. Part I: introduction and plates*. Memoir of the Egypt Exploration Fund [36]. London: Egypt Exploration Fund, 1917.
 - 9 WEILL, Raymond. *Recueil des inscriptions égyptiennes du Sinai. Bibliographie, texte, traduction et commentaire, précédé de la géographie, de l'histoire et de la bibliographie des établissements égyptiens de la péninsule*. Paris: Société Nouvelle de Librairie et d'Édition, 1904.
 - 10 Paní Zunová – jedná se o českou harfistku a hudební spisovatelku Marii Zunovou (1897–1961). Za zmínku jistě stojí uvést, že se podílela na sborníku k Lexovým 75. narozeninám. SKALSKÁ-ZUNOVÁ, Marie. Konstrukcija arfy i igra na arfe v drevněm Jegipetě. *Archiv Orientální*, 1952, č. 20, s. 457–481.

11 1948, 17. března, Praha
 Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ Praha, 17. března 1948.

Milý pane profesore,

píši Vám pod hlubokým dojmem smrti Jana Masaryka¹ – smrti, která mnou a tolika Čechy strašně otřásla. Byl jsem na pohřbu, a byl to zvláštní pohřeb. Od rána chodili lidé jako bez duše a mnoho očí bylo zarudlých. Tragedie jednoho člověka stala se tragédií národa.

Předevčirem došel druhý balík slovníku – třetí (tj. s posledními svazky) týden před ním, téměř tři neděle po prvním. Poslední dva byly úředně otevřeny a přebaleny, čímž vzniklo ono prodlení. Měl jsem již velké obavy o druhou část, aby se neztratila; ležela asi dole, ve spodu haldy, která čekala na prohlídku, kdežto třetí část, která se dostala navrch, byla vyřízena dříve. Děkuji Vám vřele, jsem tak šťasten, že mám konečně svůj slovník a že nemusím téměř každý den vláčet pět objemných svazků z fakulty na noční práci domů. Dnes jsem byl v Nár[odní] bance, zítra si mám přijít pro vyřízení, takže Vám zítra zároveň poukážu peníze. Jak se snad pamatujete, musil jsem čekat, zda nebudu nucen žádat o dovozní povolení, které mi nechtěl jeden nepřítel kultury vydat. Zato druhý, jenž povoluje peníze, má pochopení pro egyptologii.

Novými poměry u nás se stalo, že jsem dosud nic nevypátral o voj. službě; všude je zmatek a nikdo nic neví. Až prý asi za 14 dní. Doufám, že se to brzy vyřeší a že si odsloužím 2 měs[íční] službu co nejdříve.

Snažně Vás prosím, milý pane profesore, pomozte s nedostatky pražských knihoven těžce zkoušenému! V druhé části Ptahhotepa, kterou jsem již odevzdal p. profesorovi, /2/ (teď už dodělávám závěr celé práce) jsem při komentování jednoho místa provedl kratší studii případů, kdy podstatné jméno rodu ženského jako provázeno adjektivem, starým perfektivem, participem nebo relat. zájmenem rodu mužského, a o příčinách part. + f za femininální starý perfektiv. Panu profesorovi se to nějak zalíbilo a chce, abych to zpracoval na článek do A. O. K tomu bych potřeboval některé příklady z Ebersova papyru. Bohužel Wreszinského² transkripce v Univ[erzitní] knihovně chybí a papyrus sám „není na místě“, což v řeči úřední znamená, že ho má někdo vypůjčen (p. prof. Lexa to není), kdo to je lze prý zjistit „až po prvním“. Ovšem, je také možno, že se příslušnému pánovi nechtělo s tak těžkou knihou tahat, jak se to nedávno stalo: tu klidně napsali na lístek B. M.^a knih[ovna] rukopisů (odkudž se knihy ven nepůjčují). Pan prof. si tam zašel, v B. M. kniha nebyla, zato ji pan prof. našel – když si tam s úředníkem osobně došel, správně zařazenou „na místě“. Podobné žertíky jsou teď na denním pořádku, takže už jdu vždy do U. K.^b s hrůzou. Není nad vlastní knihovnu, máte tisíckrát pravdu!

Byl bych Vám nesmírně vděčen, kdybyste mi z Wreszinského transkripce opsal celou větu se samostatným významem a laskavě připojil překlad (nevím, má-li Wresz., nebo je-li jen překlad D. (?) H. Joachima³) těchto míst: Ebers 36,8.41, 14.99, 13-14; 42,18.107,20; 91, 21-92,1.60, 10.25,6. 52,4.107,7. Jsou to doklady na a a a + mask. a part. + s(y). Konečně pak místo 52,3 = 25,4, kde podle Gard[inera] a Sethea (Gard. Notes ... Sin^d p. 15, fn. 3) je a , masc; věta je však v Gard. citována příliš krátce+ zdá se mi, že by se f v a mohlo též vztahovat na osobu, ne na wt. Byl bych Vám neskonale vděčen, kdybyste mi mohl u vět, které ?? nejsou úplně samostatné, opsat kousek před i za, alespoň v překladě. Sháním i doklady jiných slov (než ht a ht, po náchz následuje mask. a případy, kdy je a) (Wb. V, 403) „behandelt als Femininum“ (Lit.M.R., D18^s), ale to asi nebude tak lehké a zmiňuji se o tom jen mimochodem, kdybyste na něco náhodou /3/ přišel.

Na oplátku Vám posílám za námahu Junkerovu knížku „Zu einigen Reden u. Rufen“, kterou mi přivezl Dr. Preller.

Nezlobte se na mne, drahý pane profesore, strašně nerad Vás obtěžuji, vím, co máte vlastní práce. Nemám bohužel jiného, kdo by mi mohl pomoci – dříve bych byl požádal sl. Jelínkovou, ta mi však už nepíše.

Kdybyste mi to mohl poslat hodně brzy, napsal bych to englicky a poslal Vám honem k posouzení. Pan profesor už ten článek – bez mého vědomí – slíbil prof. Hroznému pro příští číslo A. O. Je to sice od něho hezké, že tomu všemu věří, já jsem však tak nešťastně hyperkritický, že nevěřím ani sobě, nýbrž jenom Vám.

Předminulou neděli byla maminka u pí matky a zase si dlouze popovídaly – hlavně ovšem o Vás, milý pane profesore. Všichni se hrozně těšíme, až Vás opět uvidíme. Škoda, že jste nemohl přijet teď na svátky! (A na 600 let univerzity.)^o

Přišel Vám již Keesův „Horus & Seth“?

Děkuji Vám napřed za Vaši velkou laskavost a prosím, abyste se nehněval, že se Vás tolik naobtěžuji.

Všichni Vás srdečně pozdravujeme!

Váš vždy vděčný žák
 Z. Žába.

Original, rukopis, dva listy, psáno perem na s. 1–3.

a B. M. – asi bibliotheca manuscriptorum, tedy knihovna rukopisů, dnes oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny.

b Univerzitní knihovna, umístěna v pražském Klementinu, nyní Národní knihovna.

1 Jan Masaryk (1886–1948) – syn prvního československého prezidenta T. G. Masaryka a Charlotty G. Masarykové, diplomat a politik, v letech 1925–1938 působil jako vyslanec v Londýně, ministr

- zahraničních věcí v londýnské exilové vládě i po roce 1945, kdy působil též jako ministr financí a ministr národní obrany. Zemřel dne 10. března 1948 za dosud ne úplně vyjasněných okolností.
- 2 WRESZINSKI, Walter. *Der Papyrus Ebers: Umschrift, Übersetzung und Kommentar. Die Medizin der alten Ägypter*. 3. Leipzig: J. C. Hinrichs, 1913.
 - 3 Papyrus Ebers je staroegyptský medicínský papyrus, patrně z počátku tzv. Nové říše, 17.–16. stol. př. n. l.
 - 4 A. H. Gardiner, Notes on the story of Sinuhe je série článků na téma známého literárního textu GARDINER, Alan Henderson. Notes on the Story of Sinuhe. *Recueil de travaux relatifs à la philologie et à l'archéologie égyptiennes et assyriennes*, 1910, roč. 32, s. 1–28, 214–230; GARDINER, Alan Henderson. Notes on the story of Sinuhe. *Recueil de travaux relatifs à la philologie et à l'archéologie égyptiennes et assyriennes*, 1911, roč. 33, s. 67–94, 221–230; GARDINER, Alan Henderson. Notes on the story of Sinuhe. *Recueil de travaux relatifs à la philologie et à l'archéologie égyptiennes et assyriennes*, 1912, č. 34, s. 52–77, 193–206; GARDINER, Alan Henderson. Notes on the story of Sinuhe. *Recueil de travaux relatifs à la philologie et à l'archéologie égyptiennes et assyriennes*, 1914, č. 36, s. 17–50, 192–209.
 - 5 Zkratky ze slovníku *Wörterbuch der ägyptischen Sprache* znamenají Mittleres Reich – Střední říše, a 18. dynastie.
 - 6 Oslava v dubnu 1948 byla již poznamenána komunistickou propagandou – POUŠTA, Zdeněk. Univerzita Karlova v letech 1947–1953. In HAVRÁNEK, Jan, POUŠTA, Zdeněk (eds.). *Dějiny Univerzity Karlovy IV*. Praha: Karolinum, 1998, s. 286.

12 1948, 5. července, Praha Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ Praha, 5. července 1948.

Milý pane profesore,

sděluji Vám s nesmírnou radostí, že jsem se 1. t.m. navrátil opět do civilizace, takže se ruší, doufám pevně, navždy, moje minulé adresa.^a

Na fakultě jsem již nikoho nezastihl; kromě toho je fakulta zabraná sokolstvem a přeměněná na velkou „dormitory“^b, do 10. července. V tu dobu doufám napsat na blánu k rozmnožení svou dissertací, abych Vám ji pak mohl ihned poslat. Potom budu pilně studovat dějepis a filosofii, abych mohl někdy v říjnu dělat doktorát.

Co bude dále, mne naplňuje obavami. Můj plán, s kterým p. profesor úplně souhlasil kdysi, totiž žádat před prázdninami ony instituce, o kterých jsem Vám nedávno psal, o stipendium a během prázdnin si opatřit pas, abych mohl hned po doktorátu odjet na další studium do Oxfordu, se vlivem nenadálé nechuti p. profesora, poradit mi během mé dvouměsíční nepřítomnosti v Praze, komu a jak adresovat příslušné žádosti, zhroutil. Bez jeho pomoci, sám jsem ovšem nemohl nic dělat, neboť jsem se do Prahy nemohl dostat, ve všední den vůbec ne, a jen zřídka na neděli. O tom jsem Vám však již psal obšírněji.

Nejhorší na tom ovšem je, že spoléhaje na toto stipendium, nežádal jsem o stip[endi]um British Council, které nutno vždy podat o rok dříve. Před Vaším rozhodujícím dopisem pak, který způsobil, že jsem žádal o dovolení nastoupit hned 2 měs[íční] voj[enskou] službu, místo 5. měsíční školy r. 1949 na jaře, jsem ještě nic nevěděl o tom, že bude nutno žádat zde vůbec o něj[aké] stipendium, neboť jsem počítal, podle Vašich slov, s pomocí Gardinerovou, jak se jistě pamatujete. Tehdy se to mělo rozhodnout při Vaší cestě do Itálie, s které však sešlo.

Podle Vaší rady, vyslovené v posl[edním] dopise, nebudu teď myslet na nic jiného než na doktorát; přesný termín Vám sdělím začátkem října, jakmile po prázdninách dissertaci podám + do konce října pak doufám mít doktorát za sebou. /3/ Zde není nic nového, co byste již nevěděl. U p. profesora se projevuje v poslední době velká únava a silná zapomnětlivost, způsobená buď přepracováním, nebo stářím. Jinak však je stále v dobré náladě a stejně milý, jako kdykoli před tím. Těsně před mým odjezdem jsme dokončovali studium Gard[inerovy] gramatiky v semináři; páně prof. skepse vůči ní zdá se ještě větší než před tím. Stěžuje si na nedostatek příkladů; své vlastní názory, bohužel, příklady neilustruje, nemaje prý na to kdy. Bohužel ani já jsem nemohl studovat tyto návrhy do detailů, protože bych pak svou dissertaci nikdy nedokončil.

Jinak jsem se, po návratu z Berouna, dověděl z egyptologie jen to, že podle sdělení pí. Jelínkové se bude sl. dcera ve Francii vdávat za svého představeného a že má stipendium do Anglie na příští rok. Řekla to rodičům dívky, se kterou sl. Jelínková v Paříži společně bydlila a jejíhož bratra pak já dobře znám ze společného pobytu v krivoklátských lesích za protektorátu. Asi M. Malinin¹, není-li to podobná domněnka té, kterou vyslovovala zde /4/ v Praze – o Vás, milý pane profesore. Ostatně, mě už nic nepřekvapí.

Chystám se tedy do práce, a znovu a znovu lituji, že jste tak daleko. Věřte mi, že já už nikdy nebudu šťasten, nebudu-li Vám poblíže; do konce mého života se budu pokládat za Vašeho žáka, a co je žák tak daleko od učitele?

Abych alespoň částečně zapudil svůj světobol, odjíždím do Prahy, abych dal tento dopis na poštu a rozjel se k Vaší pí matce, kde si budeme o Vás povídat.

Mamička a sl. Fürstová (která je, chudinka, přeložena od 1. září do Žatce) Vás srdečně pozdravují.

S upřímnými pozdravy a prosbou o obšírnější dopis od Vás,

Váš vždy vděčný,
Z. Žába.

Originál, rukopis, dvojlist, psáno perem na s. 1–4.

a Tj. po ukončení vojenské služby ve Zdicích u Berouna.

b Anglicky „noclehárna, sdílená ložnice, klášterní domitář“.

1 Michel Malinine (1900–1977) – francouzský egyptolog ruského původu, BIERBRIER, M. L. (ed.) *Who Was Who*, s. 352. Po revoluci odešel z Ruska a strávil několik let v Praze, kde navštěvoval Lexovy přenášky. V tomto místě vložil Z. Žába poznámku „(či i ten je ženat jako M. Posener? Nevím, kdo by to pak mohl být!)“⁴. Henri Georges Posener (1906–1988), francouzský egyptolog s polsko-židovskými kořeny, specialista na písemné prameny, vydavatel ostrak z Dér el-Medíny, později také manžel Paule Posener-Krieger, specialistky na egyptské papýry, vzali se roku 1960. BIERBRIER, M. L. (ed.) *Who Was Who*, s. 442–443.

13 **1948, 27. srpna, Praha**
Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ Praha, 27. srpna 1948.

Milý pane profesore,

tento čtvrtek jsem dokončil úmornou práci rozstříhání 630 stran tří exemplářů Ptah-hotepa a získání vývozního povolení a poslal jsem Vám obyčejnou balíkovou poštou oba slíbené exempláře. Nebylo mi, bohužel, možné poslat je letecky, poněvadž jsem měl v kapse poslední stokorunu a leteckou poštou by to stálo Kčs 280. Takto Vám dojdou asi po 6 nedělích, podle informace na poště.

Rovněž tak mi nebylo možno zatím poslat exempláře prof. Gunnovi. Má finanční situace je totiž překerní: za dobu dvouměsíční vojenské služby jsem neměl právo dostávat svůj plat. Protože jsem si však na posledního vybral plat na květen (povolávací lístek mi došel odpoledne, kdy už byla fakulta pro následující svátek práce zavřena), srážejí mi jej po částkách (až do prosince), takže беру teď Kčs 1800 měsíčně, za červen jsem nedostal nic a má žádost o 5000 Kčs ve formě sociální výpomoci mi nebyla dosud vyřízena a asi nikdy nebude. Zatím nemohu dát dělat ani 5 výtisků, které žádá pro doktorát fakulta, poněvadž mi jeden přijde na 800 Kčs. Dal jsem tedy dělat ze zbytku svých peněz (také vypůjčených) jen pro Vás, Gardinera a p. prof. Lexu, který o něj zvláště žádal. (Má v příštích dnech přijet z prázdninového pobytu).

Povolení jsem získal jen po několika návštěvách a po velkém žebroňení, protože se po celý srpen nevydávaly (úředníci jsou na brigádě) jenom cizincům. Pro Vaše separáty a pro „De Iside ...“⁵ dostanu povolení až prvního září, kdy Vám oba balíčky pošlu.

Zatím budu žít ve strachu a obavách, aby vše v pořádku došlo, a byl bych Vám velmi vděčen, kdybyste mi napsal, jakmile dissertaci dostanete. /2/ Napsání originálu na průsvitný papír mi trvalo téměř celé dva měsíce, takže je nemyslitelné rozmnožit exempláře ručně. Doufám, že se pan prof. Lexa po svém návratu postará o to, abych nějakou tu podporu na 5 nutných exemplářů od ministerstva dostal. Zatím si s tím nelámu hlavu, protože tomu sám nemohu odpomoci.

Původně jsem chtěl dát dělat 12 exemplářů (5 pro fakultu, pro Vás, p. prof. Lexu, Gardinera, Gunna, De Bucka,² 1 pro mne a 1 do zásoby (pro Ch. Kuentze³ nebo podobně). Takto však asi neseženu více než na 7 dalších (ovšem-li vůbec), takže prozatím nebudu moci Gunnovi a de Buckovi poslat. Na to je však stejně dosti času až po Vašem posouzení práce.

Dnes jsem mluvil s doc. Klímou⁴ a Dr. Matoušem; velmi litovali, že se s Vámi nemohli v Paříži setkat.

Velmi mne mrzí, že to bude tak dlouho trvat, než dostanete do ruky mou práci, poněvadž hořím netrpělivostí číst Váš posudek. Za daných okolností však se nedalo nic dělat. Pomalu ale jistě se svět vrací do dob dostavníků a formanů, co dříve trvalo tři dny, trvá teď 6 neděl – a nebo je zapotřebí mít mnohem více peněz, než může mít československý adept egyptologie.

Zatím horlivě studuji; v tomto okamžiku je to Erman – Ranke.⁵

Na Váš dopis se těší

Váš vždy

Z. Žába.

Všichni Vás srdečně pozdravujeme!

P.S. Právě jsem se dozvěděl, že Hopfnerův Plutarch⁶ stojí, I. díl. 750 Kč, druhý 420 Kč. Od pana inženýra mám 400 Kč; mám požádat ještě o 770 Kčs? Ptám se proto, že rozdíl mezi 400 Kčs a 1 350 je poněkud velký! Povolení na odeslání dostanu stejně až po prvním, je tedy ještě možno to vyřídit. Prosím proto o zprávu, zda mám knihu koupit.

Originál, rukopis, jeden list, psáno perem na s. 1–2.

- 1 Publikace z pera T. Hopfnera – *Plutarch über Isis und Osiris (De Iside et Osiride)*. Text. Übersetzung und Kommentar von Theodor Hopfner. T. 1. 2, Prag 1941. Knihu vydal ještě Orientální ústav.
- 2 Adriaan de Buck (1892–1959) – holandský egyptolog, jeho specializací byly texty a náboženství, BIERBRIER, M. L. (ed.) *Who Was Who*, s. 89–90.
- 3 Charles Kuentz (1895–1978) – francouzský egyptolog, BIERBRIER, M. L. (ed.) *Who Was Who*, s. 304.
- 4 Josef Klíma (1909–1989) – asyrolog, překladatel ze sumerštiny a akkadštiny, právník. Od roku 1935 byl členem Orientálního ústavu, v roce 1947 mu byla udělena docentura pro obor starověkých dějin právních, v roce 1948 byl nucen odejít z Právnické fakulty, ale ještě dva roky přednášel na FF UK (kulturní a hospodářské dějiny starověkého Orientu). Od září 1950 působil jako vědecký pracovník Orientálního ústavu, od září 1953 (po smrti Bedřicha Hrozného) byl pověřen vedením oddělení Předního východu v Orientálním ústavu ČSAV. Viz *Kdo byl kdo*, s. 247–248.
- 5 Zřejmě některé společné dílo těchto dvou německých egyptologů, avšak stručná poznámka nedovoluje určit přesněji.
- 6 OERTER, Wolf B. *Die Ägyptologie an den Prager Universitäten 1882–1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2010, s. 64–74, OERTER, Wolf B., Theodor Hopfner. In JŮNOVÁ

MACKOVÁ, Adéla, NAVRÁTILOVÁ, Hana, STORCHOVÁ, Lucie, HAVLŮJOVÁ, Hana, JŮN, Libor, OERTER, Wolf B. *Českoslovenští vědci v Orientu*. 2. díl. Praha: Scriptorium, 2013, s. 313–338.

14 **1949, 12. dubna, Praha**
Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ Praha, 12. dubna 1949.

Milý pane profesore,

dnes, několik minut po 10⁴⁰, započalo „velké klání“, které se z důvodů tepelných (zkušební místnost nebyla v tomto prvním týdnu svátků, kdy se sice určuje, ale nepřednáší, vytopena – teplo jde jen jednou trubici úst[edního] topení, která ústí jen do rohových místností děkanství a také u eg[yptského] semináře) konalo v naší posluchárně.

Rigorosum mělo být původně min[ulý] pátek, protože však pana prof. Dobiáše něco zašlo, bylo se schválení pana děkana Havránka¹ odloženo na dnešek.

Pan prof. Lexa mi předložil Gardinerovy Ramesside Administrative Documents,² o nichž nevěděl, že jsem je nečetl (pan prof. má snad jediné dva exempláře v Praze – jak přišel k druhému – první má asi od Gardinera – je mu prý záhadou), že jsem je neměl v ruce, kromě u Vás Pl. x Rossiho³ věděl rovněž. Četl jsem a překládal téměř celé recto náramně hbitě a k úplné spokojenosti. Při tom jsem dostával za úkol překládat některé úseky do koptštiny, což šlo rovněž hbitě. Hlavní otázka byla o dělnících v Nové říši,⁴ již jsem pro svou znalost 1) Vašeho článku v „Orientu“ 2) Vašeho vydání Saltova papýru⁵ 3) Vašeho článku o „Služebnících v Místě pravdy“ 4) o kultu Amenemheta I.⁶ 5) Vašich přednášek o eg[yptských] realitách čelil rovněž s úspěchem. Přitom se všelikams zabrousilo, a protože čas krásně plynul, skončilo se překladem koptského otčenáše do novoegyptštiny, kdy jsem vítězně obhájil svou transkripci proti . Ještě o dělnících: na otázku, pro koho psal písař Turin strike pap[yrus]⁷, jsem odpověděl, že pro archiv, i bylo mi dokázáno, že pro sebe. Jinak jsem sklídl už jen samou pochvalu, načež jsem si šel do vedlejší místnosti vykourit cigaretu, protože p. prof. /2/ Dobiáš nesnáší kouř, a přitom jsem se vděčně díval na Vaši fotografii.

Pak mě vyzkoušel p. prof. Dobiáš křížovou palbou otázek (jichž bylo bez počtu) z dějin Egypta od roku 3000 před Kristem do konce římské doby se zvláštním přihlédnutím k Egejcům vůbec, Národům moře za „Merenptaha“ a Ramsesa III, Peršanům, Řekům a Římanům, přičemž jsem k své rozkoši a páně profesorově zřejmému, ač němému souhlasu, užíval zásadně libozvučných jmen, jako Kuruš, Darajavauš, Chšajarša, Kambudžija a Hachajmaniš⁸ (prosím nekritizujte pořadí – píši namátkou z úlevy, že už nemusím přemýšlet na následnost historickou, Sin-acheche-eriba, Aššur-ach-iddínaru,

Aššur-báni-aplí, Kaiser, Praifectus Aigiptí, kvaistor a podobně, nehledě k nejangličtěji vyslovované Ftatatyť⁹, o jejíž pleti egyptské na rozdíl od řecké pleti Kleopatřině (čili sl. Colbertové)¹⁰ v anglickém filmu jsem musil podat odborný posudek – zahodiv tak všechny ty Kýrosy, Asarhadóny, přetory a Césary do koše.

Zkrátka, dostal jsem všemi hlasy výbornou, o čemž tímto v radostné náladě Vám zprávu podávám.

Pan Šmíd spolupřisedal za posluchače, což je teď nová vymoženost. Od kolegů arabistů „od vedle“ jsem dostal na oslavu darem Meyerovu „Chronologie Egyptienne“ (tr. Al. Moret)¹¹, kterou kdesi vyšťarali. Spolu s Psalterii Copto-Thebani specimen (Bernardi Peyroni)¹², Lemm, Aegyptische Lesestücken,¹³ Rusch, Die Entwicklung der Himmelsgöttin Nut,¹⁴ Jeremias: Der Schicksalsglaube bei den Babylonien u. Aegypten,¹⁵ Scharff, Grundzüge der Aeg. Vorgeschichte,¹⁶ Baumgärtel: Dolmen und Mastaba,¹⁷ Capart: d'Art Égyptienne/l' Architecture,¹⁸ Maspero: Ägypten u. Assyrien,¹⁹ Scharff & Seidl, Einführung in die Ägyptische Rechtsgeschichte bis zum Ende des neuen Reiches²⁰ a Handbook & Guide to the Egyptian Collection...in the public museum Liverpool²¹ tvoří jediné přídavky k mé knihovně od Vašeho odjezdu (kromě Vámi darovaných knih později poštou zaslaných a Sternovy Kopt. Gram., kterou jsem dostal od p. prof. Lexy. /3/ Zítřa začnu studovat na zkoušku z občanské výchovy, která je nutná k připuštění k rigorosu z filosofie; je to kolokvium. Pak ihned začnu rychle s filosofií. Do poloviny května potřebuji mít promoci, abych mohl žádat o prodloužení asistentury, která končí v červenci a kterou nutno ročně obnovovat.

V červnu tu budeme mít kongres orientalistů,²² na nějž jste již dostal pozvánku. Účast zatím přislíbili z egyptologů Posener, Sander-Hansen, Volten a od Vás Glanville.²³ Nesmírně rád bych byl, kdybyste přijel. Ve svém pessimismu však myslím, že ani tentokrát nebudete moci přiletět. Tuto neděli pojedu do Košic, abych načerpal naději. Paní matka teď vypadá znamenitě, jak mi sdělila nedávno maminka. Já jsem teď v návštěvách polevil pro učení na rigorosum, což teď zase napravím. Na kongresu budu mít povídání, referát o Čsl[Československé] egyptologii.^a Těším se na první styk s cizími egyptology. Jak se daří Gunnovi?

Poněvadž se silně připozdilo a včera jsem málo spal, končím srdečnými pozdravy nás všech!

Váš vždy
 Z. Žába

Originál, rukopis, dva listy, psáno perem na s. 1–3.

a Na tomto místě vložil Jaroslav Černý odkaz na poznámku, která je vepsána dole pod textem: angl. nebo franc., podle toho, jak dopadne účast egyptologů. Přejeme co nešťastnější velikonoční svátky!

- 1 Bohuslav Havránek (1893–1978) – filolog, slavista, bohemista, v roce 1928 se habilitoval pro obor srovnávací slovanské jazykovědy na FF UK, od roku 1934 působil jako řádný profesor Masarykovy univerzity v Brně, v roce 1945 přešel na FF UK do Prahy, od roku 1950 vedl katedru českého jazyka, obecného jazykozpytu a fonetiky, v letech 1946–1952 byl děkanem FF UK, v letech 1946–1964 byl ředitelem Ústavu pro jazyk český a v roce 1952 se stal jedním z prvních jmenovaných členů Československé akademie věd (v roce 1952 působil jako místopředseda Vládní komise, jejímž úkolem bylo připravit zřízení Akademie).
- 2 GARDINER, Alan Henderson. *Ramesseid Administrative Documents*. London: Oxford University Press, 1948.
- 3 Asi míní tabule deset z díla PLEYTE, Willem, ROSSI, Francesco. *Papyrus de Turin*. Leiden: E. J. Brill, 1869–1876.
- 4 Tj. stavitelé hrobek v západním Vasetu, převážně obyvatelé vesnice Dér el-Medína.
- 5 P. Salt 124, též papyrus BM EA 10055 je ramessovský papyrus dnes uložený v Britském muzeu, obsahuje texty popisující některé spory a obtíže.
- 6 Má být Amenhotepa I, patrona vesnice dělníků, o jehož kultu publikoval Černý v článku r. 1927 v Bulletin de l'Institut Français, ČERNÝ, Jaroslav. Le culte d'Amenophis Ier chez les ouvriers de la nécropole thébaine. *Bulletin de l'Institut Français d'Archéologie Orientale*, 1927, 27, s. 159–203.
- 7 Turínský administrativní papyrus popisující stávku pracovníků z vesnice Dér el-Medína (Žába zkracuje z anglického názvu „Turin Strike Papyrus“).
- 8 Indoevropské znění jmen perských a dalších předovýchodních vládců, kteří jsou v západním dějepisečtvi často uváděni pod pořečtenými jmény, která Žába uvádí dále v pejorativním kontextu.
- 9 Ftatatýta – přepis do češtiny z angl. Ftataetea, chůva Kleopatry v divadelní hře anglického dramatika G. B. Shawa, Cézar a Kleopatry, 1898 (zfilmována 1945).
- 10 Claudette COLBERT (1903–1966) hrála Kleopatru v adaptaci slavného příběhu v režii Cecilla B. de Milla v roce 1934.
- 11 MEYER, Eduard. *Chronologie égyptienne. Traduit par Alexandre Moret*. Paris: Leroux, 1912.
- 12 *Psalterii Copto-Thebani specimen, quod omnium primum in lucem prodit, continens praeter decem psalmorum fragmenta integros psalmos duos et triginta ad [...]* Ed. Bernardini PEYRONI. Accedit Amadei Peyroni dissertatio posthuma De nova copticae linguae orthographia a Schwartzio V. Cl. excogitata. Augustae Taurinorum, 1875.
- 13 LEMM, Oscar von. *Aegyptische Lesestücke zum Gebrauch bei Vorlesungen und zum Privatstudium: mit Schrifttafel und Glossar*. Leipzig: Hinrichs, 1883.
- 14 RUSCH, Adolf. *Die Entwicklung der Himmelsgöttin Nut zu einer Totengottheit*. Leipzig: Hinrichs, 1922.
- 15 FICHTNER-JEREMIAS, Christliebe. *Der Schicksalsglaube bei den Babyloniern*. Leipzig: Hinrichs, 1922.
- 16 SCHARFF, Alexander. *Grundzüge der ägyptischen Vorgeschichte*. Morgenland 12. Leipzig: J. C. Hinrichs, 1927.
- 17 BAUMGÄRTEL, Elise. *Dolmen und Mastaba: der Einfluß des nordafrikanischen Megalithgrabes auf die Entwicklung des ägyptischen Grabbaus*. Leipzig: Hinrichs, 1926.
- 18 Správně CAPART, Jean. *L'art égyptien: I. L'architecture choix de documents accompagnés d'indications bibliographiques*. Bruxelles – Paris: Vromant, 1922.
- 19 MASPERO, Gaston. Ägypten und Assyrien: geschichtliche Erzählungen für Schule und Haus. Mit Genehmigung des Verfassers und Verlegers ins Deutsche übertragen von D. Birnbaum. Mit 190 in den Text gedruckten Abbildungen nach Zeichnungen von Faucher-Gudin. Leipzig: Teubner, 1891.
- 20 SEIDL, Erwin. *Einführung in die ägyptische Rechtsgeschichte bis zum Ende des Neuen Reiches I: juristische Texte*. Ägyptologische Forschungen 10. Glückstadt – Hamburg – New York: Augustin, 1939. Na titulu knihy jsou uvedeni dva autoři, tedy také Alexander Scharff.

- 21 NEWBERRY, Percy, E., PEET, T. Eric. *Handbook and guide to the Egyptian collection on exhibition in the main hall of the Museums*. Liverpool: Tinling, 1923.
- 22 Pracovní zasedání orientalistů se konalo 20. – 25. června 1949 na zámku v Dobříši za účasti 45 zahraničních účastníků.
- 23 Constantin Emil Sander-Hansen (1905–1963) – dánský egyptolog, filolog, BIERBRIER, M. L. (ed.). *Who Was Who*, s. 486. Axel Volten (1896–1963) – dánský egyptolog a děmotista, BIERBRIER, M. L. (ed.). *Who Was Who*, s. 559. Stephen Glanville viz úvodní text.

15

1949, 1. října, Královské Vinohrady

Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ Královské Vinohrady, 1. října 1949

Milý pane profesore,

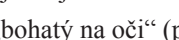

Děkuji srdečně za Váš milý dopis, mám velkou radost, že Vám je lépe. To trhání zubů bylo asi krajně nepříjemné – alespoň já mám před zubaři panický děs. Že angl[ičtí] lékaři s oblibou hledají příčinu nemoci v zubech, jsem už věděl od Vás. Mají-li pravdu, snad angličtí bacilové hledají svá sídliště s oblibou v zubních kořenech – nebo snad je tam naši doktoři opominají hledat. V Univ[ersity] College Hospital jste však jistě v dobrých rukou, a to mně uklidňuje.

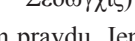
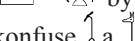
Předně děkuji vroucně za oba svazky B. M.ª Stelae a za krásnou fotografii, kterou připojila zřejmě (podle písma na oné větší obálce) Mrs. Sargant nebo sl. sekretářka. Čekám nyní, jak se „vytáhne“ pan Forman¹, fotograf Náprstkova musea (muž amer[ických] a angl[ičtých] zkušeností) při fotografování pražského zlomku. Prohlídkou B. M. hierogl[yphic] texts VIII.² (pl. XIX v pr[avém] rohu nahoře), jsem zjistil, že část zbývající třetí kolumny, scházející na pr[avém] zlomku, se dá doplnit podle fragmentu z pravé strany vnější rakve (kde se text opakuje). Soudil jsem, že text je znám i z jiných rakví; budu po něm pátrat; Edwards jej však, pokud na Merymosově³ sarkofágu je porušen, nedoplňuje, což jako by znamenalo, že odjinud znám není. Má znalost nábož[enských] textů je pranepatrná, a při této příležitosti si ji rozšířím studiem tohoto i ostatních pražských a jiných sarkofágů. Varille mi na dopis s prosbou o zaslání obou jeho článků dosud neodpověděl; snad je dosud ve Francii. Pan profesor své exempláře opět někam zložil, jako Dévaudovy etymologie, které jsou k nenalezení.

M. Clère mi poslal po doc. Klímovi Dr.-Vand. „l'Égypte“⁴ a svůj separát o astronom[ickém] textu tanisském z Kémi.⁵

Velkou radost jsem měl z dopisu pí. Sargantové, již odepíši, jakmile budu vědět něco nového. Vaše nadě/2/je, že bude má žádost příznivě přijata, mne velmi posílila. Nedovděte si, milý pane profesore představit, jak se těším na shledání s Vámi. Téměř jsem se lekl (odstavec), že zas mám nějakou vzácnost – nemyslíte však, že jsem získal Keesovu

knihu Aegypten ze sbírky Handbuch der Alttertumswissenschaft (odkud mám jen 5. vydání Nieseových řím[ských] dějin)?⁶ Nedovedu si představit, že by útlá knížečka, sešitek 10. sbírky Bertholetovy religionsgeschichtliches Lesebuch⁷, byla takovou vzácností. Nejspíše jsem nepodal (ač se tomu divím, neboť se pamatuji, že jsem při tom myslel, že bych raději měl onu první Keesovu knihu) přesný bibliografický údaj.

Zpráva o Vaší žni z Diodora byla velmi zajímavá. Ta roztomilá hádanka však byla trochu příliš lehká. Πολύοφθαλμος je zřejmě lidová etymologie jména Όσιρις podle psaní z řecké doby : , „bohatý na oči“ (podle např.). Opačným dokladem

neetymologického psaní je psaní v Setnovi V. 7. Diodora bohužel neznám, ale četl jsem řecky vloni v elektrice zběžně pro cvičení v řečtině Plutarcha; pamatoval jsem si, že něco tak fair-fetched^b jsem v něm také četl; a ejhle, v kap[itole] 10 vykládá, že mnozí sdělují Όσιρις jako Πολυόφθαλμος, protože Όσ znamená „mnoho“ a ιρι „oko“. Konzultoval jsem Hopfnera: další překvapení: ač Plutarch výslovně praví, že se Όσιρις píše s okem a se skeptrem^c, Mr. Hopfner praví (p. 92 II. dílu) „Diese Erklärung des Namens ist falsch, denn „vielaugig“ müste aš-iri gelautet haben, denn viel sein hieß aSA, während der Gott agyptisch etwa as-iri (später Usire vgl. kopt. OYCIPE) hiess!“ Egyptské š se sice přepisovalo do řečtiny jako σ (= Σεδωγγις) a by mělo paralelu v a v myslím snad, že mám pravdu. Jen konfuse a mne zlobí. Snad Egyptřany v římské době tak nezlobila.

Ισις je pak podle . Je to správné? Nebo je ještě jiné řešení?

/3/ Těším se na 2. vydání Gard[inerovy] gramatiky (podaří-li se nám je tu vůbec získat). Bohužel dosud nemám ani svého Lefebvra, na můj novořecký dopis mi tehdy odpověděl, že sám nemá v Paříži ani jeden volný exemplář, takže jsem knihu, kt[erou] jsem chtěl zaplatit Lef[ebrovu] synovi v Praze (už tu zase není) nedostal. U Pommere-ta⁸ jsem ji měl 2 roky objednanou, nemohl ji vůbec z Egypta dostat.

Zatím jsem něco malého na svém Ptahhotepovi poopravil (co do zpřesnění významu říd[kých]d slov, jsem rád, že mé obavy byly bezpodstatné). Škoda, že jsem nemohl sledovat Clèrovo čtení Pt. v Paříži a nyní Sander-Hansenovo v Kodani. Alespoň s Gunnem později bych znovu rád Pt. četl před příp[adným] vydáním. Děkuji srdečně za Vaše úmysly ohledně vydání! Věřím, že Clère bude rychlejší, tím spíše, že mne zná už z Prahy.

Vracím se k dopisu paní Sargentové. Hovořil jsem s p. profesorem. Situace je stále táž. Nestaví se přímo proti, ale neustále opakuje, že nebudu mít takový zisk, jak si myslím, odrazuje mne od cesty. Na tvrzení, že přece neznám tamější poměry, mohu vždy jen odpovědět, že Vy je znáte a že mi pobyt v Oxfordu doporučujete. Velmi Vás proto prosím, milý pane profesore, abyste napsal panu profesorovi sám (stejně si nedávno stěžoval, že jste mu již dlouho nepsal) a vyložil mu to. Já stále operuji tím, že se potřebuji osobně seznámit s lidmi, abych dostal k vydání papyry. Ziskem ze studia u Gunna nemohu se ohánět, protože mi pan profesor vždy jemně naznačuje, že se u Gunna ne-

mohu naučit více než u p. profesora (Lexy). Proti tomu je mi ovšem obtížno mluvit. Jde o to, že kdyby p. prof. mluvil z přesvědčení, měla by jeho podpora mé žádosti daleko větší váhu. Takto by ho její nezdar jen uspokojil. Uznávám, že mne tu potřebuje (říká, že mu tu /4/ bude beze mne těžko). Váš dopis, zvláště když byste mu napsal něco v tom smyslu, že přece je v jeho zájmu, aby jeho nástupce (za takového mne všude prohlašuje) byl nástupcem důstojným svého předchůdce, a potřebuje tedy rozšířit co nejvíce svůj obzor – by jistě nezůstal bez blahodárného účinku. Pan profesor řekl, že by si s Vámi o tom rád vyměnil několik dopisů.⁹ Řekl jsem mu proto, že Vás požádám, abyste mu vyložil své stanovisko.

Jinak je tu málo nového. Minulou středu se maminka odstěhovala do suterénu v téměř domě (Suš. 30)¹⁰, do jednopokojového bytu. Marietta je stále v Žatci, podali jsme odvolání a čekáme, co pořídí pan děkan Havránek, který mi slíbil žádost o přeložení podporovat. Dosavadní kroky neměly úspěchu. P. prof. bude s p. Šmídem číst letos pap[yrové] texty, připojím se rovněž.

Věřím, že se z Vašeho příštího listu již dovím, že jste zcela zdrav a že jste opět mezi svými knížkami. Snad ta nemoc byla také k něčemu dobrá; alespoň jste si, milý pane profesore, trochu odpočinul. Nesmíte si však tento zisk po návratu do Univ[ersity] Col[lege] opět zmařit přílišným přepínáním se při vyřizování nahromaděné práce.

Všichni Vás srdečně pozdravujeme a přejeme Vám brzké uzdravení.

Na Váš příští list se nesmím těšit
Váš vděčný Z. Žába

P.S. Fotografie fragmentu (BM 1001)¹¹ je „Copyright British Museum“; mám žádat o povolení k reprodukci, nebo si je obstará Ann. Serv.¹² Dnes jdu spolupůsobit při fotografování pražského fragmentu. Proč takových věcí jen nemáme v Praze víc!

Originál, rukopis, dva listy, psáno perem na s. 1–4.

- a Fair-fetched, z angl., odvážného, až přehnaného, lehce potrhleho.
- b Tj. žezlem.
- c Tj. řídice se vyskytujících slov.

- 1 Werner Forman (1921–2010), významný český fotograf, působil mezinárodně, od r. 1968 žil převážně v Londýně, známý svými fotografiemi starověkého umění a vůbec umění mimoevropských kultur, jeho fotografie ilustrují četné umělecké a historické publikace; Nadále je přístupný Werner Forman Archive 36 Camden Square, London, NW1 9XA – <http://www.werner-forman-archive.com/eyewitness.html>.
- 2 British Museum Texts – série BUDGE, Ernest Alfred Thompson Wallis, HALL, Henri Robinson, EDWARDS, Iowerth Eiddon Stephen, BIERBRIER, Morris L. (eds.). *Hieroglyphic texts from Egyptian stelae, &c., in the British Museum*. 12 vols. London: *British Museum*, 1911–1993; EDWARDS,

- Iowerth Eiddon Stephen (ed.). *Hieroglyphic texts from Egyptian stelae, &c.* Vol. 8. London: British Museum, 1939.
- 3 Merimose, núbijský místokráľ, 18. dynastie, jeho sarkofág je uložen v Britském muzeu, jeden fragment se však nachází také v Praze, pražský fragment je uložen v Národním muzeu – Náprstkově muzeu. Viz např. VACHALA, Břetislav. Der Vizekönig Merimose in Prague. *Achiv Orientální*, 1992, č. 60, s. 337–338.
 - 4 DRIOTON, Étienne, VANDIER, Jacques. *L'Égypte*. Paris: Presses Universitaires de France, 1938.
 - 5 CLÈRE, Jacques Jean. Un texte astronomique de Tanis. *Kémi*, 1949, roč. 10, s. 3–27.
 - 6 NIESE, Benedictus. *Grundriss der römischen Geschichte nebst Quellenkunde*. 5. vyd. München: München Beck, 1923.
 - 7 Alfred Bertholet vydával sérii knih pod názvem Religionsgeschichtliches Lesebuch.
 - 8 Pommeret – zřejmě knihkupec, bližší data nezjištěna.
 - 9 Dopisy Jaroslava Černého Františku Lexovi z této doby se bohužel v osobním fondu Františka Lexy (A AV ČR) nedochovaly.
 - 10 Pravděpodobně se jedná o Sušickou ulici č. 30.
 - 11 BM1001 – muzejní číslo Merimosova sarkofágu v Britském muzeu, viz KOZLOFF, Arielle., BRYAN, Betsy, BERMAN, Lawrence. *Egypt's Dazzling Sun*. Cleveland: The Cleveland Museum of Art in cooperation with Indiana University Press, 1992, s. 320–321.
 - 12 Annales du Service – text posléze vyšel jako ŽÁBA, Zbyněk. Un nouveau fragment du sarcophage de Merymôsé. *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte*, 1950, 50, s. 509–514.

16 1950, 23. dubna, Královské Vinohrady

Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ Královské Vinohrady 23. IV. 50.

Milý pane profesore,

srdečně Vám děkuji za Váš milý dopis z Egypta, na který jsem Vám neodpověděl z důvodů, vyplývajících tak poněkud (jakož i jinak) z jeho anglického znění. Doufám, že dopis z říše britské poslaný dojde spíše obliby v očích egyptských úřadů a nevrhne popřípadě stín na jeho příjemce, což bych velmi nerad, zvláště po příhodě s kořením, které Vám jde doufám k duhu, jak se zdá z Vaší zprávy panu bratrovi. I jinak věřím, že Vaše cesta a pobyt v zemi milované dokončily léčení a že jste nyní zase zcela zdrav.

Pan Clère mi konečně poslal můj článek, který si již na pražském kongresu vyžádal k doplnění bibliografických údajů, když viděl, že naše knižní vybavení je tak trochu pozadu za pařížským. Ve svém dopise, ve kterém se velice omlouvá za to, že se tak pozdě pro nával práce dostal k prostudování článku, mi o něm píše (odpovídaje zvláště na můj dotaz po jeho mínění o II. části, která se mi nakonec zdála poněkud příliš snad hypotetická): „Je n'ai rien à ajouter à votre article dont la lecture m'a bien intéressé; je crois que tout ce que vous dites dans votre § 2 est juste – la partie d'hypothèses qu'il contient est en tout cas utile.“^{4a}

Mně ovšem velice záleží na Vašem úsudku, a proto Vás velmi prosím, abyste si článek laskavě přečetl, a teprve kdyby se vám líbil, jej laskavě odevzdal redaktoru Ann. Serv., nebo mu jej poslal, kdybyste snad již byl v Anglii.

Je toho velice mnoho, o čem bych Vám rád psal, neboť již to je drahá doba od oné, kdy jste, maje poněkud více pokdy za svého pobytu v nemocnici, měl kdy čísti mé obšírné zprávy o mých snahách a práci. Dnes, dokud mi Vaše vytoužená zpráva, že jste opět u svého pracovního stolu, nedá podnět k dalším delším dopisům a nadějím na Vaše vždy tak nedočkavě očekávané odpovědi, vám jen stručně budu referovat o nejdůležitějších událostech.

Předně právě před několika dny pan profesor žádal o mé pověření částí přednášek, které doposud měl sám, 2 hod. předn[ášek] o klas[ické] eg[yptské] gramatice s 2 h. pro seminářem a 1 hod předn[ášku] o staroeg[yptských] dějinách – vše to na příští šk[olní] rok.

Sám pracuji neobyčejně pilně na celé řadě článků, z nichž některé jsou již hotovy /3/ a budou snad brzy vytištěny. Tak „Staroegyptské skaraby“ (pro časopis „Slovensko“) vyjde v červnu; druhý hotový článek „Staroegyptský sarkofág z doby nové říše“ pro „Časopis Národního musea“,¹ leží zatím v Orbisu, neboť není ještě rozhodnuto, kdo bude nyní ČNM vydávat (Museum nebo Orbis); píše článek značně rozsáhlý „Staroegyptské divadlo“, o divadelních prvcích v Egyptě, k čemuž mi však schází kniha „Le Théâtre égyptien“² a článek Mme Desroches-Noblecourt v Journal des Savants, o nichž jsem se dověděl z Actes pařížského kongresu (které mi na nepatrnou chvíli půjčila Mme Vokoun-David³), dále článek o „Názoru starých Egyptanů na svět a vesmír“, k čemuž mi zase schází kniha Schaeferova „Weltgebäude der alten Ägypter“⁴; dále pro Nový Orient článek „První stávka dělníků v dějinách“, který má být ještě s jinými propagací výstavy v Nár[odním] muzeu, za doporučení k jejímuž egyptolog[ickému] doзору a spolupráci Vám tímto srdečně děkuji; pak ještě „Sociální kořeny pesimistické literatury staroegyptské“, článek, který má být malou přípravou na mou větší studii Leidského papyru⁵ a otázek kolem něho, při čemž se asi neprojeví ve shodě s některými názory na datování revoluce. Jistě však Vás bude zajímat, že mám do tří let napsat /4/ Dějiny starověkého Egypta, které mají vyjít slovensky v Matici slovenské, s hojnými obrazovými přílohami, kteroužto knihu hodlám dělat velmi poctivě a samostatně podle pramenů.

Jinak ovšem zuřivě „pyramidím“, protože chci rozhodně sestavit gramatiku pyramidových textů velmi pořádně a na solidních základech.

Navíc mne straší nesklonné participy, které chce pan profesor vidět mnou vyvráceny nebo potvrzeny, z čehož valnou radost nemám.

Jak vidíte, práce nad hlavu. Zatím mi jde k duhu.

Jediný zisk knižní: Breasted, A History of the Ancient Egyptians, 1. vydání.

Recenze o Lefebvových Contes et Romans vyjde v příštím nebo popříštím čísle BiOr; Kampmann mi píše, abych si vyžádal další knihy k recenzím, jenže vůbec nevím co, protože nemám vůbec žádné zprávy o tom, co kde vychází; když se to dovím,

tak to jsou knihy už staré a dávno recenzované. Journal jsem dosud nedostal; je-li možno, řekněte jim, že dlužnou částku ode mne co nejdříve dostanou, dosavadní pokusy o povolení devis byly bezúspěšné, teď to prý konečně povolí. Prosím snažně o zprávu, zda jste tehdy dostal vedle Avdijejeva také oba díly Hopfnera, které jsem posílal společně s Avdijejevovou knihou (týž den). /5/ Pan profesor Lexa je ochoten, bude-li to možno, se mnou jet příštího roku v zimě na studijní cestu do Egypta! Kdyby tak bylo možno se tam s Vámi setkat!

Doufám, že od Vás brzy dostanu obšírnější vyličení Vašeho pobytu v Egyptě.

Konečně se našla malá dřevěná stéla Nár[odního] musea, kterou jste kdysi určoval pro katalog a která se za války někam založila. Rád bych ji vydal v Symbolae Hrozný (prof Clère napíše článek, ještě stále je možno do prázdnin poslat příspěvek, snad byste také mohl něco poslat, aby IV. díl byl také trochu egyptologický!), bohužel stéla silně utrpěla a je hodně těžko čitelná oproti dobám, kdy ji četl p. prof. Lexa, který však nemůže nalézt svou kopii. Neopsal jste si ji kdysi a nemohl byste mi svůj opis půjčit?

Se srdečnými pozdravy, díky a s velkou nedočkavostí na Vaše zprávy

Váš vždy vděčný
Žába

Díky za fotografii, která také potěšila pí. matku, že jsem jí ji daroval, ačkoli se přiznám, že jsem se s ní těžko loučil! Teď je však v nejlepších rukou; pí. matka se má a cítí velmi dobře!

Originál, strojopis, tři listy, psáno perem na s. 1–5.

a Vyjádření: Je n'ai rien à ajouter à votre article dont la lecture m'a bien intéressé; je crois que tout ce que vous dites dans votre § 2 est juste – la partie d'hypothèses qu'il contient est en tout cas utile. Překlad: Nemám co bych k Vašemu článku dodal, přičemž jeho četba mne velmi zaujala; domnívám se, že vše, co uvádíte v § 2, je oprávněné – v každém případě je část hypotéz v něm obsažených užitečná.

1 ŽÁBA, Zbyněk. Staroegyptský sarkofág z doby nové říše: k fragmentu v majetku Národního muzea v Praze. *Časopis Národního muzea, oddíl věd společenských*, 1950, roč. 119, s. 117–119.

2 K této a následující poznámce vložil Jaroslav Černý na konec stránky vpisku, jež se vztahuje k oběma pasážím v textu: „*Pokusím se je dostat z Londýna prostřednictvím poštovní služby naší Univ[erzitní] a nár[odní] knihovny.*“

3 Vokoun-David – Madelaine David-Vokounová, Francouzka žijící od roku 1925 v Praze, působila jako knihovnice Francouzského institutu, od roku 1934 členka Orientálního ústavu. Více viz diplomová práce obhájená na PedF UK, 2012: GARCÍOVÁ, Sylvia. Daniel Essertier : český pohled, s. 8.

4 SCHAEFER, Heinrich. *Weltgebäude der Alten Ägypter*. Berlin, Leipzig: De Gruyter, 1928.

5 Leidenský papyrus – myslí se patrně papyrus Leidenského muzea č. 334 s textem dialogu Ipuwera se stvořitelem (nebo vládcem – dnes v anglické literatuře *Dialogue of Ipuwer and the Lord of All*,

recentní zpracování ROLAND, Enmarch. *The Dialogue of Ipuwer and the Lord of All*. Oxford: The Griffith Institute, Griffith Institute Publications, 2005), text je znám také jako *Admonitions of an Egyptian Sage*, tedy *Naučení egyptského mudrce*.

17

1950, 19. srpna, Praha

Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ Praha, 19. srpna 1950.

Milý pane profesore,

přejeme Vám všichni vše nejlepší, hlavně mnoho zdraví a spokojenosti k Vaším narozeninám.

Představuji si, že jste se již vrátil z prázdnin, kdesi u moře nebo ve Skotsku, a že slavíte narozeniny v Londýně. Doufám, že ještě nejste v plném pracovním tempu, takže ještě budete mít chvíli pokdy, abyste si znovu přečetl mé dva předchozí listy a potěšil mne obsáhlejší zprávou o sobě a o své práci.

Zvláště v poslední době bych potřeboval trochu povzbuzení, neboť od té doby, co jsem se vrátil z krátkého prázdninového pobytu v Poděbradech, jsem tak zapřažen v práci, že už nejméně třikrát týdně nechodím vůbec spát. Psal jsem Vám, myslím, o úkolu, který na mne /2/ vrhlo nakladatelství „Práce“. Vydávají nový překlad Prusova „Faraona“; původně chtěli ode mne egyptologické poznámky; ty jsem už šťastně odevzdal. Daly mi mnoho práce, hledal jsem často dlouhé hodiny nějaké to zeměpisné jméno, často uvedené v nejrůznějších starožitných transkripcích. Musil jsem sledovat Prusovy prameny, než jsem to vše rozluštil.¹ Pak si vzpomněli, že potřebují úvod k poznámkám; literárně historickou předmluvu napsal dr. Krejčí. Napsal jsem jakousi studii o hlavním tematě knihy – boji kněžstva o moc (román se zabývá dobou posledních dvou Ramesovců a počátkem vlády Hrihorovy). Když jsem to odevzdal, vyžádali si ještě studii o hospodářských a sociálních poměrech. Hospodářské jsem dal dohromady dosti brzy, ale sociální si vyžádaly několik bezesných nocí. Ještě nejvíce mi pomohl Kees,² jinak jsem byl odkázán na sebe. Mluvit o sociálních poměrech by ještě s pomocí textů zhruba jakž takž šlo, ale jakmile jsem /3/ chtěl stanovit něco přesnějšího o právním postavení obyvatelstva a majetkových poměrech, prameny mě opouštěly. O pozdní době jsem ovšem nemohl mluvit, protože jsem sledoval jen dobu historickou až k době líčené v románu.³ Jaké bylo právní postavení jednotlivce – zvláště rolníků, jak to bylo s majetkem s majetkem půdy, tj. jakému počtu asi lidí byla půda králem propůjčována – o tom jsem nenašel téměř nic. Bakirův⁴ výtah z disertace⁴ je příliš stručný. Kolik bylo otroků – o tom nemá nic. Teorie jsem neměl nejmenší chuti budovat. Musil jsem se proto omezit na stručný přehled toho, co jsem zjistil, v obrysech. Teď mi ještě zbývá to formulo-

vat co možno stručně a srozumitelně. Jsem zvědav, jak se mi tahle otázka bude jevit, až ji budu sledovat podrobně pro své dějiny. Vandier – Drioton⁵ o tomhle vlastně nemá nic. Touto prací se mi ovšem zastavila všechna má dosavadní práce. Paní Vokoun-David /4/ [chybí]

/5/ podle prvního českého vydání Ramešova; když jsem pak dostal korekturu nového překladu a objevil náhodou ony perličky, zmínil jsem se o tom neopatrně redakci, a teď mě čeká pročíst celé korektury.

Za tištěnou stránku poznámek mám dostat Kčs 350, korekturu prý budou zvlášť honorovat. Tak si snad něco přivydělám na knížky.

Nár[odní] rada badatelská mi dala Kčs 15 000 na knihy, které budu potřebovat pro své dějiny a které nebudu moci sehnat v Praze. Bohužel, podmínka je velmi protivná, chtějí po skončení práce knihy pro sebe. Tak je to vlastně jen půjčka a budu se muset snažit, až dostanu za knihu honorář, knihy od nich zase koupit.

Hodlal jsem Vám pogratulovat a brzo skončit, abych Vás neunavil dalším exemplářem dlouhého dopisu (to už je třetí), jak vidíte, nepodařilo se mi to.

Se srdečnými pozdravy
Váš Z. Žába

Originál, rukopis, tři listy, psáno perem na s. 1–5.

a V tomto místě vložil Jaroslav Černý odkaz na poznámku uvedenou dole na této stránce: „*Wilbourův pap[yrus] ovšem není vůbec v Praze. Gardiner ho Lexovi neposlal; objednávka pro seminář nebyla vyřízena.*“

- 1 Předmluva a poznámky k českému vydání historického románu Boleslawa Pruse (1847–1912, vl. jm. Alexander Glowacki) *Faraon*, který se odehrává na konci egyptské Nové říše a zachycuje soupeření královské a kněžské dynastie. Román poprvé vyšel roku 1897, v češtině pod názvem *Farao*.
- 2 Snad článek KEES, Hermann. Die Lebensgrundsätze eines Amonspriesters der 22. Dynastie. *Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde*, 1938, 74, s. 73–87.
- 3 Abd el-Mohsen BAKIR (1908–1992) – egyptský egyptolog, studoval u Gunna, později u Černého, BIERBRIER, M. L. (ed.) *Who Was Who*, s. 35.
- 4 Disertace později vyšla jako BAKIR, Abd el-Mohsen. *Slavery in Pharaonic Egypt*. Supplément aux Annales du Service des Antiquités de l’Égypte 18. Le Caire: Imprimerie de l’Institut français d’archéologie orientale, 1952.
- 5 DRIOTON, Étienne, VANDIER, Jacques. *L’Égypte*. Paris: Presses Universitaires de France, 1938.

Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ Praha, 25. září 1950.

Milý pane profesore,

Dnešní den je den velkých díkůvzdání. Když jsem odpovídal na Vás předposlední dopis, děkoval jsem za textovou část Gardinerova vydání Wilbourova papýru¹ a prosil jsem Vás, abyste se pozeptal Mr. Faulknera, zda by nemohl postrádat korektury tabulí a překladu. Netušil jsem, že Plates jsou zatím na cestě. Došly za dva dny po odeslání mého posledního dopisu.

Děkuji Vám za ně co nejvřeleji. Pustil jsem s hned do práce a vzpomínaje na dra Ib-schera², vyspravil jsem si potřhané listy, takže když vyšly z lisu, vypadají jako nové.

Velmi děkuji za titulatury. Nepochyboval jsem ovšem, že budete mít všechny potřebné knihy – jinak bych se byl neodhodlal o výpisky Vás požádat. Je to jistě krásný pocit mít vše doma a nezdržovat se sháněním knih po knihovnách. U Vás v Londýně by se alespoň knihy našly – u nás se najdou spíše knihovny bez hledaných knih, jak jsem se právě v tomto případě velmi nepříjemně přesvědčil.

Ty díky největší si však nechávám na konec. Obvykle bývám dosti „anglický“ v projevech hnutí mysli, ale když jsem se minulou středu na návštěvě u Vás doma dověděl, že mi dáváte Clèrův lístkový slovník, dalo mi to mnoho přemáhání, abych se bláznivě neroztančil po Vaší bývalé pracovně!

Pan inženýr chtěl se mnou v sobotu jet svým autem do skladiště v Motole pro slovník i stělu, kterou jste daroval Nár[odnímu] muzeu. Bohužel však měl v sobotu chřipku, takže jsme musili cestu odložit na sobotu příští.

K tomu se poji tato jeden rok stará „okolostojičnost“: Když tu byl pan Clère, prosil jsem ho, zda by mi nemohl prodat jeden úplný exemplář, byl jsem odhodlán se třeba zadlužit „jako oficír“, /2/ abych mu jej mohl zaplatit, a obrátit všechny naše úřady torpsy turvy,^a aby dosáhl převodu Kč na Frs. M. Clère mi však sdělil, že už má jen disiecta membra,^b že však u něho stále ještě máte uskladněnou část lístků, z čehož že usuzuje, že slovník tak nepotřebujete – a abych Vás o něj požádal. To se mi však zdálo být přece jen trochu mnoho – a jen jsem M. Clèra poprosil, aby se o tom případně zmínil sám, až s Vámi bude mluvit, a zeptal se na Vaše mínění. Požádat Vás sám se mi zdálo příliš drzé – tím spíše, že jsem se pamatoval na Váš úmysl pracovat na slovníku v době Vašich návštěv Prahy.

Teď však byla moje dlouholetá touha (šilhal jsem vždy závistivě na balíky v hnědém papíře vedle skříně a stěny, kdykoli jsem byl u Vás na návštěvě) splněna a já nevím, milý pane profesore, jak bych Vám vyjádřil všechnu tu vděčnost, kterou k Vám za tento úžasný dar chovám. Vy sám nejlépe dovedete ocenit, jak mi tento slovník při práci pomůže. Bude mi nesmírnou úsporou času – při tom ovšem nezadrží mé vlastní slovníkaření. Rozumí se, že texty v něm obsažené prostudují stejně důkladně, jako kdybych

je sám rozlískovával; pravděpodobně budu ještě připisovat některé lístky nové, protože můj systém zahrnuje ještě slovník slovesných tvarů a slovník fraseologický, na což možná množství Clèrových lístků jednoho místa nestačí, ač o tyto dva lístky navíc tam asi bude počítáno do zásoby.

Pokud se pamatují, zahrnuje Clèrův slovník hlavně (či výlučně?) texty hieroglyfické, což je zvláště znamenité, protože můj slovník dosahuje s menšími výjimkami hlavně hieratické texty, takže se mi budou oba náramně doplňovat!

Mám v dolní části velké knihovny, kterou jsme koupili od p. domácího, praktické vy-
sunovací velmi solidně zpracované příhrádky (p. „Kober“ – Salač v nich měl lístkovici
vydaných knih); budu tedy mít pro Clèrův slovník místo jako stvořené. Na fakultě
bych se k této práci nedostal – tam raději využívám seminární knihovny, abych si ne-
musil brát mnoho knížek domů, proto si slovník nechám doma. Nejdříve jsem myslel
na příhrádky v ředitelně prof. Lexy; ty jsou však už plně jednak /3/ diapozitivy,³ jednak
kartotékou podle autorů i věcnou naší knihovny – sestavily nám ji odborné knihovni-
ce, které tuto práci dělají pro celou fakultu a jsou trvale na fakultě zaměstnány. O tom,
že nás vystěhovali z páně profesorovy místnosti,⁶ takže máme už jen dvě „komnaty“,
a že se asi budeme stěhovat do místností po prof. Chotkovi, na druhou stranu patra, aby-
chom uvolnili místo pro p. prof. Průška, který prohlásil, že z Orient[álního] ústavu ne-
půjde, nedostane-li naše místnosti (musí prý mít bezpodmínečně slunce, teplo a roz-
hled), o tom jsem snad už psal.

Nemohu se dočkat soboty – a děkuje Vám, milý pane profesore, nesmírně, nesmírně
mnoho za Váš skvělý dar, dovoluji se Vás zeptat, zda teď už smím napsat M. Clèrovi,
aby mi poslal zbytek slovníku? Rád bych hned začal s prací a možná, že se obě části do-
plňují?

Panu Clèrovi jsem však už psal dávno, prose ho o sdělení, zda není v Louvru nějaká
stéla toho druhu jako „stéla hudebnice“ (jak jí v muzeu stručně říkají), odkud by se dala
doplnit poslední, poškozená řádka. Je tomu však už více než ¼ roku, co čekám na jeho
odpověď. A tak si skoro myslím, že kdybyste byl tak laskav a věnoval mi i pařížskou
část slovníku, bylo by daleko účinnější, kdybyste mu o tom napsal sám. Ostatně nejen
proto, Váš dopis by byl stejně nutný.

Pan inženýr mi říkal, že jste psal, že zároveň píšete o slovníku. Pravděpodobně jste
se však pro přípravy na italskou cestu k dopisu nedostal. Teď však ji už máte za sebou,
jak jste se měl a co nového jste objevil? Škoda, že nemám Vaši turínskou adresu, mu-
sí psát do Londýna.

Potěší Vás jistě, že paní matka vypadá nyní znamenitě, je zcela zdravá a neobyčej-
ně čilá. Tentokrát jsme si tak nemohli povídat o Vás; pan inženýr, kterého jsem už delší
dobu neviděl, vyprávěl plno zajímavých věcí.

Všichni – maminka, manželka⁴ a já – Vás srdečně pozdravujeme!

S vřelými díky Váš vděčný
Žába

Originál, rukopis, dva listy, psáno perem na s. 1–3.

- a Torpsy turvy – z angl. vzhůru nohama.
- b Disiecta membra – z lat. roztroušené pozůstatky.
- c Po levé straně dopisu je dopsáno: „nikoli knihovnice, nýbrž děkanství“.

- 1 GARDINER, Alan Henderson. *The Wilbour Papyrus*. 4 vols. [London]: The Brooklyn Museum; Oxford University Press, 1941–1952.
- 2 Specialista restaurátor papyrů Hugo Ibscher (1874–1943) – restauroval papyry v Turíně, Londýně, Oxfordu, Bruselu, Praze, Kodani, Káhiře i Římě, BIERBRIER, M. L. (ed.). *Who Was Who*, s. 273.
- 3 Skříň skončila v prostorách Československého, později Českého egyptologického ústavu a byla po-
užívána pro uložení diapozitivů až do začátku 21. století.
- 4 Zbyněk Žába se v roce 1949 oženil s Marií Fürstovou.

19

1950, 10. prosince, Královské Vinohrady

Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ Král. Vinohrady, 10. prosince 1950.

Milý pane profesore,

nejdříve Vám děkuji za krásný lístek z Turina. Domníval jsem se, že se znamenitě
osvěžíte pobytem ve slunné Itálii, zatím jsem však dostal od pí. Sargentové zprávu, že
jste nemocen, a že Vás téměř denně navštěvuje, z čehož jsem usoudil, že ani nejste ve
svém bytě v Londýně. Zprávu o Vaší nemoci mi potvrdila i Vaše paní matka, která má
o Vás velkou starost. Doufám však, že se Vám již daří lépe, ačkoliv stále marně čekám
na uklidňující dopis od Vás. Paní Sargentové posílám odpověď současně s tímto dopi-
sem, ačkoli jsem měl dopis již dlouho rozepsaný. Než se však dostanu k příčině, ještě
(abych se trochu držel chronologie) o návštěvě pí. Sargentové.

Pí. Sargentová byla tak laskavá a navštívila nás poslední den svého pobytu v Čes-
koslovensku (nepočítám-li poslední den ráno, kdy letěla z pražského letiště). Bohužel
jsem se mnoho nedozvěděl, bylo málo času, pí. Sargentová od nás ještě jela k pí. mat-
ce, a tu jsem ji ovšem nemohl u nás přespříliš zdržet, neboť by to bylo na úkor návště-
vy u pí. matky, která ovšem má nejvíce práva dozvědět se co nejvíce o Vás a co nejdě-
le si o Vás popovídat.

Byl jsem zdrcen a nesmírně překvapen zprávou o Gunnově smrti.¹ Nemohl jsem
si vysvětlit, že jste mi o ní sám od té doby nic nenapsal. O tom všem Vám však jistě
pí. Sargentová obšírně referovala. Bohužel však byla velmi zdrženlivá se zprávami /2/
o uprázdněném místě v Oxfordě, vyslovila se, pokud se pamatují, nějak v ten smysl, že

mi nemůže o tom povědět, když jste se sám o tom nerozhodl více napsat. Což ovšem mé napětí a zvědavost jen zvyšuje.

Od odjezdu pí. Sargantové jsem byl nesmírně zaměstnán přípravou výstavy Deir el-Medina v Národním muzeu. Posílám pozvánky, katalog je ještě v tisku. Ve svém článku pro katalog jsem se ovšem zmínil o Vašich velkých zásluhách o studium života věstevských dělníků; dr. Neustupný² psal o vaší zásluze, že exponáty dostalo od IFAO Nár[odní] muzeum,³ a o tom budou na zahájení mluvit jak prof. Lexa, tak dr. Neustupný a opět já.

Překládá pro katalog „Stávkový papyrus“, udělal jsem si spoustu poznámek k jednotlivým bodům, které bych rád rozřešil. V tomto překladu k tomu nebyl čas, a tak se mi ještě naskytá možnost napsat zvláštní článek pro Čas[opsis] č[eského] Musea⁴ (asi na měsíc duben). Tím jsem se dostal na pole Vaší nejvlastnější práce a rád bych, budete-li mít jen trochu pokdy, o tom zapředl důkladnou korespondenci. Tento týden si začnu písemně překládat všechna ostraka, vámi dosud vydaná (bohudík je dostalo Nár[odní] muzeum komplet, na fakultě dosud schází 2. díl (poslali nám, když jsme objednali 2. – 4. svazek, 1., 3. a 4.); vše tak drahé, že jsem si, ač jsem velmi žalostil, nemohl 1. svazek ponechat pro sebe).

Vedle několika gramatických věcí u překladu (opet aref sedžem a mtw) mne hlavně zajímá topografie a dávky dělníkům. Pro úplné pochopení papyru je ovšem topografie, čili přesný pohyb dělníků, důležitější. Z překladu /3/ jsem přišel na toto.

Spiegelberg (Arbeiter und Arbeiterbewegung,⁵ etc., p. 18) a Erman – Ranke (Aegypten u. aegyptisches Leben, etc., p. 141.) překládají větu rt. I, 2 (Gard[iner], Ram[essid]e] Adm[inistrative] Doc[uments] p. 52, l. 15–16):

první: „Wir sind hungrig, 18 Tage sind bereits verflissen.“

druhý: „Wir hungern seit 18 Tagen.“

Což jest podle mého mínění a) překlad neúplný, b) překlad nemožný. Oba vynechávají m p3 3bd, a to je crucial point.^a

Písař, který zapsal událost, ji datuje „10. dne druhého měsíce doby pučení.“ Přeložit m p3 3bd „v tomto měsíci“ nelze, protože 10. dne nemůže nikdo říci, že v tomto měsíci hladoví už 18. dní. Zřejmě proto pánové m p3 3bd nepřeložili. Buď tedy pokládali m p3 3bd za dodatek v textu, kam nepatří (podle nich), nebo se nanejvýš domnívali, že p3 3bd znamená dobu 1 měsíce, počítáno od prvního dne hladu, což je absurdní. I tak by však měli dodat ke svému překladu něco jako „18 měsíčních dnů“.

Nemůže-li však doba 18 dnů být počítána od 1. dne 2. měsíce, tj. od doby výroku dělníků za 8 dní, může být docela dobře počítána od doby výroku, tj. od 10. dne měsíce, čili označuje 28. den měsíce. A tento memorable day^b byl v době Ramessa IX. podle pap[yr]u Turin ed. Lieblein (Deux pap[yr]us hiératiques^c etc.) dnem výdeje přidělů.

Přeložil jsem proto: „Máme hlad, ačkoli v měsíci má ještě uplynout 18 dní (do příštího přidělu obilí).“ Doslova: „zatím co do tohoto mě/4/síce (má ještě) nastoupit 18 dní.“

I byl bych velmi rád, kdy byste mi mohl, milý pane profesore, podat svůj verdikt, protože nikdo nemá Turin strike pap[yr]us tak důkladně prostudovaný a promyšlený, jako vy. Těším se, že strávím příjemný čas po Vašich stopách, až se teď dostanu ke klidnějšímu studiu stávky po zahájení výstavy. Chci si hlavně sestavit všechny zprávy o účastnících stávky z ostrak a vypočítat, jaké byly přiděly potravin v jiných letech trvání vesnice, jakož si i představit, jak to bylo přesně s těmi 5 zdi. Našly se nějaké zbytky zdi při vykopávkách, které by dovolily aspoň přibližně zakreslit celé ohrazení? Jednu chvíli jsem se domníval, že jde o zdi 5 bloků ve vesnici, ale to mi nechtělo hrát. Druhý bod topografie, o kterém bych chtěl mít více jasno, je přesnější vymezení termínu p3 hr. S tím vším se budu co nejdříve potýkat, mysle stále na Vás.

Všichni Vás srdečně pozdravujeme a přejeme Vám brzké uzdravení, veselé vánoce a šťastný, hodně šťastný nový rok 1951. Abyste v něm už byl v Oxfordě, neboť to je nejvyšší meta, a té si zasloužíte jedině vy. Třebas jste si zvykl v Londýně, po Griffithovi a po Gunnovi, jen vy dodáte Oxfordu lesku, který mu ještě schází. Největší démotista, největší znalec klasické egyptštiny a vy, největší znalec novoegyptštiny – Oxonia felix! Annum novum faustum ac felicem.^c

Váš vždy
Žába

Originál, rukopis, dva listy, psáno perem na s. 1–4.

a Crucial point – z angl. zásadní.

b Memorable day – z angl. památný den.

c Lat. šťastný a prospěšný nový rok.

1 B. G. Gunn zemřel náhle v roce 1950, jeho přátelé byli šokováni rychlým odchodem, Gunn také nestihl publikovat řadu studií, které rozpracoval.

2 Jiří Neustupný (1905–1981) – český archeolog, prehistorik, otec Evžena Neustupného, který byl též Žabovým žákem.

3 Viz ONDERKA, Pavel (ed.). *The Deir el Medina and Jaroslav Černý Collections*. Praha: Národní muzeum, 2014, s. 31–38.

4 Název tohoto časopisu byl původně *Časopis Společnosti Vlasteneckého muzeum* v Čechách, od roku 1831 byl přejmenován na *Časopis Českému muzeu*, dnes vydávaný pod názvem *Časopis Národního muzea*.

5 SPIEGELBERG, Wilhelm. *Arbeiter und Arbeiterbewegung im Pharaonenreich unter den Ramessiden (ca. 1400–1100 v. Chr.). Eine kulturgeschichtliche Skizze*. Stassburg: Trübner, 1895.

6 Asi LIEBLEIN, Jens. Deux papyrus hiératiques du Musée de Turin. Avec la traduction et l'analyse de l'un de ces deux papyrus par F. Chabas. *FVSC*, 1868 (1869), s. 75–115.

20 1951, 1. března, Královské Vinohrady
Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ Královské Vinohrady, 1. března 1951

Milý pane profesore,

můj nejmilejší učitel a nejdražší příteli. Dnes navečer na mne tu čekal Váš dopis, na který Vám ve spěchu odpovídám. Děkuji Vám za to, že jste mne pokládal za hodna, abyste se mnou sdělil takovou zprávu. Proč nemohu být v těchto chvílích po vašem boku? Nemá však smyslu zoufat si nad tím, co nemůžeme změnit. Pro tuto chvíli není možné, abychom se viděli a mohli si pohovořit alespoň tak, jako o těch nezapomenutelných nedělích v Košířích. Co nelze skutečně, opravdu změnit, to nesmí pro člověka ani existovat. Za to však všechno to, co je odvislé od naší vůle a od našich sil, musíme, musíme změnit k lepšímu. Vždyť lidská vůle dokáže překonat překážky na první pohled nepřekonatelné. Nikdy však se nesmí ztrácet odvaha. Vzpomeňte si na zajatce v německých koncentračních táborech; i v nejhorších situacích vždycky zbývá naděje a u Vás a ve Vás, drahý pane profesore, musí být, a já vím, že teď už provždycky bude jí víc než u kohokoli jiného. Vždycky jste příliš mnoho pracoval ve své vědě, obětoval jste jí všechno, co člověk může obětovat, aniž se stal strojem; zažívání Vám občas nesloužilo a tím /2/ se Vám ještě více zeslabily nervy. Teď si však odpočnete, všechnu práci pusťte z hlavy, všechny problémy odsuňte na pozdější dobu a brzy se uzdravte; pak budete mít ještě dlouhá desetiletí, kdy v klidu se [budete] zabývat vším tím, co byste chtěl teď řešit. Až si posílíte nervy, pak si zajedte někam, kde se budete klidně a šťastně oddávat odpočinku, a pak se Vám bude dobře a bez námahy pokračovat ve Vaší práci, ve které jste dosáhl tolika nesmírných úspěchů, úspěchů světových, které dávno zapsaly Vaše jméno nesmrtelně do dějin egyptologie. Slyšel jsem sám tolikrát mluvit o Vás cizince z vědeckého světa, ze všech oborů orientalistiky, např. na pražském zasedání orientalistů, s takovým obdivem a úctou, a od těch, kteří Vás znají osobně s takovou láskou, že jsem vždy, když jsem Vám to chtěl napsat, cítil, že by to ode mne mohlo vypadat jako přehnané lichocení. A proto jsem mlčel. A už kvůli tolikeré lásce tolika lidí k Vám musíte nalézt sílu a vůli všechno, co Vás tíží, překonat.

Začal jsem tím, že jsem vyslovil zbytečnost toho, abych si zoufal, že nemohu být v těchto chvílích s Vámi. Přišel jsem pak na Vás i vracím se opět k sobě. Všechno, co je v mých silách, chci vynaložit, abych Vám nějak pomohl, je-li to jen trochu možné. Jste tam sám, v cizí zemi, kam si Vás povolali a vybrali si Vás z nejlepších vědců celého světa, abyste byl slá3/vou a ozdobou jejich vědy. Nejste však přece jen mezi svými a jistě se Vám stýská po domově. Snad jste často pocítil touhu se vypovídat a ulehčit si ode všeho, co Vás tíží. Jsem mladší než Vy, drahý pane profesore, ale zato jste nikdy neměl přítele upřímnějšího a oddanějšího. Pište, pište tak, jako byste psal sám sobě. A pak přijďte k nám, přijďte do Prahy, odpočnete si tu mezi námi, a pak už mezi námi zůstaňte.

Stolice je volná, jistě ji hned dostanete a já se jednou stanu Vaším docentem a ty krásné chvíle nedělních dopoledních hodin změním v dlouhé hodiny každého dne v semináři. Londýnská administrativa Vašeho ústavu Vás příliš vyčerpává, zde nebudete mít žádnou, Vaše knihovna je úplná a nové knihy budete dostávat, materiálu máte moře, cizí muzea ani nebudete potřebovat. Odpočnete si, uzdravíte se, a pak přijďte! A za tu dobu ze mě doděláte egyptologa. Vždyť s Vámi jsem ztratil všechno.

A pokud jde o dělníky, byl jste to Vy, drahý pane profesore, který jste napsal: „doufám, že v ní (práci) budete pokračovat a vydáte o nich knihu, ke které já jsem se pro samé sbírání materiálu nedostal“.¹ Na to jsem však já nepomýšlel ani před Vaším předposledním dopisem, ani po něm. Práce na výstavě „Deir el-Medína“ a předtím rigorózum z Turin strike papyrus mne jediné přivedly k tomu, /4/ abych neustrnul jen a jen v starším období egyptštiny a trochu se pocvičil v noveegyptštině, která je Vaší doménou. Sbíráni materiálu a luštění historických problémů kolem mých dějin (knihy, podle kterých se u nás učí jsou nesmírně slabé a zastaralé a Vaše dějiny nejsou k dostání a nové vydání v rámci Mel[antrichových] dějin se nebude tisknout) a práce o soc[iálních] poměrech, vedle potřeby pro dějiny zvláště u příležitosti poznámek k Faraonovi^a mne přivedly k tomu, abych na přání Nár[odního] muzea vydal důkladněji překlad stávkového papýru a doplnil situaci vyličením poměrů po stránce osobního statutu dělníků, ovšem na základě dosud vydaného materiálu. Ani ve snu mi nenapadlo Vás žádat o materiál, který jste si pracně nashromáždil k velké monografii. Jen o jedno bych Vás byl požádal, a to o zapůjčení knihy „Deux papyrus hiératique...“^{2b}, a to jen vaším prostřednictvím z Oxfordské nebo jiné knihovny.

Pokud pak jde o pražská ostraka, chtěl jsem se procvičit v hieratštině na jediných originálech, které tu v Praze vůbec máme, bez souvislosti s onou malou prací o stávkovém papýru s přihlédnutím k jiným stávkám vés[etských] dělníků a k jejich osobnímu právnímu statutu. Vždyť ostatně větších část pražských ostrak je literární a ne/5/podávají nic nového, co by stálo za řeč k celé otázce, a sám jich pro svou monografii jistě ani nebudete mít příležitost použít.

Ostatně mi pasáž o: „nevydaném materiálu, ostrakách, papýrech a hierogl[ifických] nápisech“, ve kteréžto věci jste „zavázán Gardinerovi, který mně sebrání tohoto materiálu umožnil, i Franc[ouzskému] institutu, jehož hostem jsem při výkopech byl“ není zcela jasná v tom smyslu, zda se týká materiálu, který máte v nesčetných výpisových sešitech doma, či zda do něho vztahujete i těch několik pražských ostrak, která jsem chtěl vydat v „Diatribae Lexa“, neboť jinak, nebýt nevydaného materiálu, by mne p. prof. Lexa přinutil, abych mu napsal o neskl[onných] participech.

Je ovšem docela a naprosto přirozené, že jestliže je Vám oněch ostrak třeba k vlastnímu vydání, že nemůže být ani řeči, abych je vydával já. Vždyť právě proto jsem se Vás na to ptal a v tom smyslu jsem Vám už tehdy psal.

Jestliže však jste si jenom myslel, že bych chtěl psát knihu o dělnících za použití veškerého Vašeho materiálu (což je naprosto iluzorní), za to však Vám vůbec opravdu ani trochu nezáleží na těch několika pražských ostrakách, pak /6/ mi laskavě napište, zda

jste ve svém posledním dopisu své odvolání vztahoval jen na knihu o dělnících, či také na větu „Ostraka Or[ientální]ho ústavu klidně vydejte“. Toto vše není vůbec žádný problém, nýbrž, jak jste již sám poznal, pouhé nedorozumění.

Pokud jde o slovníkové lístky, snad abych napsal Clèrovi, aby je poslal na seminář poštou. Děkuji za cestu k získání Speleersovy² adresy. Je-li tak lakomý a neochotný, snad by mohl alespoň zařídít, aby mi nakladatel poslal knihu k recenzi. Právě dnes mi ukazoval dr. Matouš, že konečně vyšla má recenze Lefebvrových „Contes et Romans“³ v Bibliotheca Orientalis. Kampmann mi však dosud slíbené 2 exempláře a něco separátů neposlal.

K pyr[amidovým] textům a jejich gramatice, p. Volten mi sdělil na můj přímý dotaz na předložském kongresu v Praze, že Sander-Hansen nepracuje na gramatice pyramidových textů a že ji nemíni nikdy vydat; jenom články o jednotlivých problémech. Napišu mu však, jakmile dostanu od něho zase dopis.

Co se týče těch populárních článků a přednášek, už mi ze závazků zbývá jen velmi málo, takže s tím budu brzy hotov. Pracuji teď na sbírání materiálu a studiu pasáže, která se mi /7/ zhoza nelíbí v Lefebvrově gramatice. Tvrdí tam totiž, že v egyptštině jsou případy, kdy nepřechodné sloveso má pasivní tvary, což vůbec není jeho příklady dokázáno, protože všechny lze naprosto uspokojivě vyložit dobře jinak. Ani jeden jeho příklad není jednoznačný, který by vylučoval jinou možnost než pasivní slovesný tvar. Jsou to jistě většinou substantiva nebo ⲉⲧⲓ (.tw) psaná před determinativem.

Drahý pane profesore, pusťte z hlavy všechny starosti, nic si nepřipouštějte, těšte se na domov a klidně se uzdravujte ze všeho toho namáhání. Nezapomeňte na svého neoddanějšího žáka, který na Vás myslí s láskou a nadějí na mnohé šťastné chvíle pospolu. Buďte hodně, hodně zdrav a veselý myslí – nic není na světě tak zlého, aby nebylo zase dobré.

Váš navždy
Žába

Originál, rukopis, čtyři listy, psáno perem na s. 1–7.

a Tj. k Prusovu Faraonovi.

b Zřejmě Liebleinova kniha, viz výše.

1 Černý však nakonec přece dopsal první díl své knihy o obyvatelích vesnice stavitelů Údolí králů, který vyšel posmrtně jako *A community of workmen at Thebes in the Ramesside period*. Bibliothèque d'étude 50. Le Caire: Institut français d'Archéologie orientale, 1973. Fragment druhého dílu potom vyšel též roku 1973 jako *The Valley of the Kings: fragments d'un manuscrit inachevé*. Bibliothèque d'étude 61. Le Caire: Institut français d'archéologie orientale, 1973.

2 Louis Speleers (1882–1966) – belgický egyptolog, působil na univerzitě v Ghentu, editor náboženských textů, včetně *Knihy mrtvých*, BIERBRIER, M. L. (ed.). *Who Was Who*, s. 520.

3 LEFEBVRE, Gustave. *Romans et contes égyptiens de l'époque pharaonique. Traduction avec introduction, notices et commentaire*. Paris: Adrien-Maisonneuve, 1949.

Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ Praha, 25. dubna 1951.

Milý pane profesore,

Po Vašem uklidňujícím dopise z poloviny minulého měsíce dostávám se teprve nyní k odpovědi. Práce bylo tolik, že jsem jí málem podlehl. Bohužel neegyptologické. Přípravy na oslavy 75. narozenin p. prof. Lexy mi zabraly hodně času – byl slavnostní večer s řečmi (jednu jsem měl já), s přednáškou jubilantovou (o původu Egyptanů) a s besedou nahoře v Orient[álním] ústavě. Do Lid[ových] novin jsem napsal článek. Vyšel zkrácen. Pan prof. dostal dopis od pres. Republiky, p. min. Kopeckého, p. min. Nejedlého;¹ od min. Kopeckého též bohaté dary (gramoradio, desky, šampaňské, cigarety a kávu). Se spect. Rypkou jsme podali návrh, aby dostal zvláštní cenu. Jak vidíte, bylo to slavné.

Tím však má práce neskončila, neboť jsem musil osobně naklepat 100 dopisů pozvánek na „Diatribae...Lexa“² (každý zvlášť) a dalších 100 zhotovit pomocí překlepů. Naštěstí to mám vše za sebou; při mé nevalné rychlosti psaní na stroji to byla hrůzně jednotvárná práce. Za to se teď těším na odpovědi. Pozvánku již asi máte, rozdíl mezi let[eckým] a obyč[ejným] dopisem nebude snad tak veliký. Abych nezapomněl – mezitím jsem stvořil anthologii staroegyptšské četby v překladech pro střední školy³ a absolvoval neuvěřitelný počet schůzí, schůzek, zasedání kateder, pochodů apod.

Po nesmírně dlouhé době mi odepsal M. Clère; teprve teď někdy se prý dostane k tomu, aby mi poslal zbytek lístků. Ani on nemůže nalézt ostatní části k našemu úlozku Taharkova nápisu. Za to mi poslal /2/ bibliografické údaje o dřev[ěných] stélách toho druhu, jaký máme v Nár[odním] muzeu (před časem jsem Vám poslal opis nápisu). Zítra se podívám do Univ[erzitní] knih[ovny] zda tu máme Fabbretti – Rossi – Lanzone (Cat. Tur.)⁴, Schiaparelli (Cat. Firenze)⁵ a Atti dell'Academia delle scienze di Turino v XV (187a) má být Rossiova publikace dvou pod[obných] stél s [nečit.] wđ nswt.⁶

Předevčírem jsem dostal separáty svého článku z Ann. Serv. [ASAE] – ani korektury mi neposlali. Posílám Vám separátek současně s tímto dopisem.^a Zároveň srdečně děkuji za Váš separát práce o kopt[ských] etymologiích.

Příští týden mám v O. Ú. přednášku o datování soc[iální] revoluce ve st[arém] Egyptě.

Can. Volten mi poslal knihu G. Steindorff – K. C. Seele: „When Egypt Ruled the East“ a Gardiner, Late Egy[ptian] Stories.⁷ Což jsou mé jediné poslední přírůstky. – A přece: koupil jsem: Grapow: Sprachliche u. schriftliche Formung ägyptischer Texte (Leipziger ägyptischen Studien, Heft 7)⁸ za Kčs 100.

Doufám, že Vám můj dopis pošlou z nemocnice do londýnského bytu a že jej už budete, milý pane profesore, číst mezi svými knížkami – v Londýně, nebo ještě lépe, už

v Oxfordu – zcela zdráv. Napište mi brzy, jak se Vám daří, a budete-li mít chvílku kdy, pročtete si alespoň zběžně mých posledních asi 10–20 dopisů, kde objevíte ještě nějaké ty mé nekonečné dotazy. Pozdravujte pí. Sargentovou a budete-li v dobré náladě, vyčítejte jí, že mi o Vás nic nepíše. Neboť i když dáme s p. matkou a s p. inženýrem všechny dopisy dohromady, je těch zpráv příliš málo, než by uspokojily všechny ty, kteří Vás máme tak rádi.

Se srdečnými pozdravy od nás všech a s přáním pevného zdraví

Váš Žába

P.S. Jsme v smutné náladě, protože se maminka bude asi musit stěhovat. V Praze je takový nedostatek bytů, že 1 kuchyňka a 1 pokojík je na 1 osobu příliš velký byt. V jejím stáří ovšem není stěhování příjemná věc.

Originál, rukopis, jeden list, psáno perem na s. 1–2.

a Jaroslav Černý vyznačil v tomto místě poznámku a dole pod textem dopisu připsal: „ale do Vašeho bytu“.

- 1 A AV ČR, fond František Lexa, k. 5, i. č. 352 a 353, blahopřání k 75. narozeninám.
- 2 Sborník Diatribae ... Lexa byl uspořádán k oslavám 75. narozenin Františka Lexy. Jednotlivé studie předních českých a evropských orientalistů byly zařazeny do speciálního čísla Archivu Orientálního, 1952, roč. 20, č. 1–2.
- 3 Možná pozdější Žabova popularizační kniha Zpěvy Nilu (1957).
- 4 Cat. Tur., zkomolená zkratka pro Catalogo Torinese plným názvem FABRETTI, Ariodante, ROSSI, Francesco, LANZONE, Rodolfo Vittorio. *Regio Museo di Torino: antichità egizie*. Torino: Paravia, 1882–1888.
- 5 Katalog vyšel pod názvem SCHIAPARELLI, Ernesto. *Museo Archeologico di Firenze: antichità egizie*. Roma: Salviucci, 1887.
- 6 Snad ROSSI, Francesco. Illustrazione di due stele funerarie del Museo Egizio di Torino. *AAST*, 15, (1879–1880), s. 843–856.
- 7 STEINDORFF, George, SEELE, Keith C. *When Egypt Ruled the East*. Chicago, Illinois: The University of Chicago Press, 1942. Toto první vydání bylo potom upravováno a vydáváno opakovaně. GARDINER, Alan Henderson. *Late-Egyptian stories*. Bruxelles: Fondation Égyptologique Reine Élisabeth, 1932.
- 8 GRAPOW, Hermann. *Sprachliche und schriftliche Formung ägyptischer Texte*. Glückstadt: J. J. Augustin, 1936.

Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému

/1/ Praha, 8. května 1951.

P.S. Ad. „Un nouveau fragment du sarcophage de Merymôse“: bohužel jsem nedostal vůbec žádnou korekturu, takže jsem nemohl opravit značku , kterou sazeč vysázal nesprávně místo . Dělají to v Ann Serv. vždycky, že nepošílají korektury? Vždyť to mohl opravit alespoň redaktor za autora!

Drahý pane profesore,

Jakou radost jsme všichni měli z Vašeho dopisu! Nejvíce z toho, že jste se nám uzdravil, protože to je nejdůležitější ze všeho. Teď si však důkladně odpočnete – předpokládám, že v Oxfordu nastoupíte až po prázdninách, a tu byste měl strávit nejméně měsíc buď někde v lázních u moře – nebo spíše v horách, v lesích ve Skotsku, nebo ve Švýcarech! Egyptologické práce počkají, protože důkladně odpočatý a svěží vykonáte pak mnohem větší kus práce, než kdybyste začal „dřít“ ještě v rekonvalescenci. Doufám, že se už pí. Sargentová postará, abyste nezapadl mezi hieroglyfy dříve, než to bude zdrávo. Já už také konečně uznal správnost zásady pana prof. Lexy – prázdniny jsou k odpočinku a ne k dohánění toho, na co člověk neměl ve školním roce kdy. Zatím si ovšem kurýruji nervy spíše hudbou než procházkami. Z Lexovy životosprávy bychom si měli vzít příklad oba. – Vy jste asi také, jako já, sportům a pobytu na čerstvém vzduchu nikdy mnoho času nevěnoval.

A pak, teď musíte být obzvláště zdráv, abyste se mohl při plném zdraví a svěžesti radovat z dosažení nejvyšší mety. Jste první Čech, kterému se to podařilo. Gratulujeme Vám a upřímně se z toho Vašeho velkého a plně zaslouženého úspěchu radujeme! Gratuluji k nové hodnosti akademické! O tom všem si vyprošuji podrobnější zprávy. A vůbec pověste na hřebík všechnu svou příslovečnou skromnost a napište mi, jaké ty všechny slávy budou, zda budete přednášet v černém plášti (gown,¹ či jak se tomu říká), kde budete bydlet – zkrátka všechno, všecinko. A prosím Vás, drahý pane profesore, nezapomeňte mi sdělit, jaký titul úřední teď budete mít – nemohu nikde nalézt jméno oxfordské egyptologické stolice, ač jsem to kdesi u Griffithova či Gunnova jména četl. A pak, zda jsem Vám (až na tu stolicí) napsal správně jméno – či jak se má M. A. kombinovat s Dr.? A kdo bude po Vás v Londýně? Edwards? A kdo po něm v B. M.? Mimo chodem budu mu posílat svůj článek o úlozku Mermósova sarkofágu – mám mu jej poslat ještě do B. M.? Nemohl jsem sehnat plechové zástrčky do obálky pro tiskopisy – a neseženu-li je zítra, pošlu Vám separát jako uzavřený dopis letecky. Nemohl byste mi poslat Oxford Univ. Gazette² z 12./IV.? Snad bych ji dostal,^a alespoň výstřížek nebo stránku s Vaším jmenováním na památku. A kdy budete mít nástupní přednášku? A o čem? Jak vidíte, budete mi musit věnovat alespoň 4 listy. Pěkně prosím! On je to pro mě

už svátek, když napíšete 3 stránky, ale řekněte sám: tentokrát! 6 stránek by bylo opravdu málo!

Děkuji za příslib článku pro *Diatribae Lexa*. Moc se těším. Děkuji za vaše dovození publikovat pražská ostraka. Což mi připomíná – neztejte se na Národní muzeum, že Vám ještě nepoděkovalo za stélu – oznámil jsem to sice dru Neustupnému, ale ještě jsem jim ji nedal, protože pak už bych měl velké potíže s jejím vypůjčením. Půjčují předměty ke studiu jenom na omezenou dobu /3/ a jen do úředních místností – tedy do semináře. Takto ji mám u nás, kam mi ji přivezl p. Mg.³, a nemusím spěchat.

Ad *Diatribae* – z ciziny jsem zatím dostal příslib příspěvku od Driotona, Varilla, Clèra, Taubenschlaga a Halichiho. Omluvili se Harden z Oxfordu, Nora Scott⁴ a Nina de G. Davies (velmi roztomile: „I am, however, so much more of an artist than an Egyptologist that any contribution I could make would be out of place amongst the articles written for it by Egyptological scholars.“). Nemohl byste trochu požádat^b Gardinera^c, Blackmana, Barnse, Edwardse, Plumleye, Fairmana, Faulknera, Frankforta, Wainwrighta – které jsem všechny zval? Měl bych ještě někomu podle Vaší rady poslat pozvánku? (Ještě jsem znal Arkella, [nečit], Mossovou, Hornblowera a Baumgartelovou?) A z cizinců s anglickou adresou: El-Amira; Bakirovi jsem psal c/o IFAO.⁵

Clère mi psal nedávno, že mi lístky v nejbližší době pošle, podle seznamu, který jsem mu zaslal, schází ještě mnoho lístků. Doufám, že na to nezapomene.

Díky za Vaši ochotu – ejhle Botti-Peet⁶ se nalezl v tajných a nezbadatelných propadlých knihovny (byla-li ta skrýše vůbec v knihovně) páně profesorovy. Jestliže tedy myslíte, že bych se z Chabasova zpracování nic nedozvěděl, nemusíte mi „deux papyrus“ posílat; díky.

Mezi ostraky dosud jedno schází. Ovšem tím není řečeno, že by nebylo kdesi v O. Ú. Zdá se, že u Vás nebude, protože by bylo jistě pohromadě s ostatními.

Mám velkou radost, že se Vám má rec[enze] Lef[ebvreovy] knížky líbila. *Land of Enchanters*⁷ mám, poslal mi ji Volten, ovšem až když už byla má recenze vytištěna. A tak nevím – jste nesmírně laskav, že ještě chcete rozmnožit ohromné konto mých knižních dluhů k Vám – zda se mám odvážit Vás požádat o jinou knihu. Alespoň kdybych Vám /4/ mohl poslat další svazky Junkersovy Gízy⁸ – bohužel jsem už je od dra. Prellera nedostal. Přesto mi napište, zda je nemáte; pokusím se, zda by mi je nemohl Preller nějak poslat. Jistě by mi je koupil, ale už je v pensii a nejezdí na úřední cesty do Prahy. Ovšem pravda je, že nevím, zda ještě platí zákaz posílat z Rak[ouska] balíčky do ČSR. Ještě dnes večer mu napíši. Přece však Vám pošlu jednu knihu: *Věstník drevněj istorii*, 1951, 1 s Lourievým článkem „Zabastovka remeslennikov thibanskoyo nekropolja a vo vremeni Ramsesa III“⁹ (právě vyšlo) s mnohými odkazy na Vaše články.

Tož odvažují-li se přece, je to jen proto, že doufám, že by se Vám podařilo upamatovat Gardinera na mé opravy k 1. vydání jeho gramatiky (což byla sice nepatrná kontribuce, ale přece), takže byste s darem nemusil mít výlohy: hrozně rád bych měl druhé vydání gramatiky. Objednaný svazek pro seminář dojde nejdříve za 2 léta, soukromě si knihu nesmím objednat, a tak bych ji asi jinak nikdy neměl ve své knihovně. Bylo by

to možné? Alespoň snad úplný exemplář *proofs* by Vám mohl pro mne Gardiner věnovat, jestliže už by nemohl postrádat jeden exemplář v knižní podobě. Pan Volten se tak skvěle vyrovnává s mým seznamem knih, který si vyžádal, kde však ještě Gard[inerova] gram[atika] 2. není uvedena, že nemám to srdce a drzost ho požádat, aby si do seznamu mých nejpálčivějších knižních mank napsal ještě tuto položku!

V pondělí jsem měl přednášku v O. Ú. na thema „Datování sociálního převratu ve starém Egyptě“. Vzpomínal jsem si na Vaši přednášku v téže řadě věd[eckých] před[nášek] O. Ú. před tolika už léty! Uvidím Vás ještě někdy přednášet?

Musím však již končit. Znovu Vám děkuji, drahý pane profesore, za krásný dopis, gratuluji Vám ke všem poctám a přeji Vám, abyste co nejdříve nabyl dokonalého zdraví, abyste se mohl pustit zase do práce – neboť tuším, že příliš dlouhá rekonvalescence by Vám pocuchala nervy tím – že byste se trápil, že Vaše práce stojí. (Uhodl jsem, ne?)

Všichni se radujeme z Vašeho uzdravení a srdečně Vás pozdravujeme! Poručení pí. Sargentové a díky za její pozdravy.

Váš vždy Žába

Original, rukopis, dva listy, psáno perem na s. 1–4.

- a Jaroslav Černý vložil na toto místo poznámku, odkaz napsal na konec stránky: „censura novin? Daily Worker však sem chodí. Ostatní noviny jsem ale už dlouho u nás neviděl.“
- b Jaroslav Černý vložil na toto místo poznámku, odkaz napsal na konec stránky: „příležitostně ovšem“.
- c Jaroslav Černý vložil na toto místo poznámku, odkaz napsal na konec stránky: „přesně napsal, že napíše“.

- 1 Akademický talár. Používá se při formálních příležitostech, dříve i při výuce. Černý je zachycen na jedné z fotografií v taláru příslušnému hodnosti mistra svobodných umění.
- 2 Oxford University Gazette je oficiální list Oxfordské univerzity, vychází nepřetržitě od roku 1870. Viz <https://www.ox.ac.uk/gazette/>.
- 3 P. Mg. – tuto osobu se nepodařilo blíže dohledat.
- 4 Nora Scott působila v Metropolitním muzeu v New Yorku.
- 5 Vyjmenované osobnosti byly převážně významnými pracovníky v oboru egyptologie (u ostatních je uvedeno jejich zaměření), Raphael Taubenschlag (1881–1858), papyrolog a specialista na dějiny práva, Donald Benjamin Harden (1901–1994), specialista na pravěké a římské dějiny, historii Oxfordského hrabství, vedoucí pracovník Ashmolean Museum, Oxford - Keeper of the Department of Antiquities; K egyptologům viz též BIERBRIER, M. L. (ed.). *Who Was Who*, s. 160–161 (Drioton), s. 552–553 (Varille), s. 125–126 (Clère), s. 498 (Scott, Nora), s. 144 (Davies, Nina), 205–206 (Gardiner), s. 62–63 (Blackman, Aylward), s. 41 (Barns), s. 173–174 (Edwards, I. E. S.), s. 438 (Plumley), s. 185–186 (Fairman), s. 187–188 (Faulkner), s. 198–199 (Frankfort), s. 562–563 (Wainwright), s. 25–26 (Arkell), s. 389 (Moss, Rosalind), s. 265 (Hornblower), s. 47 (Baumgartel, Elise), s. 35 (Bakir).
- 6 Snad BOTTI, Giuseppe, PEET, T. Eric (eds.). *Il giornale della necropoli di Tebe*. Torino: Bocca, 1928.

- 7 LEWIS, Bernard (ed.). *Land of enchanters: Egyptian short stories from the earliest times to the present day*. London, 1948.
- 8 Má být správně Junkerovy – Herman Junker vedl vykopávky rakouské expedice v Gíze.
- 9 LOURIE, Isidor Michailovič, Zabastovka remeslennikov firaunskogo nekropolja vo vremena Ram-sesa III. *Vestnik Drevnij Istorii*, 1951, roč. 35, č. 1, s. 221–232.

23 **1951, 17. května, Praha**
Dopis Zbyňka Žáby Jaroslav Černému

V Praze dne 17. května 1951.
 Mr Jaroslav Černý, Dr. Ph., M. A.,
 2, St. Michael's Terrace, N. 6,
 Highgate,
 London.

Milý pane profesore,

Děkuji Vám srdečně za Vaš dopis z 2. t. m., ve kterém oznamujete, že se připojíte svým příspěvkem k počtě, kterou hodláme prokázat spect[abilis] Lexovi sborníkem „DIATRIBAE...LEXA“.

Poslal jsem pozvánku, ačkoli jsem z jednoho z Vašich listů věděl, že je nemocen, i Bernardu Grdseloffovi.¹ Právě jsem dostal dopis od jeho bratra Léonarda, ve kterém mi sděluje Bernardovu smrt a zároveň mne žádá, abych Vám napsal jeho (Léonardovým) jménem a požádal Vás, abyste mi poslal, je-li to možné, „une contribution à titre posthume“, neboť Bernard Vám svěřil „ses manuscripts“. „M. le Prof. J. Černý sera heureux (écrit il) de vous rendre service; je suis sûr qu'il vous communiquerait un article de mon regretté frère“.^a

Prosím Vás proto, milý pane profesore, abyste laskavě prohlédl rukopisy B. Grdseloffa a vybral z nich něco zajímavého pro DIATRIBAE...LEXA.

Doufám, že jste již dostal můj dopis.^b

Používám této příležitosti, abych Vám oznámil, že se nám 15. t. m. narodil syn. Doufám, že bude také „piqué par le canard égyptien“^c – jak to říkal Maître Maspero – a že bude jako jeho otec jednou Vaším žákem.

Se srdečnými pozdravy Vám a pí. Sargentové

Váš
 Z. Žába

Originál, strojopis, jeden list, ruční podpis, psáno na hlavičkový papír Orientálního ústavu s. I.

- a Une contribution à titre posthume, z francouzštiny příspěvek k článku vydávaném po smrti autora, ses manuscripts, tedy své rukopisy a dále M. le Prof. J. Černý sera heureux (écrit il) de vous rendre service; je suis sûr qu'il vous communiquerait un article de mon regretté frère, tedy Profesor Černý Vám bude vděčný (napsal on) za Vaši snahu, jsem si jistý, že Vám zprostředkuje článek mého nebo-hého bratra.
- b Jaroslav Černý přeškrtnl větu „Současně posílám slíbený separát“. A rukou k tomu do závorčky připsal: „Vzpomínám si, že jsem jej už poslal minule.“
- c Piqué par le canard égyptien, z fr. klovnut egyptskou kachnou – tj. nadchne se pro Egypt.
- 1 Bernard Grdseloff (1915–1950) – egyptský egyptolog gruzínského původu, pracoval v Egyptě spolu s L. Borchardtem, BIERBRIER, M. L. (ed.). *Who Was Who*, s. 222.

Resumé

The second generation of Czechoslovak Egyptologists: Zbyněk Žába and the Prague chair of Egyptology – origins of the second exile of Jaroslav Černý and his journey from Prague to Oxford (1946–1951)

This study presents the complex post-war development of Prague Egyptology in 1946–1951 through the correspondence of two of its important practitioners, Jaroslav Černý and Zbyněk Žába. The correspondence of prominent Czech Egyptologists is marked both by Černý's personality and its impact within the history of the Prague Egyptology department and by Zbyněk Žába's, who was of key importance to ensuring the existence and the institutional development of the discipline, although he was a contradictory character, as was evident from the start of his professional activities. The character of the department-to-be was mainly philological in its beginnings in the late 1940s and early 1950s. The specialisation corresponded to the interests of the two protagonists, yet they both considered further developments, which eventually led to the establishment of a primarily archaeological institute.

Hence this study uses the various fortunes of these two scholars to portray the period from the resumption of Egyptology tuition at the Charles University Faculty of Arts in Prague to the time Jaroslav Černý settled in Britain and Zbyněk Žába settled in Prague. It also includes Černý's invisible college links in international Egyptology.

Translated by Melvyn Clarke and Hana Navrátilová

Jaroslav Černý a Alan Henderson Gardiner; pravděpodobně oslava vydání publikace hieratických ostrak (Griffith Institute Archive, fond Photographs of Egyptologists)

Jaroslav Černý a Zbyněk Žába před portrétem Františka Lexy (A ČEGÚ)

ČERNÝ MSS 21.1947

V Praze 9. prosince 1946.

Milý pane profesore,

Je k tomu již skoro měsíc, co jsem dostal Váš poslední milý dopis, který mně vždy tak potěší. Nevím ani, jak se mohlo stát, že ten čas jako rychle utékl. Skutek jsem se chystal, že Vám napíši a o teprve jsem se k tomu nechtěl.

Co však zdaleka nepamatuji, je jsem na Vás nemyslel; právě naopak, vaše fotografie na mém stole nezapouští, takže jsem byl ~~stále~~ stále velmi oživěn a při své práci, je stále celkem svých pohledů, kdyžkoli zvednu od práce hlavu. A, možná mi ani nebude věřit, když jsem pod myšlenkou nad nejlepším hodnou zamalováným mší, jsem ve Vámi děm, nejlepším myšlenkami, které vám při pohledu na Vás mi tou být.

Pan prof. Dexa mi sdělil dnes, že dostal Váš dopis a ptal se, nebude-li Vám poštou mám Vám vyřádit, že jsem prof. prosl, alyste mně napout, když přijmete na Fakultu, ab a se k tomu hodinu, aby kam přišel, neboť se už nemůže a te' dále přednášet. Končíme k tomu křídlem v zábratě, čtení k ho.

Tak nám k tomu rychle přijete, utěhl a k tomu u Vás opět alyste mně. Víte, že k něčemu jsem se na křídlo, když neděs il páro letas, jsem nedočtení k tomu, když si k tomu k tomu zám, možná pokoušet.

Jsem teď velmi šťasten, že své egyptologie mohu věnovat všechny svůj čas. Mám také mnohá, co Vám chci vyřádit, a Vy jste také budete mít plno zájmů svých záměr!

V posledním dopise jste napsal, že budete muset pracovat v knihovně; myslím,

že to již vše, ale pro jistotu Vám sděluji, že pan bratr koupil nová křídla a také jsem uviděl, že se náš pracovní a atmosférou, jak se říká, jako u nás!

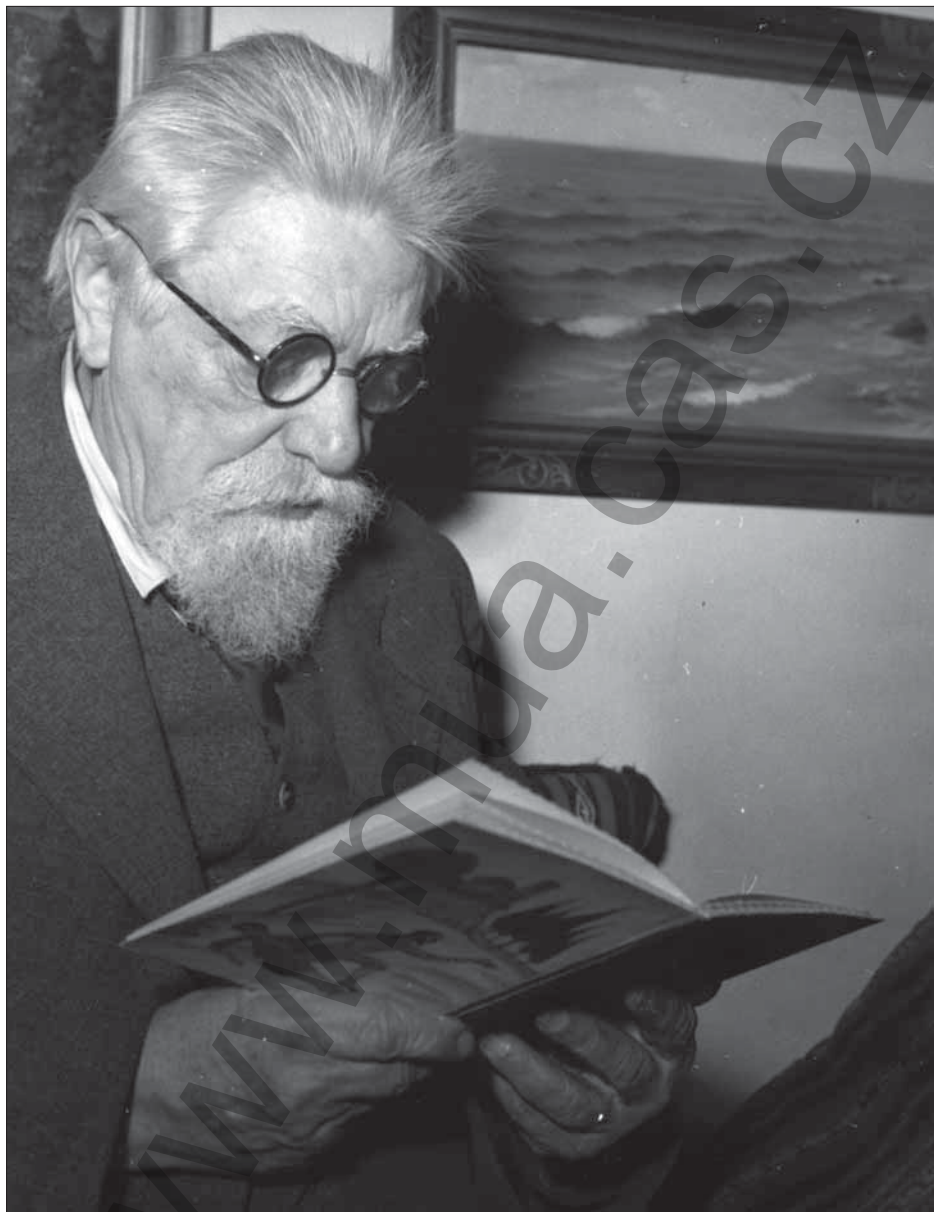
Je mi zase po práci a práci a mně abe slavně bouche' ne red, alych už šel spat, a' budu muset, končit, a naději, že co Vám dnes rozhodně napout, Vám budu kromě toho možná povědět i jiné. Jen to mně ještě trápi, že nevím, když přijete. Píši, neděti ani ještě doma nebudete, neboť soustem, že kromě přednášek a Vás se bude ani křídlo při uliční a našim záměrem. Mám obavy, které už byly v poslední době na Fakultě, jako u nás, že se o malých nebude točit, a také si budu muset sdělovat slavně a nechal jsem k tomu domů, neboť budu mít své malby křídlo práce. A také je mně, že se už nedusím, když přijete na Fakultu.

Ke křídlo mi poskytnete Váš křídlo vedoucí, a ne Vás se nesměte křídlo!

Zba.

Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému ze dne 9. 12. 1946 (Griffith Institute Archive, fond Jaroslav Černý, korespondence Jaroslav Černého se Zbyňkem Žábou)

Dopis Zbyňka Žáby Jaroslavu Černému ze dne 9. 12. 1946 (Griffith Institute Archive, fond Jaroslav Černý, korespondence Jaroslav Černého se Zbyňkem Žábou)

František Lexa ve své pracovně (soukromý archiv rodiny Lexovy)

Osobní fond Adela Rechziegllová, bohemistka-lingvistka

Bohemistka-lingvistka Adela Rechziegllová (1935–2015) patřila ke generaci (ne-dobrovolných) exulantů, jejichž práce vykonaná v zahraničí – v jejím případě pro češtinu a bohemistiku, je hodna respektu. Osobní písemnosti z její pozůstalosti byly do MÚA AV ČR převzaty v červnu 2015.¹

Biografických dokladů k životu A. Rechziegllové je ve fondu jen velmi málo, chybí vysvědčení, diplomy, vlastní životopisy, což může do značné míry souviset s životem v exilu. Její životní osudy se dají sice rekonstruovat z korespondence pouze částečně, ovšem soukromé dopisy líčí události plastičtěji než úřední dotazníky. V dopisech příteli Zdeňkovi z let 1952–1953 jsou autenticky zachyceny pohnuté události z jejího mládí, kdy byla rodina náhle bez náhrady 27. dubna 1953 vystěhována z malostranského bytu, v němž žila desetiletí. V zoufalé situaci se rodina musela rozdělit, aby je u sebe mohli ubytovat různí příbuzní. U otce JUDr. Aloise Rechzieglu propuklo na jaře 1953 vážné onemocnění, takže byl hospitalizován. Adela opakovaně líčila své obavy o otcovo i matčino zdraví nebo každodenní cestování po celé Praze, jelikož osobní věci a šatstvo měli na více místech. Otec po několika měsících zemřel a matka s dcerami osiřely.

Adela původně zamýšlela studovat veterinární lékařství, ale nakonec byla v roce 1955 přijata na obory čeština a ruština na tehdejší Filologické fakultě Univerzity Karlovy. Později si přibrala jako další hlavní obor nizozemštinu s širší germanistikou. Z učitelů na ni nejvíce zapůsobil prof. V. Šmilauer, pod jehož vedením obhájila diplomovou práci.² Zážitky a zkušenosti ze studia i prvního zaměstnání v nakladatelské redakci během padesátých a šedesátých let dokládá korespondence se spolužáky a s českými i holandskými přáteli. Při studiu nizozemštiny ji silně ovlivnila dr. Olga Krijtová. Převážně z šedesátých let pochází větší soubor soukromé korespondence s Miroslavem Teichmanem, za kterého se 1. srpna 1961 provdala.

Adela Rechziegllová získala v roce 1967 stipendium na Univerzitě v Amsterdamu, kde také dokončila svá studia holandského jazyka a literatury. Po skončení stipendia se rozhodla zúročit nabyté znalosti prodloužením pobytu, během něhož ji, jako mno-

1 Písemnosti z pozůstalosti A. Rechziegllové převzala M. Josefovičová 15. 6. 2015 v Říčanech, Dvořákova 27 (v domě A. R.) od JUDr. E. Hornové, která byla pověřena vypořádáním celé pozůstalosti, protože nebyli přími dědicové.

2 PANEVOVÁ, Jarmila. Významné životní jubileum Adely Rechziegllové. *Slovo a slovesnost*, 2010, 71, s. 153–154 (dále: PANEVOVÁ, J. Významné životní jubileum Adely Rechziegllové).

ho jiných studentů a vědců, zastihlo normalizační uzavření hranic doprovázené pokynem k předčasnému návratu do vlasti.³ Rozhodnutí zůstat v exilu nepochybně znamenalo zásadní předěl v jejím životě, o čemž svědčí nejvíce zachovaných dopisů matce Věře a sestře Iloně. Většinou jsou velmi obsáhlé a podrobně v nich popisuje města, domy či byty, v nichž žije, i svou každodennost. Shodou šťastných okolností se tehdy na amsterdamské univerzitě rozšiřovala sekce bohemistiky a Adela Rechzieglová zde dostala možnost pedagogického působení, které trvalo až do jejího odchodu do důchodu v roce 1993. Vedle pedagogického působení se zabývala studiem morfologických, sémantických a sociolingvistických aspektů češtiny, publikovala v periodiku *Studies in Slavic and General Linguistics* a dalších.⁴ Korespondence zachycuje její pracovní i osobní život v sedmdesátých a osmdesátých letech v Holandsku, kdy také uzavřela druhé manželství s Mojmiřem Grygarem. Po odchodu do důchodu působila jako hostující vědecký pracovník v Institute of Phonetic Sciences, University of Amsterdam. Zároveň se od devadesátých let snažila aktivně zapojit do činnosti Ústavu fonetiky FF UK a často jezdila do Prahy, což dokládá korespondence s kolegy, nakladatelstvími a redakcemi kvůli vydávání jejích prací nebo organizování konferencí a zasedání. Podle písemností ze skupiny III. ve fondu – vlastní práce a přípravný materiál, A. Rechzieglová se věnovala jevům morfologickým v rámci rozdílů spisovných a nespisovných variet či sémantickým problémům spojeným s negací v češtině. Otázkami lexikální negace se podrobně zabývala ve své monografii *On Negation in Czech* (1995), která vycházela z její disertace, obhájené v roce 1991 ještě v Amsterdamu.⁵ Vlastní práce A. Rechzieglové s příloženými poznámkami, podkladovým materiálem i cizími pracemi (separáty) jsou ponechány v původních obalech tak, jak je měla uspořádány. Roku 2004 přesídlila natrvalo do Čech a žila ve svém domě v Říčanech.

Zajímavý soubor různorodých písemností (dopisů, tisků, právních dokumentů, fotografií, plánek atd.) tvoří památky na prarodiče Buchtelovy a praprarodiče Husákovy z matčiny strany. Další zajímavou a hodnotnou kolekci tvoří památky na rodiče Věru a Aloise: jejich svatbu v roce 1931 (včetně účtů za svatební hostinu v hotelu Šroubek), jejich pestrý kulturní a společenský život. Výtvarné nadání a aktivita otce Aloise je doložena mnoha jeho akvarely a grafickými listy. Písemnosti a deníkové záznamy v kombinaci s fotografiemi velmi plasticky zachycují život rodiny pražského advokáta od dvacátých do čtyřicátých let 20. století.

Fotografie jsou částečně ponechány v původních obálkách, do kterých je roztrídila matka Věra, obsahují mnoho duplikátů. Je pravděpodobné, že A. Rechzieglová převzala a uchovávala po smrti matky Věry v roce 1986 její písemnosti. Naopak se nepodařilo doložit osud sestry Ilony, ale vzhledem k tomu, že na rozdíl od dopisů Ilony Adele, které se mezi převzatými písemnostmi nenacházely, dopisy Adely Iloně a neteři Věře do-

chovány jsou a ve velkém rozsahu, pravděpodobně je A. Rechzieglová v nějakém okamžiku převzala.

Písemnosti byly roztrženy do 16 kartonů.

Karton 1 – I. životopisný materiál: a) osobní doklady; II. korespondence: a) s rodinnými příslušníky⁶: matka Věra Rechzieglová Buchtelová (1901–1986), teta Helena Perová, sestra Ilona (1933–), neteř Věra (1951–), první manžel Miroslav Teichman; s přáteli.

Karton 2 – VI. písemnosti rodinných příslušníků doplněné fotografiemi a tisky: otec Alois Rechziegl (1898–1953), matka Věra Rechzieglová Buchtelová (deník), děd Karel Buchtela (1864–1946), babička Marie Buchtelová Husáková (1871–1942), Husáková⁷; dokumenty ke svatbě rodičů Věry a Aloise Rechzieglových v roce 1931.

Karton 3 – VI. rodinné památky a doklady, kolorované kresby (akvarely) Aloise Rechziegla; domácí návštěvní kniha, diplomní práce sestry Ilony; doklady k odprodeji písemností Jaroslava Vrchlického rodinou Buchtelovou; fotoalbum ze svatební cesty rodičů na Šumavu.

Karton 4 – II. korespondence s holandskými přáteli (50. – 70. léta); III. vlastní práce – „Rozštěkat se a nakousnout téma: k distribuci a funkci ingresivního významu u předponových sloves“ (korektury 2008/09); rkp. poznámky k četbě – např. J. Vachek: *Written language*.

Karton 5 – III. vlastní práce – separáty.

Karton 6 – III. vlastní práce – rkp. poznámky a příprava.

Karton 7 – III. vlastní práce – „Lex negace“, přípravný materiál.

Karton 8 – III. vlastní práce – „Lex negace“, „Ingresivnost“.

Karton 9 – III. vlastní práce – „Diglossia“, rkp. poznámky a příprava.

Karton 10 – III. vlastní práce – „Fonetika“ rkp. poznámky a příprava, cizí práce.

Karton 11 – VII. cizí práce, přípravný materiál – „Fono a morfo“.

Karton 12 – VII. cizí práce, přípravný materiál.

Karton 13 – VII. cizí práce, přípravný materiál, disertace.

Karton 14 – VII. cizí práce.

Karton 15 – V. a) fotografie rodinné (Husákovy, Buchtelovi, Rechzieglovi).

Karton 16 – V. a) fotografie rodinné (Husákovy, Buchtelovi, Rechzieglovi).

Milena Josefovičová

3 JOSEFOVIČOVÁ, Milena (ed.). *Z Československé akademie věd do exilu*. Praha: MÚA AV ČR, v. v. i., 2011.

4 PANEVOVÁ, J. Významné životní jubileum Adely Rechzieglové.

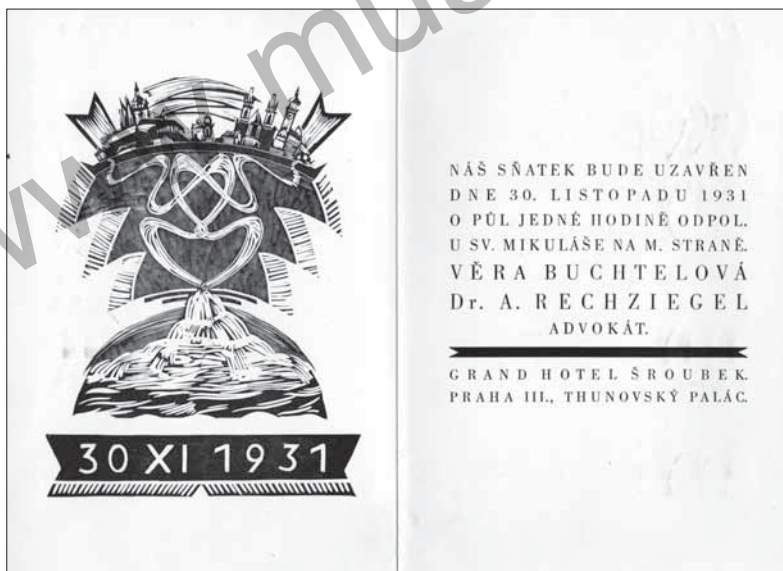
5 Tamtéž.

6 Jedná se rovněž o korespondenci mezi příbuznými navzájem, např. matky Věry s dcerou Ilonou.

7 Srov. KÁBOVÁ, Hana. Historik J. V. Šimák a Johana Husáková, dcera semilského lékárníka. *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, 2012, sv. 25, s. 251–260.

Oznámení o narození Adely Rechzieglové, vytvořené jejím otcem JUDr. A. Rechzieglem
(A AV ČR, fond Adela Rechzieglová, k. 2)

Oznámení o sňatku rodičů Adely Rechzieglové, vytvořené jejím otcem JUDr. A. Rechzieglem
(A AV ČR, fond Adela Rechzieglová, k. 2)

Průzkum fotografických archiválií – workshop FAMU a MÚA AV ČR, 24. 11. 2015

Před koncem listopadu minulého roku se v prostorách badatelný Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd ČR, v. v. i., konal v pořadí již druhý společný workshop na téma konzervace, restaurování a péče o fotografické materiály. Workshop byl opětovně jednodenní a jeho uskutečnění je součástí společného projektu Katedry fotografie FAMU (resp. oboru restaurování fotografie) a MÚA AV ČR. Projekt zabývající se zhodnocením a interpretací fotografických fondů Archivu AV ČR vstoupil v roce 2015 do již druhého roku svého řešení (je naplánován celkem na 5 let).

Zmiňovaný workshop byl tvořen dvěma základními bloky. První z nich, moderovaný Liborem Jünem z FAMU, se věnoval tématům spojeným s konkrétními fotografickými kolekcemi uloženými v akademickém archivu. Petra Tomšová informovala o sbírce fotografií uložených v osobním fondu Zdeňka Nejedlého, Tomáš W. Pavlíček o snímcích náležejících do fondu geografa a cestovatele Jiřího V. Daneše. Oba příspěvky doprovodila názorná prezentace vybraných snímků a referenti se věnovali otázkám spojeným s problematikou archivního uspořádání fotografií, variant dochování jednotlivých snímků (negativ, pozitiv, originální zvětšenina, kopie atd.). Následná diskuze mj. opětovně potvrdila nutnost zajistit studentům restaurátorského fotografického oboru skutečně kvalitní archivní a muzejnickou průpravu.

Na závěr ranního bloku vystoupily se společným příspěvkem na téma výzkumu možností využití dezinfekčních prostředků vhodných pro ošetření albuminových papírů (tisků) restaurátorky a odborné pedagožky Blanka Hnulíková a Štěpánka Borýsková. Toto téma je v současnosti velmi aktuální a v zásadě není dlouhodobě řešeno na žádném tuzemském odborném pracovišti. Proběhnuvší debata upozornila na mnohé problémy v oblasti dezinfekce sbírek, které musí odborný archivní personál velmi často řešit.

Polední a časné odpolední blok moderovaný Tomášem W. Pavlíčkem zahájil referát Vlasty Mádlové s tématem přehledu fotosbírek Archivu AV ČR (se zaměřením na fotosbíрку Bohumila Vavrouška). Zbylou část bloku poté vyplnily referáty Blanky Hnulíkové a Štěpánky Borýskové zaměřené jednak na již dosažené výsledky společného projektu FAMU a MÚA AV ČR (včetně vzniku specializované elektronické databáze pro průzkum fyzického stavu fotografických fondů) a jednak na aplikaci získaných poznatků při výuce budoucích restaurátorů fotografií (výukový modul Dezinfekce) případně při dalších společných aktivitách např. s Národním archivem a dalšími vědec-

kými institucemi. Závěr workshopu byl věnován exkurzi do archivních depozitářů a následné debatě mezi zúčastněnými archiváři, historiky, restaurátory a studenty 1. a 3. ročníku oboru restaurování fotografie.

Workshop v každém ohledu splnil svůj program a skladba přednesených příspěvků prokázala nutnost další spolupráce mezi archiváři, historiky a fotografickými restaurátory i prospěšnost spolupráce odborného a pedagogického pracoviště (v tomto případě Katedry fotografie FAMU – resp. oboru restaurování fotografie) a jednoho z vědeckých ústavů Akademie věd České republiky.

Libor Jůn

Konference Historik Josef Kalousek: historiografie, politika, kultura a společnost druhé poloviny 19. století

U příležitosti 100. výročí úmrtí Josefa Kalouska uspořádaly 26. října 2015 Ústav kulturních studií a Ústav archivnictví a pomocných věd historických Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., a Archiv Národního muzea jednodenní konferenci věnovanou životu a dílu historika Josefa Kalouska. Konference byla jedním z plánovaných výstupů grantového projektu GA ČR (*Historiografie ve službách politiky: historik Josef Kalousek a česká společnost 2. poloviny 19. století*), který je v současné době řešen společně na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a na Masarykově ústavu a Archivu AV ČR.

Josef Kalousek patřil mezi přední tvůrce státoprávního konceptu, pomocí něhož česká politická reprezentace dokázala navázat spojení s konzervativně zaměřenou zemskou šlechtou a který představoval vhodný nástroj k uplatňování politických přání a požadavků českého národa (resp. strany, která jej v sedmdesátých a osmdesátých letech reprezentovala) vůči císaři a předlitavské vládě. Právě vazby Josefa Kalouska na staročeské elity, „vůdce“ národa Františka Palackého a Františka Ladislava Riegra, jeho novinářská a politická činnost představovaly jeden ze dvou hlavních tematických okruhů konference. Tím druhým bylo postavení Kalouska v rámci formující se české historiografie, do níž vstoupil relativně pozdě, kde však působil nejen jako první profesor stolice českých dějin, ale i jako významný editor a činitel vědeckého života. Širší státoprávní kontext a vývoj tohoto konceptu až do vzniku samostatného českého státu se stal námětem související konference *Ke kořenům moderní české státnosti. České státní právo a státoprávní program*, uspořádané o den později, 27. října 2015, Senátem Parlamentu České republiky a Masarykovým ústavem a Archivem AV ČR.

Do prvního tematického bloku patřily především příspěvky Jiřího Štaifa, zabývající se Kalouskovým vztahem k rodině Palacký – Rieger, a Luboše Velka, který se věnoval spolupráci Kalouska a Riegra při vydávání deníku *Národ*. Kalouskovo žurnalistické působení se stalo tématem referátu Viktora Velka (*Josef Kalousek a česká Vídeň na přelomu let 1864 a 1865*) a Jitky Rauchové (*Josef Kalousek a revue Osvěta*). Přímou politickou činnost analyzoval Pavel Fabini, když se zaměřil jak na Kalouskovu volební kampaň do českého zemského sněmu, tak na jeho poslaneckou činnost.

Přehledový příspěvek ke Kalouskovu postavení uvnitř české historické vědy konce 19. století připravil Bohumil Jiroušek, významné editorské působení zhodnotily Marie Ryantová (edice *Archiv český*) a Karol Bílek (edice *Sněmy české*). Konkrétní Kalouskovy závěry na příkladu studie o předhusitském kalichu uvedl do kontextu Zdeněk R. Nešpor.

Zajímavý příspěvek, který dokumentoval vztah mezi Josefem Kalouskem a jeho bratrancem Sávou Chilandarcem a zároveň Kalouskovy představy a názory o Balkánu na přelomu 19. a 20. století, přednesl Marcel Černý.

Všechny příspěvky byly jejich autory odevzdány v písemné podobě a organizátoři konference připravují jejich vydání ve formě kolektivní monografie.

Martin Klečacký

Věda, technologie a průmyslový vývoj ve střední Evropě v éře studené války

Ignaz-Lieben-Symposium pořádané Ignaz-Lieben-Gesellschaft společně s Österreichische Akademie der Wissenschaften 12.–13. listopadu 2015 ve Vídni se tematicky zaměřilo na téma vědy, technologie a průmyslového vývoje ve střední Evropě v době studené války. Inspirativní úvod do problematiky vztahu vědy, technologie a rané studené války obstaral Mitchell G. Ash z vídeňské univerzity, který poukázal především na některé proměny užívání pojmů a na jemné rozdíly ve významu některých termínů (např. rozdíly mezi výrazy *policy* a *politic*, dynamika v interpretaci pojmu *rationality* apod.)

Za širokým vymezením tématu se skrývalo prakticky jen jiné označení pro mimo-univerzitní výzkum. V českém prostředí často opomíjený firemní výzkum zde přiblížil např. Romand Sandgruber z univerzity v Linci, který hovořil o důležitých inovacích v americké okupační zóně v Rakousku (nynějších Horních Rakousích). Vyzdvihl přitom zejména tzv. LD (Linz-Donnawitz)-Verfahren, způsob výroby oceli, používaný

v současnosti u více než sedmdesáti procent veškeré produkce oceli. Zajímavě ukázal, jak se z Horních Rakous stal i díky spolupráci amerických okupačních úřadů a invenci a kreativité místních usedlíků, ale i přistěhovalců a vyhnanců z jiných regionů nejvýznamnější průmyslový region Rakouska, který si v mnoha ohledech své postavení udržuje do současnosti. Neotřelý pohled do problematiky průmyslové špionáže přinesl Wolfgang Meixner z univerzity v Innsbrucku, který rozebral proces výrobce penicilinu, firmy Biochemie v Kundlu, proti bývalým zaměstnancům. Poukázal především na skutečnost, že tehdejší zákonodárství s průmyslovou špionáží vlastně nepočítalo, což zásadně zkomplikovalo pozici firmy Biochemie. V Rakousku stejně jako v Německu stále dochází k reflexi kořenů některých poválečných úspěchů tamějších vědců a techniků v jejich často značně temné činnosti v období nacistické nadvlády – jako příklad může sloužit příspěvek Bertranda Perze, který rekapituloval dějiny tzv. Nové rakouské metody stavby tunelů a osudy jejího hlavního tvůrce Ladislause von Rabcewicze. V něm ukázal, že Rabcewicz se zapojil do výzkumného programu, umožňujícího za pomoci desetitisíců vězňů koncentračních táborů vybudovat rozsáhlé podzemní továrny na výrobu zbraní.

Většina příspěvků symposia se dotýkala přírodních nebo technických věd. Zvláště důležitou roli přitom hrála jaderná fyzika, mj. i jako obor, v němž se střetly v mimořádné míře zájmy vědy, států, politiky i průmyslu. Ostatně i prvním moderním badatelským pracovištěm Rakouské akademie věd se stal v polovině šedesátých 20. století Institut für Kernforschung. O jaderném výzkumu v Rakousku hovořil ve Vídni Christian Fleck z univerzity v Jeně a Elisabeth Röhrlich působící zároveň ve Vídni a Washingtonu se zase zabývala otázkou vzniku Mezinárodní agentury pro atomovou energii (IAEA). Tématu se však významně dotkl i vídeňský fyzik Wolfgang L. Reiter, který i z pozice pamětníka popsal některé prvky zákulisí 5. Weltkraftkonferenz konané v roce 1956, především v souvislosti s angažmá úvodního řečníka na této akci – světoznámého fyzika a nositele Nobelovy ceny Erwina Schrödingera.

V příspěvcích týkajících se IAEA a umístění jejího hlavního sídla do Vídně se zrcadlilo i další významné téma celého symposia – podíl vědců na fungování významných mezinárodních institucí. Vedle Mezinárodní agentury pro atomovou energii zde byl reflektován i rakouský podíl na tzv. Pugwashském hnutí, kterým se zabýval jeden z významných pamětníků, člen mezinárodního pugwashského výboru v letech 1988–1992, analytický chemik Peter Markl. Bohužel jeho příspěvek se nesl snad až v příliš nostalgickém vzpomínkovém duchu.

Výjimku z celkového soustředění na přírodní a technické vědy tvořilo zajímavé a provokativní vystoupení Christiana Flecka z univerzity ve Štýrském Hradci věnované projektu vídeňského ústavu pro pokročilá studia (Advanced Studies) soustředěného na empirickou sociologii. Instituce opírající se o vzory z USA a financovaná prostřednictvím Ford Foundation však v prostředí rakouských sociálních věd tvrdě narážela. Negativní roli sehrály i politické poměry v Rakousku počátku šedesátých let a také chyby tvůrců instituce při personálním obsazení důležitých postů, takže se Ví-

deň nestala jedním z evropských center sociologie a dalších sociálních věd amerického stylu.

Pro zájemce o dějiny akademií věd však měl největší význam blok zaměřený na tuto problematiku ve středoevropském vymezení. Úvod obstaral komparativní příspěvek připravený kolegy z Rakouské akademie věd Johannem Feichtingerem a Heidemarie Uhl. Srovnával situaci ve středoevropských státech, především v Rakousku, Československu (ČSAV i SAV), Maďarsku, Polsku, Slovinsku a částečně i v Německu. Soustředili se přitom hlavně na ranou fázi studené války a rozvoj tzv. sovětského modelu akademie věd spojujícího učenou společnost se sítí výzkumných pracovišť. Značnou kontroverzi vyvolali přednášející svým zařazením Rakouské akademie věd (ÖAW) mezi akademie sovětského typu. Následná diskuse se týkala především otázky, zda ukazatelem příslušnosti k sovětskému typu je pouze již zmiňované propojení role učené společnosti s vlastními badatelskými pracovišti, či zda je nedílnou součástí charakteristiky akademií sovětského typu jejich specifický vztah k Akademii věd SSSR či některé další víceméně politicky dané ukazatele. Také se objevil poukaz na skutečnost, že výzkumná pracoviště vznikala při ÖAW ve větší míře až od poloviny šedesátých let 20. století. Autor této zprávy poté ve stručnosti rekapituloval vývoj pozice Československé akademie věd ve vědním systému v prvních deseti letech její existence. Antonín Kostlán z Kabinetu dějin vědy Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR poté představil široce koncipovaný obraz proměn československé vědecké obce v letech 1945–1975, ovšem se značnými přesahy směrem do období nacistické okupace. Vyzdvihl přitom některé základní trendy (jako diferenciaci této obce, dobové zvýhodnění neuniverzitního výzkumu, dopady několika exilových vln, mohutný početní rozvoj vědecké komunity v Československu). Další zahraniční host symposia, Tibor Frank z Univerzity Eötvöse Lóránda v Budapešti, ve svém příspěvku řešil otázky fungování Maďarské akademie věd po 2. světové válce. Připomněl víceméně neúspěšné modernizační snahy slavného biochemika a fyziologa, nositele Nobelovy ceny Alberta Szent-Györgyiho, který se snažil zdůraznit význam přírodních věd i vznik „protiakademie“ blízko stále sílící prosovětské levici pod názvem Maďarská vědecká rada. Kupodivu však pod vlivem Sovětského svazu však nakonec zvítězila koncepce sovětizace konzervativní a ctihodné Maďarské akademie věd a Maďarská vědecká rada vbrzku zanikla. Obecné rysy poválečné vědní politiky (zejména s ohledem na mimouniverzitní instituce) v Rakousku pak ukázal velmi živý a opět podnětný příspěvek rakouských badatelů Ruperta Pichlera a Michaela Stampfera. Leitmotivem byly hlavně spory mezi dvěma klíčovými stranami politického spektra – tedy ÖVP a SPÖ. Zatímco ÖVP se opírala především o ÖAW, sociální demokraté se opírali hlavně o své pozice v zestátněném průmyslu a s ním spojeném průmyslovém výzkumu. Později se také SPÖ pokusila vybudovat síť pracovišť Ludwig Boltzmann Gesellschaft (založena 1960), která se však v šedesátých letech prosazovala jen s obtížemi.

Dvoudenní, byť velmi nabitý program samozřejmě nemohl podchytit problematiku vědy a výzkumu v době studené války ve střední Evropě v naprosté úplnosti, mnohé

příspěvky mohly nabídnout jen stručné vhledy do značně komplikované problematiky. Ale i v této podobě se zde objevila řada důležitých a vysoce inspirativních myšlenek. Jako mimořádně produktivní a cenný přístup se ukázala komparace situace ve státech východního bloku s rakouským vývojem. Samozřejmě, že zde můžeme najít řadu zásadních rozdílů, ale i jemně naznačených paralel, zpochybujících jednoduchou tezi o automatické svázanosti určitých jevů ve vědní politice a vývoji výzkumných institucí v Československu, Maďarsku, Polsku či jiných zemích se sovětské a přejímáním marxisticko-leninské ideologie. Kniha, která má vzniknout na základě sympozia, doufáme, vyvolá další produktivní diskuse a umožní nahlédnout na problematiku vědy, výzkumu a vývoje ve střední Evropě za studené války novým způsobem.

Martin Franc

Zrnka písku. 100 let fotografování Blízkého východu v českých zemích.

Od 3. prosince 2015 do 22. ledna 2016 proběhla v Národním technickém muzeu reprezentativní výstava *Zrnka písku. 100 let fotografování Blízkého východu v českých zemích* věnovaná českému fotografickému usilování na Blízkém východu. Výstavní projekt realizoval obor Restaurování fotografie Katedry fotografie FAMU v rámci dlouhodobě řešeného vědeckého projektu programu MK ČR NAKI¹. V českém prostředí se jednalo prakticky o první rozsáhlejší prezentaci blízkovýchodní fotografie v ilustrativním výběru autorů 19. a 20. století.

Blízký východ – tato podmanivá část Orientu vzbuzující u obyvatel západního světa jak obavy, tak i obdiv, patřil od samého počátku objevu fotografického zobrazování k důležitým a též i k pěstovaným tématům fotografického úsilí o zachycení obrazu okolního všehomíru. Tento svět starověkých památek, všeobecně uctívaných svatých míst hned tří významných světových náboženství (judaismu, křesťanství a islámu), svět divoké přírody a nepřeberného množství národů a národností přímo vybízel k fotografickému zpodobnění, k zachycení a snad i k tolik diskutovanému „přivlastnění“ coby dočasně slabšího souseda v několika století trvající všeobecné konfrontaci mezi Západem – Okcidentem a Východem – Orientem.

¹ Projekt „Historický fotografický materiál: identifikace, dokumentace, interpretace, prezentace, aplikace, péče a ochrana v kontextu základních typů paměťových institucí“ (DF13P01OVV007) financovaný z Programu národní a kulturní identity (NAKI) Ministerstva kultury České republiky.

Tato grandiózní fotografická inventarizace blízkovýchodního světa v sobě obsahuje i překvapivě významný český podíl. Výstavní připomínka prvních 100 let českého fotografického potykáni se s Orientem, v tomto případě s Blízkým východem, realizovaná přednostně díky fotografiím uloženým v Archivu Národního muzea, tak není nijak umělokonstruční, ba právě naopak odrazem reálného českého zájmu o tento rozporuplný region. Česká fotografická přítomnost zde měla hned několik podob. V první fázi se jednalo hlavně o fotografie zakupované šlechtickými cestovateli či obecně aristokracií. Na české zámky a rodová sídla se tak dostala povětšinou kvalitní produkce klíčových blízkovýchodních fotografických ateliérů nejzvučnějších jmen – Antonio Beato, Wilhelm Hammerschmidt, Carlo Naya či Adelphoi Zangaki a mnohých dalších.

S určitým časovým odstupem, především až v době Československa, se zde objevila i celá plejáda českých fotografů, od nejnaděšenějších amatérů až po poloprofesionály či profesionály. Jejich motivace k vykonání cesty na Blízký východ byly různé a to od motivů vznešeně vědeckých až po prostou touhu po dobrodružství. Většina z nich poté po sobě zanechala fotografické snímky s vlastním pohledem na proměnlivý, ovšem stále fascinující orientální svět Blízkého východu, snímky autorsky rozdílné, přesto ve většině případů obdobně autenticky zachycující atmosféru Orientu. Tato česká stopa je navíc o to významnější a snad i tím výraznější, že téměř vždy postrádala jakýkoliv mocenský rozměr, často až příliš zpětně akcentovaný u fotografií vzniklých v prostředí britském, francouzském či německém.

Výstavně zachycený stoletý „český“ fotografický příběh odehrávající se v Palestině, Egyptě, Sýrii či v jiných zdejších regionech byl na svém počátku uveden unikátními snímky z padesátých let 19. století, např. Jeruzaléma či Bejrútu. Pokračoval produkcí místních fotografických tvůrců a pomyslně vrcholil ve fotografiích cestujících českých vědců, „světoběžců“ a cestovatelů: např. Jiřího Bauma, Jaroslava Petrboka, Karla Malého Tatrského nebo Otýlie Malé Tatrské. Fotografická reportáž Karla Hájka z Egypta prezidenta Násira, vzniklá v roce 1958 s jasně patrným ideologickým podtextem, poté uzavřela tuto obrazovou zkratku českého pohledu na zdánlivou pomíjivost orientálního světa 19. a 20. století.

Výstavu připravila dvojice kurátorů – Libor Jůn a Tereza Kabůrková, která je také autorkou novodobých zvětšenin z původních autorských negativů. Na výstavě tak byla důsledně prezentována „živá“ fotografie, ať již jde o jedinečné pozitivy z 2. poloviny 19. století, vybrané snímky z 20. století nebo o zmiňované novodobé zvětšeniny Terezy Kabůrkové. A to za bezpodmínečného splnění náročných limitů (teplota, vlhkost či hlídina osvětlení) určených pro vystavování fotografických materiálů. Adjustaci a přípravu fotografií poté provedly studentky restaurátorského fotografického oboru Anna Huňková a Lenka Lesenská. Výstavu doprovodil obrazový průvodce a katalog s výběrem nejvýznamnějších fotografií.

Libor Jůn

Přehled činnosti Archivu Akademie věd v roce 2015

Následující řádky shrnují výsledky akviziční činnosti a skartačních řízení v průběhu loňského roku. Kompletní přehled našich aktivit obsahuje *Výroční zpráva Archivu AV ČR za rok 2015 pro Odbor archivní správy a spisové služby MV ČR*, kterou lze nalézt na našich webových stránkách (http://www.mua.cas.cz/cs/vyrocní_zpravy).

K 31. prosinci 2015 disponoval Archiv AV ČR archiváliemi o celkovém rozsahu 5 352,15 bm a 662 záznamy v základní evidenci NAD, z nichž 633 tvoří archivní soubory v naší přímé péči a zbývajících 29 archivních souborů je u nás uloženo na základě smlouvy s dalšími subjekty. Více než polovina z tohoto množství (362 souborů, tj. 55 %) je zpřístupněna nebo částečně zpřístupněna pro badatelské účely, přibližně třetina fondů (33 %) je zpracována a k většině z nich (26 %) existuje jako archivní pomůcka tištěný nebo elektronický inventář. Služeb studovny využilo v loňském roce 211 badatelů, z toho 36 zahraničních.

V rámci dvaceti skartačních řízení, která v roce 2015 proběhla na jedenácti pracovištích AV ČR, bylo posouzeno celkem 161,51 bm dokumentů, z nichž 119,21 bm bylo vyskartováno a 42,30 bm archivního materiálu bylo vybráno jako archiválie k trvalému uložení. Archiválie byly převzaty z Archeologického ústavu AV ČR Brno (1 bm), Filozofického ústavu AV ČR (6 bm), Fyzikálního ústavu AV ČR (4,68 bm), Kanceláře AV ČR (1,46 bm), Národohospodářského ústavu AV ČR (0,55 bm), Střediska společných činností AV ČR (2,40 bm), Ústavu informatiky AV ČR (3,03 bm), Ústavu pro českou literaturu AV ČR (3,24), Ústavu pro jazyk český AV ČR (0,96 bm) a Ústavu živočišné fyziologie a genetiky AV ČR (18,98 bm).

V mimoskartačním řízení jsme v roce 2015 přejali archiválie osobní nebo institucionální proveniencí o rozsahu 13,93 bm, kterými byly doplněny fondy stávající či vytvořeny nové. Díky darům rodinných příslušníků nebo institucí tak můžeme k nejnovějším a obsáhlejším akvizicím zařadit pozůstalost historičky a dlouholeté předsedkyně Společnosti Edvarda Beneše Věry Olivové (4,59 bm), astronoma, matematika, publicisty a osobního tajemníka TGM Jaroslava Císaře (2 bm), fyzika a profesora UK, člena KČSN a ČAVU Viktora Trkala st. (0,66 bm), ředitele Ústavu radiotechniky a elektroniky ČSAV/AV ČR Viktora Trkala ml. (0,24 bm) nebo rusisty Oldřicha Lešky (0,61 bm). Jednotliviny přibýly díky daru Charlotty Kotíkové do fondů rodinných příslušníků TGM (Jan Masaryk a Alice a Herberta Masarykovy, 0,93 bm). Ze spolkových materiá-

lů zmiňme přírůstek k fondu Národopisná společnost československá (2,90 bm), který jsme získali od České národopisné společnosti. Nově vytvořený fond Společnost Edvarda Beneše (2 bm) byl vyčleněn z osobní pozůstalosti Věry Olivové.

Inventář, dílčí inventář nebo jiný typ archivní pomůcky byly zpracovány k následujícím fondům:

František Groh (inventář, rozsah 0,12 bm, 3 ev. j., časový rozsah 1884–1937)

Klasický filolog a archeolog, profesor a děkan Filozofické fakulty UK, starosta Jednoty českých filologů, člen KČSN a ČAVU. Zabýval se řeckým divadlem a překládal starořeckou literaturu. Těžištěm fondu jsou texty kurzů přednášek z řecké a latinské epigrafiky.

Arne Laurin (inventář, rozsah 0,36 bm, 3 ev. j., časový rozsah 1917–1945)

Významný pražský novinář, 1919–1920 zástupce šéfredaktora časopisu *Tribuna*, 1921–1938 šéfredaktor *Prager Presse*, člen Penklubu, pravidelný pátečník Karla Čapka. Ve třicátých letech spolupracoval s organizacemi na podporu uprchlíků z nacistického Německa. Po Mnichovu emigroval do USA, kde před koncem války zemřel. Převážnou část fondu tvoří dokumenty z činnosti v exilu – korespondence, texty vlastních prací a projevů, písemnosti cizích osob.

Lev Sychrava (inventář, rozsah 1,20 bm, 13 ev. j., časový rozsah 1887–1992)

Právník, politik, novinář, účastník českého zahraničního odboje za první světové války, 1939–1945 vězněn v koncentračním táboře, po roce 1948 emigroval do Velké Británie, krátce před smrtí se vrátil do Československa. Fond obsahuje rodinné písemnosti, záznamy z první světové války a po roce 1945, korespondence, dokumenty k založení Ústavu E. Beneše v Londýně, knihy a brožury.

Zdeněk Nejedlý. Cestovní průvodce (dílčí inventář, rozsah 0,96 bm, časový rozsah 1853–1962) a *Zdeněk Nejedlý. Tisky* (dílčí inventář, rozsah 3,36 bm, časový rozsah 1913–1964)

Propagační tisky a cestovní průvodce tvoří relativně samostatné skupiny v obsáhlém fondu Zdeněk Nejedlý a původně byly jednou společnou částí fondu. Při pořádání byly původní celky v maximální možné míře respektovány, avšak vnitřní zpracování a popis jednotlivých dokumentů jsou nové. Tisky (celkem 1395 kusů) jsou řazeny do dvanácti skupin, pojmenovaných převážně podle vydavatelů (nejpočetnější jsou tisky z vydavatelství ÚV KSČ, celkem 580) a umožňují sledovat kulturně propagační aktivity KSČ nebo vývoj stranického školství. Cestovní průvodce (celkem 212 kusů) jsou rozděleny do pěti skupin (z hlediska popisovaného místa a jazyka textu), obsahují z největší části česky psané průvodce po domácích památkách, mapy nebo vlastivědné příručky.

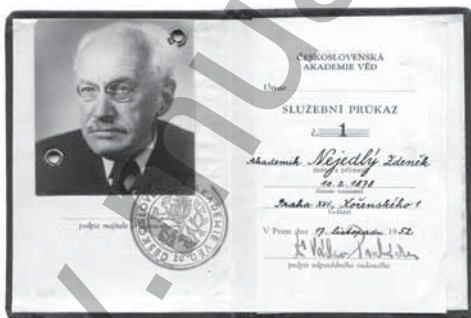
František Šamalík (manipulační seznam prvního typu, rozsah 1,70 bm, 11 ev. j., časový rozsah 1939–2008)

Právník, politolog, profesor na Právnické fakultě UK, vědecký pracovník Ústavu státu a práva ČSAV/AV ČR, poslanec Federálního shromáždění (1990–1992). Fond obsa-

huje ponejvíce rukopisy a tisky vlastních prací, ilustrační materiál o původci fondu, oceňení (diplomy, medaile), v malé míře osobní doklady.

Marie Bahenská

**Masarykův ústav
a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.,
pořádá dne 25. října 2016 metodický seminář
*Zpracování složitých a rozsáhlých
osobních a rodinných archivů
se zřetelem k fondu Zdeněk Nejedlý.***

Seminář se koná v badatelně
(Gabčíkova 10, Praha 8) a je určen především
odborníkům z řad archivářů a muzejníků.
Bližší informace najdete na www.mua.cas.cz.

*Z kapacitních důvodů žádáme zájemce o registraci
na adrese kabova@mua.cas.cz.*

Vysoko nastavená laťka

KOVÁČ, Dušan a kolektiv: *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. Bratislava: Veda, 2014, 688 s., ISBN 978-80-224-1316-9

Jako koordinátor skupiny vědců, kteří si kladou za cíl zpracovat dějiny ČSAV, se pochopitelně dívám na Dejiny SAV především jako na vzácnou možnost, poučit se z již hotového díla zpracovávajícího v mnohém ohledu velmi podobnou instituci. A hned na počátku můžu konstatovat, že právě Dejiny SAV jsou pro naši práci nejdůležitějším a mimořádně inspirativním zdrojem, ať již ve způsobu pojetí tématu nebo v celkovém zpracování. Samozřejmě se můžeme poučit i z ojedinělých neúspěchů nebo spíše drobných slabín tohoto zásadního díla.

Syntetické zpracování institucionálních dějin akademie věd představuje mimořádně tvrdý oříšek, který si žádá tým dobře spolupracujících a odborně mimořádně schopných badatelů (v slovenském případě jde zejména o pracovníky Historického ústavu SAV a Ústředního archivu SAV). Důležitou roli hraje celkové uchopení problematiky a její rozřídění. Kolegové ze Slovenska se rozhodli pro jednosvazkové dílo, i když velice obsáhlé. Nejenom, že se počet stran blíží sedmi stovkám velkého formátu, ale zároveň byly zvoleny relativně malé typy písma. Navíc v první části i v přílohách se používá úspornější dvouslupcová sazba. I tak považuji za obdivuhodné, co vše dokázali do knihy dostat. Rozměry knihy poněkud znesnadňují čtení, rozhodně nejde o publikaci, kterou byste si vzali s sebou do tramvaje a příliš se nehodí ani ke čtení v posteli. Ale rozčlenění do několika svazků by asi výrobu příliš prodražilo.

První část autoři věnovali problematice institucionalizace slovenské vědy od úvah Mateje Béla až do vzniku Slovenské akademie věd, i dějinám SAV prakticky až do současnosti v kontextu celkového historického a společenského vývoje. Pasáže o starším období pocházejí od Karola Hollého, na nějž navázal především Adam Hudek. Jednotlivé podkapitoly ovšem vytvořili i někteří pracovníci Ústředního archivu SAV jako Jozef Klačka (zejména značnou část kapitoly věnovanou samotnému vzniku SAV) nebo Ludmila Nemeskürthyová. Kapitola o transformaci SAV v letech 1989–1993 pochází od Dušana Kováče, vývoj do současnosti pak opět popsal Adam Hudek. Druhá část nazvaná Vnitřní vývoj ve Slovenské akademii věd obsahuje jednak rekapitulaci nejvýznamnějších vědeckých výsledků v jednotlivých vědních oblastech a rovněž kapitoly věnované jednotlivým klíčovým tématům vnitřního vývoje SAV, jako je řízení vědeckého výzkumu v SAV, pozice SAV ve výchově vědeckých pracovníků, zahraniční spolupráce, přehled o finančním, materiálním a personálním zabezpečení instituce, její vydavatelská a patentová činnost (připojena je i pasáž o dosažených a registrovaných objevech) a konečně také fungování příčleněných vědeckých společností.

Druhý díl přináší výběr dokumentů k dějinám SAV – vedle normativních materiálů jde i o vyjádření SAV k některým významným událostem, o projevy nejvyšších představitelů Slovenska i Československa týkající se SAV i o další texty jako např. Analýzu dokumentující nutnost obnovit sociologický výzkum v Československu z roku 1963

či o dva roky později vzniklý Seznam stížností zástupců vysokých škol na dominantní postavení SAV ve vědě a výzkumu. Druhou část druhého dílu tvoří přílohy – životopisy předsedů, seznam všech členů SAV a Učenej spoločnosti SAV, složení rozhodujících orgánů a konečně seznam vědeckých kolegií a také všech pracovišť SAV. Nechybí ani obrazová příloha, rejstřík, bibliografie nebo anglické resumé.

Publikace působí skutečně monumentálně a zejména první část nabízí přímo ukázkovou syntézu – na relativně omezeném prostoru se autorům (především A. Hudkovi a K. Hollému) podařilo plasticky vylíčit proměny pozice mimouniverzitního výzkumu na Slovensku a hlavně roli SAV na tomto úseku na širokém pozadí politického a společenského vývoje. Text i při své hutnosti neztrácí na čtivosti a zároveň se neomezuje na pouhou faktografii, ale velice inspirativním způsobem vymezuje jednotlivé klíčové okruhy problémů v různých etapách vývoje SAV. Snad lze jen litovat, že více prostoru nevybylo na komparativní pohledy zohledňující příklady ze zahraničí (především z tehdejšího sovětského bloku). Určitě by bylo zajímavé srovnat, nakolik pozice SAV kopírovala své vzory v podobě akademií věd jednotlivých členských států Sovětského svazu a nakolik naopak šla vlastní specifickou cestou. Zrovna tak by si větší pozornost zasloužila komparace se situací krakovské PAU nebo některých speciálních akademií věd v Německé demokratické republice, i když např. Leopoldinu musíme patrně vnímat jako specifický případ. Celkově ovšem podobné náměty spíše představují výzvu k dalším výzkumům než výtku vůči syntetickému dílu. V něm spíše zamrzí, že ne zcela pečlivě jsou redigovány citáty v českém originále – dochází tam k určitým posunům např. v délce hlásek apod. Opakovaně špatně je pak uvedeno jméno hlavního vědeckého sekretáře ČSAV v letech 1961–1970 Jaroslava Pluhaře, který byl v knize překřtěn na Plouhaře. Ale to jsou už skutečně naprosté drobnosti, které nemůžou nijak pokazit celkový mimořádně pozitivní dojem. Zejména tuto první část považuji skutečně za špičkovou a trochu závidím slovenským kolegům, jak se jim nelehký úkol povedl.

Druhá část už vzhledem ke svému pojetí nenabízí podobně strhující zážitky. Rekapitulace výsledků jednotlivých vědních oborů není autorsky určena a lze předpokládat, že vznikala na podkladě materiálů dodaných z jednotlivých pracovišť současné SAV. Pochopitelně se přitom nedařilo zachovat zcela jednotnou podobu a pojetí. Navíc se nikdo ani nesnažil nabídnout obraz výsledků jednotlivých oborů zasazený do celkového minimálně evropského kontextu, ale jedná se spíše o jakési PR. Umím si však představit, že právě tato část byla vedením SAV nejbedlivěji sledovaná a jedině její zařazení umožnilo vydání celého díla. V tomto ohledu se jeví jako výhoda českých badatelů skutečnost, že Československá akademie věd zanikla již na konci roku 1992 a její dějiny tedy nemusí obsahovat propagaci současných výsledků nástupnické instituce. Na druhou stranu i my budeme muset řešit rozpor mezi dějinami instituce a dějinami její vědecké činnosti, který musíme nějakým způsobem zohlednit, i když nepatříme mezi odborníky v dané vědní oblasti. Další kapitoly v tomto úseku samozřejmě také poněkud zatěžují ohledy na současný stav, ale v daleko menší míře. Dokumentace institucionálních proměn nebo dokonce vývoje statistických dat však nenabízí příležitost k podobně živému vyprávě-

ní, jakou poskytuje první část. Nicméně i zde můžeme najít některé inspirativní podněty, byť někdy ne zcela jasně zformulované a zabalené do nepřilíš záživné řeči statistik a vypočítávání různých zákonů a nařízení. Rozhodně ale tato část může dobře sloužit jako zdroj dat pro další specializované studie, které již nebudou tak zatíženy množstvím empirických údajů a zaměří se spíše na jejich interpretaci. Domnívám se, že výběr témat byl proveden s dobrým rozmyslem, jen snad větší prostor mohli autoři věnovat problematice přístrojového vybavení pracovišť SAV – text věnovaný materiálnímu zabezpečení výzkumu se totiž koncentruje spíše na výstavbu budov a na proměny podob počítačové sítě. Na druhé straně si ale plně uvědomuji rozříštěnost údajů k této problematice i obtíže s posouzením významu nákupu jednotlivých přístrojů historikem a nikoliv odborníkem v daném oboru. Nicméně velmi často vědecká úspěšnost pracoviště a jeho celkové zaměření úzce souvisí s jeho přístrojovým vybavením, což se prohlubuje hlavně v posledních desetiletích. A historik i archivář by tuto záležitost měl reflektovat se stejnou pečlivostí, s jakou eviduje například řešení prostorové otázky. Musí se však přitom poněkud odpoutat od pravidel svého vlastního oboru, kde přístroje zdaleka nehrají tak významnou roli. Trochu zklamání pro mne přinesla kapitola o vědeckých společnostech, i když téma by si při řádném zpracování rozhodně vyžádalo podstatně větší prostor. V dané situaci asi nebylo jiné východisko než omezit se na různé výčty bez snahy o hlubší sondu do fungování alespoň některých společností.

U části věnované dokumentům vysoce oceňuji, že se autoři (respektive v této části editoři) snažili vedle normativních textů přinést i již zmíněné důležité projevy věnované SAV a různé podkladové materiály a zprávy. Vystavují se tak ale možné kritice, proč zpřístupnili zrovna tento text a ne některý jiný. Mě osobně spíš trochu mrzelo, že k trochu pestřejšímu výběru se autorský (editorský) kolektiv neodhodlal při dokumentaci vývoje a postavení SAV po roce 1990. Zde se podle mého názoru opět ukázala ambivalentnost situace, kdy vydavatelem dějin SAV je samotná SAV, která pochopitelně musí brát při přípravě tohoto díla neustále v úvahu aktuální politický kontext.

Přílohy pak nabízejí cenné soupisy (členů SAV a Učené společnosti SAV, složení předsednictev SAV a Výboru Rady vedcov a Snemu SAV), biografické medailónky předsedů SAV od počátků po současnost, základní údaje o všech pracovištích SAV nebo soupis dřívějších vědeckých kolegií. Musím pouze podotknout, že mě trochu zarazilo sloučení soupisu členů SAV a členů Učené společnosti dohromady. Nejsem si jist, jak to funguje v slovenských podmínkách, ale u nás jde přece jen podle mého názoru o trochu odlišné kategorie, navíc dřívější členové ČSAV se automaticky nestali členy Učené společnosti. Ta se ostatně tradičně hlásí v českém prostředí spíše k odkazu Královské české společnosti nauk a k ČSAV si zachovává podle svých internetových stránek zřetelný odstup, i když na druhé straně s Akademií věd ČR úzce spolupracuje a dosavadní předsedové AV ČR patřili mezi její aktivní členy. Obrázky v příloze se mi zdály často příliš drobné a domnívám se, že vhodnější by bylo jejich rozmístění přímo do textu jednotlivých kapitol, i když by to dále komplikovalo již tak nelehkou sazbu a asi by vznikaly jisté nevyváženosti mezi jednotlivými částmi knihy.

Jak jsem již naznačil, slovenští badatelé nastavili svými Dejinami SAV laťku pro nás velmi vysoko. Velice úspěšně si poradili zejména s potřebou stručnosti a přehlednosti, dokázali najít vhodnou formu poznámkového aparátu a i v jiných ohledech určitě může jejich kniha sloužit pro vytváření dějin ČSAV jako skutečný vzor, i když samozřejmě objem matérie byl přece jen výrazně menší. Méně se již publikaci podařilo zachytit proměny atmosféry na jednotlivých pracovištích SAV a výrazněji reflektovat i pohled nevědeckých pracovníků, laborantů, zaměstnanců v administrativě nebo technického personálu. Nepochybně by však kniha poté narostla do těžko zvládnutelných rozměrů a odsouvala by se i doba jejího vydání. Ve srovnání se situací v ČSAV se autoři Dějin SAV v daleko menší míře mohli opřít o konvolut nahraných vzpomínek předních pracovníků instituce především v počátcích její existence, který v Praze vznikl již od počátku sedmdesátých let především díky péči Jindřicha Schwippela. Je však otázka, zda dokážeme tento pramen dokonale využít a nezapřednout přitom do řešení zbytečných detailů a možná někdy i osobních drbů. Právě v těchto chvílích pro nás může sloužit střídavost, hutnost a čtivost textů slovenských kolegů jako velmi dobré vodítko.

Myslím také, že přes některé drobné výkyvy autoři Dejin SAV dobře zvládli i onu vícekrát zmiňovanou a z mého hlediska velmi komplikovanou ambivalentnost knihy, která má být jednak solidním historickým dílem zprostředkovávajícím podle možnosti věrohodný a s dostupnými prameny souhlasící obraz instituce, ale zároveň plnit reprezentativní roli jakési apologie, díla, jež má přesvědčit i neakademickou veřejnost, že Slovenská akademie věd není žádným pohrobkem stalinismu ani černou dírou na peníze a pokusy ji zrušit nepatří k racionálním úsporným opatřením. Sami autoři Dejin SAV se mi svěřili, že pro jejich práci byly nejspíše různé tlaky v rámci samotné SAV, jejíž vedení mělo mimořádný zájem na vydání publikace. K textům se tak občas vyjadřovali i lidé, kteří se domnívají, že historie má pouze poskytovat vhodnou argumentační základnu a ohýbat se podle aktuálních potřeb. Naštěstí k větším škodám v tomto ohledu nedošlo i díky vhodně vybranému vedoucímu autorského kolektivu, jímž nebyl nikdo jiný než vysoce respektovaný historik Dušan Kováč, který se zároveň umí dobře pohybovat v nejvyšších patrech slovenského (a nejenom slovenského) akademického světa. I díky jeho záštitě tak vzniklo dílo, které slovenským kolegům rozhodně slouží ke cti, a přitom zároveň mohou být spokojeni i funkcionáři SAV. Naše situace je jednodušší v tom, že vedení Akademie věd ČR vnímá ČSAV pouze jako předchůdcovskou instituci, k níž se občas radši z dobrých důvodů ani moc nehlásí. Přesto i dějiny ČSAV na nás budou jistě klást nutnost řešit složité etické konflikty a můžu pouze doufat, že se s nimi vyrovnáme alespoň tak dobře jako slovenští kolegové a budeme si moci za svým dílem stát s plným osobním přesvědčením.

Dějiny SAV by si měl pořídit každý zájemce o dějiny vědeckých institucí ve střední Evropě (tedy patrně každý čtenář našeho časopisu), protože se jedná o skutečně zásadní a základní dílo, které si svoji pozici udrží i v následujících mnoha desetiletích, a budou z něj čerpat celé generace dalších badatelů.

Martin Franc

VANĚK, Miroslav, MŮCKE, Pavel: *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. 2. vydání. Karolinum: Praha, 2015, 328 s., ISBN 9788024629315

Autoři začínají druhé přepracované a doplněné vydání své knihy konstatováním, že obliba orální historie roste. S tímto názorem souhlasím, i když nemohu nevnímat, že někteří historikové stále přistupují k jejímu používání a k výsledkům, které přináší, s jistým despektem. Těžko si lze představit jiný historický pramen, který by mohl vypovídat o nějaké události podobně jako systematicky zachycené a interpretované svědectví třeba stočlenné skupiny účastníků. Jako archivárka, pracující s osobními fondy vědeckých osobností, pozoruji slábnutí písemných pramenů typu deníků, osobních poznámek a především korespondence. Domnívám se, že zachycení osobních (subjektivních) názorů alespoň formou řízeného rozhovoru může napomoci zachování informací z dokumentů úřední proveniencí pro soudobé dějiny jinak nezískatelných. Podle vlastních zkušeností v roli tazatelky si dovoluji poznamenat, že vedení rozhovorů umožňuje vystoupit z „neživých pramenů“ a promluvou s pamětníkem se dotknout „živoucí historie“.

Oba autoři jsou čelní představitelé české komunity orálních historiků a jejich stavovské organizace, jež je zapojena do mezinárodní asociace (IOHA). Problematice se věnují kontinuálně řadu let, takže je nejen přirozené, ale také velmi potřebné, že navázali na své předchozí práce a aktuálně shrnuli dosavadní vývoj oboru. Užitečnost publikace pro praxi ovšem spočívá v zachycení nejnovějších trendů v oblasti metodologie a metodiky vedení rozhovorů, v jejich analýze a následné interpretaci. Kniha tudíž plní i funkci příručky či učebnice pro nové zájemce a studenty. Člení se na osm kapitol (1. Co je to orální historie?; 2. Orální historie a její vývoj; 3. Orální historie a studium paměti; 4. Interview a životní příběh; 5. Rozhovor; 6. Analýza rozhovorů; 7. Interpretace orálněhistorických pramenů; 8. Etika a legislativa v orální historii) a vědecký aparát, v němž se nachází sedm užitečných příloh i velmi rozsáhlý seznam literatury a pramenů.

Autoři se kloní spíše k pojetí orální historie jako metody (než oboru), jejímž jádrem je paměť a nástrojem interview mezi dobře připraveným tazatelem a dotazovaným. Její používání s sebou přináší do určité míry předvídatelná rizika a úskalí, přičemž mnoha zbytečným chybám se lze vyhnout dodržováním vypracovaných standardů a etických principů. Podrobně se možnostmi a limity, mírou objektivnosti a subjektivnosti zabývá 1. kapitola.

Výklad o vývoji orální historie je strukturován geograficko-chronologicky: USA, Velká Británie, Itálie, Německo, Francie Kanada, Finsko, Rusko, Ukrajina, Indie, Čína, Brazílie. Závěr druhé kapitoly je věnován „strastem a slastem“ české orální historie. Velmi dobře jsou zde zachycena specifika vývoje v jednotlivých zemích a z toho vyplývající poznání, jak dalece formy i výsledky orální historie ovlivňuje politický, společenský a historický vývoj každé země.

Problematice paměti se věnuje třetí kapitola a rozebírá souvislosti tohoto fenoménu, jak je zkoumají jiné obory (např. lékařské či přírodní vědy a také informatika). Orální

historik se zde ocitá na hranicích prostoru poznání, v němž není školen, ale potřebuje si jej selektivně osvojit alespoň uživatelsky – nemůže si „hrát na psychologa“, ale psychologické pojetí paměti potřebuje.

Druhá část knihy (kapitoly 4. – 8.) přináší komplexní informace pro praktické používání orální historie, ať už formou interview nebo životopisného vyprávění. Jak připravit rozhovor, výběr narátorů, role tazatele, jak pracovat s emocemi, ale také zdánlivě banální příprava techniky, to vše zde má své místo. Pořízením nahrávky ovšem práce nekončí, spíše nastává její druhá část – prepis a redakce rozhovoru. V dalších kapitolách jsou rozebrány různé aspekty analýzy a interpretace rozhovorů, náročných procesů, které zásadně ovlivňují výsledné vyznění projektu, v němž byla metoda orální historie použita významným dílem.

Autoři hledají odpověď na otázku, proč interpretovat, kde je hranice mezi pravdou a vytvářením mýtů. V závěrečné kapitole přináší cenné postřehy k etickým otázkám a legislativě.

Místo závěru kladou autoři otázku, zda se orální historie nachází ve „fázi uznání“, a opatrně vyjadřují svou naději, že snad ano. I v českém prostředí si vybuďovala metodologické zázemí, institucionální struktury a její výsledky našly své zájemce mezi odbornou i laickou veřejností. Přidávám se k této naději, za jejíž „zhmotnělý“ zdroj lze jistě považovat recenzovanou knihu.

Milena Josefovičová

VELHARTICKÁ, Šárka: *Dopisy Bedřicha Hrozného literárním osobnostem, Praha: Památník národního písemnictví, 2015, 348 s., ISBN 978-80-87376-21-8*

Edice dopisů orientalisty Bedřicha Hrozného s literárními osobnostmi představuje zajímavý soubor korespondence, který vychází především z fondů Literárního archivu Památníku národního písemnictví. Autorka se nejprve v šesti úvodních kapitolách věnuje na základě údajů obsažených v korespondenci vybraným tématům, poté následuje edice řazená dle jednotlivých osobností. Kniha je doplněna pečlivým popisem každého dopisu v oddíle Index korespondence, chronologicky řazeným seznamem dopisů, seznamem citované literatury, jmenným rejstříkem a obrazovou přílohou.

Jednotlivé úvodní kapitoly krátce představují Bedřicha Hrozného ve světle dochované korespondence. V první kapitole je stručně představen dochovaný archivní materiál Bedřicha Hrozného a představena stěžejní část edice – korespondence s Otokarem Šimkem, gymnaziálním spolužákem a dlouholetým přítelem Bedřicha Hrozného. Ve druhé části této kapitoly je na třech stránkách popsán životopis Bedřicha Hrozného, který je představen jen na základě informací obsažených v editovaných dopisech a jakékoli další informace se z něj úplně vytrácejí.

Druhá kapitola seznamuje čtenáře s pobytem Bedřicha Hrozného ve Vídni za jeho studií i v době jeho působení v univerzitní knihovně. Na základě zmínek v dopisech je zde popsán jeho nástup nejprve na teologickou, později na filozofickou fakultu, studentský život, ozvěny různých politických afér rezonujících v jeho dopisech Otokaru Šimkovi. Autorka se snaží upoutat čtenáře vždy určitým tématem, které dále vysvětluje, jako např. Aehrenthalovu aféru, nicméně o studiu Bedřicha Hrozného, kromě jeho nespokojenosti s teologickým studiem a přechodu k studiím orientalistickým, se toho čtenář příliš nedoví.

V další kapitole je na základě korespondence analyzován vztah Bedřicha Hrozného k literatuře, který je uveden pasáží rozebírající okolnosti seznámení Bedřicha Hrozného s Otokarem Šimkem a jejich pozdější setkání na gymnáziu v Kolíně. V jejich vzájemné korespondenci se objevuje rozbor knih, které četli, pasáže citací známých autorů, hodnocení různých literárních děl.

V následující části je podrobně popsán život Bedřicha Hrozného během jeho studia teologie. Autorka vysvětluje možnosti studia evangelické teologie na středních a vysokých školách a plynule tak přechází k nástupu Bedřicha Hrozného do Vídně a představuje jeho vztahy k spolužákům a profesorům na fakultě. Dále uvádí krátké medailony k jednotlivým spolužákům a k nim jsou vždy bez jakéhokoli vysvětlení přidány dochované dopisy s Bedřichem Hrozným.

Pátá část, která je dle mého názoru nejzdařilejší, rozebírá střípky informací o vědeckém díle Bedřicha Hrozného, důležité zmínky, které dokumentuje právě jeho korespondence s Otokarem Šimkem. Autorka velmi pečlivě vybírá zmínky o důležitých studiích, expedicích na Blízký východ a Hrozného práci na luštění jazyka Chetitů. Právě v této problematice se velmi dobře orientuje, a podává tak v ucelené formě nový obraz vědecké práce tohoto významného orientalisty, chetitologa. Uvádí především první zmínky o úspěchu v rozboru gramatiky chetitštiny, která vznikala v době první světové války, kdy Hroznému hrozilo narukování do armády, a tím i zpožděné zveřejnění jeho závěrů. Jen letmo jsou zmíněny významné expedice v Sýrii, o Hrozného práci v meziválečné době se čtenář nedozví téměř nic a otázka pokusu o vyluštění krétských nápisů je rozebrána pouze na základě snahy o cizojazyčné vydání jeho zásadního díla Nejstarší dějiny Přední Asie a Indie.

Následující kapitola přenesla čtenáře do doby první republiky a je věnována jeho působení na filozofické fakultě české univerzity v Praze a v Orientálním ústavu. Opět jsou zmíněny jen střípky kariéry tohoto významného vědce na univerzitě, působení v Seminárii pro křesťanské bádání a dějiny starého Orientu je shrnuto v několika větách, proponované souvislosti k Orientálnímu ústavu (Bedřich Hrozný byl zakládajícím členem, od roku 1928 předsedou kulturního odboru a od roku 1938 předsedou Orientálního ústavu, jeho ředitelem po roce 1945) dokládá jedna věta: „Bedřich Hrozný, významná postava spoluzaložení Orientálního ústavu, je podepsán i pod mnoha dokumenty této instituce, např. Zdeňku Václavu Tobolkovi nebo blahopřání Jaromíru Boeckému z 8. 8. 1939.“

Poslední část se věnuje korespondenci Bedřicha Hrozného s nakladateli a vydavateli a osvětluje nejen vydávání jeho monografií, ale též zasílání a honorování článků z jeho vědeckých výprav do Orientu, které popsal v několika dopisech Janu Thonovi, redaktovi Národních listů.

Úvodní kapitoly osvětlují důležité životní etapy a pohledy Bedřicha Hrozného, které byly do této doby zmiňovány jen stručně. Autorka odkryla velmi zajímavé informace z osobní korespondence Bedřicha Hrozného, ale zároveň nevyužila prameny úřední povahy, ať již z archivu univerzity ve Vídni či v Praze nebo dokumenty dochované k Orientálnímu ústavu. Pohled na osobnost Bedřicha Hrozného tak v kapitolách zůstává neúplný a značně jednostranný. Bohatý poznámkový aparát odkazuje pouze na literaturu a na dopisy uváděné v edici (včetně několika dalších dopisů zde neuvedených), citování dopisů je v některých případech nepřesné a to především u těch, které jsou uloženy ve fondu Bedřicha Hrozného v Archivu Náprstkova muzea (jako např. dopis Arne Nováka pro Bedřicha Hrozného jako NpM, Ar. Hroz. 2/1-526) nebo ve fondu Bedřicha Hrozného v Archivu Akademie věd ČR (dopis neznámého adresáta je určen jako MÚA, inv. č. Fond B. Hrozný, II b) 37).

Edice korespondence obsahuje několik souborů dopisů (rozdělených do dvou oddílů), nejrozsáhlejší je korespondence Bedřicha Hrozného s Otokarem Šimkem, profesorem francouzské a německé literatury v Hradci Králové, která obsáhla období 1897–1945. Dále následují kratší soubory dopisů s nakladateli a editory (např. Jan Thon, Josef Richard Vilímek), s knihovníkem Jaroslavem Sutnarem a profesorem anglické řeči a literatury Otokarem Vočadlem. Následující část edice zahrnuje korespondence z dalších fondů LA PNP, která je již víceméně oficiální (redaktor a překladatel Jaromír Borecký, lingvista Jan Havránek, novinář Arne Laurin, slavista Matija Murko a další). Edice je velmi dobře připravena, opatřena redakční poznámkou a poznámkovým aparátem (pro edici je poznámkový aparát oddělen od předchozích kapitol), který dopodrobna rozebírá a vysvětluje všechny důležité odkazy či narážky v dopisech. Především autorčin literární rozhled je úctyhodný. Poznámkový aparát je proveden formou poznámek pod čarou, a nemá tedy vyděleny technické poznámky (část z nich se pak nachází v Indexu korespondence).

Přílohy knihy tvoří seznam citované literatury, jmenný index, abecední a chronologický přehled korespondence Bedřicha Hrozného z LA PNP, dva indexy korespondence a obrazová příloha. První index korespondence obsahuje podrobný popis jednotlivých dopisů pocházejících z fondů LA PNP, po něm následuje stejně propracovaný index dopisů v textu citovaných, jež jsou uloženy v dalších archivech. Vzhledem k velmi náročné přípravě tohoto oddílu je škoda různých nepřesností v určení dopisů, kterých se autorka dopustila, především v první části, kde je jako inv. č. označena celá citace archivu, názvu fondu a následně ono číslo (viz např. hned první dopis inv. č. LA PNP Fond Borecký, Jaroslav [LA 00/00/0963], archiv A AV ČR běžně zaměňuje za MÚA (resp. za Archiv ÚTGM) a inv. č. z fondu Bedřicha Hrozného za původní signatury atd. Obrazová příloha zajímavě poskládaná z dopisů, pohlednic a rodinných fotografií na černém po-

zadí příliš nevyniká, dopisy jsou ořezané v půlce slova či obrazu a grafická stránka obrazové přílohy je nedostatečná.

Edice dopisů Bedřicha Hrozného je i přes své nedostatky knihou, která si rozhodně zaslouží pozornost. Obsahuje velmi mnoho zajímavých a dosud neznámých informací o této jen velmi málo známé významné osobnosti dějin české orientalistiky.

Adéla Jünová Macková

AUTOŘI PŘÍSPĚVKŮ

PhDr. Marie **Bahenská**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: bahenska@mua.cas.cz

doc. PhDr. Martin **Franc**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: franc@mua.cas.cz

Bc. Blanka **Hnulíková**, Oddělení péče o fyzický stav archiválií, Národní archiv
e-mail: blanka.hnulikova@nacr.cz

prof. PhDr. Bohumil **Jiroušek**, Dr., Filozofická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
e-mail: jirousek@ff.jcu.cz

PhDr. Milena **Josefovičová**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: josefovicova@mua.cas.cz

Mgr. Libor **Jůn**, Ph.D., Archiv Národního muzea
e-mail: liborjun@seznam.cz

Mgr. Adéla **Jůnová Macková**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: mackovija@volny.cz

PhDr. Martin **Klečácký**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: klecacky@mua.cas.cz

Mgr. Vlasta **Mádlová**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: madlova@mua.cas.cz

PhDr. Hana **Navrátilová**, Ph.D., externí spolupracovnice Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd ČR, v. v. i., a Českého egyptologického ústavu, FF UK
e-mail: h.navratilova@btinternet.com

PhDr. Tomáš W. **Pavlíček**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: pavlicek@mua.cas.cz

Mgr. Emilie **Těšínská**, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: tesinska@usd.cas.cz

PhDr. **Petra Tomsová**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: tomsova@mua.cas.cz